

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 5-6 (148-149)

2014

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Редактори Алла Чернова
 Ганна Пашкова
Макет Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка Володимир Кекух
 Євген Скрипка

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідчення KB № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами

Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16
2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

При використанні матеріалів
посилаання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Фотографії:
обкладинка – nashidni.org

Усі фотоматеріали, вміщені
в цьому виданні,
взяті із загальнодоступних джерел.

© Центр Разумкова

З М І С Т

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: СТАН, НАСЛІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ (Аналітична доповідь Центру Разумкова)	2
РОЗДІЛ 1. ПОТОЧНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН	3
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ	15
РОЗДІЛ 3. ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-РФ: ПЕРСПЕКТИВИ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ І ПРАКТИЧНІ КРОКИ	27
ВІТЧИЗНЯНІ ТА ІНОЗЕМНІ ЕКСПЕРТИ ПРО ВІДНОСИНИ КИЄВА І МОСКВИ (Заочний Круглий стіл)	40
Антон БЕБЛЕР, Андрій ВЕСЕЛОВСЬКИЙ, Володимир ГОРБУЛІН, Степан ГРИГОРЯН, Татьяна КАСТУЕВА-ЖАН, Футоші МАЦУМОТО, Стівен ПАЙФЕР, Андрей ПИОНТКОВСКИЙ, Аманда ПОЛ, Сюзан СТЮАРТ, Дмитро ТРЕНІН, Дімітріос ТРІАНТАФІЛЛУ, Марсель де ХААС, Луїс ФРАГА	
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ПОГЛЯД ДИПЛОМАТІВ (Інтерв'ю)	58
Саймон СМІТ, Корнел ІОНЕСКУ, Юрай СІВАЧЕК	
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ПОЗИЦІЇ ЕКСПЕРТІВ	60
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН ОЧИМА ГРОМАДЯН	68
СТАТТІ	
■ ПОЛІТИКА	
КАК ОСТАНОВИТЬ ВОЙНУ? Андрей ИЛЛАРИОНОВ	79
УКРАЇНА: НЕМИНУЧА КОНФРОНТАЦІЯ ЧИ КОНФЛІКТ, ЯКИЙ МОЖНА ОМИНУТИ? Крістофер ЛЕНГТОН	84
МІРКУВАННЯ ПРО НОВУ СВАРКУ СХОДУ І ЗАХОДУ Джеймс ШЕРР	87
■ ЕКОНОМІКА	
ДЕГРАДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РОСІЇ: ЩО ДАЛІ? Володимир СІДЕНКО	92
■ ПРОБЛЕМА КРИМУ	
РЕІНТЕГРАЦІЯ КРИМУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ Арсен ЖУМАДІЛОВ	97
ТОЧКА НЕВОЗВРАТА Андрей ИЛЛАРИОНОВ	100

Видання журналу здійснене за сприяння
Шведського агентства з міжнародного
співробітництва та розвитку (SIDA)

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: СТАН, НАСЛІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ

27 січня 2015р. Верховна Рада України ухвалила Постанову “Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором”. В документі наголошується, що “Україна залишається об’єктом воєнної агресії з боку Російської Федерації, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак. ... беручи до уваги норми Статуту ООН та Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН №3314 “Визначення агресії” від 14 грудня 1974 року Верховна Рада України визнає Російську Федерацію державою-агресором...”¹.

Це Звернення визначає стан і характер тривалого російсько-українського конфлікту, причиною і джерелом якого є російська експансіоністська політика на пострадянському просторі, який Російська Федерація, в особі її нинішнього керівництва, вважає зоною своїх “привілейованих інтересів”. Звідси – жорстке примушення України до євразійської інтеграції під егідою РФ і блокування курсу Києва на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Така політика Росії, що здійснювалася з початку 2000-х років, не передбачала формування дійсно рівноправних, партнерських і паритетних відносин Москви та Києва і мала за мету перетворення України на підконтрольну державу, яка б рухалась у фарватері російської політики.

Російські геополітичні плани щодо України були зруйновані в лютому 2014р. У відповідь путінський режим вдався до прямої агресії проти України – в березні 2014р. було анексовано Крим, згодом розпочалася військова експансія на Сході України. Вже майже рік триває “неоголошена”, або “гібридна” війна РФ проти України, внаслідок якої Україна зазнала наймасштабніших людських, територіальних, економічних втрат. Критичним наслідком цієї війни є взаємне відчуження суспільств обох країн.

Російсько-український конфлікт не є “локальною”, “периферійною” подією – він має регіональний і глобальний вимір і містить виклики та загрози світовій системі безпеки. Анексія Криму, ситуація на Сході України перетворюються на масштабний “заморожений конфлікт”, що загрожує безпеці і стабільності не лише на європейському континенті, але й у світі в цілому.

Провідні країни Заходу, міжнародні організації не визнали анексію Криму, продемонстрували політико-дипломатичну солідарність з Україною, підтримали Україну в її боротьбі з російською агресією на Донбасі. Україна отримала вагомий зовнішній фінансовий, матеріально-технічний допис. Проти Росії запроваджені “стримуючі” санкції. Наразі Україна перебуває в епіцентрі гострого протистояння Захід-Росія, яке характеризується безпрецедентною втратою взаємної довіри.

Українсько-російські відносини перебувають у критичному непередбачуваному стані. Триває політико-дипломатична конфронтація; порушені базові угоди та домовленості; фактично зруйнована система інституційних міждержавних відносин; загострюється економічне, енергетичне протистояння, триває інформаційна агресія з боку РФ. У цілому, нинішні реалії не дають підстав говорити про зміни на краще в російській політиці на українському напрямі в осяжній перспективі.

Відтак, нинішня ситуація у відносинах Києва і Москви потребує формування принципово інших концептуальних, стратегічних підходів до співіснування з путінською Росією, перегляду системи міждержавних контактів, запровадження конкретних заходів на російському напрямі.

Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

У першому розділі наводиться стислий опис стану відносин Києва та Москви на цей час, окреслюються витoki та характеристики нинішнього російсько-українського конфлікту.

У другому розділі розглядаються міжнародні аспекти російсько-українського конфлікту, що виник унаслідок військової агресії РФ проти України, оцінюються позиції і дії провідних країн Заходу та міжнародних організацій щодо зазначеного конфлікту, привертається увага до викликів і загроз світовій системі безпеки, які створює цей конфлікт.

У третьому розділі містяться прогнози подальшого розвитку подій у відносинах Україна-Російська Федерація, пропонуються певні концептуальні підходи до формування нової моделі співіснування України з РФ із врахуванням особливостей політики її нинішнього керівництва, а також конкретні кроки України на російському напрямі.

¹ Постанова “Про звернення...” Див.: Сайт Верховної Ради України – rada.gov.ua/news/Top-novyna/102554.html

1. ПОТОЧНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Зовнішньополітична ситуація України з початку 2000-х років розвивалася на фоні дедалі більш гострої геополітичної конкуренції двох європейських центрів впливу – ЄС і Росії, які реалізують принципово відмінні проекти інтеграції пострадянських держав Східної Європи та Кавказу. ЄС здійснює політику розширення та/або створення кола держав-партнерів, які б будували свою внутрішню та зовнішню політику на засадах демократичних цінностей, норм і правил. Росія – домагається визнання ЄС (і світом загалом) цих держав як “зони російських привілейованих інтересів”, експортування до них своєї державоцентричної та авторитарної (“євразійської”) моделі “керованої демократії” і створення під власною егідою потужного інтеграційного утворення, яке б діяло за її правилами.

Україна (в т.ч. в результаті своєї політики “багатовекторності”, а насправді – невизначеності власного інтеграційного курсу) дедалі більшою мірою перетворювалася на епіцентр геополітичного протистояння зовнішніх центрів сил, де один з його учасників – Росія, як з’ясувалося, не обтяжував себе правилами “добросовісної конкуренції”.

Керівництво РФ свідоме того, що успішна євроінтеграція України – це не лише виклик російському інтеграційному проекту, але й переконливий мобілізаційний приклад для інших пострадянських країн (Молдова, Грузія)¹. Тому його мета полягала в запобіганні будь-якою ціною європейській інтеграції України та підпорядкуванні її власним геополітичним цілям.

У цьому контексті російська політика щодо України пройшла трифазову еволюцію: м’яке переконання в євразійській інтеграції під егідою РФ, жорсткий примус до неї (з використанням політико-дипломатичних, економічних, енергетичних, інформаційних важелів впливу) і нарешті – пряма військова агресія. В березні 2014р. Росія анексувала Крим і згодом розгорнула збройну експансію на Донбасі.

1.1. УКРАЇНА-РОСІЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У цьому підрозділі наводиться стислий опис подій, що передували нинішній ситуації в українсько-російських відносинах. Згадано основні віхи процесу залучення України до російських інтеграційних проектів на теренах СНД, з одного боку, та заходи, до яких вдавалася Росія з метою запобігання підписанню Угоди про асоціацію між Україною і ЄС – з іншого.

Залучення України до процесу євразійської інтеграції: від переконання до примусу. Фактично, процес активного залучення України до російських реінтеграційних проектів на пострадянському просторі започаткований у 2000р., коли до влади в Росії прийшов В.Путін. Він різко активізував інтеграційні процеси в межах СНД. Так, уже в травні 2000р. було підписано *Меморандум про підвищення ефективності Договору про колективну безпеку та його адаптацію до сучасної геополітичної ситуації*², яким фактично

відновлювалась і посилювалась діяльність ОДКБ. У жовтні 2000р. – створене Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС)³. Тоді ж були сформульовані концептуальні підходи та визначені практичні кроки щодо євразійської інтеграції під егідою РФ⁴. При цьому ЄврАзЕС розглядалось як ядро економічної інтеграції, ОДКБ – як головний міждержавний інструмент для протистояння зовнішнім загрозам.

Згодом, у 2003р. була зроблена спроба утворити Єдиний економічний простір (ЄЕП) за участі РФ, України, Білорусі і Казахстану. Однак, під час каденції Президента В.Ющенка Україна де-факто зупинила участь у цьому проекті. Указом Президента було визначено, що участь України в ЄЕП обмежується винятково зоною вільної торгівлі – що жодним чином не влаштовувало російську сторону⁵. У 2007р. під егідою РФ започатковане створення Митного союзу (в повному форматі працює з 2011р.).

Запроваджені Президентом РФ В.Путіним інтеграційні проекти були продовжені Д.Медведевим під час

¹ Докладно див.: Європейська інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2013, №4-5, с.2-6. Див. Сайт Центру Разумкова, рубрика “Журнал “Національна безпека і оборона”, <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.

² Меморандум о повышении эффективности Договора о коллективной безопасности от 15 мая 1992г. и его адаптации к современной геополитической ситуации. – Сайт ОДКБ, <http://www.odkb-csto.org>.

Також у 1992р. була створена Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ).

³ Перша невдала спроба створення аналогічного інтеграційного утворення (Митний союз) була зроблена ще в 1995р.

⁴ Докладно див.: Проблемы и перспективы сотрудничества Украины и России. Аналитический доклад Центра Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2006, №5, с.3-38.

⁵ Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005р.” №952 від 15 липня 2005р. – Офіційний сайт Президента України, <http://www.president.gov.ua>.

його президентської каденції (2008-2012рр.). Зокрема, були ухвалені Концепція зовнішньої політики РФ (12 липня 2008р.) і Стратегія національної безпеки до 2020р. (12 травня 2009р.); в обох документах пріоритетом зовнішньої політики РФ визначалося співробітництво в рамках СНД. У цей період тиск РФ на Україну (в т.ч. ефективне блокування російською стороною задекларованого В.Ющенком курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію) був дуже активним, що призвело до ряду гострих українсько-російських конфліктів⁶. У серпні 2008р. Д.Медведев на державному рівні висунув геополітичну концепцію “зони привілейованих інтересів Росії”, до якої, на думку російського керівництва, безумовно належала Україна⁷.

Із приходом до влади в Україні В.Януковича **російський тиск приніс значні практичні результати**. Українська сторона пішла на безпрецедентні односторонні поступки⁸. Відносини з РФ набули закритого, асиметричного формату “політико-економічного бартеру” – поступки національними інтересами в обмін на економічні (в т.ч. газові) преференції. Виразний приклад таких поступок України – підписання 21 квітня 2010р. президентами двох держав т.зв. **Харківських угод, які передбачали, зокрема пролонгацію перебування ЧФ РФ у Криму на 25 років (до 2042р.) в обмін на газові преференції з боку РФ⁹**.

Повернення В.Путіна на президентський пост (2012р.) ознаменувалося посиленням російських лідерських амбіцій. У виступі під час інаугурації 7 травня 2012р. В.Путін наголосив: “...Ми всі повинні розуміти, що життя майбутніх поколінь, історична перспектива держави й нашої нації залежать сьогодні саме від нас,... від нашої спроможності стати **лідерами і центром тяжіння всієї Євразії**”¹⁰. Того ж дня цей курс був закріплений відповідним указом, де визначалися напрями та заходи зміцнення інтеграційних процесів на просторі СНД. Активізація і зміцнення цих процесів фіксувалися і в наступних базових документах РФ (врізка “*Євразійська інтеграція в базових документах РФ*”).

Відповідно, посилювався російський тиск на Україну, насамперед – у напрямі її залучення до Митного союзу¹¹. Зокрема, в лютому 2013р. В.Путін підписав оновлену Концепцію зовнішньої політики РФ, у тексті якої окремим пунктом визначаються відносини з Україною (чого не було в тексті 2008р.). Ідеться про намір “вибудовувати відносини з Україною як пріоритетним партнером у СНД і сприяти її підключенню до поглиблення інтеграційних процесів”. Одночасно здійснювалися масштабні заходи (в т.ч. на міжнародній арені) із запобігання підписанню Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

ЄВРАЗІЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В БАЗОВИХ ДОКУМЕНТАХ РФ*

Стратегія національної безпеки РФ до 2020р. (2009р.)	“Розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасниками СНД є для Росії пріоритетним напрямом зовнішньої політики. Росія буде намагатися розвивати потенціал регіональної і субрегіональної інтеграції та координації на просторі держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав...”
Концепція зовнішньої політики РФ (2013р.)	“...42. Пріоритетними напрямками російської зовнішньої політики є розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасниками СНД, подальше зміцнення СНД... 44. Росія вважає пріоритетним завдання формування Євразійського економічного союзу... 48. З цією метою Росія буде: д) будувати відносини з Україною як пріоритетним партнером по СНД, сприяти її підключенню до поглиблених інтеграційних процесів...”
Воєнна доктрина РФ (2014р.)	“...Зміцнення системи колективної безпеки в рамках Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та нарощування її потенціалу, зміцнення взаємодії у сфері міжнародної безпеки в рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) і Шанхайської організації співробітництва (ШОС), взаємодія з Республікою Абхазія і Республікою Південна Осетія з метою забезпечення спільної оборони і безпеки...”
Указ Президента РФ “Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації” (2012р.)	“...Міністерству закордонних справ Російської Федерації спільно з іншими федеральними органами виконавчої влади: у відносинах з державами-учасниками Співдружності Незалежних Держав: розглядати розвиток багатосторонньої взаємодії і інтеграційних процесів на просторі Співдружності Незалежних Держав як ключовий напрям зовнішньої політики Російської Федерації... сприяти поглибленню євразійської інтеграції в рамках Митного союзу та Єдиного економічного простору Російської Федерації, Республіки Білорусь і Республіки Казахстан і створенню до 1 січня 2015р. Євразійського економічного союзу...”
Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ (2013р.)	“Ми будемо йти шляхом тісної інтеграції. Прикладом тому є Митний союз, Єдиний економічний простір Росії, Казахстану та Білорусі. Це все вже працює, працює ефективно. Ми приступили до створення Євразійського економічного союзу і, звичайно, будемо йти цим шляхом і вирішимо це завдання...”
Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ (2014р.)	“З 1 січня 2015р. у повному обсязі почне працювати Євразійський економічний союз... Переконали, що тісна кооперація стане потужним джерелом розвитку для всіх учасників Євразійського союзу”.

* Тут цитуються документи, розміщені на сайті Президента РФ, <http://kremlin.ru>. Переклад Центру Разумкова.

⁶ Докладно див.: Украина-Россия: от кризиса к эффективному партнерству. Аналитический доклад Центра Разумкова. – Национальная безопасность и оборона, 2009, №4, с.2-14.

⁷ Див.: Интервью Д.Медведева российским телеканалам 31 августа 2008г. – Официальный сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru>.

⁸ Ідеться, зокрема, про: (а) офіційну відмову Києва від перспектив вступу до НАТО; (б) пролонгацію перебування ЧФ РФ у Криму; (в) відмову від власного трактування ряду історичних подій; (г) вилучення з порядку денного двосторонніх відносин проблеми забезпечення національно-культурних потреб українців у РФ; (д) розширення присутності та посилення впливу РФ у ключових галузях національної економіки; (е) підтримку Україною окремих зовнішньополітичних ініціатив Кремля.

⁹ Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. Вже 27 квітня 2010р. Угода була ратифікована.

Докладно див.: Перший рік діяльності нової влади: наміри, дії, результати. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Национальная безопасность и оборона, 2011, №3, с.50-51.

¹⁰ Владимир Путин вступил в должность Президента России. – Официальный сайт Президента РФ, 7 мая 2012г., <http://kremlin.ru>. Виділення – ред.

¹¹ Докладно див.: Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Национальная безопасность и оборона, 2012, № 4-5, с.8-9.

Блокування підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та його наслідки. 2013 рік став вирішальним в українсько-російських відносинах. Російська сторона максимально задіяла всі політико-економічні важелі впливу, з одного боку, для втягування України у процес євразійської інтеграції, з іншого – для блокування євроінтеграційного курсу офіційного Києва.

Досягненню мети керівництва РФ сприяла та обставина, що президентський пост в Україні обіймав В.Янукович – лідер Партії регіонів, яка мала більшість в українському Парламенті. Її електорат був зосереджений переважно на Півдні і Сході України, де, на противагу Центральному та Західному регіонам, спостерігалися помітні проросійські орієнтації – це (поряд з іншими чинниками) обумовлювало намагання правлячої партії і керівництва держави якомога довше здійснювати в частині геополітичної інтеграції т.зв. “багатовекторну” політику.

Так, 31 травня 2013р. був підписаний Меморандум “Про поглиблення взаємодії між Україною і Євразійською економічною комісією”, згідно з яким Україна погодилася “дотримуватися принципів, зафіксованих у документах... Митного союзу”¹². Було також заплановано підписання Меморандуму про зближення технічних регламентів України та Митного союзу, що технологічно прив’язувало Україну до цього союзу та, відповідно – суперечило курсу євроінтеграції¹³.

З іншого боку, 18 вересня 2013р. український Уряд прийняв рішення про підготовку до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Однак, 27 жовтня і 9 листопада відбулися дві утаємничені екстрені зустрічі президентів України та РФ – і після цього, 21 листопада Уряд М.Азарова прийняв рішення “призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС”, а 29 листопада на Вільнюському саміті ЄС В.Янукович відмовився від підписання Угоди, наголошуючи на намірах України підписати цей документ “у найближчій перспективі” та, як випливало з його виступу на саміті, – за умови надання Україні потужної фінансово-економічної допомоги з боку ЄС¹⁴.

Майже відразу після такого “інтеграційного розвороту” України на Схід, утаємниченого від Парламенту і громадськості, заснованого на кулуарних домовленостях з РФ, було підписано пакет українсько-російських угод від 17 грудня 2013р., зокрема – про надання Україні короткострокового кредиту у \$15 млрд. і зниження ціни на російський газ. Де-факто, це була “плата” Кремля за відмову Києва від євроінтеграції¹⁵.

Таке рішення влади спричинило в Україні масові акції протесту – організацію “євромайданів” у багатьох містах і населених пунктах, мітинги протесту проти “призупинення” євроінтеграції. Ситуація різко загострилася через жорсткий силовий розгін “Євромайдану” в Києві 30 листопада 2013р., що викликало різко негативну реакцію як в Україні, так і в Європі і світі та в кінцевому підсумку призвело до силового протистояння громадян і влади, повалення режиму В.Януковича та його втечі з України в ніч з 21 лютого 2014р.

22 лютого 2014р. Верховна Рада прийняла Постанову “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України”, обрала головою Парламенту представника об’єднаної парламентської опозиції О.Турчинова, призначила позачергові президентські вибори Президента на 25 травня 2014р. та поклала на О.Турчинова виконання обов’язків Президента до виборів. Прем’єр-міністром України Верховна Рада 27 лютого призначила А.Яценюка (так само представника парламентської опозиції).

Події листопада 2013р. - лютого 2014р. в Україні були названі Революцією гідності і сприйняті світовою спільнотою як свідчення європейських прагнень українського суспільства та нової української влади.

1.2. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ

Революція в Україні 2014р. зруйнувала російські інтеграційні плани. Москва не визнала нове українське керівництво, оголосила революцію “збройним захопленням влади”, “державним переворотом” і вдалася до силового засобу блокування курсу Києва на європейську та євроатлантичну інтеграцію¹⁶. З кінця лютого 2014р. відбувається російська військова агресія проти України, яка розпочалась анексією Криму і продовжується до цього часу на Сході України¹⁷.

Анексія Криму. Лише за три тижні – з 1 березня (коли Рада Федерації РФ надала російському Президенту згоду на використання Збройних сил РФ на території України¹⁸) по 21 березня – було окуповано півострів, блоковані українські військові частини і флот, транспортна інфраструктура, проведено псевдореферендум, ухвалено акт про незалежність Криму та ухвалені рішення про його входження до складу РФ. Отже – здійснена масштабна, швидка й добре заздалегідь спланована військово-політична спецоперація¹⁹.

¹² Див.: *Україна: время выбора*. – Киев, Центр Разумкова, 2014г. с.11.

¹³ 15 січня 2014р. Уряд М.Азарова затвердив Програму співробітництва України з державами Митного союзу до 2020р. Постановою КМУ “Про затвердження Програми співробітництва України з державами-членами Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації на період до 2020 року”. – Сайт Кабінету Міністрів України, http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246977822&cat_id=244276429.

¹⁴ У виступі на саміті В.Янукович зазначив: “... Уже сьогодні ми потребуємо від наших європейських партнерів рішучих кроків назустріч Україні в питанні розробки і реалізації програми фінансово-економічної допомоги з використанням усіх наявних механізмів та ресурсів як інституцій, так і держав-членів ЄС”. – Офіційний сайт Президента України, <http://www.president.gov.ua/news/29616.html>.

¹⁵ Ще 2 грудня 2013р. перший віце-прем’єр РФ І.Шувалов чітко визначив позицію Росії: “Думаю, що ніхто, крім Росії, не зможе так швидко надати Україні потрібні ресурси й в таких обсягах... Ми також можемо надати позику. Але просто так допомагати без будь-яких обов’язків з їх боку – не будемо... Звичайно, Україна розуміє, що підписавши обов’язки за Митним союзом, може отримати іншу ціну на газ, інші умови щодо зобов’язань і мит”. Див.: В РФ не хотят “просто так спасать Украину” дешевым газом и кредитом. – УНИАН, 2 декабря 2013г., <http://www.unian.net>.

¹⁶ 4 грудня 2014р. Президент РФ у Посланні Федеральним Зборам наголосив: “Так, ми засудили державний переворот, силове захоплення влади в Києві в лютому ц.р. І те, що ми зараз бачимо на Україні, трагедія на південному сході повністю підтверджує правильність нашої позиції”. Див.: Послание Президента Федеральному Собранию. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/news/47173>.

¹⁷ В українському і світовому дискурсі використовуються різні терміни для визначення російсько-українського конфлікту – “асиметрична війна”, “неоголошена війна”, “гібридна війна”, “прихована війна”, “збройний конфлікт” тощо. За результатами дослідження Центру Разумкова, більшість українських експертів вважають, що між Росією і Україною іде “неоголошена війна”. Див. матеріал “*Російсько-український конфлікт: позиції експертів*”, вміщений в цьому журналі.

¹⁸ Постановление Совета Федерации РФ №48-СФ от 1 марта 2014г. – Информационно-правовой портал “Гарант”, <http://base.garant.ru/70601716>.

¹⁹ Привертає увагу та обставина, що з січня по липень 2014р. В.Путін провів 19 засідань Ради Безпеки РФ, причому 17 з них були повністю або частково присвячені Україні. Див.: Как работал Совет Безопасности в 2014г. – Коммерсант, 23 июля 2014г., kommersant.ru/doc/2530924.

Доречно зауважити, що на думку відомого російського експерта А.Ілларіонова (у 2000-2005рр. – радник Президента РФ), Росія готувалася до війни з Україною упродовж останніх 10 років, принаймні з 2003р.²⁰

Президент РФ спочатку заперечував військову окупацію Криму, але згодом – визнав участь російських Збройних сил в анексії півострова (врізка “Окремі заяви Президента В.Путіна...”). На цей час він заперечує участь військовослужбовців Збройних сил РФ у бойових діях на Сході України.

Кримські події кардинально змінили ситуацію в українсько-російських відносинах. По суті, вся попередня система “стратегічного партнерства”, правова база угод і домовленостей про дружбу, добросусідство та партнерство, концептуальні засади “братства народів” – були цинічно і брутально зруйновані.

Україна та Росія стали ворожими країнами, між якими розпочалася тривала неоголошена війна.

20 березня 2014р. Верховна Рада ухвалила Декларацію “Про боротьбу за звільнення України”, в якій наголошується, що “український народ ніколи і за жодних умов не припинить боротьбу за звільнення Криму, якою б важкою і тривалою вона не була”²¹. 15 квітня набув чинності Закон “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, яким Крим оголошувався тимчасово окупованою територією “внаслідок збройної агресії Російської Федерації”²². Таким чином, проблема Криму стала глибинним “вододілом” між Україною і РФ, який надалі впродовж тривалого часу визначатиме зміст, характер та атмосферу відносин між Україною і РФ.

ОКРЕМІ ЗАЯВИ ПРЕЗИДЕНТА В.ПУТІНА ПРО ДІЇ РОСІЇ ЩОДО КРИМУ

Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине¹ (4 марта 2014г.)

Кстати говоря, примерно вот то самое, о чём я говорю сейчас, об этом единстве, происходит и в Крыму. Ведь обратите внимание, слава Богу, там нет ни одного выстрела и нет ни одной жертвы, кроме давки на площади, которая случилась там неделю назад, по-моему. А ведь что там происходило? Люди приходили, блокировали вооружённые подразделения, подразделения вооружённых сил и договаривались с ними о том, что они должны подчиниться требованиям и воле народа, проживающего на этой территории. Не было ни одного боестолкновения, ни разу никто не стрелял, нет ни одного выстрела.

Таким образом, напряжённая ситуация в Крыму, связанная с возможным применением Вооружённых Сил, она просто была исчерпана, в этом не было никакой необходимости. Единственно, какая необходимость была и что мы делали, мы усилили охрану наших военных объектов, потому что они всё время получали угрозы, и мы видели, что в Крым подтягиваются уже боевички из националистических организаций. Мы это сделали, и сделали правильно и своевременно...

Вопрос: Люди, которые осуществляли блокирование частей украинской армии в Крыму, – в форме, очень похожей на российскую военную форму. Это были российские солдаты, это были российские военные?

В.ПУТИН: А Вы посмотрите на постсоветское пространство. Там полно формы, которая похожа на форму... Пойдите в магазин у нас, и вы купите там любую форму.

Вопрос: Но это были российские солдаты или нет?

В.ПУТИН: Это были местные силы самообороны...

Вопрос: Можно тогда уточнить вопрос? Принимали ли мы участие в подготовке сил самообороны Крыма?

В.ПУТИН: Нет, не принимали.

Вопрос: А как Вы представляете себе будущее Крыма? И рассматривается ли вариант его присоединения к России?

В.ПУТИН: Нет, не рассматривается. И я вообще полагаю, что только граждане, проживающие на той или иной территории, в условиях свободы волеизъявления, в условиях безопасности могут и должны определять своё будущее...

Обращение Президента Российской Федерации (18 марта 2014г.)

Вооружённые Силы России не входили в Крым, они там уже и так находились в соответствии с международным договором. Да, мы усилили нашу группировку, но при этом, – хочу это подчеркнуть, чтобы все знали и слышали, – мы даже не превысили предельной штатной численности наших Вооружённых Сил в Крыму, а она предусмотрена в объёме 25 тысяч человек, в этом просто не было необходимости....

Скажу прямо: если бы местные силы самообороны Крыма вовремя не взяли ситуацию под контроль, там тоже могли бы быть жертвы...

В этой связи, конечно, возникают и другие мысли. Нам говорят о какой-то российской интервенции в Крыму, об агрессии. Странно это слышать. Что-то не припомню из истории ни одного случая, чтобы интервенция проходила без одного, единственного выстрела и без человеческих жертв.

Прямая линия с В.Путиным (17 апреля 2014г.)

В.ПУТИН: ...Я уже говорил в своём недавнем выступлении в Кремле о том, что Россия никогда не планировала никаких аннексий и никаких военных действий в Крыму, никогда. Наоборот, мы исходили из того, что мы будем строить наши межгосударственные отношения с Украиной исходя из сегодняшних геополитических реалий....

...В принципе, я уже об этом сказал и говорил неоднократно, говорил несколько глухо, публично. Но в разговорах со своими иностранными коллегами я и не скрывал, что наша задача заключалась в том, чтобы обеспечить условия для свободного волеизъявления крымчан... Поэтому за спиной сил самообороны Крыма, конечно, встали наши военнослужащие. Они действовали очень корректно, но, как я уже сказал, решительно и профессионально.

Интервью Владимира Путина радио “Европа-1” и телеканалу TF1 (4 июня 2014г.)

В.ПУТИН: ...Так вот, российские войска находились в Крыму в соответствии с международным договором о наличии там российской военной базы. И российские войска действительно помогли жителям Крыма провести референдум о своей независимости и желании присоединиться к Российской Федерации.

Заседание Международного дискуссионного клуба “Валдай” (24 октября 2014г.)

...Не буду скрывать, мы использовали наши Вооружённые Силы для блокирования украинских воинских подразделений, расквартированных в Крыму, но не для того, чтобы кого-то заставить идти на выборы. Да это и невозможно, вы же все взрослые люди, понимаете. Как? Под автоматом, что ли, людей поведёшь на выборы? Люди шли на выборы там как на праздник, и все это знают, и проголосовали, даже крымскотатарское население...

Интервью немецкому телеканалу ARD (17 ноября 2014г.)

...Я глубоко убеждён, что никаких нарушений международного права Россия не допустила. Да, я не скрываю, конечно, это факт, мы никогда его не скрывали, наши Вооружённые Силы, прямо скажем, блокировали Вооружённые Силы Украины, расквартированные в Крыму, но не для того, чтобы кого-то заставить идти голосовать, это невозможно сделать, а для того, чтобы не допустить кровопролития, чтобы дать возможность людям выразить своё собственное отношение к тому, как они хотят определить своё будущее и будущее своих детей.

¹ Тут і далі цитуються фрагменти стенограм виступів, інтерв'ю Президента РФ, розміщені на його офіційному сайті. Виділення – ред.

²⁰ Див. статтю А.Ілларіонова “Как остановить войну?”, вміщену в цьому журналі.

²¹ Див.: Декларація Верховної Ради України “про боротьбу за звільнення України”. – Сайт Верховної Ради України, <http://zakon1.rada.gov.ua>.

²² Закон “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”. – Там само.

Світове співтовариство не визнало російську анексію Криму та запровадило ряд санкцій проти російських і кримських властей.

Конфлікт на Сході України. У березні 2014р. виникли масові заворушення в Донецькій і Луганській областях, спричинені багатьма зовнішніми і внутрішніми факторами, серед яких насамперед слід назвати наступні:

- інспірування та підтримка з боку РФ сепаратистських настроїв на Донбасі, безпосередня участь в антиукраїнських акціях російських громадян (“туристів”, “добровольців”, “зелених чоловічків” – тобто осіб у військових одностроях, але без розпізнавальних знаків);
- масована інформаційна кампанія російських ЗМІ та потужний політико-психологічний імпульс приєднання Криму до РФ – що значно посилює традиційні проросійські настрої серед значної частини жителів Донбасу та неприйняття ними “ нової київської влади”;
- прорахунки та помилки тодішнього керівництва країни (наприклад, спроба скасування т.зв. “мовного закону”, до якої вдалася Верховна Рада на своєму першому після Революції гідності засіданні – 22 лютого 2014р. – викликало обурення та було використано як привід (один із приводів) для активізації сепаратистських рухів на Півдні і Сході країни).

У квітні заворушення на Донбасі переросли в захоплення адміністративних будівель і розпочалися бойові дії – збройні формування захопили Слов’янськ, Краматорськ, Артемівськ та ін. міста на Сході України. 7 квітня було проголошено створення т.зв. “Донецької народної республіки” (“ДНР”), а в Луганську висунуто ультиматум з вимогою референдуму з питання самовизначення регіону; у випадку невиконання ультиматуму передбачалося створення “Луганської народної республіки” (“ЛНР”) ²³. Активну участь у цих подіях таємно брали російські військовослужбовці. Лише нещодавно російський військовий І.Гірін з’явився: “...Усе ж таки на спусковий гачок натиснув я. Якби наш загін не перейшов кордон, у підсумку все б закінчилось, як у Харкові, як в Одесі. Було б кілька десятків вбитих, таких, що отримали опіки, заарештованих... **А практично маховик війни, що досі триває, запустив наш загін...** Від самого початку ми почали воювати всерйоз...” ²⁴.

7 квітня голова українського Парламенту і в.о. Президента О.Турчинов оголосив про створення антикризового штабу, 14 квітня – підписав Указ про введення в дію рішення РНБО України від 13 квітня “Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності

країни”. Цим актом де-факто була започаткована анти-терористична операція (АТО) на Донбасі, яка, попри початкову неготовність відповідних сил до бойових дій, вже в червні набула наступального характеру, що дозволило локалізувати конфлікт на досить незначній території окремих районів Донецької і Луганської областей ²⁵.

На фоні цих подій Україною були започатковані дипломатичні зусилля із врегулювання конфлікту, що стрімко розгорався. Так, 17 квітня в Женеві відбулася зустріч глав зовнішньополітичних відомств США, ЄС, України та РФ, на якій було досягнуто певних домовленостей про перші конкретні кроки з деескалації напруженості та забезпечення безпеки всіх громадян ²⁶.

6 червня 2014р. відбулася перша зустріч президентів України та РФ у т.зв. “нормандському форматі” – за участі Президента Франції Ф.Оланда та канцлера Німеччини А.Меркель ²⁷. Під час 15-хвилинної зустрічі, за повідомленням офісу Президента Франції, президенти України та РФ “домовилися провести найближчими днями переговори про припинення вогню між українськими силовиками та проросійськими сепаратистами на Сході України” ²⁸.

Однак, зазначені переговори, на яких, як сподівалися, могли б бути визначені шляхи врегулювання конфлікту, не відбулися ²⁹. Навпаки – наприкінці серпня активна наступальна операція українських сил АТО була зупинена введенням на територію конфлікту збройних підрозділів російських військ. Пряме військове вторгнення ЗС РФ і трагічні прорахунки командування АТО призвели до втрати ініціативи та вимушеного перемир’я, яке було досягнуте за участі третіх сторін.

Так, 5 вересня 2014р. в Мінську у форматі Тристоронньої контактної групи у складі представників України, РФ і ОБСЄ за участі представників “окремих

²³ Створення “ЛНР” проголошене 28 квітня 2014р.

²⁴ “Кто ты, “Стрелок?”. – Завтра, 20 ноября 2014г., zavtra.ru/content/view/kto-tyi-strelok. Виділення – ред.

²⁵ Докладно про перебіг подій березня-травня 2014р. див.: Бутусов Ю. Так починалась війна: інтерв’ю с Александром Турчиновым. – Цензор, 24 октября 2014г., <http://censor.net.ua>.

²⁶ Заявление по итогам переговоров в Женеве: полный текст резолюции. – ЛІГAnet, 17 апреля 2014г., <http://news.liga.net>.

На зустрічі були присутні представники: від США – Держсекретар США Дж.Керрі; від Росії – глава МЗС РФ С.Лавров; від України – в.о. глави МЗС України А.Дешиця; від ЄС – Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки К.Ештон. Зустріч у такому представництві дістала назву “Женевського формату”.

²⁷ Зустріч відбулася в містечку Бенувіль у Нормандії (Франція) в рамках відзначення 70-річчя операції “Оверлорд” – висадки учасників антигітлерівської коаліції в Нормандії (т.зв. “відкриття другого фронту”).

²⁸ Порошенко та Путін зустрілися в Нормандії. – Український тиждень, 6 червня 2014р., <http://tyzhden.ua/News/111687>.

²⁹ Наступна зустріч у “нормандському форматі” відбувалася лише в жовтні 2014р. в Мілані, але й там суттєвих домовленостей досягнуто не було.

районів Донецької і Луганської областей” було підписано попередній протокол до угоди про припинення вогню, у якому визначено 12 умов деескалації конфлікту на Сході України³⁰. Серед іншого, йшлося про припинення використання зброї обома сторонами конфлікту, забезпечення постійного моніторингу з боку ОБСЄ на українсько-російському кордоні, звільнення всіх заручників, виведення всіх незаконних збройних формувань з території України, а також передбачалося:

- “провести децентралізацію влади (в т.ч. – шляхом прийняття Закону України “Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей”)” (п.3 Протоколу);
- “прийняти закон про недопущення переслідування та покарання осіб у зв’язку з подіями, що відбулися в окремих районах Донецької і Луганської областей” (закон про амністію) (п.6 Протоколу);
- “забезпечити проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України “Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей” (п.9 Протоколу)³¹.

Україна, на виконання положень Протоколу, вже 16 вересня прийняла закони “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей”³² і “Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”³³. Зокрема, перший із них встановлював: “призначити позачергові вибори депутатів районних, міських, районних у містах, селищних, сільських рад, сільських, селищних, міських голів в окремих районах Донецької та Луганської областей на неділю 7 грудня 2014 року”.

19 вересня 2014р. учасники контактної групи підписали Меморандум про виконання положень Протоколу, який передбачав, зокрема зупинення використання зброї і ведення наступальних дій, фіксацію лінії протистояння збройних сил, станом на 19 вересня 2014р., та відведення важких озброєнь на 15 км з обох сторін визначеної лінії, що мало б надати “змогу створити зону припинення вогню завширшки не менш як 30 км (зону безпеки)”³⁴.

На відміну від України, яка на виконання Мінських домовленостей, зокрема, прийняла названі вище закони, інша сторона конфлікту жодного з положень Протоколу чи Меморандуму не виконала до цього часу.

Натомість на захоплених сепаратистами територіях відбувались активні процеси “державотворення”. 28 квітня в Луганську проголошено створення т.зв. ЛНР (заявлене ще 7 квітня). 11 травня у т.зв. ДНР і ЛНР проведено “референдуми”, наступного дня, нібито на підставі їх результатів, – проголошено незалежність “республік” від України та їх “державний суверенітет”. У “республіках” започатковане створення “урядів”, “парламентів” і “конституцій”. 24 травня “республіки” підписали документ про об’єднання у складі “Новоросії”, однак статус цього об’єднання залишився невизначеним, хоч і створено “парламент Новоросії”, який очолив колишній народний депутат України від Партії регіонів О.Царьов і перше засідання якого відбулося 26 червня 2014р. На засіданні була ратифікована “Конституція Союзу народних республік”³⁵.

2 листопада 2014р., всупереч Закону України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей”, були проведені вибори глав “республік” і депутатів “народних рад”. Т.зв. ДНР очолив О.Захарченко, ЛНР – І.Плотницький³⁶.

Ці процеси побудови “сепаратистської державності” відбувались за масштабною військовою, матеріальною, інформаційною допомогою і координацією російської сторони.

Сьогодні військова агресія Росії на Донбасі триває. За оцінками української сторони (СБУ, Міноборони, РНБО, Прикордонна служба), вітчизняних і міжнародних експертів, НАТО, російських правозахисників, на Сході України на боці сепаратистів воюють від 3 000 до 15 тис. російських військових. Так, за оцінками фахівців НАТО, у вересні 2014р. на Донбасі воювали близько 3 000 російських солдат і офіцерів³⁷. Глава МВС А.Аваков оцінював чисельність російського військового угруповання в у 4-7 000 осіб³⁸. Водночас, Комітет солдатських матерів Росії оцінював число російських військовослужбовців на Донбасі значно вище – у 15 тис. осіб³⁹.

Станом на кінець листопада, за даними СБУ, російський військовий контингент на Сході України

³⁰ Повна назва контактної групи: Тристороння контактна група стосовно кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна. Учасники контактної групи: від ОБСЄ – Посол Г.Тальявіні (спеціальний представник Голови ОБСЄ); від України – другий Президент України Л.Кучма; від Росії – Посол РФ в Україні М.Зурабов. “Представники окремих районів Донецької і Луганської областей” – О.Захарченко та І.Плотницький, відповідно. У підписах Протоколу (та надалі – Меморандуму від 19 вересня) їх статус не вказано.

³¹ Стали известны все пункты минского соглашения по Украине: ОБСЕ опубликовало протокол, подписанный в Минске 5 сентября. – Коммерсантъ, 7 сентября 2014г., <http://www.kommersant.ru>.

³² Закон №1680-VII. – Сайт ВР України, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>.

³³ Закон не був підписаний Головою Верховної Ради та, відповідно – не надісланий на підпис Президенту України. Цьому завадило невиконання умов Протоколу іншою стороною.

³⁴ ОБСЄ оприлюднила підписаний у Мінську Меморандум (документ). – Радіо Свобода, 20 вересня 2014р., <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26597039.html>.

³⁵ Парламент Новоросії ратифікував Конституцію Союзу народних республік. – Russia Today, 26 июня 2014г., <http://russian.rt.com/article/38293>.

³⁶ Глава “центральної виборчої комісії ДНР” так прокоментував результати виборів: “Київ має примиритися з думкою, що Донбас більше не є частиною України... Ми свій вибір зробили”. В МЗС Росії вибори визнали “такими, що відбулися”. Див.: Главою ДНР избран Александр Захарченко, ЛНР возглавит Игорь Плотницкий. – NEWSru, 3 ноября 2014г., <http://www.newsru.com>.

³⁷ Количество войск России в Украине сократилось. – Сайт liga.net, 11 сентября 2014г., <http://www.liga.net>.

Можна додати, що за оцінками представників МВС і РНБО А.Герашенка та А.Лисенка, станом на кінець серпня, на Сході України воювали 15-20 тис. проросійських і російських бойовиків. – Сайт tsn.ua, 27 серпня 2014р.

³⁸ Аваков озвучив кількість російських військових в Україні. – Українські новини, 6 вересня 2014р., <http://ukranews.com>.

³⁹ “Жодних даних немає, тому що звідти ніхто не пише, звідти ніхто нічого не повідомляє... За експертною оцінкою, я думаю, що тисяч 15 там, безумовно, ходять у тій чи іншій якості. Скільки з них не мають документів військовослужбовців, а мають там розірвані контракти або, як офіцери, в безстроковій відпустці, або ще якась дурниця, важко сказати”. Див.: Валентина Мельникова, Комітет солдатських матерей: “Підписуйте контракт, мы вас отправим в Луганск. Не подпишите – я сам за вас подпишу”. – Интервью телеканалу “Дождь”, 27 августа 2014г., <http://tvrain.ru>.

нараховував близько 7 500 військових⁴⁰. У грудні, за підрахунками Генерального штабу, на Донбасі проти сил АТО воювали 32 400 бойовиків, з них 6-10 тис. – військовослужбовці російських Збройних сил⁴¹.

Ці дані кореспондуються з останніми за часом оцінками РНБО України. Станом на середину січня 2015р., за словами секретаря РНБО О.Турчинова, на **окупованій частині Донбасу розгорнуте військове угруповання чисельністю понад 36 тис. бойовиків, з яких 8 500 є військовослужбовцями регулярних військ РФ**. Ці збройні угруповання мають на озброєнні 542 танки, близько 990 бойових броньованих машин, 694 артилерійські системи, 4 реактивні комплекси “Точка-У”, 57 одиниць зенітно-ракетних комплексів⁴².

Водночас, за даними російської правозахисної групи “Груз 200 из Украины в Россию”, оприлюдненими в січні 2015р., внаслідок бойових дій на Донбасі загинули понад 5 500 російських військовослужбовців, не враховуючи зниклих безвісти. При цьому, керівник групи О.Васильєва підкреслила: “Мені постійно дорікають російські військові, що я цю цифру занижую. Навіть якщо назвати цифру 7 500 осіб, ця цифра все-таки буде меншою, ніж реальні російські втрати”. За даними правозахисної групи, лише у грудні 2014р. близько 7 000 військовослужбовців РФ перетнули кордон України й перебувають у Донецькій і Луганській областях. О.Васильєва також зауважила: “Дуже багато [військовослужбовців] завозять в середині “гуманітарних КамАЗів”⁴³.

Зрозуміло, що оцінки чисельності як російських військ, так і їх втрат в Україні є досить умовними – з огляду на секретність військових операцій, постійну ротацію бойовиків, відсутність контролю на державному кордоні. Проте, вони дають певне уявлення про масштаб російського військового вторгнення на територію України.

Російське керівництво (як і в ситуації з Кримом) заперечує участь Збройних сил РФ у збройному конфлікті на Сході України, заявляючи, що там “київська влада здійснює каральну операцію проти мирного населення Донбасу”, а “повстанці” захищають місцеве населення від “націоналістичних батальйонів київської хунти” (врізка “Позиція РФ щодо ситуації на Сході України”, с.10).

Водночас, узагальнюючи дані українських спецслужб і військових експертів, а також міжнародних спостерігачів, можна констатувати, що російська сторона:

- організувала в різних регіонах РФ мобілізаційні центри збору та підготовки найманців для участі в бойових діях на Сході України;

- розгорнула на території Донбасу діяльність мобільних розвідувально-диверсійних груп;
- сформувала центри військової підготовки для місцевих сепаратистських угруповань;
- здійснила об'єднання та забезпечила координацію окремих збройних формувань сепаратистів;
- наладила масштабне матеріально-технічне забезпечення бойовиків, у т.ч. – регулярні поставки озброєнь і засобів зв'язку т.зв. “гуманітарними конвоями”⁴⁴ (на цей час на територію Донбасу було відправлено 12 “гуманітарних конвоїв” – без погодження та контролю з боку як української сторони, так і міжнародної організації “Червоний хрест”);
- організувала формування диверсійних груп і їх проникнення до інших регіонів України;
- започаткувала будівництво на території, контрольованій сепаратистами, підприємств для ремонту важкої бойової техніки.

Ці дії можуть свідчити про те, що Російська Федерація має наміри якщо не ескалації, то тривалого “замороження” конфлікту. За словами Генерального секретаря *Amnesty International* С.Шетті: “Докази, якими ми володіємо, вказують на те, що **Росія розпалює конфлікт шляхом прямого втручання**, а також шляхом підтримки сепаратистів на Сході України”⁴⁵.

Збройна агресія Росії завдала Україні колосальних людських, територіальних, економічних втрат. Найтяжчі та непоправні – втрати людей. Наразі йдеться про тисячі загиблих бійців і мирних жителів, включно з дітьми⁴⁶. Так, за даними ООН, оприлюдненими 23 січня 2015р., загальне число жертв бойових дій на Донбасі перевищило 5 000 осіб. “Але – йдеться

⁴⁰ В Украине находится 7,5 тысяч российских военных. – УНИАН, 26 ноября 2014г.

⁴¹ На Донбасі воює 32 тисячі бойовиків: з них до 10 тисяч військових РФ – Генштаб. – Українська правда, 4 грудня 2014р.

⁴² СНБО рассматривает два сценария развития ситуации на Донбассе... – Интерфакс, 15 января 2015г.

⁴³ На Донбасі загинули понад 5,5 тисяч російських солдатів – правозахисниця Васильєва. – Українські Новини, 6 січня 2015р., <http://ukranews.com>.

⁴⁴ Зокрема, сьомий російський конвой (20 машин, 100 т вантажу) 16 листопада 2014р., за інформацією представників Луганської ОДА, доставив на територію, захоплену сепаратистами, винятково боєприпаси: ящики з патронами, міни, снаряди. Див.: У сьомому російському гумконвої були тільки боєприпаси – ЛОДА. – УНИАН, 17 листопада 2014р.

⁴⁵ *Amnesty International* надела докази воєнних злочинів та втручання РФ. – Українська правда, 7 вересня 2014р.

⁴⁶ Сторони конфлікту наводять різні дані як про свої втрати, так і втрати противника. Відомо, що під час війни протистоять сторонам властиво перебільшувати втрати противника і применшувати власні. Тому, за словами генерал-майора запасу П.Гарашука: “Справжню інформацію про те, скільки військовослужбовців насправді загинуло в Україні, ми дізнаємося лише через роки”. Див.: Скільки бойовиків і військових РФ загинули в Донбасі за час АТО. – Сайт Liga.net, 23 січня 2015р., <http://news.liga.net>.

ПОЗИЦІЯ РФ ЩОДО СИТУАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Прямая линия с В.Путиным¹ (17 апреля 2014г.)

К.Клеймёнов: Что Вы ответите на заявления, которые звучат на Западе и в Киеве о том, что за выступлениями на Востоке Украины стоит Россия, буквально “рука Москвы” и организует это, и финансирует? И более того, утверждается, что там действуют некие российские подразделения.

В.ПУТИН: Чувствую это всё! Нет на Востоке Украины никаких российских подразделений, нет специальных служб, нет инструкторов. Это всё местные граждане. И самым лучшим доказательством этому является то, что люди, что называется, в прямом смысле слова сняли маски.

Заявления для прессы и ответы на вопросы журналистов по итогам встречи с Президентом Швейцарии, действующим председателем ОБСЕ Дидье Буркхальтером (7 мая 2014г.)

В.ПУТИН:...Теперь в части, касающейся, что устроит Россию, что не устроит. Ведь это не мы участники этого конфликта, не мы – сторона в этом конфликте, стороны внутри Украины. Нам всё время говорили, что беспокоят наши войска у украинских границ. Мы их отвели, они находятся сегодня не на украинской границе, а в местах, где они проводят свои регулярные учения – на полигонах.

Интервью Владимира Путина радио “Европа-1” и телеканалу TF1 (4 июня 2014г.)

Вопрос: ...Но, господин Президент, США и Белый Дом говорят о том, что у них есть доказательства того, что Россия вмешалась в ситуацию на Украине, направляла туда свои вооружённые формирования и поставляла оружие. У них есть доказательства. Вы верите в это?

В.ПУТИН: Если у них есть доказательства, то пусть они их представят. Мы видели, весь мир видел, как госсекретарь Соединённых Штатов демонстрировал в Совбезе ООН доказательства того, что в Ираке есть оружие массового уничтожения, помахивая пробиркой с каким-то стиральным порошком. В конце концов, войска Соединённых Штатов вошли в Ирак, повесили Саддама Хуссейна, а потом выяснилось, что никаких средств массового уничтожения в Ираке не было и нет. Вы знаете, говорить – это одно, а иметь доказательства – это совершенно другое. Я вам ещё раз говорю: никаких Вооружённых Сил Российской Федерации...

Вопрос: То есть американцы врут сейчас?

В.ПУТИН: Они врут. **Никаких Вооружённых Сил, никаких российских инструкторов даже на юго-востоке Украины нет. Не было и нет.**

Вопрос: Вы не хотите присоединить к себе Украину и вы никогда не пытались дестабилизировать ситуацию там?

В.ПУТИН: Мы этим никогда не занимались и не занимаемся. Украинским властям сегодняшним нужно наладить диалог со своим собственным населением, и не с помощью оружия, танков, самолётов и вертолётов, а с помощью переговорного процесса...

Президент России В.Путин обратился к ополчению Новороссии (29 августа 2014г.)

Очевидно, что ополчение достигло серьёзных успехов в пресечении силовой операции Киева, представляющей смертельную опасность для населения Донбасса и уже приведшей к огромным жертвам среди мирных жителей.

Заседание Международного дискуссионного клуба “Валдай” (24 октября 2014г.)

В.ПУТИН: Началось с Майдана, сначала решили подавить там Януковича силой, добились успеха, вызвали на поверхность вот эту пену национализма, потом это всё трансформировалось в какие-то батальоны националистические. Потом, когда людям на юго-востоке Украины не понравилось, они начали пытаться избирать свои органы власти и управления, их по ночам начали арестовывать и увозить в тюрьму в Киев. Потом, когда люди это

увидели, взяли за оружие, вместо того чтобы остановиться, в конце концов начать мирный диалог – войска послали, танки, самолёты... Сейчас нет таких слов, словосочетания “непропорциональное применение силы”. А ведь применяются кассетные бомбы, применяется уже тактическое оружие...

Другое дело, что история формирования Украины в её сегодняшних границах – это довольно сложный процесс. А вы что, разве об этом не знаете? Вы что, не знаете, что в 1922 году часть земель, которую как раз вы и называете... **в общем-то, всегда исторически называли эти земли Новороссией. Почему? Потому что это по существу был один регион с центром в Новороссийске, поэтому назывался Новороссией. Это Харьков, Луганск, Донецк, Николаев, Херсон, Одесская область. Эти земли были в 20-е годы, в 21-22-м годах, при создании Советского Союза переданы от России Украине.** Формулировка простая была у коммунистов: для того чтобы поднять процентное соотношение пролетариата на Украине.

Интервью немецкому телеканалу ARD (17 ноября 2014г.)

Х.Зайпель: Вопрос, который сегодня возник, точнее, это было заявление киевских властей о том, что Россия поддерживает сепаратистов вооружением и направляет туда своих военнослужащих...

В.ПУТИН: ...Откуда у них и бронетехника, и артиллерийские системы? В современном мире люди, которые ведут борьбу и которые считают эту борьбу справедливой для себя с их точки зрения, всегда найдут вооружение...

Пресс-конференция В.Путина (18 декабря 2014г.)

Р.Цимбалюк: Первый вопрос относительно карательной операции, которую вы устроили на востоке нашей страны, причем в основном против русскоязычного населения. Не секрет, что там воюют российские военнослужащие и российские боевики, которые все это устраивают. Вопрос: сколько Вы туда отправили российских военных? Сколько Вы отправили туда техники? Сколько из них погибло на территории Украины? Вы как Верховный Главнокомандующий что бы сказали семьям погибших российских офицеров и солдат?

В.ПУТИН: ...Все люди, которые по зову сердца исполняют свой долг, либо добровольно принимают участие в каких-то боевых действиях, в т.ч. и на Юго-востоке Украины, не являются наемниками, потому что за это денег не получают.

В нашем общественном сознании то, что происходит на юго-востоке Украины, действительно, карательная операция, но она проводится сегодняшними киевскими властями, а не наоборот. Ведь это не ополченцы юго-востока направили свои боевые подразделения к Киеву, а, напротив, киевские власти подогнали вооружённые силы к юго-востоку, используют систему залпового огня, артиллерию и боевую авиацию.

Встреча со студентами Горного университета (26 января 2015г.)

В.ПУТИН: Вы затронули очень болезненную тему – тяжёлые, трагические события на Украине. По сути, там идёт гражданская война. И на Украине, по-моему, многие уже это прекрасно понимают.

К сожалению, официальные киевские власти отказываются идти по пути мирного урегулирования, не хотят решать политическими средствами...

Мы часто говорим: “Украинская армия, украинская армия”. На самом деле кто там воюет? Действительно, частично официальные подразделения вооружённых сил, но в значительной степени т.н. добровольческие националистические батальоны. По сути, это даже не армия – это иностранный легион, в данном случае иностранный натовский легион, который, конечно, не преследует национальных интересов Украины. Там совсем другие цели, связаны они с достижением геополитических целей сдерживания России, что абсолютно не совпадает с национальными интересами украинского народа.

¹ Тут і далі, якщо не вказано інше, цитуються документи, розміщені на сайті Президента РФ, <http://president.kremlin.ru>. Виділення – ред.

в заяві офіційного представника Управління Верховного комісара ООН з прав людини Р.Колвілла, – ми побоюємося, що реальна цифра може бути істотно вищою⁴⁷. (ООН справедливо відносить до числа жертв війни на Сході України загиблих у збитому російською ракетою літаку Малайзійських авіаліній).

Унаслідок анексії Криму та військових дій на Сході України окуповано 44 тис. кв. км. території, де проживають понад 5 млн. осіб. Число вимушених переселенців і біженців, станом на 9 січня 2015р., за даними ООН, перевищило 1,2 млн. осіб⁴⁸. При цьому, за даними ЮНІСЕФ, військові дії на Донбасі так чи інакше торкнулися 1,7 млн. дітей⁴⁹.

На території Донбасу значних руйнацій зазнала як комунальна та соціальна, так і промислова інфраструктури. Ще, станом на кінець вересня 2014р., в регіоні було зруйновано 11 325 об'єктів, з них 4 500 житлових будинків, 217 об'єктів освіти, 45 об'єктів охорони здоров'я, 4 733 об'єкти системи енерго-, водо- й теплопостачання, 51 об'єкт культури і спорту, 1 551 – транспорту і зв'язку, 132 об'єкти промисловості⁵⁰. За попередніми підсумками 2014р., падіння промислового виробництва в Донецькій області склало 31,5%, в Луганській – 42%⁵¹.

Загалом, втрати від анексії Криму, за попередніми оцінками, склали понад 1 трлн. грн., збитки від бойових дій на Сході країни – майже 12 млрд. грн.⁵² У 2014р. внаслідок бойових дій в регіоні український бюджет недоотримав 13,2 млрд. грн. податкових надходжень. При цьому, на проведення АТО Україна втрачає близько 100 млн. грн. щоденно.

1.3. НЕВІЙСЬКОВІ СКЛАДОВІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Російсько-український конфлікт (окрім окреслених вище анексії Криму та бойових дій на Сході України) охоплює й інші сфери відносин. Зокрема, його складовими є: політико-дипломатична конфронтація, економічна дискримінація, енергетичне протистояння, гуманітарна агресія та інформаційна війна.

Політико-дипломатична конфронтація. По суті, контакти Україна-РФ на різних рівнях здійснюються переважно або заочно, або в багатосторонніх форматах (“жєневський”, “норвандський”, “мінський”). Унеможливлені традиційні публічні двосторонні контакти – обмін профільними делегаціями (в т.ч. на міжурядовому, міжпарламентському, міжвідомчому, регіональному рівнях), взаємні візити вищих посадових осіб. Унеможливлена діяльність Українсько-Російської міждержавної комісії – ряд її структурних підрозділів, з огляду на нинішні реалії, втратили сенс⁵³.

Загалом, характер та атмосферу діалогу можна охарактеризувати як ворожі. Тональність заяв на дипломатичному рівні, зокрема, обмін нотами між зовнішньополітичними відомствами двох держав є різко негативною. Не потребують коментарів висловлювання Президента РФ про державне керівництво України. Безпрецедентними є рівень недовіри і взаємних звинувачень.

Руйнування нормативно-правової бази двостороннього співробітництва та системи інституційних міждержавних відносин. Збройне вторгнення Росії на територію України фактично зруйнувало базовий “Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та РФ” від 1997р. (Ідеться насамперед про ст.2 Договору, згідно з якою сторони “поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність діючих між ними кордонів” і ст.3 про “невтручання у внутрішні справи”). По суті, втратила чинність “Декларація про зміст українсько-російського стратегічного партнерства” (липень 2012р.). Держдума РФ денонсувала Угоду про базування Чорноморського флоту РФ в Криму, скасовані т.зв. “Харківські угоди” та ін. двосторонні акти⁵⁴. Відтак, потребує перегляду нормативно-правова база двосторонніх відносин, яка нараховує понад 370 документів.

Доречно зауважити, що **російські керівники В.Путін і Д.Медведев публічно поставили під сумнів чинність усієї системи договірно-правових відносин з Україною.** Так, на прес-конференції 4 березня 2014р. Президент РФ В.Путін, оцінюючи ситуацію в Україні, заявив: “А якщо це революція, що це означає? Мені тоді важко не погодитися з деякими нашими експертами, які вважають, що на цій території виникає інша держава. Так само, як було після краху Російської імперії, після революції 1917 року, виникає нова держава. А з цією державою і стосовно цієї держави ми жодних зобов'язуючих документів не підписували”⁵⁵.

Свою чергою, 20 травня 2014р. Прем'єр-міністр РФ Д.Медведев в інтерв'ю агентству *Bloomberg*, відповідаючи на питання, чи може Москва гарантувати, що Донецька й Луганська області не стануть частиною Росії, а залишаться частиною України, сказав: **“Ми нічого нікому не повинні гарантувати, тому що ми ніколи не брали на себе жодних зобов'язань на цю тему, але ми виходимо з того, що найголовніше завдання – заспокоїти ситуацію на території України, не гарантувати щось комусь, а заспокоїти цю ситуацію...”**⁵⁶.

Власне, ці висловлювання високих офіційних осіб можна трактувати як де-факто відмову російської

⁴⁷ Число погибших на Донбассе – более 5 тысяч человек – ООН. – Сайт *News24UA*, 23 января 2015г., <http://news24ua.com>.

⁴⁸ Число беженцев и переселенцев в Украине превысило 1,2 млн. человек – ООН. – РИА Новости Украина, 12 января 2015г., <http://ria.com.ua>. Очевидно, що ці дані не є повними, з огляду на обмеженість доступу до інформації про ситуацію на окупованих територіях.

⁴⁹ За час бойових дій на Донбасі загинули 5187 осіб – ООН. – Сайт *TVI*, 27 січня 2015р., <http://tvi.ua>.

⁵⁰ Див.: Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового послання Президента України до Верховної Ради України, с.99. – http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_book/Dopovid_Prezident.pdf.

⁵¹ Падение промпроизводства в декабре ускорилось до 17,9%. – Интерфакс, 19 января 2014г.

⁵² Убытки от конфликта на востоке Украины предварительно составляют 11,888 млрд. грн. – вице-премьер Гройсман. – УНИАН, 12 сентября 2014г.

⁵³ Наприклад, Підкомісія з питань функціонування Чорноморського флоту РФ та його перебування на території України, Підкомісія зі співробітництва між збройними силами України і РФ, Підкомісія з питань азово-черноморського врегулювання та багато інших структурних підрозділів цієї комісії.

⁵⁴ Закон “Про припинення дії угод, що стосуються перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” прийнятий Державною Думою РФ 31 березня 2014р. і підписаний Президентом РФ 2 квітня 2014р.

⁵⁵ Див.: Владимир Путин ответил на вопросы журналистов по ситуации на Украине. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/transcripts/20366>.

⁵⁶ Медведев: Россия не может и не будет гарантировать целостность Украины. Див.: РИА-Новости, 20 мая 2014г., <http://ria.ru/politics/20140520/1008486355.html>.

сторони від міжнародного документа – Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештського меморандуму), згідно з яким країни-підписанти Меморандуму – і в т.ч. Російська Федерація – “підтверджують їх зобов'язання”, зокрема “утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України”⁵⁷.

Економічна дискримінація⁵⁸. Триває запровадження Росією односторонніх торговельно-економічних обмежень найбільш вразливих сфер українського експорту, залежних від російського ринку, з метою дестабілізації соціально-економічної ситуації в Україні. Так, можна нагадати торговельну блокаду, запроваджену РФ в серпні 2013р., низку наступних дискримінаційних заходів (заборону або обмеження) постачання молочних, м'ясних, кондитерських, овочевих, промислових товарів на російські ринки. Загальні втрати українського експорту до Росії у 2014р., порівняно з 2011р., можуть скласти \$10 млрд., що істотно впливає на загальну негативну динаміку української економіки.

Російська сторона здійснює вибіркові, дестабілізуючі заходи в різних секторах економіки – зокрема, в торгівлі, експорті послуг, банківській сфері, виробництві та виробничій кооперації, грошовому обігу та валютному курсі тощо. Водночас реалізується активна політика імпортозаміщення, насамперед – у галузях, де спостерігається найбільша залежність від України, призупиняються дії договорів про коопераційні поставки.

Енергетичне протистояння. Дедалі більшою мірою РФ використовує в політичних цілях критичну енергетичну залежність України. На цей час енергетичні ресурси та інфраструктура їх постачання є одним з основних інструментів ведення війни РФ проти України. Так, російська сторона вдалася до повного припинення постачань газу до України (з червня 2014р.). Спостерігалось зниження обсягів

транзиту російського газу територією України: обсяги його постачання безпосередньо для країн Європи та Туреччини знизилися, порівняно з 2013р., на 29%.

Через військові дії на Донбасі Україна у 2014р. скоротила видобуток вугілля на 22% – до 65 млн. т, що не дозволило сформувати його необхідний запас для використання в опалювальний сезон. При цьому, не слід виключати спроби з боку РФ завадити зовнішньоторговельним операціям країни з придбання необхідних енергетичних ресурсів, зокрема, вугілля та нафтопродуктів. Можна припустити, що Росія намагатиметься запобігти відновленню контролю над вуглевидобувними районами Донбасу та заблокувати зовнішньоекономічні контракти українських компаній з іноземними партнерами з імпорту необхідних енергоресурсів. Терористичні групи під керівництвом російських військових цілеспрямовано руйнують енергетичну інфраструктуру на Донбасі – шахти, лінії електромереж і транспортних комунікацій. Також російська сторона використовує всі наявні можливості з блокування джерел диверсифікації поставок палива в Україну, насамперед, це стосується реверсу газу з ЄС⁵⁹. Отже, слід констатувати, що **керівництво Росії поставило за мету здійснити енергетичну блокаду України для створення економічного хаосу та політичної дестабілізації у країні.**

Гуманітарна (соціокультурна) агресія та інформаційна війна⁶⁰. Інформаційну експансію (і гуманітарну загалом) в Україні Росія цілеспрямовано здійснює впродовж останніх 10-15 років. Але особливо активну фазу медіа-війни російські ЗМІ розпочали восени 2013р., напередодні згаданого вище Вільнюського саміту. Саме тоді концепція “*Русский мир*”, яку до того часу активно пропагували російські ЗМІ, поступилася кампанії, з одного боку, “боротьби з фашизмом”, який начебто стрімко набуває поширення в Україні, з іншого – компрометації “західних псевдоцінностей” і намірів офіційного Києва підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Брутальні випадки проти України набули таких масштабів, що наприкінці 2013р. навіть тодішній Президент В.Янукович змушений був несхвально відгукнутися про позицію російських офіційних ЗМІ стосовно України⁶¹.

Після подій на Майдані січня-лютого 2014р. розгорнулася широкомасштабна антиукраїнська інформаційна експансія російської державної пропагандистської машини та підконтрольних недержавних ЗМІ з метою дискредитації нової української влади (“антиконституційний збройний заколот”, “київська хунта”) і європейської інтеграції України.

В анексованому Криму негайно була започаткована потужна кампанія під гаслами “сакрального значення Криму для Росії” – “Крим – наш Єрусалим”. На початку червня 2014р. почало діяти кримське представництво Російського історичного товариства, в липні Регіональне відділення Російського військово-історичного товариства. Ці структури покликані

⁵⁷ Меморандум про гарантії безпеки... – Сайт ВР України, zakon.rada.gov.ua/go/998_158.

⁵⁸ Докладно див. статтю В.Сіденка “Деградація економічних відносин України та Росії: що далі?”, вміщену в цьому журналі.

⁵⁹ У 2014р. Україна імпортувала певні обсяги газу із Словаччини, Польщі та Угорщини.

⁶⁰ Докладно див.: Шангіна Л. Гуманітарна політика РФ: інформаційна складова “гібридної війни” проти України. – Сайт Центру Разумкова, <http://www.uceps.org/ukr/article.php>.

⁶¹ Унижение Украины в российских медиа не красят Россию, – Янукович. – 25 сентября 2013г., <http://podrobnosti.ua/power/2013/09/25/932163.html>. Заява В.Януковича була зроблена після коментаря телеведучого Д.Кисельова, у якому він сказав, що “Україна нагадує лайнер, який зірвався у шторм”, а її наміри нібито відмовитися від російських ринків назвав “евтаназією” держави.

поширювати у Криму російське розуміння і трактування історії Криму, оскільки, як відомо, історія – одна з основ формування громадянської ідентичності. В листопаді був презентований підручник з історії Криму для учнів старших класів кримських шкіл, видана стараннями Російського військово-історичного товариства.

Одночасно всією потугою російських медіа активно здійснювалась інформаційно-ідеологічна підтримка сепаратистського руху на Сході України. При цьому, на контрольованих сепаратистами територіях припинялося мовлення українських телеканалів, заборонялося поширення українських друкованих ЗМІ – отже, українська сторона позбавлялася жодних можливостей донести свою позицію та об'єктивну інформацію, зокрема про перебіг АТО до жителів зазначених територій.

Ця інформаційна експансія мала колосальний руйнівний ефект, враховуючи потужну присутність російських ЗМІ в українському медіа-просторі: на початку 2014р. на Україну транслювалося 69 російських телеканалів, на її території друкувалося 1 176 російськомовних періодичних видань. Лише у вересні було заборонено в'їзд в Україну 35 представникам російських ЗМІ, припинено мовлення в ефірних і кабельних мережах 15 телеканалів РФ, заборонено показ окремих сучасних російських фільмів, вилучено з ефіру українських телеканалів ряд російських телесеріалів, у яких героїзуються російські силові структури.

Той факт, що РФ веде проти України масовану інформаційну війну визнала, зокрема, відома міжнародна організація *Freedom House*. В її щорічному звіті відзначається: “Українські ЗМІ стикнулися з ... масовими інформаційними війнами... через пропаганду та дезінформацію з боку російської держави і російських ЗМІ”⁶².

Водночас, слід відзначити, що брудні засоби, до яких вдавалися медіа Росії (широке використання т.зв. “фейків”⁶³ тобто сфальсифікованих, відверто брехливих повідомлень), відчутно знизили рівень довіри українських громадян до російських ЗМІ. Показово, що це стосується жителів регіонів, які вважалися традиційно проросійськими – Півдня і Сходу, а також Донбасу. Так, якщо у грудні 2013р. Російським ЗМІ тією чи іншою мірою довіряли 47% жителів Півдня, а зовсім не довіряли – 18%, то у грудні 2014р. ці цифри становили вже 9% і 36%, відповідно. На Сході рівень довіри за рік знизився з 32% до 9%, а повної недовіри – зріс майже вчетверо, з 13% до 50% жителів.

На Донбасі тією чи іншою мірою у 2013р. довіряли російським ЗМІ 40% жителів, зовсім не довіряли – 16%. У грудні 2014р. ту чи іншу міру довіри засвідчили менше жителів регіону – 21%, натомість число тих, хто зовсім їм не довіряє, зросло з 16% до 29% (діаграма “Якою мірою Ви довіряєте...?”, с.14).

Однак, попри зниження наразі довіри до російських ЗМІ, розв'язана ними інформаційна війна має критичні негативні наслідки – кардинальні зміни у свідомості громадян обох країн⁶⁴. Так, російська агресія спричинила стійке різко негативне ставлення більшості громадян України до російської держави в особі її керівних осіб і структур і вважають нинішні відносини між Україною і Росією “ворожими” (врізка “Громадська думка”⁶⁵).

Громадська думка

Згідно з результатами соціологічного дослідження Центру Разумкова (жовтень 2014р.), 57% українських громадян вважають нинішні відносини між Україною і РФ ворожими. 58% – переконані в тому, що політика Росії щодо України є “явно недружньою”. **83% опитаних вважають, що за останній рік відносини між народами України і Росії погіршилися.** Помітним є негативне ставлення до керівництва РФ – 72% респондентів негативно ставляться до Президента РФ, 69% – до Уряду Росії і Державної Думи.

З іншого боку, російські мас-медіа сформували у свідомості росіян образ України як ворога. Так, лише за період лютого-травня 2014р., число громадян Росії, позитивно налаштованих до України, скоротилося з 66% до 35%; натомість критично налаштованих – зросло з 26% до 49%. Майже переважна більшість – 69% громадян Росії готові підтримати її керівництво у військовому конфлікті з Україною⁶⁶.

Можна стверджувати, що ці ментальні зміни мають глибинний і довгостроковий (якщо не незворотний) характер. Вони створили “конфронтаційний вододіл” між двома країнами, критичний “травматичний досвід”. Саме це безпрецедентне за масштабами відчуження двох народів тривалий час визначатиме характер та атмосферу двосторонніх відносин.

ВИСНОВКИ

Сьогодні Україна та РФ перебувають де-факто у стані війни, розв'язаної російською анексією Криму, участю російської сторони в конфлікті на українському Сході. Блоковані політико-дипломатичні відносини, зростає конфронтація в торговельно-економічній сфері, гостро конфліктними є відносини в енергетичному секторі, посилюється широкомасштабна антиукраїнська інформаційна експансія з боку РФ.

У результаті конфлікту Україні завдано колосальних людських, територіальних, економічних втрат.

Критичним наслідком російської агресії є той травматичний досвід, який отримали суспільства обох країн, наростаюче відчуження між українцями та росіянами, яке тривалий час визначатиме зміст і характер двосторонніх відносин.

Останні за часом події, підтримка Росією стрімких процесів формування “державності” сепаратистських утворень – т.зв. ДНР і ЛНР, свідчать про те, що конфлікт має тенденцію до ескалації або “заморожування”. У кожному разі нинішня фаза відносин з Росією містить реальну загрозу дезінтеграції України.

⁶² *Freedom House* признает, что Россия ведет против Украины массированную информационную войну. – УНИАН, 6 декабря 2014г., <http://www.unian.ua>.

⁶³ З англ. *Fake* — підробка. Термін широко використовується в журналістському середовищі.

⁶⁴ Це визнає і російське керівництво – що, проте, жодним чином не спонукає його до припинення агресії, оскільки вину за відчуження народів він покладає на українську сторону. Отже, 14 жовтня 2014р. на засіданні Ради з розвитку громадянського суспільства і прав людини В.Путін, характеризуючи події в Україні, заявив: “... Найголовніша трагедія – це відчуження українського та російського народів. Це найбільша трагедія”. Див.: Засідання Совета по развитию гражданского общества и правам человека. – Сайт Президента РФ, <http://president.kremlin.ru/transcripts/46786>.

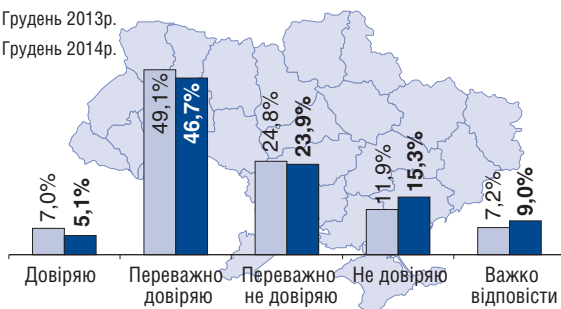
⁶⁵ Докладно див. матеріал “Проблеми та перспективи українсько-російських відносин очима громадян”, вміщений в цьому журналі.

⁶⁶ За результатами спільного соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології і Левада-Центром (Москва) в Україні та РФ. Див.: Ворожість між українцями і росіянами за останні три місяці дуже зросла. – Дзеркало тижня. Україна, 17 червня 2014р., <http://zn.ua>.

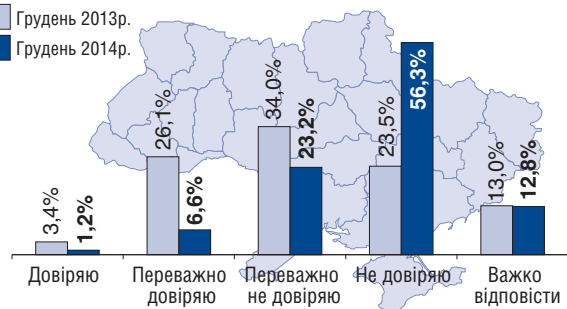
Якою мірою Ви довіряєте...?*

% опитаних

Грудень 2013р.
Грудень 2014р.

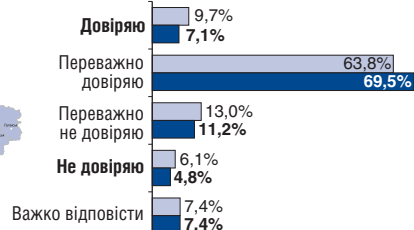

Грудень 2013р.
Грудень 2014р.

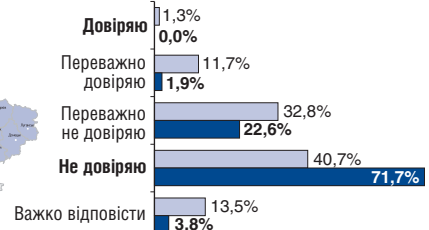

РЕГІОНИ**

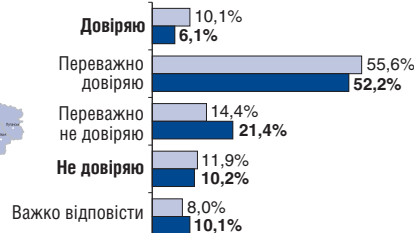
ЗАХІД

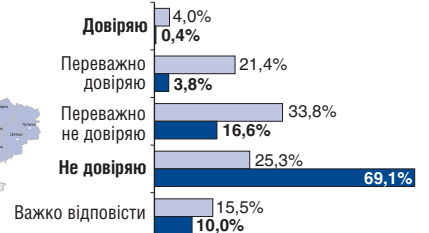
ЗАХІД

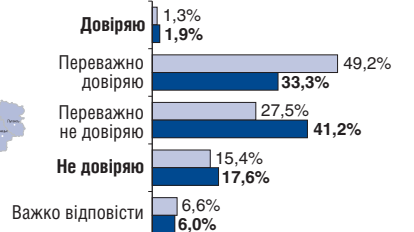
ЦЕНТР

ЦЕНТР

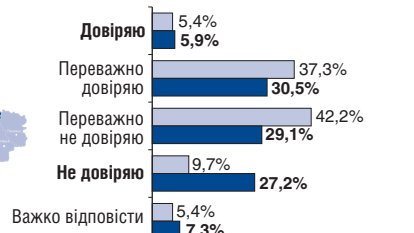
ПІВДЕНЬ

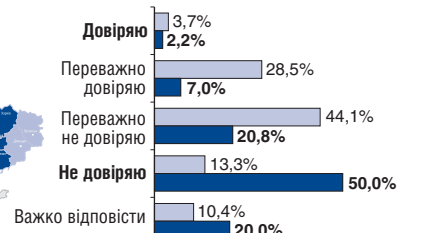
ПІВДЕНЬ

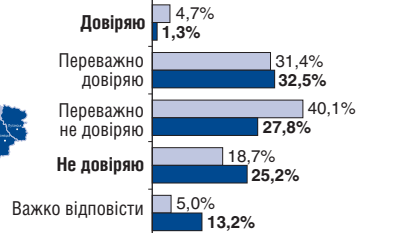
СХІД

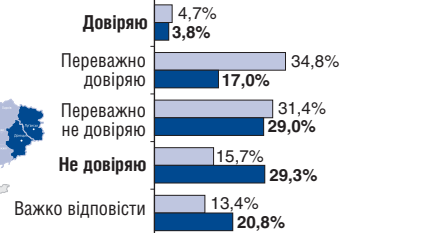
СХІД

ДОНБАС

ДОНБАС

* Дослідження проведені соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва" 20-24 грудня 2013р. в усіх регіонах України та 19-24 грудня 2014р. в усіх регіонах України, за винятком Криму. Опитано 2 010 та 2 008 респондентів віком від 18 років, відповідно. Теоретична похибка кожної вибірки – 2,3%.

** Використовується наступний розподіл територій за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: (АР Крим – у 2013р.), Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області; **Донбас**: Донецька та Луганська області.

2. МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Російська агресія проти України кардинально змінила ситуацію в Європі і світі, стала викликом світовій безпеці, на який наразі адекватної відповіді не знайдено. Порушена ефективність міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї (Будапештський меморандум), втрачена взаємна довіра та виникла гостра політико-дипломатична конфронтація між Заходом і Росією.

Дії Російської Федерації не лише загрожують виникненням на європейському континенті чергового “замороженого” конфлікту, але й створюють прецедент застосування сили у вирішенні спорів між державами – вкрай небезпечний тим, що такий приклад подала держава - постійний член Ради Безпеки ООН, член світового “ядерного клубу”, гарант безпеки, територіальної цілісності та суверенітету держав, які добровільно відмовилися від володіння ядерною зброєю.

Світове співтовариство не визнало анексію Криму, засудило дії російської сторони на Донбасі, засвідчило практичними кроками свою солідарність з Україною. Зовнішня підтримка є вирішальною важливою для України, яка, перебуваючи в різних “вагових категоріях” з Росією, має обмежені внутрішні ресурси для протистояння російській агресії.

2.1. МІЖНАРОДНА СОЛІДАРІСТЬ З УКРАЇНОЮ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Від самого початку російсько-українського конфлікту світова спільнота, переважна більшість держав і міжнародних організацій світу були солідарні з Україною, здійснюючи активну політико-дипломатичну підтримку її територіальної цілісності, незалежності та суверенітету, надаючи їй вагомий фінансово-економічний, матеріально-технічний допису та водночас – запроваджуючи різноманітні стримуючі політичні, економічні санкції проти держави-агресора.

Політико-дипломатична підтримка України. Світова спільнота засудила анексію Криму та подальшу російську агресію проти України. Так, уже 27 березня 2014р. Генасамблея ООН схвалила резолюцію, в якій висловила підтримку “суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальної цілісності України в рамках її міжнародно визнаних кордонів”¹. Резолюцію ООН підтримали 100 держав світу, 58 – утрималися. Проти Резолюції голосували 11 держав: Росія, Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія, Зімбабве, Куба, Нікарагуа, Північна Корея, Сирія, Судан.

Також на підтримку України виступила “Велика сімка”². Зокрема, в заяві від 12 березня 2014р. країни G-7 закликали РФ “припинити всі зусилля, спрямовані

на зміну статусу Криму, що суперечить українському законодавству та порушує міжнародне право”³. Згодом, на Брюссельському саміті (4 червня 2014р.) глави держав G-7 засудили порушення Росією суверенітету й територіальної цілісності України. У спільній заяві наголошується: “Незаконна анексія Росією Криму та дії з дестабілізації ситуації на Сході України є неприйнятними й повинні бути зупинені”⁴.

Резолюції, в яких засуджується російська агресія проти України ухвалили Парламентська асамблея ОБСЄ (9 квітня 2014р.)⁵, Парламентська асамблея НАТО (25 листопада 2014р.)⁶.

Активно підтримали Україну керівні структури ЄС – Європейська Рада, Європарламент, Європейська Комісія. Зокрема Європарламент ухвалив низку резолюцій з вимогами зупинити російську агресію, забезпечити територіальну цілісність України, запровадити жорсткі санкції проти РФ. Глави держав/урядів країн ЄС неодноразово зверталися до світової спільноти із заявами стосовно підтримки України та забезпечення її суверенітету й територіальної цілісності. Так, 1 вересня 2014р. лідери країн ЄС ухвалили “Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Україні”, де рішуче засуджується “нелегальна анексія Криму... проникнення бійців та зброї з території РФ у Східну Україну, а також агресія російських збройних сил на українську територію”⁷.

¹ Генеральная Ассамблея ООН 27 марта 2014 года. Резолюция 68/262. Территориальная целостность Украины. – Официальный сайт ООН, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement>.

² “Велика сімка” (Group of Seven, G7) – регулярні зустрічі лідерів семи провідних країн світу: Великої Британії, Італії, Канади, Німеччини, США, Франції, Японії.

³ “Велика сімка” погрожує Росії. – Українська правда, 12 березня 2014р.

⁴ Лидеры стран G7 выдвинули России четыре условия. – НБН, 4 июня 2014г., <http://nbnews.com.ua/ru/news/123356>.

⁵ Докладно див.: Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки, с.25. Див.: Сайт НІСД, http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_book/Dopovid_Prezident.pdf.

⁶ NATO Parliamentary Assembly Resolution 411 on Supporting Ukraine's Sovereignty and Democracy. – Офіційний сайт НАТО, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=3600>.

⁷ Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Україні від 1 вересня 2014р. – Сайт Представництва ЄС в Україні, eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_09_01_01_uk.htm.

Із заявами на підтримку України виступили керівники міжнародних організацій – Президент Європейської Ради Х.Ван Ромпей, Голова Єврокомісії Ж.М.Баррозу, Генсек Ради Європи Т.Ягланд, Генсек НАТО Й.Столтенберг, лідери провідних світових держав – США, Канади, Японії, Австралії, інших країн світу.

Головним ініціатором та інтегратором міжнародної кампанії з підтримки та захисту України стали США. Упродовж 2014р. американський Конгрес ухвалив ряд резолюцій на підтримку України в подіях лютого-вересня 2014р.⁸ У листопаді до Конгресу внесено законопроект про надання воєнної допомоги Україні. Президент США Б.Обама, Віце-президент Д.Байден, голова Держдепартаменту Д.Керрі, Уповноважений Держдепартаменту у справах Східної і Центральної Європи В.Нуланд здійснювали активну політико-дипломатичну підтримку офіційного Києва, ініціювали у світі широку кампанію солідарності з Україною, вели регулярний діалог з українським керівництвом, підштовхували європейських партнерів до більш активних дій на українському напрямі, здійснювали політико-дипломатичний тиск на російську сторону тощо. Зокрема, на саміті G-20 в Австралії (16 листопада 2014р.) лідери США, Японії та Австралії вирішили об'єднати свої зусилля у врегулюванні російсько-українського конфлікту. 3 грудня 2014р. Б.Обама заявив про необхідність продовжувати тиск на РФ – за його словами, “люди мають побачити, що ми змогли об'єднати Європу в питанні запровадження санкцій і покарання Росії за її поведінку”⁹.

Такі політико-дипломатичні дії Заходу створюють негативну атмосферу довкола РФ, спричиняють політичний, психологічний тиск на кремлівське керівництво. Скордирована позиція країн Заходу, міжнародних структур безумовно має вагомий стримуючий ефект. Виразним і досить резонансним прикладом солідарного неприйняття політики РФ стосовно України став надзвичайно прохолодний прийом В.Путіна на згаданому вище саміті G-20 в Австралії.

Водночас, наразі не можна говорити про повну ізоляцію Росії на міжнародній арені, з огляду на позиції країн-союзників Росії по СНД і Євразійському союзу, держав групи БРИКС.

Одночасно з політико-дипломатичною підтримкою України, провідні країни Заходу ініціювали багатосторонній переговорний процес із врегулювання російсько-українського конфлікту. Як відзначалося вище, відбулася серія переговорів і зустрічей в різних форматах – в Женеві (Україна-ЄС-США-Росія), Нормандії (Україна-Німеччина-Франція-Росія), Мінську (Україна-ОБСЄ-Росія). На цей час намагання знайти політичні шляхи врегулювання конфлікту завершуються безрезультатно, однак світові актори продовжують наполегливо докладати зусиль у цьому напрямі.

Санкції Заходу проти Росії. Вагомою відповіддю на виклик з боку РФ є санкції, запроваджені проти неї країнами Заходу та окремими міжнародними організаціями. А саме:

- **обмежена/зупинена участь Росії в деяких міжнародних організаціях.** ПАРЕ позбавила російську делегацію права голосу та вивела росіян зі складу всіх керівних органів. Росія виключена з “Великої вісімки”, заблоковано процес вступу РФ до складу Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного енергетичного агентства та ін.;
- запроваджені **адресні санкції** з боку провідних країн світу (країни ЄС, США, Японія, Канада, Австралія) проти російських державних чиновників, парламентарів, політиків, бізнесменів (заборона на в'їзд, заморожування рахунків у банках цих країн);
- запроваджені різноманітні **фінансово-економічні обмеження** щодо великої групи російських банків і бізнес-структур (зокрема, санкції ЄС діють проти 32 російських компаній і банків, санкції США – проти 36, Канади – 46, Швейцарії – 20, Австралії – 11)¹⁰;
- запроваджено ряд **секторальних санкцій.** Йдеться про обмеження/припинення співробітництва в нафтогазовій галузі, банківській сфері – наприклад, найпотужніша американська компанія *ExxonMobil* зупинила дев'ять з 10 проектів у Росії, ЄС заблокував фінансування трьох провідних російських паливно-енергетичних компаній. Також ряд країн Заходу запровадили обмеження або зупинили співробітництво з РФ у сфері високих технологій, у фінансовій, агропромисловій, космічній, військовій сферах. НАТО згорнув усі спільні програми з РФ (додаток 2 “Санкції країн Заходу...”, с.25).

Санкції справляють відчутний вплив на фінансово-економічну та соціальну ситуацію в РФ. За оцінками міністра фінансів РФ А.Сілуанова, через західні санкції Росія у 2014р. втратила \$40-50 млрд., а в поєднанні з наслідками падіння цін на нафту втрати становлять близько \$200 млрд. Водночас, внаслідок погіршення міжнародної ситуації довкола РФ чистий відплив капіталу за кордон, за оцінками Центробанку РФ, склав \$150 млрд.¹¹

Погіршується інвестиційний клімат. Так, 26 січня 2015р. міжнародне агентство *Standard&Poor's* знизило кредитний рейтинг Росії до рівня “BB+” з негативним прогнозом подальшого пониження. Аналітики агентства відзначили також, що гнучкість кредитно-грошової політики є обмеженою, а перспективи економічного зростання послабилися. Раніше кредитний рейтинг РФ знизило також агентство *Fitch*¹².

З цим пов'язані й небезпечні негативні процеси в банківській системі, яка стрімко втрачає дохідність: на цей час у РФ кожен п'ятий банк – збитковий¹³. Досить витратним є вимушений процес імпорто-заміщення – наприклад, лише п'ятирічна програма

⁸ Резолюції від 11 лютого, 11 березня, 18 вересня 2014р.

⁹ Обама считает, что только санкции могут заставить Москву изменить свою политику. – Интерфакс, 4 декабря 2014г., interfax.com.ua.

¹⁰ Ситуация станом на грудень 2014р. Країни світу час від часу доповнюють списки російських банків і компаній, проти яких запроваджені санкції.

¹¹ Див.: Королев Е., Набережнов Г. Российская экономика потеряла от санкций и падения нефтяных цен \$200 млрд. – РБК, 31 января 2015г., <http://www.rbc.ru/rbcfreenews/54caa4e29a7947a87ff5ba45>.

¹² Кредитный рейтинг Росії впав до “смітєвого” рівня, – Fitch. – Сайт Espresso.TV, 10 січня 2015р., <http://espresso.tv/news>.

¹³ Банковская система России стремительно теряет доходность – убыточен каждый пятый банк: Основная причина происходящего – санкции Запада. – УНИАН, 21 октября 2014г., <http://economics.unian.net>.

імпортозаміщення у сфері АПК коштуватиме російському бюджету 625,7 млрд. руб.¹⁴ (Слід також нагадати про великий дефіцит кримського бюджету – 56 млрд. руб., що компенсуватиметься субвенціями з федеральних джерел).

Отже, соціально-економічна ситуація в Росії помітно погіршується. Курс долара до рубля сягнув історичного максимуму – у грудні 2014р. подолана позначка 80 руб. за \$1. Зросли ціни на продукти харчування, прискорились інфляційні процеси – річний рівень інфляції в РФ складатиме понад 9%. Це позначається на соціальному самопочутті російських громадян. Прем'єр-міністр РФ Д.Медведев визнав, що в російській економіці помітним є “цілий ряд негативних тенденцій” і наголосив на можливості перегляду бюджету на 2015р.¹⁵ За прогнозами російських банківських аналітиків, РФ чекає трирічна рецесія – у 2015р. ВВП знизиться на 1,3%, у 2016р. – на 1%, у 2017р. – на 0,5%. Лише у 2018р. зростання ВВП становитиме 0,3%¹⁶. Прогнози західних аналітиків є більш песимістичними. Так, згадане вище агентство *Fitch* прогнозує падіння російської економіки у 2015р. на рівні 4%¹⁷.

Безумовно, санкції Заходу проти Росії мають вагомий “стримуючий” ефект, з яким кремлівське керівництво не може не рахуватися. Проте, оцінюючи ефективність їх впливу на РФ, слід мати на увазі принаймні кілька важливих обставин.

По-перше, санкції не мають миттєвого кумулятивного ефекту – значна частина з них розрахована на коротко- та середньострокову перспективу. Це визнають і лідери країн-ініціаторів запровадження цих санкцій.

По-друге, слід нагадати, що Росія має досить потужний запас міцності. Ідеться, насамперед, про величезний потенціал нафтогазової промисловості і значні золотовалютні резерви. Вимушена підтримка курсу рубля може призвести до досить відчутних, але не катастрофічних втрат валютних накопичень. Водночас, слід зауважити, що скорочення золотовалютних резервів ЦБ РФ відбувається дещо швидше, ніж прогнозувалося. Так, за прогнозами, зокрема, агентства *Fitch Ratings*, золотовалютні резерви ЦБ РФ до кінця 2015р. мали скоротитися до \$400 млрд.¹⁸ Фактично ж, за даними Центробанку РФ, станом на 2 січня 2015р., резерви становили \$386,2 млрд., а на 23 січня – \$378,1 млрд.¹⁹ (загалом, втрати резервів за 2014р. склали \$124,3 млрд.).

По-третє, російське керівництво досить ефективно використовує зовнішні санкції як ідеологічно-пропагандистський інструмент зміцнення правлячого режиму та посилення антизахідних настроїв громадян РФ. Так, 4 грудня 2014р. В.Путін у щорічному Посланні Федеральним Зборам заявив: “До речі, про санкції. Це не просто нервова реакція США або їх союзників на

нашу позицію у зв'язку з подіями та держпереворотом на Україні, та навіть не у зв'язку з т.зв. “кримською весною”. Впевнений, що якщо всього цього не було..., то придумали б якийсь інший привід для того, щоб стримати зростаючі можливості Росії, вплинути на неї, а ще краще – використати у власних інтересах... Так звані санкції і зовнішні обмеження – це стимул для більш ефективного, прискореного досягнення поставлених цілей”²⁰.

Санкції проти РФ мають для України, українського суспільства неоціненне морально-психологічне значення – враховуючи той факт, що вони справляють відчутний зворотний негативний вплив на економіки країн Заходу, що пов'язані з російськими ринками збуту та російськими поставками продукції і сировини, насамперед енергоносіїв. До того ж російська сторона в серпні 2014р. запровадила у відповідь пакет санкцій проти ряду країн Заходу, що також негативно впливає на їх національні економіки²¹.

Фінансово-економічна допомога країн Заходу, міжнародних організацій Україні. Україна отримала значну фінансово-економічну, гуманітарну, експертну, консультативну допомогу країн Заходу та міжнародних організацій.

Найбільш масштабною є допомога ЄС. Європейська Комісія в березні 2014р. ухвалила план допомоги Україні, який передбачає виділення до 2020р. €11,175 млрд. (у т.ч. €8 млрд. – довгострокові позики Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції і розвитку). Україна вже отримала чотири транші макрофінансової допомоги обсягом €1,36 млрд. Водночас ЄС відкрив свій ринок для українських товарів, запровадивши для них односторонні торговельні преференції. У результаті цього експорт товарів до ЄС за 9 місяців 2014р. зріс на 12,3%, порівняно з аналогічним періодом 2013р.²² Це дає Україні додатковий вигаиш у близько €500 млн. ЄС здійснює також низку проектів гуманітарної, технічної підтримки, проекти допомоги реформам в Україні в різних сферах (ідеться про підтримку регіональної політики, реформу судової системи, прокуратури, міліції та ін.). У грудні 2014р. в Україні почала працювати місія ЄС з реформування сектору цивільної безпеки.

Надається вагомá підтримка з боку міжнародних фінансових структур. Зокрема, МВФ відкрив дворічну кредитну лінію (*stand-by*) обсягом \$16,7 млрд. для макроекономічної стабілізації – вже отримано \$4,5 млрд. Світовий банк надав \$3,5 млрд. позики, з яких, станом на вересень 2014р., надійшло \$2,5 млрд. Також банк фінансує низку соціально-економічних проектів (підвищення енергоефективності, розвиток міської інфраструктури, модернізація мереж соціального захисту тощо). Зобов'язалися надати Україні позики Європейський інвестиційний

¹⁴ Логистикой по контрсанкциям. – Газета.Ру. 6 октября 2014г., gazeta.ru.

¹⁵ Россия из-за снижения цен на нефть будет пересматривать бюджет-2015. – УНИАН, 10 декабря 2014г.

¹⁶ В России стартует трехлетка рецессии. – Независимая газета, 21 ноября 2014г., http://www.ng.ru/economics/2014-10-24/1_russia.html.

¹⁷ Кредитный рейтинг Росії плав до “смітєвого” рівня...

¹⁸ Fitch: Россия может потерять 15% золотовалютных резервов из-за санкций. – Ведомости, 26 сентября 2014г., vedomosti.ru/finance/news/33906541/rossiya-pomenyaet-valyutu-na-rubli.

¹⁹ Центральный банк Российской Федерации: Международные резервы Российской Федерации. – Сайт Центробанка, http://www.cbr.ru/hd_base/default.aspx?Prtd=mrrf_7d.

²⁰ Послание Президента РФ Федеральному Собранию 4 декабря 2014г. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/news/47173>.

²¹ 6 серпня 2014р. В.Путін підписав Указ, яким органам державної влади, місцевого самоврядування, юридичним особам забороняється або обмежується здійснення зовнішньоекономічних операцій, що передбачають ввезення на територію РФ окремих видів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольчих товарів з країн, які запровадили санкції проти РФ. Див.: Указ “О применении отдельных специальных экономических мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации”. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/acts/46404>.

²² Це допомогло частково компенсувати падіння обсягів торгівлі з РФ.

банк (€1 млрд.) та Європейський банк реконструкції і розвитку (€1 млрд.). Також планується фінансування низки проектів в Україні з боку інших міжнародних фінансових структур (Фонд Східноєвропейського партнерства з ефективності та довкілля, Фонд чистих технологій, Північна технологічна фінансова корпорація та ін.).

Ряд країн світу вирішили надати Україні допомогу у вигляді фінансових гарантій, позик, кредитів, грантів, технічної допомоги та ін. Це, зокрема – США (\$1,3 млрд.), Японія (\$1,5 млрд.), Канада (понад \$240 млн.), Швейцарія (понад \$22 млн.), Норвегія (\$15 млн.). Крім того, з різних країн до України надходять партії гуманітарної допомоги (захисне екіпірування, обмундирування, засоби зв'язку, обладнання, транспортні засоби, ліки, намети, продовольчі пайки). Розроблені програми навчання українських військовослужбовців.

Важливим кроком з боку США є прийняття Акту на підтримку свободи в Україні, який розширює канали співробітництва з Україною в різних сферах (політика, економіка, енергетика, безпека) та відкриває можливість постачання Україні військової допомоги загалом на суму \$350 млн.

У рамках Всесвітньої продовольчої програми ООН виділено \$17 млн. для допомоги вимушеним переселенцям із Криму та Донбасу, закуплено 40 т продовольчих наборів²³. (Докладно див. додаток І “Фінансово-економічна допомога Україні...”, с.21).

Зовнішня фінансово-економічна допомога є надзвичайно важливою для України у протистоянні російській агресії. Але очевидно, що така запровадження в Україні оперативних і продуктивних реформ і – головне, – вжиття невідкладних і результативних заходів з подолання корупції, оскільки її величезні масштаби фактично зводять нанівець фінансову підтримку ззовні.

У цьому контексті слід нагадати, що Україна залишається однією з найбільш корумпованих країн світу. У рейтингу *Transparency International* 2014р. Україна посідає 142 місце серед 175 країн світу поруч з Угандою і Коморськими островами²⁴.

Наразі обнадіює та обстає, що керівництво країни свідоме проблеми. Так, Президент П.Порошенко, виступаючи 27 листопада 2014р. у Верховній Раді з позачерговим Посланням, зазначив: “І якщо говорити про ключовий внутрішній виклик, то, на мою думку, ним залишається корупція. Я хотів би в цьому контексті назвати ще й бідність, однак ясно, що першопричиною вкрай низького рівня життя переважної більшості українців є тотальна корумпованість державного апарату, сфери державних послуг”²⁵.

2.2 ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Анексія Криму та війна на Сході України змінили безпекову ситуацію на європейському континенті і світі в цілому, виявили ряд критичних проблем.

Як глобальна система безпеки (ООН), так і європейська (ОБСЄ) виявилися неспроможними адекватно та ефективно відреагувати на агресію РФ. Головний безпековий механізм світового співтовариства – Рада Безпеки ООН – заблокована Росією. (Російська сторона блокувала рішення Ради стосовно: невизнання референдуму в Криму, ситуації в Україні, катастрофи літака Малайзійських авіаліній, виборів у т.зв. ЛНР і ДНР тощо). В рамках ОБСЄ виявився гострий дефіцит ефективних механізмів врегулювання конфлікту Україна-РФ. Не спричинили помітного впливу на позицію РФ санкції ПАРС.

13 грудня 2014р. в інтерв'ю австралійському телеканалу *ABC* Президент України П.Порошенко констатував: “...Конфлікт на Сході України продемонстрував неефективність післявоєнної глобальної системи безпеки, включно з Радою Безпеки ООН. І це відбулося тому, що один з постійних членів, який має право вето, є агресором”²⁶.

Показово, що опитані Центром Разумкова українські експерти серед глобальних викликів російсько-українського конфлікту насамперед відзначають саме “руйнування регіональної і глобальної системи безпеки” (врізка “Глобальні виклики російсько-українського конфлікту...”²⁷).

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ ОЧИМА ЕКСПЕРТІВ

На думку експертів, головними викликами російсько-українського конфлікту є наступні:

- руйнування регіональної і глобальної системи безпеки (79%);
- зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами (59%), створення чергового “замороженого” конфлікту в Європі (45%);
- посилення політико-економічної конфронтації по осі Захід-РФ (36%); зниження ефективності міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї (27%).

Водночас, більшість (73%) експертів вважають, що російська військова експансія на українському напрямі може поширитися на іншу країну.

• Росія реалізувала модель інспірування сепаратизму та гібридної війни, яка може бути використана й надалі на європейському континенті. “Кримський синдром” загрожує ланцюговою реакцією

²³ Страны ООН выделили около \$17 миллионов для помощи переселенцам в Украине. – Информгентство Форум, 20 ноября 2014г.

²⁴ У 2013р. Україна посідала 144 місце із 177 країн. Див.: Україну признали более коррумпированной страной, чем Россия – Transparency International. – УНИАН, 3 декабря 2014г.

²⁵ Позачергове Послання Президента України до Верховної Ради “Про внутрішнє та зовнішнє становище України”. Див.: Офіційний сайт Президента України, <http://www.president.gov.ua/news/31656.html>.

²⁶ Порошенко: конфликт в Украине показал неэффективность Совбеза ООН. – УНИАН, 13 декабря 2014г.

²⁷ Докладно див. матеріал “Російсько-український конфлікт: позиції експертів”, вміщений в цьому журналі.

насамперед у зонах “дрімаючих” або “заморожених” конфліктів. (Доречно зазначити, що в лютому 2014р. в Гагаузії (Молдова) відбувся референдум, на якому більшість жителів підтримали вступ до Митного союзу, а в квітні 2014р. Верховна Рада Придністров’я звернулася до РФ з проханням визнати її незалежність). Не можна виключати, що Росія, користуючись досвідом дій в Україні й надалі продовжуватиме політику “гібридного” захисту співвітчизників за кордоном. Так, 1 липня 2014р. у виступі на нараді послів і постійних представників Росії В.Путін заявив: “...Наша країна буде й надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних заходів: від політичних та економічних – до передбачених у міжнародному праві гуманітарних операцій, права на самооборону”²⁸.

Під загрозою опинилася міжнародна договірно-правова система. Російська агресія зруйнувала низку двох- та багатосторонніх договорів і угод. У документах, ухвалених Верховною Радою України, зазначається, що російська сторона порушила фундаментальні норми міжнародного права, закріплені у Статуті ООН, Статуті Ради Європи, Заключеному акті НБСЄ (1975р.), Угоді про створення СНД (1991р.), Меморандумі про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1994р.), Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією (1997р.)²⁹.

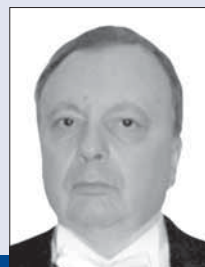
Поставлена під сумнів ефективність міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Україна, позбавившись третього у світі ядерного арсеналу під міжнародні гарантії (Будапештський меморандум), стала об’єктом агресії з боку держави, яка ці гарантії надала. 24 березня 2014р. на Саміті з ядерної безпеки (Нідерланди) Генсек ООН Пан Гі Мун заявив, що “У випадку України гарантії безпеки були основоположною умовою її приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї”, нині надійність цих гарантії “серйозно підірвана” подіями у Криму³⁰. Російська сторона категорично відмовилася від консультацій між країнами, що підписали Будапештський меморандум. 30 серпня 2014р. російське МЗС надіслало українській стороні ноту, в якій повідомило, що “РФ не бачить підстав для проведення консультацій в рамках цього меморандуму”³¹. Отже, створено вкрай небезпечний прецедент “міжнародно-правового нігілізму” з боку ядерної держави.

Посилюється політико-економічна конфронтація по осі Захід-РФ, яка визначається безпрецедентною втратою взаємної довіри та може призвести до нової “холодної війни”. При цьому поглиблюється поляризація (формується блоковість) на євразійському континенті. Нового конфронтаційного змісту набувають як форсовано створюваний Євразійський економічний союз, так і ОДКБ. Росія мобілізує союзників у форматі регіональної інтеграції для геополітичного протистояння із Заходом.

Виявилось, що ЄС і НАТО неадекватно оцінювали процеси, що відбувалися в РФ, і не розробили превентивних, достатніх заходів реагування – поступово формувалася мілітаризована, авторитарна й агресивна ядерна держава з непередбачуваною зовнішньою політикою. В ЄС і НАТО наразі спостерігається “різнорівнева солідарність” у протистоянні

ПОЗИЦІЯ ЕКСПЕРТА

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НАПРЯМІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ

Павло КІР'ЯКОВ,
Посол з особливих доручень
МЗС України,
Надзвичайний і
повноважний Посол

Дії РФ щодо окупації АР Крим та міста Севастополь, дестабілізації ситуації у східних регіонах України, фінансування та підтримка діяльності терористичних організацій “ЛНР” та “ДНР”, взяття заручників, дискримінації українського та кримськотатарського населення на тимчасово окупованій території України, порушення норм міжнародного гуманітарного права свідчать про системний характер міжнародних правопорушень з її боку.

Зазначена правова кваліфікація дає підстави говорити про порушення Російською Федерацією її міжнародно-правових зобов’язань відповідно до міжнародних договорів України та інших норм міжнародного права.

Сьогодні Україна має всі підстави порушувати питання про міжнародно-правову відповідальність РФ за збройну агресію, незаконну анексію АР Крим, інші порушення норм міжнародного права та вимагати припинення правопорушень, поновлення порушених прав України (реституції), компенсації та сатисфакції.

Визначення перспективних напрямів реалізації відповідальності РФ полягає в ідентифікації переліку міжнародних договорів, які передбачають обов’язкову для України та РФ процедуру вирішення спорів та, в перспективі, дозволять досягти очікуваної мети. Також повинні бути враховані наявні ресурси, доказові бази та перспективи отримання рішення щодо правової кваліфікації діянь РФ.

Головною метою реалізації відповідальності РФ має бути отримання рішення, яке створить правові підстави порушити питання перед РФ про припинення окупації частини території України, скасування незаконної анексії АР Крим і міста Севастополь та їх повернення Україні, припинення збройної агресії РФ та фінансування і підтримку нею незаконних терористичних організацій на Сході України, встановлення відповідальності РФ у зв’язку з падінням літака “Malaysia Airlines” рейсу MH17, а також відшкодування шкоди, завданої Україні неправомірними діями РФ.

Обов’язкова юрисдикція судових та арбітражних органів щодо вирішення спорів передбачена низкою Міжнародних конвенцій:

- Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999р.
- Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966р.
- Конвенцією про міжнародну цивільну авіацію 1944р.
- Конвенцією ООН з морського права 1982р.
- Конвенцією ООН проти корупції 2003р.
- Конвенцією проти катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань 1984р.
- Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників 1979р.
- Міжнародною конвенцією про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997р.

Для досягнення зазначеної вище мети **найбільш перспективними напрямками** є ініціювання звернення до міжнародних судових та арбітражних органів у рамках Міжнародної конвенції про

²⁸ Совещание послов и представителей России. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/news/46131>.

²⁹ Декларація Верховної Ради України “Про боротьбу за звільнення України” від 20 березня 2014р. – Сайт ВР України, <http://zakon1.rada.gov>; Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правової режим на окупованій території України” від 15 квітня 2014р. – Там само.

³⁰ Генсек ООН: Ядерні держави порушили зобов’язання перед Україною. – Українська правда, 24 березня 2014р.

³¹ Росія не хоче брати участь у консультаціях країн Будапештського меморандуму. – Там само, 2 вересня 2014р.

боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації – що, однак, не означає, що не може бути застосований механізм реалізації відповідальності РФ у рамках Конвенції про міжнародну цивільну авіацію та Конвенції ООН з морського права.

Виходячи з аналізу положень міжнародних договорів України, які передбачають обов'язкову юрисдикцію Міжнародного суду ООН і враховуючи рекомендації фахівців у сфері міжнародного суду, **найменш перспективними напрямками** можуть бути названі міжнародні договори, якими не передбачена відповідальність РФ: Конвенція проти катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань, Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників і Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом.

Перспективним напрямом імплементації відповідальності РФ за катування та захоплення заручників є звернення до Європейського суду з прав людини в рамках Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Результати аналізу зобов'язань РФ згідно з наведеним переліком міжнародних договорів свідчать, що ініціювання звернення до міжнародних судових та/або арбітражних органів без належної підготовки є вкрай небезпечним. Звернення без належної доказової бази, відповідного правового обґрунтування та без дотримання обов'язкових процедур досудового врегулювання може мати вкрай негативні наслідки, включно з прийняттям судом рішення про відмову у відкритті провадження. Негативне рішення, навіть на підставі формальних процедурних вимог, дасть значні політичні та правові переваги РФ, а надалі може бути використано РФ як аргумент, що всі спірні питання з Україною вже вирішено судом відповідно до принципів *Res Judicata* та *Collateral Estoppel*.

Стаття 24 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму встановлює наступний порядок досудового врегулювання:

- формування спору двома чи більше державами-учасницями щодо тлумачення або застосування Конвенції;
- врегулювання спору шляхом переговорів протягом розумного періоду часу;
- звернення до арбітражу, який має бути сформовано впродовж шести місяців.

Отже, на першому етапі обов'язковою вимогою є формування спору між сторонами щодо тлумачення або застосування Конвенції. Другим етапом має бути врегулювання спору шляхом переговорів упродовж розумного періоду часу. На третьому етапі Україна має запропонувати РФ звернутися до процедури арбітражного врегулювання спору.

Якщо впродовж шести місяців із дня звернення з проханням про арбітраж сторони не зможуть домовитися про його організацію, Україна має право передати спір до Міжнародного Суду, звернувшись із заявою відповідно до Статуту Суду (стаття 24 Конвенції).

Механізм вирішення спорів за Конвенцією про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, формальні та часові вимоги є, загалом, аналогічними попереднім, за одним винятком: у цьому випадку є альтернативний шлях вирішення спорів через звернення до Комітету по ліквідації расової дискримінації.

Предметом спору відповідно до Конвенції є тлумачення та застосування її положень. Одними з ключових зобов'язань, які Конвенція покладає на держави-сторони, є протидія всіма можливими методами проявам расової дискримінації, а також здійснення кримінального переслідування причетних до неї осіб.

Українська сторона вже започаткувала роботу із захисту прав та інтересів України в рамках Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, ініціювала процедуру вирішення спорів щодо порушення РФ своїх зобов'язань, взятих за Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Водночас, підготовка звернення до міжнародних судових та арбітражних органів вимагає ефективної координації діяльності органів державної влади. На нинішньому етапі важливо зосередитися на формуванні належної доказової бази, підготовці сильної правової позиції Української сторони та імплементації процедури досудового врегулювання.

російському виклику. Можливим є зростання протиріч між країнами “старої” і “нової” Європи (зокрема, це виявилось під час запровадження чергового пакету санкцій ЄС 30 серпня 2014р.).

Війна на Сході України зі значною ймовірністю може трансформуватися в черговий “заморожений” конфлікт – джерело нестабільності й загрози для Європи, – плацдарм для подальшої експансії РФ. Марно вважати, що Україна виконає функцію буферної зони, або “подушки безпеки” для Європи.

Російсько-український конфлікт загрожує зростанням ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами.

Російсько-український конфлікт, який став викликом і загрозою не лише для європейської, але і для світової спільноти, виявив проблеми та суперечності в системах глобальної (ООН) і регіональної (ОБСЄ) безпеки. Провідні країни світу та міжнародні організації відреагували на російську агресію невизнанням анексії Криму та осудом дій Росії на Донбасі.

Україна отримала вагомий політико-дипломатичну, фінансово економічну підтримку, проти країни-агресора були запроваджені “стримуючі санкції”. Однак, ці дії, попри всю їх важливість і значимість для України, не припинили конфлікт, який наразі загострюється.

Отже, ці заходи є радше початком, передумовою для пошуку шляхів формування нової архітектури безпеки на континенті і світі в цілому, для створення надійних механізмів запобігання силовим засобам вирішення міжнародних спорів. Проблема безпеки – є першочерговою в порядку денному для світового співтовариства.

ВИСНОВКИ

Російсько-український конфлікт викликав гостру конфронтацію між Росією, з одного боку, і країнами Заходу та міжнародними структурами – з іншого. Захід не визнав анексію Криму, засудив дії РФ на Донбасі. Провідні держави (країни ЄС, США, Канада, Японія, Австралія), впливові міжнародні структури (ООН, НАТО, ЄС, ПАРЕ, ОБСЄ) засвідчили солідарність з Україною, активну підтримку її суверенітету та територіальної цілісності.

Важливою є фінансово-економічна допомога Києву, з огляду на різні економічні та військові потенціали України та РФ. Однак, ця допомога матиме результат винятково за умов якнайшвидшого здійснення Україною внутрішніх реформ і радикального зниження рівня корупції.

Вагомий ефект має запровадження проти РФ стримуючих політичних, фінансово-економічних, секторальних санкцій. Ці заходи справляють помітний вплив на соціально-економічну ситуацію в РФ, з чим не може не рахуватися Кремль. Водночас, наразі вони мають “відкладений результат”, у т.ч. з огляду на значний фінансово-економічний потенціал стійкості Росії.

Російсько-український конфлікт містить глобальні й регіональні виклики та загрози. Наразі європейська і світова системи безпеки не мають адекватної відповіді на агресію РФ. Через порушення Росією Будапештського меморандуму під загрозу поставлені міжнародні механізми запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Війна на Сході України зі значною ймовірністю може трансформуватися в черговий “заморожений” конфлікт – джерело нестабільності та загрози для країн Європи і світового співтовариства в цілому.

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ДОПОМОГА
УКРАЇНИ КРАЇН ЗАХОДУ, МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ** (станом на грудень 2014р.)

Додаток 1

Міжнародні організації, країни	Допомога
ЄС	Загальний план допомоги Україні від ЄС, ухвалений 6 березня 2014р., передбачає надання упродовж 2014-2020рр. €11,175 млрд., у т.ч. €1,565 млрд. як допомога в питаннях розвитку (гранти), €1,610 млрд. – макрофінансова допомога (позики), до €3 млрд. – позики Європейського інвестиційного банку та €5 млрд. – позики Європейського банку реконструкції та розвитку. 1. Станом на 8 грудня 2014р., виділено чотири транші за двома програмами макрофінансової допомоги: у травні – €100 млн., у червні – €500 млн., в листопаді – €260 млн., на початку грудня 2014р. – €500 млн. Залишилося отримати ще €250 млн. до весни 2015р. (за умови проведення в Україні обіцяних реформ). Виділені кошти спрямовані на підтримку важливих структурних реформ, що передбачають поліпшення державного управління, забезпечення сталого розвитку та правову гармонізацію з ЄС, зокрема, в таких сферах, як управління державними фінансами, боротьба з корупцією, торгівля, оподаткування, розвиток енергетичного сектору та реформа фінансової сфери. Сьогодні Єврокомісія розпочала підготовку третьої програми надання Україні додаткової макрофінансової допомоги, яка може бути прийнята в разі демонстрації українським керівництвом волі до проведення реформ. 2. Відбувається надання допомоги також за новою програмою “Контракт з розбудови держави” (<i>State Building Contract</i>) вартістю €355 млн., яку доповнює програма підтримки громадянського суспільства (€10 млн.), оголошена 29 квітня 2014р. Відповідна фінансова угода відносно “Контракту з розбудови держави” була підписана Прем’єр-міністром України А.Яценюком і президентом Єврокомісії Ж.М.Баррозу 13 травня 2014р. Цей механізм спрямований на надання допомоги Уряду України в процесі стабілізації економіки та підготовки до проведення реформ у контексті Угоди про асоціацію та створення поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі, що передбачає покращення державного управління, боротьбу з корупцією, проведення судової реформи та адміністративної реформи. 13 червня 2014р. Єврокомісія виділила перший транш за цією програмою; другий транш (€105 млн.) може бути виділений у 2015р. у разі прогресу в боротьбі з корупцією, проведенні реформ в управлінні публічними фінансами, державної служби, конституційної та судової реформ, реформування виборчого законодавства. 3. Крім цього, 23 квітня 2014р. ЄС надав Україні односторонні торговельні преференції за рахунок тимчасового (до введення в дію положень угоди про вільну торгівлю) скасування імпортного мита на український експорт до ЄС, що дає Україні додатковий вигрaш у фінансовому виразі в розмірі до €500 млн., з яких €400 млн. припадає на агропродовольчий сектор. Експорт товарів до ЄС зріс за 9 місяців 2014р., порівняно з аналогічним періодом 2013р., на 12,3%, або на \$1 459 млн. При цьому, за даними Держстату України, зріс обсяг поставок жирів та олії тваринного або рослинного походження на 55,6%, зернових культур – на 35,4%, механічних машин – на 22,6%, електричних машин – на 11,4%, одягу та додаткових речей до одягу, текстильних товарів – на 5,3%. 4. 27 листопада 2014р. підписана Угода щодо фінансування програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України. Це дозволить залучити допомогу ЄС на суму €55 млн. (з них €50 млн. – кошти секторальної бюджетної підтримки, €5 млн. – технічна допомога), яка буде спрямована на вдосконалення нормативно-правової бази регіональної політики; забезпечення стабільного та передбачуваного фінансування регіонального розвитку; зміцнення фінансової автономії місцевої влади; запровадження ефективної системи моніторингу та оцінки ефективності реалізації регіональної політики; посилення конкурентоспроможності регіонів України; покращення економічної, соціальної та територіальної згуртованості регіонів. Кошти секторальної бюджетної підтримки надходять до державного бюджету траншами, починаючи з 2015р. і до 2020р. Консультативна місія з питань реформ для підтримки спільної політики оборони та безпеки ЄС була направлена до України з загальним бюджетом €2,68 млн. (реалізація реформ судової системи, прокуратури, міліції тощо). Розроблено та здійснено проекти гуманітарної підтримки, надання нелетальної допомоги, проекти технічної підтримки, розвитку реформ у різних сферах.

Міжнародні організації, країни	Допомога Додаток 1 (Продовження)
Міжнародний валютний фонд	У квітні 2014р. з боку МВФ надано дворічну кредитну лінію “стенд-бай” (<i>stand-by</i>) загальним обсягом 11 млрд. “спеціальних прав запозичення” (СПЗ)¹ (близько \$16,7 млрд.) для макроекономічної стабілізації: станом на 8 грудня 2014р., отримані два транші загальним обсягом майже 3 млрд. СПЗ (\$4,5 млрд.). Наразі ведуться переговори про надання Україні найближчим часом коштів поєднаного третього та четвертого траншів загальним обсягом понад 1,8 млрд. СПЗ (понад \$2,7 млрд.). Наразі лунають заклики до перегляду програми допомоги МВФ Україні в бік її суттєвого збільшення, що пов’язане з істотним ускладненням економічної ситуації в умовах затяжного збройного конфлікту з РФ та її сателітами на Сході України (див. додаток “Щодо можливого збільшення фінансової допомоги Україні з боку МВФ”)².
Світовий банк	У березні 2014р. Світовий банк оголосив про пакет заходів підтримки для України в обсязі до \$3,5 млрд. позики до кінця 2014р., включаючи мільярдну бюджетну позику, фінансування або гарантування проектів у галузі водопостачання та утилізації, енергетики, дорожньої інфраструктури. Станом на середину вересня 2014р., загалом із вказаної суми було виділено \$2,5 млрд. Поточна програма інвестиційних і гарантійних проектів Світового банку в Україні, станом на 22 травня 2014р., складала близько \$3,7 млрд., включаючи: • Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР): \$1,96 млрд. за 8 активними інвестиційними проектами, спрямованими на підвищення якості базових державних послуг у сферах водопостачання, водовідведення, енергетики та дорожньої інфраструктури. • Міжнародна фінансова корпорація (МФК): \$1,06 млрд. за проектами у сфері промисловості, агробізнесу та суміжних послуг, фінансових ринків та інфраструктури. • Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ): гарантії на суму \$750 млн. У травні 2014р. затверджена низка нових проектів Світового банку в Україні: 22 травня 2014р. інвестиційні проекти до 2020р. – “Підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання України” (\$332 млн.) та “Другий проект розвитку міської інфраструктури” (\$330 млн.). Була також надана перша позика в рамках політики розвитку (\$750 млн.). 16 червня 2014р. затверджена допомога Національній комісії з регулювання комунальних послуг для підтримки регуляторних реформ у галузі централізованого теплопостачання (\$2,23 млн.). 17 червня 2014р. проект модернізації мереж соціального захисту (\$300 млн.). 7 серпня 2014р. перша позика на підтримку фінансового сектору України в обсязі \$500 млн. 2 жовтня 2014р. схвалено надання дорадчих послуг і технічної допомоги “Нафтогазу” та Уряду України в питаннях реформи сектору природного газу (вартість проекту \$1,16 млн.). До кінця 2014р. мала бути надана багатосекторна позика на цілі розвитку в обсязі \$250 млн. Загалом нові зобов’язання Світового банку щодо України на 2014р. склали за 5 проектами \$1 384,73 млн. і на 2015р. за 3 проектами – \$801,16 млн., тоді як у 2013р. було \$466,35 млн. за 4 новими проектами. Загалом, станом на 31 жовтня 2014р., Україна отримала від МБРР за 40 поточними кредитними проектами \$5 639 млн., і ще \$1 589 млн. підлягають виділенню в майбутньому.

¹ Умовна одиниця кредитів МВФ. Має відповідний еквівалент долара.

² Американський фінансист Дж.Сорос у статті під назвою “Прокинься, Європо!”, розміщеній на сайті журналу New York Review of Books 23 жовтня 2014р., закликав МВФ негайно виділити Україні не менше \$20 млрд. За його словами, \$4 млрд. мають піти на покриття дефіциту бюджету, \$2 млрд. – на ремонт вугільних шахт на Сході України, які залишаються під контролем держави, ще \$2 млрд. – на закупівлю Україною додаткового газу на зимовий період. Сума, що залишилася, повинна, на його думку, поповнити резерви Національного банку країни. Фінансист відзначає, що МВФ повинен також допомогти Україні перевести її борг в єврооблігації, що становить майже \$18 млрд., в менш ризиковані довготермінові цінні папери, що полегшить боргове навантаження країни. Раніше, у своєму вересневому огляді МВФ передбачив, що за гіршого сценарію Україна матиме зменшення обсягу резервів, порівняно з базовим сценарієм розвитку, в обсязі \$19 млрд. (IMF Country Report No. 14/263). У своєму огляді від 14 жовтня 2014р. фахівці Bank of America–Merill Lynch також вважають за необхідне перегляд розміру допомоги Україні – з додатковим наданням близько \$10 млрд. переважно для покриття розривів у зовнішніх розрахунках (EEMEA FI & FX Strategy Watch, 14 October 2014).

Міжнародні організації, країни	Допомога Додаток 1 (Продовження)
Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	Зобов'язався надати Україні у 2014р. позики в розмірі €1 млрд. 19 травня 2014р. ЄІБ виділив позику в розмірі €55 млн. для фінансування спорудження нового залізничного тунелю (1,8 км) в рамках розвитку мереж Східного партнерства та покращення транспортного сполучення України з ЄС. 17 жовтня 2014р. ЄІБ надав €50 млн. фірмі “Астарт-Київ”, яка є провідним в Україні виробником в агропродовольчому секторі. 18 листопада 2014р. був схвалений проект (€108 млн.) фінансування будівництва та ремонту навчальних, дослідницьких і допоміжних споруд, з особливим наголосом на заходи з підвищення енергоефективності, в семи університетах України (Чернігівському державному технологічному університеті, Харківському політехнічному університеті, Київському національному педагогічному університеті ім.М.Драгоманова, Львівському національному політехнічному університеті, Полтавському національному технічному університеті ім.Ю.Кондратюка, Сумському державному університеті та Вінницькому національному технічному університеті). Інвестиції передбачають також реновацію та модернізацію дослідницьких лабораторій, придбання та встановлення обладнання для досліджень. 1 грудня 2014р. були підписані угоди про надання позик Україні: • на модернізацію інфраструктури транспортування газу трубопроводом “Уренгой-Помари-Ужгород” (€150 млн.), включно із заміною кількох секцій (119 км) та двох газокompресорних станцій (загальна вартість проекту €355 млн.); • на модернізацію інфраструктури зберігання сільськогосподарської продукції та харчового виробництва (€85 млн.), включно зі спорудженням двох зернохосвищ, заводу з виробництва кормів та заводу з подрібнення соняшникового насіння. У стадії підготовки знаходяться проекти: • підтримки фінансування експортно-імпоротної торгівлі (€400 млн.); • підтримки інвестицій у відновлення районів, постраждалих від конфлікту в Донбасі та головної інфраструктури, що обслуговує потреби переміщених осіб, включно з енергетичними об'єктами, водопостачанням та водовідведенням, промисловими потужностями та загальної інфраструктури (€200 млн.); • фінансування проектів, які здійснюють малі підприємства та підприємства із середнім рівнем капіталізації, маючи на увазі пріоритетні сфери, визначені мандатом ЄІБ, – місцевий розвиток приватного сектору, зменшення впливу кліматичних змін, розвиток соціальної та економічної інфраструктури (€400 млн.). Україна на сьогодні є найбільшим реципієнтом кредитних коштів ЄІБ серед усіх країн Східного партнерства (накопичений обсяг отриманих кредитів – €2,1 млрд.). Крім цього, країна користується іншими механізмами допомоги, зокрема 4 грудня 2014р. ЄІБ увів у дію Програму підтримки відряджень у рамках Східного партнерства для професіоналів як приватного, так і державного секторів, яка створена за допомогою Травового фонду Східного партнерства при ЄІБ (<i>Eastern Partnership Technical Assistance Trust Fund – EPTATF</i>).
ЄБРР	Загалом ЄБРР передбачав надання Україні в 2014р. €1 млрд. 3 березня по 11 листопада 2014р. ЄБРР підписав угоди про початок реалізації 4 нових проектів (2 у сфері агробізнесу, 1 – в галузі централізованого теплопостачання, 1 – у сфері страхування); 3 (у сфері обробної промисловості та агробізнесу) схвалені правлінням банку (включно з проектом розвитку корпоративного бізнесу “Нібулон” вартістю до \$400 млн.); ще 6 знаходилися у стадії розгляду, включно з проектом фінансування підвищення енергоефективності в житловому секторі (вартістю \$100 млн.), розвитку теплоенергетики в Полтаві (вартістю €28,5 млн., позика ЄБРР – €15 млн.), видобування газу зі стічних вод у Львові (вартістю €31,5 млн., позика ЄБРР – €15 млн.) та модернізації магістральних трубопроводів НАК “Нафтогаз” (вартістю \$600 млн., буде профінансований МФО на 2/3, у т.ч. ЄБРР – у сумі \$200 млн.). Загалом, станом на серпень 2014р., портфель ЄБРР в Україні складав 329 проектів із сукупною чистою вартістю інвестицій банку в €9,2 млрд. та сукупним вже здійсненим виділенням коштів у розмірі €6 млрд. 28% інвестицій ЄБРР призначені для секторів промисловості, торгівлі та агробізнесу, по 24% – енергетичного сектору, фінансових інститутів та розвитку інфраструктури.
Фонд Східно-європейського партнерства з енерго-ефективності та довкілля (E5P)³	Очікується фінансування низки грантів для України, зокрема на розвиток централізованого теплопостачання в Луцьку (€4 млн.) та Полтаві (€5 млн.), видобування газу зі стічних вод у Львові (€7,5 млн.).

³ Фонд у загальному розмірі €95 млн. керується ЄБРР та призначений для просування енергоефективних інвестицій в Україні та інших країнах Східного Партнерства. Вкладниками E5P є ЄС, Швеція, Україна, АМР США, Данія, Норвегія, Фінляндія, Польща, Естонія, Ісландія, Литва та Латвія.

Міжнародні організації, країни	Допомога Додаток 1 (Продовження)
Фонд чистих технологій (Clean Technology Fund), довіреною особою якого є Світовий банк⁴	Очікується фінансування спільно з ЄБРР проектів розвитку централізованого теплопостачання в Луцьку (частка фонду €3 млн.) та Полтаві (€4 млн.).
Країни ООН	Країни ООН виділили \$17 млн. допомоги переселенцям в Україні. В рамках продовольчої програми було придбано 40 т продовольчих наборів та здійснено допомогу понад 120 тис. переселенців.
Північна екологічна фінансова корпорація (Nordic Environment Finance Corporation NEFCO)⁵	Передбачається співфінансування з ЄБРР проекту видобування газу зі стічних вод у Львові (вартістю €31,5 млн.), де частка витрат корпорації може скласти €5 млн. 25 вересня 2014р. NEFCO уклала з Житомиром кредитний договір на €3,5 млн. для виконання енергоефективних заходів у 19 будівлях бюджетної сфери міста. Загалом кредитний портфель NEFCO в Україні складається з 45 активних проектів у різних сферах, включаючи 35 муніципальних проектів з підвищення енергоефективності.
Австралія	Під час візиту Президента України до Австралії 11 грудня 2014р. було оголошено про надання Україні фінансової допомоги в розмірі \$100 млн. в рамках МВФ, а також допомоги українській армії на суму понад \$2 млн.
Канада	Канада виділила понад \$220 млн. допомоги Україні, крім того \$9,2 млн. було надано на реалізацію спільних проектів із зміцнення демократії в Україні. Було надано нелетальну допомогу в розмірі \$11 млн., що спрямовані на придбання захисного екіпірування, зимового обмундирування, засобів зв'язку, обладнання для знешкодження вибухових речовин тощо.
США	Загальна сума допомоги, що надійшла в Україну цього року від США склала понад \$320 млн.: • \$46 млн. було виділено на підтримку сфери безпеки, \$116 млн. у вигляді обладнання для допомоги силовикам, \$7 млн. надано гуманітарним організаціям для допомоги людям, постраждалим на Сході України; • \$1 млрд. фінансових гарантій та пакет технічної допомоги; • допомогу Збройним Силам у вигляді обладнання (бронежилети, шоломи, транспортні засоби, прилади нічного бачення, важка інженерна техніка, рації, патрульні машини, пайки, намети, перша медична допомога⁶); • розроблено програми навчання українських військовослужбовців; пакети фінансово-технічної допомоги українським міністерствам і відомствам; плани співпраці у сферах безпеки, економіки, енергетики, що передбачають консультації потужних команд зарубіжних експертів; • у нижній палаті Конгресу США діє міжпартійна група підтримки України, що розробляє законопроекти допомоги Україні.
Швейцарія	Україні було надано фінансову допомогу в розмірі понад \$22 млн. у рамках підтримки ініціатив Уряду з реформування економіки. Були також розроблені пакети програм технічної та гуманітарної співпраці країн.
Японія	Японія 24 березня 2014р. прийняла рішення про надання допомоги Україні в розмірі \$1,5 млрд. на підтримку низки програм, що охоплює позики, кредитні лінії страхування торгівлі, грантові та технічні допомоги, а також навчальні програми міжнародного співробітництва. 18 липня 2014р. в рамках цього пакета було укладено угоду про позику на суму 10 млрд. єн (близько \$100 млн.). Також було виділено понад €800 тис. для відновлення стабільності на Сході, 500 з яких призначались на підтримку моніторингової місії ОБСЄ в Україні.

⁴ Створений в 2008р., є лідером в інноваційних інвестиціях у сфері чистих технологій, відновлювальної енергетики, сталого використання лісів та розвитку, сприятливого для клімату. 14 країн гарантували вкладення в цей фонд у сукупному розмірі \$7,6 млрд., які, як очікується, дозволять мобілізувати ще \$57 млн. з інших джерел. Фонд є партнером ряду багатосторонніх банків розвитку, включно зі Світовим банком, ЄБРР, Азійським банком розвитку, Міжамериканським банком розвитку та Групою Африканського банку розвитку.

⁵ Міжнародна фінансова організація, заснована в 1990р. п'ятьма країнами Північної Європи: Данією, Ісландією, Норвегією, Фінляндією і Швецією. NEFCO надає кредити та інвестиційний капітал з метою поліпшення стану довкілля Північного регіону. NEFCO фінансує різні екологічні проекти у країнах Центральної та Східної Європи, включно з Росією, Білоруссю та Україною. До пріоритетних напрямів належать заходи зі скорочення викидів парникових газів, поліпшення екологічного стану Балтійського моря, скорочення забруднення токсичними речовинами. На сьогодні портфель корпорації містить близько 400 малих і середніх проектів різної тематики. З Україною працює на базі рамкової угоди, ратифікованої Верховною Радою України в 2010р.

⁶ Фінансову допомогу, гуманітарні вантажі, оплату лікування військовим надали Україні, в т.ч. Велика Британія, Швеція, Норвегія, Австралія та ін. країни.

САНКЦІЇ КРАЇН ЗАХОДУ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СТОСОВНО РФ¹ (станом на грудень 2014р.)

Додаток 2

Міжнародна організація, країна	Зміст санкцій
ЄС	Запроваджено три етапи санкцій стосовно РФ. 119 фізичним особам заборонено в'їжджати на територію ЄС, їх банківські рахунки в європейських банках заморожено. Економічні санкції діють стосовно 32 російських банків і компаній. Зупинено переговори про безвізовий режим з Росією. Заблоковано вступ Росії до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Міжнародного енергетичного агентства (МЕА). Секторальні санкції ЄС охоплюють ембарго на поставки озброєнь до Росії і вивезення з РФ зброї, "а також пов'язаних з нею матеріалів", заборону на ввезення до РФ "товарів і технологій подвійного призначення", які можуть використовуватися у військових цілях, надання РФ інноваційних технологій для нафтовидобувної промисловості. ЄС запровадив режим ліцензування експорту до Росії товарів і технологій для нафтової галузі. Запроваджені обмеження у сфері фінансових послуг: громадянам ЄС забороняється купувати або продавати облігації, акції або аналогічні фінансові інструменти з терміном погашення понад 90 днів, видані державними російськими банками, банками розвитку, їх дочірніми компаніями та тими, хто діє від їх імені. Запроваджені санкції проти Криму (з 31 липня 2014р.), які охоплюють заборону на нові інвестиції у проекти в Криму та Севастополі в галузі транспорту, інфраструктури, телекомунікацій, енергетики, а також у сфері видобутку нафти, газу та мінеральних ресурсів. Заборонені не лише прямі та непрямі інвестиції, але й надання страхових послуг будь-яким проектам у цих сферах, а також посередницькі послуги з укладання угод з третіми (що не належать до ЄС) країнами і транзит вантажів для цих країн. Крім того, забороняється надання будь-яких видів технічного сприяння цим проектам. Затверджено список кримських товарів, заборонених до торгівлі. Він охоплює мінеральні корисні копалини та їх похідні, вуглеводні, а також промислову продукцію для їх видобутку (загалом у переліку понад 250 позицій). Посольствам і візовим центрам країн ЄС, розташованим на території РФ, заборонено видавати жителям Криму всі види європейських віз, включно з шенгенською. Туроператорам країн ЄС заборонено надавати туристичні послуги в Криму, а круїзним суднам країн ЄС заходити до кримських портів. Заборонено боргове фінансування трьох паливно-енергетичних компаній – "Роснафти", "Транснафти", "Газпром нафти", а також запроваджено обмеження на торги їх облігаціями, що мають термін обігу понад 30 днів, і на участь у випуску таких цінних паперів. Санкції торкнулися також оборонних концернів. Запроваджено обмеження на надання позик і інвестиційних послуг п'яти російським банкам – "Ощадбанку", "ВТБ", "Газпромбанку", "ВЕБу" та "Россельхозбанку". Заборонено в'їзд до країн ЄС і заморожені активи 13 лідерів т.зв. ЛНР і ДНР, а також заморожені активи ряду громадських об'єднань, що брали участь у виборах на території цих т.зв. республік 2 листопада 2014р. Ряд країн ЄС (Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Франція та ін.) зупинили співпрацю з Росією в оборонній сфері.
ПАРЕ	ПАРЕ 10 квітня 2014р. позбавила російську делегацію права голосу та вивела росіян з усіх керівних органів до кінця 2014р. Російській делегації заборонено брати участь в якості спостерігачів на виборах.
НАТО	Згорнуті всі спільні програми з РФ, включно із самітами, конференціями, форумами, двосторонніми програмами співробітництва. Обмежені можливості дипломатичного діалогу – вислано російських дипломатів з територій країн НАТО (зокрема Великої Британії, Естонії, Німеччини, Польщі, Румунії, Чехії та ін.).
"Велика вісімка"	У спільній заяві на саміті в Брюсселі 4 червня 2014р. лідери G7 (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія) засудили Росію за порушення суверенітету України, а також вивели зі складу Великої вісімки через військову агресію щодо України. Саміт "Вісімки", запланований на червень 2014р. у Сочі, було скасовано.
ОЕСР	ОЕСР зупинила процес вступу до свого складу Росії через її дії стосовно України.

¹ У таблиці використані матеріали з наступних сайтів: Информационное Агентство России-TACC (itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1055587?page=2); Национальный антикоррупционный портал (antikor.com.ua/articles/5494-sanktsiji-proti-rosiji-jak-tse-pratsjuje-infografika); Кореспондент (korrespondent.net/ukraine/politics/3417899-obnarodovan-polnyi-spysok-novykh-sanktsiy-es-protiv-rossiy); Обозреватель (obozrevatel.com/politics/64317-novyye-sanktsii-protiv-rossii-gotovyi-vvesti-vse-19-stran-g20.htm).

Міжнародна організація, країна	Зміст санкцій	Додаток 2 (Продовження)
Австралія	Запроваджені фінансові санкції та заборона на в'їзд до країни 50 фізичним і 11 юридичним особам, які "відіграють ключову роль у визначенні російської політики, що загрожує суверенітету та територіальній цілісності України".	
Канада	Санкції Канади передбачають заморожування банківських активів і заборону на отримання віз для в'їзду до країни для 116 російських та українських осіб, які "сприяли порушенню українського суверенітету та територіальної цілісності країни", а також обмеження стосовно 46 російських банків і компаній. Санкції стосуються "широкого кола компаній російського військово-промислового комплексу, а також фінансового та енергетичного секторів". Країна не лише припинила військову співпрацю з Росією, а й вислала зі своєї території дев'ять російських військовослужбовців, які перебували там у рамках програми двосторонніх обмінів. Канада внесла до санкційного списку діячів т.зв. ДНР і ЛНР, а також банківські та ін. юридичні структури, що знаходяться на цих територіях, та їх представників.	
США	Президент США Б.Обама підписав прийнятий Конгресом закон про використання каральних заходів проти осіб, які підривають суверенітет і територіальну цілісність України, а також конкретно проти "людей в РФ, залучених до корупції істотних масштабів або відповідальних за неї". Ці заборони діють і стосовно ділових партнерів таких осіб, а також на членів їх сімей. Санкції передбачають заморожування активів, що перебувають під юрисдикцією США, відмову у видачі американських візних віз. Запроваджені санкції стосовно 56 осіб (громадяни Росії та України) і 36 російських компаній і банків, а також т.зв. ДНР і ЛНР. Заморожено військові контакти з Росією. Пентагон відмовився від проведення спільних навчань, двосторонніх зустрічей, обміну військово-морськими делегаціями та планування конференцій. Скасовано угоду про співпрацю у ядерній сфері, про що заявило американське Міністерство енергетики (офіційна причина – анексування Криму). Призупинено співпрацю з Росією у сфері боротьби з наркотиками. Запроваджені обмеження на експорт до Росії продукції військового та подвійного призначення. Призупинена співпраця з Росією в космічній галузі. Обмежено співробітництво в енергетичній сфері (зокрема, американська нафтова компанія <i>ExxonMobil</i> заморозила 9 з 10 проектів у Росії). Змінені вимоги до заявок на експортні ліцензії для будь-якої технологічної продукції, здатної посилити російський військовий потенціал, відкликани діючі експортні ліцензії. Росія позбавлена торгових пільг у рамках генеральної системи преференцій. Заборонено експорт товарів, послуг і технологій до Криму.	
Швейцарія	Запроваджені санкції стосовно 87 фізичних та 20 юридичних осіб, до яких буде застосовано обмеження щодо фінансових операцій на території країни. Призупинені переговори з Росією щодо укладення угоди про зону вільної торгівлі. Припинено видачу дозволів на експорт до Росії продукції військового призначення; Швейцарія відмовилась від реалізації навчальних програм з підготовки російських військовослужбовців. Швейцарія скасувала участь російської групи "Російські вітязі" в авіашоу <i>Air 2014</i>, присвяченому 100-річчю ВПС Швейцарії. Постійно оновлюються діючі обмеження таким чином, щоб "швейцарська територія не використовувалась для обходу санкцій". Запроваджено ряд обмежень на розміщення довготермінових цінних паперів п'яти держбанків Росії, до яких застосовані санкції.	
Японія	Призупинені консультації з РФ стосовно візового режиму; Японія заморозила початок переговорів про можливе укладення договорів про інвестиційну співпрацю, співпрацю в освоєнні космосу та запобіганню небезпечній військовій діяльності. Запроваджені санкції стосовно 40 фізичних осіб та 2 компаній, "причетних до дестабілізації ситуації в Україні та анексування Росією Криму". Запроваджені обмеження на операції з цінними паперами, зокрема, заборона на їх емісію, "Ощадбанку", "Зовнішекономбанку", "ВТБ", "Газпромбанку" та "Россельхозбанку" і на експорт до РФ зброї та відповідних технологій. Заборонено імпорт груп товарів з Криму. Додатково запроваджені санкції стосовно 26 осіб і 14 організацій, пов'язаних з т.зв. ДНР і ЛНР.	

3. ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-РФ: ПЕРСПЕКТИВИ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ І ПРАКТИЧНІ КРОКИ

Як зазначалося вище, російська агресія проти України призвела до кардинальних змін у двосторонніх відносинах. Попередні ідеологеми “стратегічного партнерства, добросусідства, братніх держав, взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності”, закріплені у спільних угодах і домовленостях, втратили сенс.

Ситуація, що склалася на цей час, потребує нової оцінки й перегляду засад, принципів, усієї системи відносин з Російською Федерацією з урахуванням того, що головною загрозою для України є нинішній правлячий режим РФ.

Українська влада має сформулювати чітку, прозору, виважену політику щодо сусідньої держави, з якою Україна має величезний кордон, численні фінансово-економічні, культурні, міжлюдські, історичні зв'язки. Очевидно, що ця політика має бути вбудована в системи регіональної і глобальної безпеки (в широкому сенсі цього поняття), враховувати підходи та позиції західних країн-партнерів, міжнародних організацій, які підтримують Київ у російсько-українському конфлікті.

Зрозуміло, що будувати новий формат співіснування України з Росією доведеться не з “чистої сторінки”, а з мінусової позначки. При цьому, слід виходити з того, що це – формат співіснування не з Росією як такою, а з нинішнім путінським режимом, з “путінською Росією”.

У цьому розділі розглядаються сценарії подальшого розвитку російсько-українського конфлікту та, відповідно – пропонуються певні концептуальні підходи і практичні кроки України на російському напрямі.

3.1. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН УКРАЇНА-РФ: СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЙ

Ситуація в українсько-російських відносинах є критичною і важко прогнозованою. Подальший розвиток подій залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів: динаміки політичної, соціально-економічної ситуації в Україні та Росії; дій країн Заходу та міжнародних організацій із врегулювання конфлікту між Москвою і Києвом (у т.ч. ефективності багатостороннього переговорного процесу), розвитку ситуації на осі Захід-РФ; подальших планів Кремля стосовно України (зокрема особистих амбіцій В.Путіна); геополітичної та гео економічної кон'юнктури в регіоні і світі тощо.

Водночас, беручи до уваги та узагальнюючи нинішні тенденції, можна виокремити три короткострокові (2-3 роки) сценарії розвитку подій у відносинах Києва та Москви.

(1). Поступова мінімізація конфлікту РФ-Україна. Такий варіант виглядає мало ймовірним з наступних причин.

По-перше, Москва продовжує агресію проти Києва, веде масштабну інформаційну війну, запроваджує економічні санкції, здійснює тиск у сфері енергетики, розгортає гуманітарно-інформаційну експансію. Використовуються всі наявні важелі впливу для дестабілізації соціально-економічної ситуації в

Україні, руйнування її державності, підпорядкування російським інтересам. Немає підстав вважати, що ближчим часом характер і зміст політики Росії зміняться на краще. Про це свідчать ряд концептуальних положень, викладених 4 грудня 2014р. у щорічному Посланні Президента РФ Федеральним Зборам. (У Посланні наголошується на стратегічній важливості приєднання Криму, вкотре засуджується “силове захоплення влади в Києві”, негативно оцінюється євроінтеграція України, а Захід обвинувачується у спробах “стримати” Росію¹). Очевидно, що Кремль і надалі продовжуватиме агресивну політику, намагатиметься дестабілізувати ситуацію в Україні всіма можливими засобами.

По-друге, на цей час мінімізація російсько-українського конфлікту унеможливується наявністю ряду “червоних ліній”, тобто проблем, де компроміс є неможливим, і для вирішення яких сьогодні немає відповідних умов і механізмів.

• Наразі не знайдено політичних, економічних, міжнародно-правових та ін. шляхів вирішення проблеми анексованого Криму.

• Для Росії неприйнятною є євроатлантична інтеграція України. Україна відмовилася від позаблоковості та на законодавчому рівні визначила курс на приєднання в перспективі до НАТО. 23 грудня 2014р. Верховна Рада ухвалила Закон “Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості”,

1 Див.: Послание Президента РФ Федеральному Собранию РФ. – Сайт Президента РФ, <http://kremlin.ru/news/47173>.

в якому наголошується на “поглибленні співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації”². Водночас, у новій Воєнній доктрині РФ, затвердженій, до речі, у 2014р., сказано, що основною зовнішньою загрозою Росії є “нарощування силового потенціалу Організації Північноатлантичного договору (НАТО)... наближення воєнної інфраструктури країн-членів НАТО до кордонів Російської Федерації, у тому числі шляхом подальшого розширення блоку”³.

- Європейську інтеграцію України Росія сприймає як виклик і загрозу власним геополітичним планам на просторі СНД. Підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС і її синхронна ратифікація 16 вересня 2014р. Європарламентом і Верховною Радою України унеможливило участь Києва у процесах євразійської інтеграції, на чому наполягає Кремль.

- Київ не погодиться ні на визнання т.зв. ЛНР і ДНР (навіть переговорною стороною), ні на російський варіант федералізації України.

Декларація Верховної Ради “Про боротьбу за звільнення України” від 20 березня 2014р.⁴ “...Український народ ніколи не визнає анексію невід’ємної частини своєї території – Автономної Республіки Крим, захопленої Росією з брутальним порушенням фундаментальних норм міжнародного права та загально-визнаних принципів співжиття держав”.

Президент України П.Порошенко

“У питанні Криму компромісу не буде. У питанні національних інтересів України компромісу не буде. У питанні територіальної цілісності України, її суверенітету, в питанні незалежності України компромісу не буде”⁵.

По-третє, в осяжній перспективі навряд чи вдасться подолати негативні наслідки російсько-українського конфлікту, в т.ч. психологічні. Як наголошувалося вище, Україні завдано колосальних людських, територіальних, економічних втрат. Українське суспільство отримало безпрецедентний “травматичний досвід”. Виникло глибинне відчуження між громадянами України та Росії.

Скептично налаштована до перспектив мінімізації конфлікту в найближчій перспективі також експертна спільнота – абсолютна більшість (95%) опитаних Центром Разумкова експертів переконані в тому, що ближчим часом (1-3 роки) змін на краще в політиці Росії щодо України не буде⁶.

(2). Консервація, “заморожування” конфлікту. Такий варіант розвитку подій є досить імовірним з наступних причин.

По-перше, Росія, наголошуючи на тому, що вона не є стороною конфлікту на Сході України та заперечуючи присутність там її збройних сил, активно намагається легітимізувати т.зв. ДНР і ЛНР, зокрема, як сторону переговорного процесу з українською владою. РФ на дипломатичному рівні позитивно оцінила референдуми в Луганській і Донецькій областях 11 травня та вибори в т.зв. ДНР і ЛНР 2 листопада 2014р. та закликала офіційний Київ до діалогу із самопроголошеними республіками⁷. Саме це є базовим постулатом російської політики щодо врегулювання кризи на Сході України, на чому неодноразово наголошував Президент РФ В.Путін. Показовим також є факт визнання т.зв. ДНР і ЛНР сателітом Кремля самопроголошеною (але визнаною Росією) Республікою Південна Осетія⁸.

По-друге, мирні ініціативи української влади блокуються російською стороною й ігноруються керівництвом т.зв. ДНР і ЛНР. Зокрема, йдеться про нарощування бойової активності бойовиків у відповідь на одностороннє припинення вогню сил АТО, блокування мирного плану Президента П.Порошенка, зрив Мінських домовленостей. Зокрема, 23 січня 2015р. “глава ДНР” О.Захарченко заявив: “Спроб розмовляти про перемир’я з нашого боку здійснюватися більше не буде... Ми будемо бити доти, доки не вийдемо на кордон Донецької області”⁹. 30 січня на засіданні Тристоронньої контактної групи представники т.зв. ДНР і ЛНР зірвали обговорення плану виконання Мінських домовленостей¹⁰.

² Закон № 35-VIII – Сайт ВР України, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/35-19>.

³ Военная доктрина Российской Федерации. – Сайт Президента РФ, <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>.

⁴ Декларація – Сайт Верховної Ради, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1139-18>

⁵ Порошенко: У питанні Криму компромісу не буде, у питанні газу – так. – Українська правда, 1 серпня 2014р.

⁶ Див. матеріал “Російсько-український конфлікт: позиції експертів”, вміщений в цьому журналі.

⁷ Зокрема, в коментарі МЗС РФ від 12 травня 2014р. наголошується: “Попередні підсумки підрахунку бюлетенів переконливо свідчать про реальний настрій громадян Донецької і Луганської областей мати право на самостійне ухвалення рішень з питань, що стосуються життєво важливих для них проблем. Вважаємо, що запровадження в життя підсумків референдумів має проходити в рамках діалогу між Києвом, Донецьком і Луганськом”. Див.: Офіційний сайт МЗС РФ, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/689302E9CA440EAA44257CD6005711A4. У Заяві МЗС РФ від 3 листопада 2014р. підкреслюється: “Ми поважимо волевиявлення жителів Півдня-Сходу. Обрані представники отримали мандат для рішення практичних завдань з відновлення нормального життя в регіонах. ...Украї важливо зробити активні кроки з налагодження стабільного діалогу між центральною українською владою і представниками Донбасу”. Див.: Офіційний сайт МЗС РФ, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/64C03E1336C1B4D3C3257D85002792D8

⁸ Южная Осетия признала ДНР и ЛНР из-за войны против мирных жителей. – РИА Новости, 3 июля 2014г.

⁹ Захарченко угрожает полномасштабной войной – хотя захватить всю Донецкую область. – УНИАН, 23 января 2015г., unian.net/politics/1035369-zaharchenko-budem-bit-do-teh-por-poka-ne-vyiydem-na-granitsu-donetskoj-oblasti.html.

¹⁰ Див.: Зустріч у Мінську зірвалася через лідерів бойовиків – Кучма. – УНИАН, 31 січня 2015р.

По-третє, ряд рішень української влади свідчать про вимушену орієнтацію на тривале (принаймні коротко- або середньострокове) врегулювання конфлікту на Сході України. Так, згідно з рішенням РНБО України від 4 листопада 2014р., в зоні АТО припиняється “діяльність державних підприємств, установ та організацій, їх філій (відділень), представництв”. Здійснюється евакуація суддівського корпусу, установ державної кримінально-виконавчої служби, вищих навчальних закладів. Припиняється обслуговування банками рахунків, у т.ч. карткових, відкритих суб’єктам господарювання всіх форм власності та населенню в зоні АТО¹¹. 7 листопада 2014р. Уряд ухвалив Постанову, згідно з якою “...Видатки з державного бюджету, бюджету Пенсійного фонду України та бюджетів інших фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування здійснюються лише після повернення згаданої території під контроль органів державної влади”¹². Отже, фактично йдеться про засоби тривалої соціально-економічної ізоляції невідконтрольних влади територій.

Таким чином, наявними є ознаки “заморожування” конфлікту на Сході України – тобто створення на певний період часу невідконтрольного Києву проросійського анклаву, який слугуватиме Росії інструментом і плацдармом для політичної, соціально-економічної, інформаційної експансії, руйнування української державності. Можна припустити, що російська сторона розраховує на те, що “заморожений” конфлікт поступово виснажуватиме українську економіку, кардинально погіршить соціальну ситуацію, уповільнить (зупинить) європейську і євроатлантичну інтеграцію Києва.

Громадська та експертна думка про перспективи українсько-російських відносин

Більшість (60%) українських експертів прогнозують у найближчій перспективі консервацію конфлікту з наступним періодом конфронтації без застосування зброї. Водночас, чверть із них наголошують на подальшій ескалації конфлікту, його переході в широкомасштабну “гарячу” фазу.

Відносна більшість (45%) громадян України вважають, що найближчими роками відносини України та Росії погіршаться, 19% – переконані, що ці відносини залишаться без змін. Водночас, більшість (57%) громадян вважають, що слід або зменшувати співпрацю з РФ і її вплив на Україну (34%), або згорнути співробітництво з РФ (23%)¹³.

(3). Подальша ескалація конфлікту – широкомасштабна збройна агресія¹⁴. Імовірність такого сценарію обумовлюється наступними факторами.

По-перше, головні цілі Кремля і особисті амбіції В.Путіна реалізовані лише частково. На порядку денному залишається проект створення “Новоросії” на території Південно-Східних областей України. Як і раніше, офіційний Кремль продовжує демонструвати оптимізм і абсолютну впевненість у правильності

і правоті своїх дій. Приховане або ж відкрите застосування Росією військової сили, а також погрози її застосування в україно-російському конфлікті залишаються найбільш дієвими інструментами російської зовнішньої політики на українському напрямі.

По-друге, всі попередні міжнародні зусилля з умиротворення агресора виявилися недостатньо ефективними, щоб змінити політику Росії. Намагання Заходу уникнути прямої воєнної конфронтації з Росією, відмова від можливості застосування військових інструментів стримування, примус України до переговорів з “ЛНР” і “ДНР” лише додають впевненості керівництву РФ у власній силі та безкарності.

По-третє, обмежений економічний, військовий потенціал України, компромісність і паліативність її політики щодо врегулювання ситуації на Сході країни, “обмежена” готовність Заходу підтримати Україну провокують Росію до активних дій. Окремі впливові західні політики наголошують на можливості пом’якшення санкцій проти РФ і відновленні діалогу з путінською Росією. Водночас на фоні складної економічної ситуації у світі, інших кризових подій (зокрема, на Близькому Сході) помітно зростає політична та фінансова “втома” від українсько-російського конфлікту.

Зазначені сценарії загалом кореспондуються з прогнозами, оприлюдненими Секретарем РНБО О.Турчиновим. 15 січня 2015р., виступаючи у Верховній Раді, О.Турчинов окреслив два сценарії подальшого розвитку подій: “Перший – відновлення ворогом широкомасштабних військових дій і наступ за активної участі збройних сил РФ, наслідком чого може стати повномасштабна континентальна війна. ...Другий сценарій передбачає спроби Кремля не допустити стабілізації ситуації в Україні..., перетворення протистояння на тривалий збройний конфлікт з виснаженням економічного, військового, морально-психологічного потенціалу України”¹⁵.

¹¹ Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року “Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях” №875 від 14 листопада 2014р. – Сайт Президента України, president.gov.ua.

¹² Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей”. №595 від 7 листопада 2014р. – Сайт Кабінету міністрів України, <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

¹³ Див. результати експертного і загальнонаціонального опитувань, вміщені в цьому журналі.

¹⁴ В Аналітичній доповіді НІСД (листопад 2014р.) наголошується: “Не можна виключати, що на можливому черговому етапі агресії проти України Росія задіє потужні військово-морську та військово-повітряну компоненти... Наміри Росії сформувати в АР Крим ударне військове угруповання створюють реальну загрозу продовження збройної агресії РФ проти України, метою якої може бути прокладання сухопутного коридору з Криму через материкову Україну до Росії, а потім з Росії до Придністров’я”. – Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки, с.21-22. – Сайт НІСД, http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_book/Dopovid_Prezident.pdf.

¹⁵ СНБО рассматривает два сценария развития ситуации на Донбассе: нападение войск РФ и полномасштабная война, а также длительный вооруженный конфликт на истощение. – Интерфакс. 15 января 2015г. – <http://interfax.com.ua/news/general/244664.html>.

На цей час не простежуються ознаки врегулювання російсько-українського конфлікту – на Донбасі триває російська агресія. Російська сторона продовжує і нарощує агресивну політику стосовно України. Багатосторонній переговорний процес щодо врегулювання конфлікту на Донбасі поки не приніс бажаних результатів.

Отже, виходячи з нинішніх реалій, можна припускати, що найбільш імовірним сценарієм є перетворення ситуації на Сході України на тривалий “заморожений” конфлікт. Саме він покладалася в основу вироблення наведених нижче пропозицій.

Проте, не можна виключати подальшу широкомасштабну ескалацію російсько-українського конфлікту.

3.2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ КРОКИ У ВІДНОСИНАХ З РФ

У першому розділі цієї доповіді окреслено стан і динаміку російсько-українського конфлікту, зокрема, анексія Криму, збройна експансія російської сторони на Сході України. У цій ситуації Україна, перебуваючи у кризовому політичному, фінансово-економічному стані, без ефективного державного управління, тривалий час діяла в режимі запізвених, непродуктивних і неадекватних відповідей на агресію РФ. Українському керівництву бракувало стратегічних і тактичних підходів на російському напрямі, що відзначають і експерти, опитані Центром Разумкова (врізка “Експертна думка”).

Експертна думка

Експерти досить критично оцінюють стратегію і тактику дій керівництва України на російському напрямі. Більшість (61%) експертів вважають, що керівництво не має стратегії дій на російському напрямі. Що стосується тактики, то 39% опитаних упевнені, що її немає, 35% – вважають, що керівництво країни таку тактику має.

При цьому, більшість (65%) експертів переконані, що Москва має стратегію дій щодо України, 88% – поділяють аналогічну думку стосовно тактики російських дій на українському напрямі.

Водночас, слід зазначити, що останнім часом започатковано опрацювання та поступове впровадження окремих змін нормативно-правової та ідеологічної парадигм двосторонніх відносин. Свідченням цього

є оприлюднення низки нормативно-правових актів (прийнято ряд законів України, ухвалені звернення Верховної Ради, видані укази Президента, якими вводяться в дію відповідні рішення РНБО)¹⁶. Окремі концептуальні положення щодо українсько-російських відносин містяться також у передвиборчих програмах політичних сил, що прийшли до Парламенту на виборах у жовтні 2014р. Ці положення визначають характер і зміст діяльності нинішнього Парламенту на російському напрямі. (Див. додаток “Зовнішньополітичні орієнтації...”, с.39).

Як зазначалося вище, 27 січня 2015р. Верховна Рада ухвалила Постанову “Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором”¹⁷.

У цілому, ці нормативно-правові акти визначають лише окремі загальні підходи і практичні дії в окремих сегментах українсько-російських відносин і є складовими для формування загальної цілісної політики на російському напрямі.

Потреба невідкладної розробки та запровадження на державному рівні концептуальних підходів і практичних кроків у відносинах з нинішньою Росією диктується двома обставинами. Перша – попередня система двосторонніх відносин зруйнована російською агресією. Друга – необхідна розробка комплексних контрзаходів на російському напрямі, з огляду на те, що нинішнє керівництво РФ й надалі використовуватиме політичні, економічні, енергетичні, інформаційні, гуманітарні важелі для руйнування української державності.

Концептуальні підходи до подальших відносин з РФ мають ґрунтуватися на наступних засадах:

- РФ є країною-агресором, яка здійснила анексію частини території України і продовжує здійснювати акти агресії у форматі “гібридної війни”;
- метою політики нинішньої Росії є знищення незалежності та суверенітету Української держави, перетворення України на державу-сателіта РФ;

¹⁶ Декларація Верховної Ради “Про боротьбу за звільнення України” від 20 березня 2014р.; Закон “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” від 15 квітня 2014р.; Виступ Президента на засіданні РНБО 16 червня 2014р.; Указ Президента “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014р. “Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності” №744 від 24 вересня 2014р.; Позачергове Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки” від 27 листопада 2014р. Указ Президента “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 вересня 2014р. “Про комплекс заходів щодо зміцнення обороноздатності держави та пропозиції до проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2015р.” по статтях, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України” №842 від 3 листопада 2014р.; Указ Президента “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014р. “Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях” №875 від 14 листопада 2014р.; Закон “Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості” від 23 грудня 2014р.

¹⁷ Слід зазначити, що дії, вчинені РФ у Криму та на Сході України, підпадають під ознаки агресії згідно з резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН “Визначення агресії” від 14 грудня 1974р. Стаття 3 Резолюції називає агресією наступне: “а) вторгнення, або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка воєнна окупація, хоч би який тимчасовий характер вона мала, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;...с) блокада портів або узбережжя держави збройними силами іншої держави; d) напад збройними силами держави на суходіл, морські або повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави; e) застосування збройних сил однієї держави, які перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених в угоді або будь-яке перебування на такій території після припинення дії угоди; g) засилання державою, або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави...”. Див. Определение агрессии: Конвенции и соглашения. – Сайт ООН, http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

- нормалізація двосторонніх відносин неможлива в коротко- (протягом правління режиму В.Путіна) та малоюмовірна в середньостроковій перспективі (відсутність демократичних внутрішньополітичних змін у Росії);
- з огляду на географічні, історичні, геополітичні обставини, високий рівень економічної, енергетичної залежності, можлива лише мінімізація, але не повна нейтралізація негативного впливу російського фактору на національну безпеку;
- ефективне протистояння російській загрозі можливе лише колективними міжнародними зусиллями (союзники, партнери);
- загрозою є політика нинішнього керівництва РФ. Росія – як країна – не повинна розглядатися як ворог, але слід враховувати на перспективу можливість загрози від неї. Слід підтримувати можливі канали комунікації (експерти, суспільство, бізнес) як базис для майбутньої нормалізації двосторонніх відносин;
- для України є неприйнятною російська модель державно-політичного розвитку;
- Україна не братиме участь в будь-яких інтеграційних об'єднаннях під егідою РФ на пострадянському просторі. Європейська інтеграція України є безальтернативною і незворотною;
- Наразі неприйнятними є формули “братні, дружні країни”, “стратегічне партнерство” як базові засади державно-політичних відносин;
- нинішні українсько-російські відносини обтяжені низкою проблем, де компроміс є неможливим (зокрема, питання Криму, європейська інтеграція України).

Нижче наводяться окремі узагальнені підходи і практичні кроки щодо здійснення контактів з РФ у сфері зовнішньої політики, безпеки, в економічній і енергетичній сферах.

(1) Зовнішня політика

Концептуальні підходи. У дипломатичній площині перед політичним керівництвом держави стоїть складне завдання формування рішень, які б найбільшою мірою відповідали національним інтересам, і їх координації з партнерами. Складність полягає у певних розбіжностях оцінок як конфлікту на Сході України, так і шляхів його врегулювання, що певною мірою зумовлено географічними, історичними, політичними, економічними факторами. Необхідно вести активний багатосторонній і двосторонній діалог з метою розширення кола країн-партнерів, які готові надавати всебічну підтримку Україні у її протистоянні з Росією, або щонайменше – з метою послаблення проросійського лобі в євроатлантичному таборі.

Політика України на світовій арені, її дипломатичні зусилля мають бути спрямовані насамперед

на забезпечення максимально сприятливих зовнішніх умов для:

- забезпечення надійного захисту незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України, її конституційного ладу, безпеки, прав і свобод громадян, розвитку громадянського суспільства;
- здійснення кардинальної диверсифікації міжнародних торговельно-економічних контактів з метою позбавлення від надмірної залежності від російських ринків збуту;
- зниження (в перспективі – позбавлення) критичної на цей час енергетичної залежності від РФ.

Зовнішня політика має бути зосереджена на ключовій проблемі зміцнення та поширення міжнародної політико-дипломатичної солідарності з Україною у протистоянні російській агресії, розширенні кола країн-партнерів і союзників, залученні фінансово-економічної, науково-технічної, експертної допомоги.

На російському напрямі політика України має бути збалансованою, максимально прагматичною, спрямованою на захист власних інтересів і протистояння російському впливу. Контакти на високому та вищому рівнях мають здійснюватися прозоро, публічно, без кулуарних домовленостей, за європейськими нормами і принципами. До переговорного процесу з РФ слід активно залучати країни-партнери України, міжнародні організації.

На російському напрямі слід орієнтуватися на формат співіснування, “обмеженого партнерства”. Зокрема, йдеться про кардинальний перегляд контактів у різних сферах і галузях з урахуванням нинішніх реалій, жорстке відстоювання національних інтересів з розумними компромісами. Необхідно офіційно визначити пакет питань, де компроміс є категорично неможливим (питання Криму, європейської інтеграції України, її державно-політичного устрою тощо)¹⁸.

Експертна думка

Модель “обмеженого партнерства” й жорсткого відстоювання національних інтересів у відносинах з Росією підтримують дві третини (67%) експертів, опитаних Центром Разумкова.

Водночас, чверть (24%) експертів наголошують на більш радикальному варіанті – згортанні співробітництва, контактів з РФ як з країною-агресором, запровадженні режиму “ворожого співіснування, стримування Росії”. Де-факто – перебування у стані “холодної війни”.

Показово, що жоден з представників експертної спільноти України не вважає можливим повернення до попередньої практики декларативного стратегічного партнерства.

¹⁸ Таку модель “обмеженого” партнерства підтримали 67% українських експертів. Див.: результати експертного опитування вміщені в цьому журналі.

Практичні кроки на російському напрямі:

- Спираючись на міжнародну солідарність, користуючись Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 377 (V) від 3 листопада 1950р. “Єднання заради миру”, опрацювати питання щодо звернення до Генеральної Асамблеї ООН з ініціативою визнання Росії державою-агресором. Це могло б подолати блокування рішень Ради Безпеки ООН з української тематики з боку РФ (врізка “Щодо зовнішньополітичних заходів з примушення Росії до миру”).
- Активізувати співробітництво з ЄС у безпековій сфері (Спільна політика безпеки і оборони ЄС) у т.ч. в рамках імплементації Угоди про асоціацію

(розділ 2, ст.7). Поширити співробітництво з європейськими безпековими структурами, зокрема, з Європейською оборонною агенцією.

- У рамках існуючих двосторонніх домовленостей і механізмів (річні національні програми Україна-НАТО) поглиблювати співробітництво з НАТО для ефективного використання трастових фондів, підвищення боєздатності Збройних Сил України, надання військово-технічної допомоги з боку країн Альянсу, протистояння російської інформаційної експансії і кіберзагрозам.
- У режимі пріоритету поглиблювати та розвивати політико-дипломатичні, економічні

ЩОДО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗАХОДІВ З ПРИМУЩЕННЯ РОСІЇ ДО МИРУ

Ідеться про підвищення ролі РБ ООН у цьому процесі, яка сьогодні обмежується правом Росії вето проти неї проекти резолюцій РБ. Пропонується не ініціювати будь-які реформи ООН (це тривала та контраверсійна процедура), а скористатися наявними можливостями, прописаними у Статуті ООН.

У статті 27 Статуту визначено:

*3. Решения Совета Безопасности по всем другим вопросам (окрім процедурних, про які йдеться в п.2. ст.27 – ред.) считаются принятыми, когда за них поданы голоса **девяти** членов Совета, включая совпадающие голоса всех постоянных членов Совета, причем **сторона, участвующая в споре, должна воздержаться от голосования при принятии решения...***¹

Тобто **головною проблемою є визнання Росії стороною конфлікту**. У принципі, для цього потрібне звернення України до РБ ООН з проханням визнати факт агресії Росії. Але Росія, користуючись правом вето, постійно блокує процес розгляду російсько-українського конфлікту та будь-які рішення РБ ООН, що містять хоча б натяки на звинувачення її в агресії. Проте, Україна може звернутися не до РБ ООН, а до Генеральної Асамблеї ООН. Росія і цього разу може спробувати загальмувати переформування обговорення конфлікту (в ГА замість РБ ООН), посилаючись на статтю 12 Статуту ООН:

*Когда Совет Безопасности выполняет возложенные на него настоящим Уставом функции по отношению к какому-либо спору или ситуации, **Генеральная Ассамблея не может делать какие-либо рекомендации, касающиеся данного спора или ситуации, если Совет Безопасности не запросит об этом**.*

Однак, на цей випадок є процедура (і прецеденти, зокрема стосовно палестинсько-ізраїльського конфлікту, коли правом вето скористалися США) ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН заветованих проектів резолюцій РБ. Ця процедура визначена Резолюцією 377 (V) Генеральної Асамблеї ООН “Єдинство на пользу мира” від 3 листопада 1950р.²:

*... если Совет Безопасности, в результате разногласия постоянных членов, оказывается не в состоянии выполнить свою главную обязанность по поддержанию международного мира и безопасности во всех случаях, когда имеются основания усматривать угрозу миру, нарушение мира или акт агрессии, Генеральная Ассамблея немедленно рассматривает этот вопрос с целью сделать членам Организации необходимые рекомендации относительно коллективных мер, включая – в случае нарушения мира или акта агрессии – применение, когда это необходимо, вооруженных сил для поддержания или восстановления международного мира и безопасности. В период между сессиями Генеральная Ассамблея может собраться на чрезвычайную специальную сессию, созываемую в течение двадцати четырех часов со времени **поступления требования о таком созыве. Такая чрезвычайная специальная сессия созывается по требованию Совета Безопасности, поддержанному голосами любых семи членов Совета, или по требованию большинства членов Организации Объединенных Наций.***

Таким чином, алгоритм дій України як сторони-жертви полягає в законодавчому визнанні нею самою Росії стороною конфлікту (до чого готові й багато інших держав). Верховна Рада це зробила 27 лютого 2015р., ухваливши відповідне звернення із закликом до міжнародного співтовариства “визнати факт агресії проти України, окупації її території і посилити вимоги щодо повернення до міжнародно визнаних кордонів України, запобігши створенню небезпечного прецеденту у вигляді грубого порушення світового порядку та системи безпеки, що склалися після Другої світової війни”.

Це є потрібним, але не достатнім кроком. Треба адресно звернутися до Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН з вимогою скликати надзвичайну спеціальну сесію, до порядку денного якої внести питання **визнання конфлікту внутрішнім інтернаціоналізованим, інспірованим Росією і таким, що точиться за її участі** (звичайно з наданням незаперечних доказів вини Росії). Після ухвалення позитивного рішення – заради чого Президенту, МЗС та іншим державним і суспільним інститутам України слід наполегливо попрацювати, – у ГА та РБ ООН будуть усі підстави запроваджувати проти Росії адекватні (аж до силових, відповідно до Глави VII Статуту ООН) заходи, від голосування стосовно яких вона усувається.

¹ Тут цитується Статут ООН. – Офіційний сайт ООН, <http://www.un.org/ru>. Виділення – ред.

² Веб-сторінка Генеральної Асамблеї ООН. – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/062/19/IMG/NRO06219.pdf?OpenElement>.

відносини з країнами-партнерами, що активно підтримали Україну та засудили агресію РФ (ЄС, США, Канада, Австралія, Японія та ін.) з метою зміцнення міжнародної солідарності, формування сталої міжнародної групи країн-союзників у протистоянні з РФ.

- Інтенсифікувати контакти із США. Забезпечити умови реалізації “Акту на підтримку свободи в Україні”, який розширює канали співробітництва в різних сферах (політика, економіка, енергетика, безпека) та дає можливість здійснення воєнної допомоги Україні. Ініціювати оновлення і вдосконалення Хартії Україна-США про стратегічне партнерство (2008р.) з метою визначення змісту, цілей, параметрів і механізмів такого партнерства в нинішніх умовах.
- Удосконалювати механізми залучення ЄС, США, ОБСЄ, ООН, інших міжнародних структур для участі в українсько-російському діалозі. Ініціювати продовження переговорного процесу в діючих багатосторонніх форматах.
- Активізувати регіональне співробітництво. Сприяти “реанімації” ГУАМ, розширити контакти в рамках програми “Східне партнерство”, реалізовувати новий формат співробітництва Україна-Вишеградська група, розвивати контакти з Балтійською асамблеєю.

(2). Політика безпеки (військове і військово-технічне співробітництво)

Концептуальні підходи. Важливим аспектом формування загальної стратегії стримування та нейтралізації агресивної політики Кремля є формування чіткої позиції України стосовно формату двосторонніх відносин з РФ, у т.ч. по лінії військових відомств та оборонної промисловості. Військове та військово-технічне співробітництво з Росією завжди було надто вразливим до політичних факторів і ніколи не було безпроблемним¹⁹, а в нинішніх умовах де-факто воєнного конфлікту – саме ці відносини потребують радикального перегляду. Доцільними видаються такі концептуальні підходи до нього.

- У короткостроковій перспективі неможливим є продовження або відновлення в повному обсязі традиційних форматів співробітництва, які використовувалися у попередній період (зустрічі на рівні керівників відомств; спільні навчання; вирішення прикордонних питань; оборонно-промислова кооперація; спільні операції в боротьбі з наркотиками, контрабандою, організованою злочинністю; взаємодія в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо).

- Необхідно знайти оптимальний баланс між максимальним обмеженням співробітництва з країною-агресором і потребою підтримки каналів комунікації для вирішення нагальних потреб і збереження можливості відновлення мінімальної довіри на перспективу. При цьому слід максимально обережно сприймати будь-які ініціативи “співпраці” з боку РФ, головною метою яких є імітація готовності до діалогу, відволікання уваги від справжніх намірів. Одним із таких прикладів стало рішення про створення “Спільного координаційного центру спостереження за припиненням вогню” (за участі російських військових), діяльність якого, з точки зору задекларованих цілей, виявилася малоефективною, але дала змогу “підіграти” Росії у створенні іміджу миролюбної держави.
- Якщо на початку конфлікту питання доцільності скорочення військово-технічного співробітництва з РФ ще дискутувалося (з огляду на фінансові збитки оборонно-промислових підприємств, можливу соціально-економічну дестабілізацію ситуації у промислових регіонах, проблеми з комплектуючими та запчастинами тощо), то сьогодні є абсолютно очевидною вимога повної відмови в короткостроковій перспективі від торгівлі з державою-агресором товарами військового та подвійного використання²⁰.
- Через брак своєчасних заходів з боку окремих українських оборонно-промислових підприємств і керівництва галуззю з диверсифікації ринків збуту та коопераційних зв'язків з РФ, відмова від взаємних поставок продукції зумовить для України певні технологічні

¹⁹ Докладніше див.: Безпекові аспекти відносин Україна-Росія-ЄС. – Національна безпека і оборона, 2012р., №4-5, с.40; Украинско-российское военное сотрудничество. – Національна безпека і оборона, 2006р., №5, с.28-32.

²⁰ До останнього часу Росія, за даними Укроборонпрому, була одним із найкрупніших імпортерів української оборонної продукції – близько 11% загального українського експорту військової продукції на суму понад \$200 млн. (з урахуванням товарів подвійного використання – до 40% на суму близько \$1 млрд.). Експорт товарів військового та подвійного використання з Росії до України у 2013р. становив близько \$700 млн.

та фінансові втрати²¹. Неминуча втрата російських замовлень і, відповідно, робочих місць може стати додатковим чинником дестабілізації ситуації в регіонах розташування відповідних підприємств (Дніпропетровськ, Запоріжжя, Харків). **Це вимагає від Уряду оперативного впровадження компенсаційних заходів, – зокрема, через пошук нових ринків і державне оборонне замовлення на виробництво та ремонт озброєнь для АТО.**

Довідково

У 2013р. в оборонно-промисловій кооперації брали участь 79 українських і 859 російських підприємств. Згортання військово-технічного співробітництва з Росією торкнеться таких галузей, як ракетно-космічна (“Южмаш”, “Хартрон”), літакобудування (“Антонов”), виробництво авіадвигунів (“Мотор Січ”), корабельних силових установок (“Зоря-Машпроект”). Критичною сферою для Росії є обслуговування міжконтинентальних балістичних ракет, які стоять на бойовому чергуванні в російських ракетних військах стратегічного призначення (КБ “Південне”, “Південмаш”). Збитки від неотриманих прибутків за річний період через розрив кооперації можуть скласти: для України – близько \$600 млн., для Росії – не менше \$2 млрд.²²

Попри різні думки, альтернативи скороченню оборонно-промислової кооперації з Росією не було (як зараз немає альтернативи її припиненню). Під тиском західних та українських санкцій Росія планує вжити заходів з імпортозаміщення, які лише прискорять проголошену ще в середині 1990-х років політику запровадження замкнених циклів у російському ОПК. Сьогодні з 206 імпортованих видів української продукції (за іншими даними – понад 3 000) Росія має заміну лише по 58 і планує до 2020р. знайти заміну решті, на що їй потрібно близько 50 млрд. руб.²³

- **Попри загальновизнану позицію стосовно неможливості врегулювання конфлікту військовими засобами, слід визнати, що без потужної військової складової в “наборі інструментів” нинішній конфлікт має реальні перспективи трансформації у “гарячу точку” або ж російський плацдарм дестабілізації регіональної безпеки.** Тому необхідно здійснювати планування операції із звільнення території від незаконних озброєних формувань та російських військ. Для цього необхідно створити військові можливості достатні для виконання завдання в найкоротші терміни та з мінімальними жертвами.

Конкретні кроки. З метою врегулювання конфлікту та захисту від російської агресії слід здійснити наступні кроки:

- забезпечити умови для звільнення захоплених терористами територій, встановлення режиму тимчасового управління з подальшим планомірним відновленням конституційного ладу та нормальної життєдіяльності населення;

- відновити ефективний контроль над російсько-українською ділянкою державного кордону України із залученням міжнародних спостерігачів;
- створити буферну зону на кордоні з Росією із залученням мобільних спостережних груп за участі представників ОБСЄ та інших міжнародних організацій;
- застосувати міжнародно-правові засоби для припинення незаконної анексії Криму та відновлення суверенітету України;
- запровадити санкції проти фізичних і юридичних осіб РФ, які своїми діями створюють загрози національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності.

Крім комплексу заходів військового характеру необхідно нарощувати зусилля з консолідації міжнародних зусиль навколо припинення російської агресії та зміцнення зовнішніх гарантій безпеки за наступними напрямками:

- продовжувати діалог з Європейським Союзом та країнами G7 з метою координації політики санкцій проти держави-агресора;
- просувати ініціативу скликання міжнародної конференції держав-учасниць Будапештського меморандуму з метою підтвердження взятих ними зобов'язань стосовно гарантій безпеки України;
- сприяти консолідації політичної, фінансової, військово-технічної підтримки України з боку держав ЄС і Північноатлантичного Альянсу;
- залучати допомогу Північноатлантичного Альянсу та Європейського Союзу для реформи безпекового сектору.

Позиції експертів

Оцінюючи можливі заходи зі зміцнення гарантій безпеки України (за п'ятибальною шкалою: 1 – не має впливу, 5 – максимальний вплив), опитані Центром Разумкова експерти перше місце відводять зміцненню та модернізації Збройних сил України та інших силових структур, забезпеченню надійного захисту кордонів – 4,7 бали.

Наступним важливим заходом експерти вважають успішну інтеграцію до ЄС (4,4).

Далі йдуть – ефективне забезпечення інформаційної безпеки країни (4,2) та ініціювання процесу набуття членства в НАТО (3,7).

Найбільш скептично оцінюється варіант офіційного визнання військового нейтралітету України та надання відповідних міжнародних гарантій (1,8).

Отже, на думку української експертної спільноти, головними компонентами зміцнення національної безпеки є зміцнення власних збройних сил та ефективна європейська і євроатлантична інтеграція.

²¹ “За оцінками інформаційно-консалтингової компанії *Defense Express*, якщо буде повністю припинене військово-технічне співробітництво між Москвою і Києвом, то недоотриманий дохід для України за річний період складе близько \$600 млн. Втрати Росії за такий же період становитимуть не менше \$2 млрд.” Див.: Самусь М. Розрив кооперації з Росією – шанс для української “оборонки”...

²² Самусь М. Розрив кооперації з Росією – шанс для української “оборонки” – *Forbes* Україна, <http://forbes.ua/ua/opinions/1375935-rozriv-kooperaciyi-z-rosiiyu-shans-dlya-ukrayinskoyi-oboronki>

²³ Путину представят план замещения украинской продукции в ОПК. – INTERFAX.RU, 28 июля 2014г., <http://www.interfax.ru/business/388096>; В России оценили замещение украинской продукции для ОПК в 50 млрд. руб. – УНИАН, 11 августа 2014г., <http://economics.unian.net/industry/949685-v-rossii-otsenili-zameschenie-ukrainskoy-produktsii-dlya-opk-v-50-mlrd-rublej.html>

(3). Економічні відносини

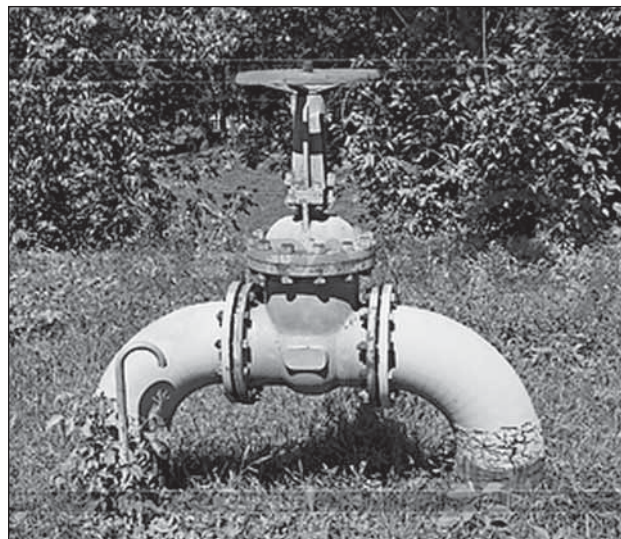
Радикальні зрушення в політичних відносинах України і РФ і руйнування довіри у взаємних стосунках зумовлюють необхідність **кардинального перегляду** стратегічних засад економічної політики України стосовно Росії. **Російська Федерація більше не може вважатися партнером України в розвитку та поглибленні відносин інтеграційного типу.** Відносини з нею повинні ґрунтуватися на прагматичних засадах та дотриманні принципів, обов'язкових для держав-членів Світової організації торгівлі.

Стратегічною метою України у відносинах з Російською Федерацією має стати вирішення двоединої задачі: з одного боку – **істотне зменшення ступеня залежності української економіки від російських ринків збуту і джерел постачання критично важливих енергоносіїв та сировини**, а також комплексуючих виробів, виходячи з того, що нинішня підвищена залежність не є виправданою з економічної точки зору (не базується на адекватному врахуванні об'єктивно притаманних Україні та потенційно можливих порівняльних переваг) і суперечить принципам економічної безпеки розвитку.

З іншого боку, має проводитися курс на збереження перспектив ефективної взаємодії з Росією, її окремими регіонами (насамперед прикордонними), компаніями та підприємцями в тих обсягах і формах, які **не загрожують економічній безпеці України та не дозволяють використовувати економічні зв'язки як інструмент політичного тиску.**

Пріоритетами в побудові економічних відносин України з РФ на нинішньому етапі (до того часу, коли в Росії відбудуться кардинальні зміни, які повернуть цю країну на шлях дотримання норм міжнародного права) повинні бути наступні.

- **Активна політика обмеження довільних та протиправних дій РФ у торговельно-економічній сфері**, що передбачає максимальне використання для цієї мети статутних положень ключових міжнародних організацій, а також подання до міжнародних судів позовів з вимогами компенсації Україні збитків, завданих протиправними діями РФ. Важливу роль може відігравати подання претензій у СОТ стосовно порушення Росією своїх зобов'язань, взятих під час її вступу до цієї організації.
- **Проведення стратегічно орієнтованої політики реструктуризації української промисловості** з метою виведення з експлуатації безнадійно застарілих у технологічному відношенні виробництв, які є надмірно енерговитратними і посилюють залежність України від постачань російських енергоносіїв.
- **Здійснення комплексних заходів зі сприяння диверсифікації ринків збуту, джерел сировинного та матеріально-технічного забезпечення** для українських підприємств, маючи на увазі небажаність, як правило, перевищення однією країною частки у 30% в експорті чи імпорті.

- **Проведення цілеспрямованої політики переорієнтації у розвитку науково-технологічної та промислової кооперації** в напрямі забезпечення пріоритету входження до програм співробітництва та розвитку інновацій, коопераційних систем та виробничих кластерів Європейського Союзу.
- **Здійснення заходів зі збереження окремих елементів системи торговельно-економічних відносин з РФ**, які є доцільними, виходячи з **прагматичних** міркувань та можливих перспектив відновлення більш активної взаємодії в період після подолання гострої фази кризи в україно-російських відносинах. При цьому пріоритет має віддаватися три- або багатостороннім форматам взаємодії, які передбачають участь третіх країн або міжнародних об'єднань в реалізації великомасштабних проєктів розвитку за участю компаній та організацій РФ, зокрема у сфері розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури, зв'язку, науково-технічного співробітництва, забезпечення екологізації економічного розвитку.

Практичні кроки:

- Офіційно ініціювати в рамках СОТ питання про систематичне порушення РФ своїх зобов'язань, прийнятих під час її вступу до цієї організації, що особливо мірою проявилось в неодноразових дискримінаційних стосовно України торговельних діях Росії, які порушують норми СОТ та завдають шкоди міжнародній торгівлі.
- Сприяти наданню з боку інституцій країн-членів ЄС та інших країн-членів СОТ допомоги окремим представникам українського бізнесу в питаннях ініціювання та ведення процедури врегулювання спорів, включно з навчанням вітчизняних спеціалістів міжнародному торговельному праву та методам захисту від дискримінаційних дій і недобросовісної торговельної практики, а також надання консультативної допомоги у процесі розгляду конкретних торговельних спорів.

- Ініціювати питання про надання організаціями країн-членів ЄС та інших країн-членів СОТ технічної та фінансової допомоги окремим представникам українського бізнесу в питаннях розробки і реалізації заходів з просування українських компаній на нові зарубіжні ринки, диверсифікації структури експорту – маючи на меті, зокрема, полегшення переорієнтації експортних поставок підприємств України з російського на альтернативні ринки.
- Забезпечити цільове надання у пріоритетному порядку технічної і фінансової допомоги тим українським компаніям, які реально виявляють своє прагнення до адаптації до європейських систем оцінки відповідності аграрно-продовольчої і промислової продукції²⁴.
- Забезпечити концентрацію програм фінансової допомоги Україні на питаннях прискорення та полегшення здійснення структурних реформ (під жорстким міжнародним контролем за цільовим використанням коштів), зокрема в рамках:
 - реалізації програми розвитку торговельного потенціалу (*Aid for Trade Initiative*) Світової організації торгівлі;
 - покращення умов розвитку підприємництва та конкуренції, розвитку підприємництва загалом, середнього та малого бізнесу (кредити Світового банку і МФК);
 - удосконалення державного управління, управління державними фінансами, впровадження сучасних інформаційних технологій в системі державного управління (кредити Світового банку, ООН і ЄС);
 - програми партнерства для вдосконалення Загальнодержавної програми розвитку конкуренції в Україні (*Конференція ООН з питань торгівлі та розвитку* (ЮНКТАД);
 - удосконалення інвестиційної політики, механізмів фінансування малих і середніх підприємств, виконання Євразійської програми конкурентоспроможності ОЕСР (ЄС та ОЕСР).
- Розробити і впровадити довгострокову стратегію консолідації українського банківського сектору (за сприяння ЄБРР), маючи на меті:
 - ...інституційне зміцнення банківського сектору України на основі Базельських стандартів;
 - ...прискорену адаптацію умов діяльності українських банків до правил ЄС;
 - ...забезпечення дієздатності української судової системи в питаннях захисту кредиторів; ...значне зменшення ринкових ризиків у банківській сфері (що дозволило б

знизити кредитні ставки в Україні до середніх рівнів у нових країнах-членах ЄС);

...розробку сучасних банківських продуктів для підтримки вітчизняних експортерів, які б передбачали, зокрема, короткострокові кредити зі зниженою процентною ставкою для покриття дефіциту оборотних коштів, більш тривалі відстрочки виплат, спеціальні умови факторингу.

- Здійснити фінансову підтримку розвитку та реструктуризації промислового сектору України, що мало б підвищити ступінь його готовності до повноцінної міжнародної конкуренції. Надання в цій сфері Україні допомоги з боку ЄС та інших міжнародних фінансових інституцій під жорстким контролем за цільовим використанням коштів. Оновити в цьому контексті проект ОЕСР “Стратегія секторної конкурентоспроможності для України”, що впроваджується в Україні з 2009р.
- Ініціювати перед Європейською Комісією питання про можливість залучення українських підприємств до окремих **проектів міждержавної кооперації**, що реалізуються в рамках ЄС, з метою знаходження реальної альтернативи прив’язці до російських партнерів по кооперації.
- Сприяти формуванню в Україні сучасних транспортно-комунікаційних мереж, транспортних, логістичних, комунікаційних центрів – з метою зміцнення позицій як транзитної країни в напрямках “Схід-Захід” і “Північ-Південь”. Можливе ініціювання процесу розробки **цільової державної програми забезпечення безпеки стратегічних транспортних та енергетичних шляхів** за участю зацікавлених країн-партнерів на регіональному та субрегіональному рівнях, у т.ч. в рамках Чорноморського регіону.

Загалом, слід зосередити зусилля на реалізації заходів із внутрішнього інституційного розвитку та вдосконалення структури української економіки, забезпечення ринкової конкурентоспроможності українських товарів і послуг, полегшення виходу українських експортерів на нові ринки.

(4). Енергетична сфера

Концептуальні підходи. Головний концептуальний підхід в енергетичних відносинах з РФ – максимально швидка мінімізація енергоресурсної залежності. Основною метою має стати не розвиток відносин з Росією в енергетичній сфері, а їх трансформація до безпечного для України рівня, що не породжує ефекту критичної залежності.

- У правовому аспекті найбільш важливим є імплементація та дотримання енергетичного законодавства ЄС в Україні, що слід розглядати як запобіжник від нав’язуваних Росією

²⁴ В агропродовольчому секторі це має поєднуватися з поступовим розширенням обсягу тарифних квот стосовно українського експорту на ринок ЄС.

непрозорих підходів та схем. Енергетичний імпорт з РФ має бути мінімізований.

- Одним з ключових завдань має стати створення стратегічних резервів нафтопродуктів, газу, вугілля, ядерного палива з метою підвищення опірності України енергетичній блокаді з боку Росії.
- У зв'язку з тим, що енергетичні ресурси (газ) використовуються Російською Федерацією як один з інструментів ведення гібридної війни проти України, а енергетична інфраструктура (трубопроводи, шахти, енергогенеруючі потужності) стали об'єктами ураження, необхідно напрацювати комплекс заходів з мінімізації негативних наслідків та асиметричних відповідей.
- Важливим є завдання перегляду контрактних відносин з постачань російського газу до України, асиметрія яких надає можливість фінансово послаблювати державу і зберігати її газову залежність. У цьому питанні Україна та Європейська Комісія мають забезпечити консолідовану позицію у взаєминах з РФ. Незмінною має бути вимога України щодо повернення незаконно відчужених нафтогазових активів у Криму та на шельфі Чорного та Азовського морів.

Практичні кроки:

(1) Комплексна диверсифікація поставок енергоносіїв. Для цього необхідно:

- Продовжити реверсні поставки газу з ЄС, забезпечити максимальне використання пропускної здатності транзитних коридорів через Польщу, Словаччину та Угорщину;
- Організувати комерційні операції постачання імпортного вугілля з урахуванням потреб енергетики та джерел, що забезпечать найпривабливіші комерційні умови;
- Досягти домовленості з компанією *Westinghouse* щодо постачання ядерного палива на АЕС України, посилення кооперації із США в питанні диверсифікації джерел ядерного палива;
- Опрацювати питання залучення *Floating Storage Regasification Unit – FSRU* (плаваюча установка зі зберігання та регазифікації природного газу) для постачання СПГ в Україну з чорноморського напрямку.

(2) Енергозбереження, енергоефективність, газо-заміщення:

- Провести незалежний аудит сектору видобутку вуглеводнів (прозора публічна інвентаризація усіх видобувних свердловин з оприлюдненням їх власників, даних по свердловинах, їх дебетів на спеціальному он-лайн ресурсі урядового порталу);
- Встановити тотальний облік та контроль руху та використання газу за принципом “від свердловини до пальника”;
- Припинити незаконний та не облікований видобуток енергетичних ресурсів;

Пропозиції для Європейського Союзу

Енергетичний експорт є вразливим місцем Росії, оскільки зорієнтований, переважно, на ринок ЄС, і звітти Росія отримує левову частку валютних надходжень²⁵. Тому ЄС має можливість використати зрослу залежність Росії від європейського ринку як елемент тиску на Москву у відповідь на її агресивні дії.

У цьому контексті з боку ЄС були б доцільними наступні кроки:

ЄС може прийняти рішення про скорочення та заміщення імпорту російського газу, нафти, нафтопродуктів та вугілля.

Єврокомісія має можливість розглянути питання про замороження (під приводом додаткового вивчення) всіх проектів будівництва атомних енергоблоків російської конструкції на території країн-членів ЄС.

Може бути проведена тотальна перевірка російських державних компаній на зразок “Роснефти”, “Газпрому”, а також приватних трейдерських компаній з офшорною реєстрацією, що засновані за участю російських власників та оперують російськими енергоресурсами – з метою вивчення їх діяльності на ринку ЄС на предмет відповідності дотримання законодавства ЄС.

ЄС і США спільними зусиллями (в т.ч. через формат G7) можуть домогтися прийняття РФ в якості умов для скасування санкцій наступних позицій:

- допуск експертів міжнародної Моніторингової групи на прикордонні ГВС для контролю за рухом газових потоків, призначених на експорт до країн ЄС та Енергетичного Співтовариства;
- демонаполізація газового сектору Росії і допуск незалежних виробників газу РФ на зовнішні ринки;
- забезпечення свободи транзиту газу Центральної Азії до ЄС територією Росії;
- перехід на схему передачі російського газу європейським споживачам на східному кордоні України, яка одночасно є східним кордоном Договору Енергетичного Співтовариства;
- примус до повернення Росії у формат Договору Енергетичної Хартії.

Під егідою MEA доцільно розробити проект багатосторонньої угоди про механізм раннього попередження газових криз на основі біпараметричної системи обміну даними про рух транскордонних газових потоків.

- Реалізувати проекти скорочення споживання природного газу: надання нормативно-правової підтримки; використання інструментів тарифної політики; виконання проектів переведення ТЕЦ на використання альтернативних джерел енергії;
- Вжити заходів із скорочення споживання енергії в домогосподарствах. Ідеться про: підвищення термічного опору огорожувальних конструкцій в будівлях (теплоізоляція стін, дахів і підвалів, заміна вікон і дверей), заміна та/або встановлення енергоефективного обладнання, заміна джерел світла, заміна та/або встановлення енергоефективних побутових приладів;
- Забезпечити реалізацію заходів зі скорочення споживання енергії в системах централізованого тепlopостачання: ремонт та модернізація теплогенеруючого обладнання; заміна труб на попередньо ізольовані; утилізація тепла відхідних газів; використання тепла технологічних процесів промислових підприємств; модернізація теплових пунктів.

²⁵ За даними російської Федеральної митної служби, у 2012р. експорт енергетичних продуктів приніс Росії 69,8% загальних доходів російського експорту в цілому – \$366 млрд. від загальної суми \$524,7 млрд. Експорт нафти приніс \$180 млрд., нафтопродуктів – \$100 млрд., газу – \$63 млрд., вугілля – \$13 млрд., електроенергії – \$1 млрд.

(3) Реформи та адміністративні заходи:

- ліквідувати перехресне субсидіювання на ринку електричної енергії і природного газу, здійснити поступовий перехід до ринкової ціни на газ для усіх споживачів, спираючись на положення Соціального меморандуму Енергетичного Співтовариства про захист соціально вразливих споживачів; розділити функції з продажу і розподілу електричної енергії;
- інтегрувати українську газотранспортну систему в систему європейської енергетичної безпеки. Залучити (відповідно до законодавства) європейських та американських системних інвесторів до управління українською газотранспортною системою включно з підземними сховищами газу. Імплементувати положення “третього енергетичного пакету” Європейського Союзу: реформувати НАК “Нафтогаз України” та організувати створення компаній-операторів ГТС та ПСГ. Укласти договори з державами-членами ЄС щодо транзиту російського газу територією України з наступним перенесенням точки приймання газу на східний кордон України;
- трансформувати НАК “Нафтогаз України” з компанії, що поєднує комерційну діяльність з функціями державного управління, в холдингову структуру з обмеженням функцій до рівня організаційних повноважень проведення зборів акціонерів та підготовки річних звітів; перенести виконання всіх комерційних і виробничих завдань на рівень дочірніх підприємств;
- лібералізувати нормативну базу у сфері видобутку природного газу; скасувати необґрунтовані обмеження у сфері видобутку урану;
- надати переваги в забезпеченні газом, електричною та тепловою енергією населенню, порівняно з промисловими підприємствами, створити диференційований (залежно від значимості для національної безпеки країни) перелік об’єктів промисловості, яким будуть обмежуватися або припинятися поставки енергоносіїв у разі критичної ситуації із енергозабезпеченням в опалювальний період.

ВИСНОВКИ

З огляду на динаміку та перспективи російсько-українського конфлікту запропонований формат “обмеженого партнерства” передбачає принципові зміни можливих контактів у різних сферах з нинішньою Росією, яка здійснює агресивну антиукраїнську політику. Зокрема йдеться про зміну формату, характеру та механізмів дії на російському напрямі, насамперед, у зовнішньополітичній, торговельно-економічній, енергетичній сферах і сфері безпеки. Ці зміни мають бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах і визначити діяльність органів державної влади, бізнесу, інших українських акторів стосовно Росії.

Водночас, слід мати на увазі, що цей формат не є остаточним і довічним. Він розрахований на певний (очевидно, тривалий) період співіснування з таким політичним режимом РФ, що становить реальну загрозу українській державності, її суверенітету, територіальній цілісності. Можливими підставами для зміни формату в перспективі можуть стати зміни політичного режиму в РФ, демократичні перетворення, зміни зовнішньої і внутрішньої політики РФ, повага та неухильне дотримання двосторонніх і багатосторонніх міжнародних зобов’язань Росії.

Очевидними умовами змін на краще у відносинах Києва та Москви мають бути: припинення Росією агресії проти України, повернення окупованих територій і компенсація збитків, спричинених анексією і військовими діями, припинення інформаційної, гуманітарної експансії, а також – відмова Росії від практики втручання у внутрішні справи України, визнання її права на європейську і євроатлантичну інтеграцію, на самостійне формування її внутрішньої і зовнішньої політики загалом.

Отже, будуючи політику відносин з РФ, слід враховувати, що на нинішньому етапі Росія є державою-агресором, але надалі – це сусідня держава, з якою потрібно налагоджувати мирні відносини.

Важливо також надати увагу гуманітарно-інформаційній сфері – з метою запобігання подальшому взаємному відчуженню суспільств обох країн, наростанню взаємного ворожого ставлення народів. Політичні режими – минулі, а міжлюдські відносини тривають завжди. Російське суспільство має залишатися аудиторією для українських ЗМІ, має знати точку зору і української держави, і українського суспільства як на нинішні події, так і на перспективи гуманітарних, культурних, соціальних відносин між двома країнами. Отже, необхідно переглянути засади здійснення державної інформаційної політики на російському напрямі. Першочерговим завданням є захист національного інформаційного простору, але не менш важливими є формування каналів інформаційного впливу на російське суспільство, українську діаспору в Росії, жителів Криму.

Отже, формуючи політику в гуманітарно-інформаційній сфері, необхідно бачити стратегічну мету – відновлення взаємної довіри суспільств обох країн, їх зацікавленості в мирному співіснуванні, цивілізованих взаємовідносинах на засадах визнання права кожного суспільства визначати державний лад у своїй країні та вектор її цивілізаційного розвитку.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ПЕРЕДВИБОРНИХ ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ¹

Додаток 3

Партія	Питання зовнішньої політики в передвиборних програмах
Партія “БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА”	У сфері зовнішньої політики пріоритетом для партії є повноцінне членство України в Європейському Союзі, щоб жити в “сім’ї вольній, новій”. Шлях до ЄС для нас – це інструмент, стимул змінити країну і запровадити в ній європейські стандарти життя. Найефективніший захист від зовнішньої агресії – патріотичне об’єднання народу в боротьбі проти окупантів. Не допустимо розбрату в суспільстві і протистояння на ґрунті мови, ідеології, релігії. Спільно захистимо кожне село і місто, кожну родину від агресії ворога. Пріоритетом є політична та дипломатична боротьба за повернення тимчасово окупованого Криму і збереження територіальної цілісності України.
Політична партія Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”	Незалежність України опинилася під прямою загрозою воєнної агресії Російської Федерації. На Донбасі вже давно йде не антитерористична операція, а справжня війна. Щоб зупинити агресора, ми повинні стати набагато сильнішими і рішучими. Будь-які переговори про мир можуть вестися тільки з позиції збереження територіальної цілісності, суверенітету України, європейської та євроатлантичної інтеграції. Ми не маємо права поступитися жодною п’яддю землі. Не за це гинули наші герої. Сьогодні є два виходи: або перемога, або ганебна капітуляція перед агресором. Наш шлях до встановлення миру – це проведення переговорів з позиції сили. Необхідно: Повернутися до “женевського” формату переговорів з Росією. Скасувати Путінські закони, які передають РФ частину території Донбасу та амністувати терористів. Запровадити власні санкції проти Росії, добитися її визнання країною-агресором і спонсором тероризму, ДНР, ЛНР – терористичними організаціями. Запустити програму з повернення Криму, змусити Росію компенсувати збитки від окупації АР Крим та частини Донбасу в міжнародних судах. НАТО – ОДИН ЗА ВСІХ, ВСІ ЗА ОДНОГО НАТО – це система колективної безпеки, демократія, успішні реформи та збільшення інвестицій. Це свобода і мир для громадян, надійний захист від зазіхань Кремля. Наша мета – вступ України до НАТО. Ми зобов’язані: Провести Всеукраїнський референдум щодо вступу до НАТО у день дострокових парламентських виборів – 26 жовтня 2014р. Ухвалити закон про чіткий план та графік реформ для перетворення України на потенційного члена Альянсу. Покласти контроль за його виконанням на громадськість. Відродити Збройні Сили України та забезпечити їх переоснащення на базі вітчизняного ВПК згідно стандартів НАТО. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР Українці вибороли своє право на європейське майбутнє під час Майдану і сьогодні зі зброєю в руках його захищають. Наша мета незмінна – Україна має стати невід’ємною частиною об’єднаної Європи. Ми прагнемо: Ратифікувати та негайно ввести в дію Угоду про Асоціацію з ЄС. Без відстрочок та перенесень. Посилити співробітництво з ЄС у сфері Спільної політики безпеки і оборони. Завершити всі процедури для запровадження безвізового режиму з країнами ЄС. Домогтися повноправного членства України в Європейському Союзі.
Політична партія “НАРОДНИЙ ФРОНТ”	НАША МЕТА – ЄВРОПЕЙСЬКА УКРАЇНА Головний інструмент – системні реформи, передбачені Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Найголовнішим завданням партія вважає відновлення територіальної цілісності України, звільнення її від терористів, іноземних військ та найманців, встановлення належного контролю над державним кордоном. Законодавче відновлення та реалізація стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію. Дорожня карта реформування виписана в Угоді про асоціацію з ЄС. Водночас, Україна має самостійно визначити “точки економічного зростання”, виходячи з особливостей свого геополітичного і гео економічного становища, своїх природних і людських ресурсів.
Політична партія “Об’єднання “Самопоміч”	Сьогодні обов’язок кожного українця боронити незалежність та цілісність своєї держави. Відмова від позаблокового статусу України.
Політична партія “Опозиційний блок”	Засвідчити прагнення нашої держави до нейтралітету та збереження позаблокового статусу. Активізувати переговори з Росією за посередництва держав ЄС, США та інших країн з метою створення сталих умов для миру на сході України. Решту проблемних питань необхідно винести за рамки цих переговорів. Зменшити негативні наслідки ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС через затвердження Державної програми підтримки національних виробників.
Радикальна партія Олега Ляшка	Мета Радикальної партії – створення суспільства рівних можливостей та загального добробуту. Для цього нам потрібно найперше – перемога у війні. Вся країна має підтримувати Східний фронт, через який Росія хоче розвалити Україну. Асоціація з ЄС допоможе реалізувати в Європі свою продукцію. Ми розширимо виробництво, і побудуємо його ближче до кордону із ЄС, створимо нові робочі місця.

¹ Тут цитуються передвиборні програми, зареєстровані політичними партіями напередодні позачергових парламентських виборів 2014р. Наводяться програми лише тих партій, що пройшли до Парламенту. Програми взяті з офіційного сайту ЦВК. – http://www.cvk.gov.ua/vnd_2014.

ВІТЧИЗНЯНІ ТА ІНОЗЕМНІ ЕКСПЕРТИ ПРО ВІДНОСИНИ КИЄВА І МОСКВИ

Для Центру Разумкова традиційним є проведення заочних круглих столів з питань зовнішньої політики. Цей Круглий стіл, присвячений проблемам і перспективам українсько-російських відносин, було проведено впродовж жовтня 2014р.

14 авторитетних експертів з 12 країн (від Іспанії до Японії) у стислих інтерв'ю висловили свої оцінки, позиції і прогнози щодо російсько-українського конфлікту¹.

Зокрема, фахівці з міжнародних питань аналізували нинішній стан і характер відносин Києва та Москви, оцінювали дії керівництва їх країн з врегулювання російсько-українського конфлікту, висловлювали думки стосовно зниження напруженості протистояння між двома країнами.

У всіх інтерв'ю відчувається тривога й занепокоєність подіями на Сході України, зацікавленість у якнайшвидшому врегулюванні конфлікту. Слід зазначити, що експерти аналізували ситуацію станом на жовтень 2014р. Тому зрозуміло, що окремі припущення та оцінки згодом дещо втратили актуальність. Проте, це жодним чином не зменшує цінність викладених спостережень, поглядів і прогнозів, а в ряді випадків – подальший перебіг подій підтверджує їх правоту, обізнаність та об'єктивність.

У заочному Круглому столі представлений широкий спектр думок – від помірковано-обережних до радикально критичних. Такий діалог вітчизняних та іноземних експертів дає певне уявлення про загальний характер і зміст міжнародного дискурсу щодо ситуації в Україні, про ставлення світової спільноти до російсько-українського конфлікту. Водночас, заслуговують на увагу пропозиції учасників цього Круглого столу стосовно шляхів і засобів врегулювання цього конфлікту.

КОНФЛІКТ МАЄ БУТИ ВРЕГУЛЬОВАНИЙ ТІЛЬКИ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ

Антон БЕБЛЕР,
професор факультету
соціальних наук
Люблянського університету
(Словенія)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

Вони погані, з помилками з обох сторін. Війна санкцій шкодить економікам обох країн, українській значно більше, ніж російській, і не допомагає вирішувати проблеми України. Непродуктивні санкції Заходу сприяли виникненню нереалістичних надій у політичного керівництва України, а насправді вони лише знижують можливість або, як мінімум, відтермінують мирне вирішення конфлікту на Сході України.

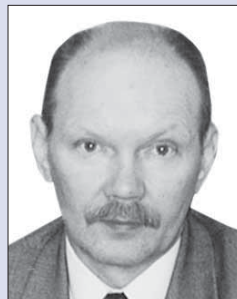
– Як Ви оцінюєте дії керівництва Словенії з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Не було жодних особливих зусиль – і це правильно. Конфлікт має бути врегульований тільки Україною і Росією.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Компроміс з проросійськими повстанцями на Сході України, федералізація України та прийняття нею нейтрального міжнародного статусу подібно Фінляндії, але (на відміну від Фінляндії, яка має особливі домовленості з ЄС) – без членства в ЄС. Подібні домовленості з ЄС були б доцільними також для Туреччини, але вже з інших причин. ■

РЕАЛЬНО ЗАЙМАТИСЯ ЗМИЦНЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ

Андрій ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,
Посол з особливих доручень
МЗС України
(Україна)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

Велика країна, – а Україна є таки великою країною! – завжди має прислухатися до громадськості, до експертного середовища в процесі прийняття рішень. Останнім часом у ньому, зокрема, чується таке.

¹ Зокрема взяли участь експерти з Бельгії, Вірменії, Греції, Іспанії, Нідерландів, Німеччини, Росії, Словенії, США, України, Франції, Японії.

Українсько-російські відносини завжди були й залишаються найскладнішим і найважливішим сегментом зовнішніх зносин України (це поняття охоплює зовнішньополітичні, зовнішньоекономічні та безпекові відносини). Політична короткозорість, державна незрілість українського керівництва та політикуму й корупційна сутність національного бізнес-середовища впродовж усієї історії незалежності зводили ці міждержавні по суті відносини до набору схем, сфер впливу та домовленостей, які здійснювалися, залежно від потужності владного центру, вужчим чи ширшим колом учасників, груп, партій чи родинно-кланових угруповань.

Такий стан справ збіднював і послаблював Українську державу, її економічний потенціал і громадян, мав руйнівний, хоча й не катастрофічний характер до того часу, поки в Російській Федерації велася подібна політика та діяло подібне середовище. Зі зміною влади у 2000р. РФ поступово взяла курс на ре-імперіалізацію, що з часом посилювало РФ на тлі подальшої деградації України і, як результат, призвело до анексії Криму та окупації частини східних областей України. Крім цих матеріальних втрат Україна, внаслідок агресії РФ, втратила свободу вибору в безпековій сфері (можливість обирати систему безпеки) та обмежила свободу дій у сфері економіки й торгівлі на середньострокову перспективу, гранично ускладнила можливості проведення глибоких реформ, швидкого соціально-економічного відродження та національної консолідації.

Відносини Україна-РФ у 2013-2014рр. розвивались у гранично відкритому міжнародному контексті, починаючи від відвертого тиску РФ на Україну щодо невіддання Угоди про асоціацію (УА) влітку-восени 2013р., задіяння сил РФ у протидії Майдану, послідовної підтримки та переховування клану В.Януковича й наступної збройної агресії, з одного боку, і заохочення Європейським Союзом української сторони дотримуватися курсу на євроінтеграцію, участі лідерів європейської дипломатії у безпосередніх переговорах між владою і Майданом, економічних поступках щодо УА, допомозі в переговорному процесі на етапі агресії РФ – з іншого боку. Інтернаціоналізація цих відносин (за участю США, міжнародних організацій) сприяла Україні у знаходженні протидії діям РФ. Україна де-факто стала об'єктом і суб'єктом Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС і фактором у відносинах з РФ усіх суб'єктів світової політики. Відносини Україна-РФ втратили свій здебільшого двосторонній вимір, що відповідає інтересам України.

Попри факт агресії, окупації і тиску, Україна й РФ формально зберегли всі попередні відносини на політичному, дипломатичному, економічному, гуманітарному рівнях. Відбулись і триватимуть зустрічі глав держав, міністрів закордонних справ, не скасовано жодної дво- чи багатосторонньої (за участю сторін) угоди, не скасовані транспорте сполучення, переважна більшість контрактів між державними і приватними інституціями. Скасування допуску дедалі ширшої номенклатури українського експорту вкладається у тренд, розпочатий РФ ще з кінця 1990-х років і посилений в останні 2-3 роки. Нечисленними ознаками зміни характеру відносин є відкликання посла України з Москви (без адекватного заходу РФ), “гаряча” антиросійська риторика на всіх рівнях політикуму й суспільства, громадська кампанія “не купуй російське”, яка не завдала суттєвої шкоди імпорту з РФ, проголошення можливості запровадження санкцій проти виробників і громадян РФ, обмеження в'їзду до України з РФ певній категорії громадян, заборона трансляції ряду пропагандистських телеканалів та певне зменшення

пасажирських перевезень. Опитування свідчать, що й наразі дещо більше половини українців, на противагу громадянам РФ, вважають Росію дружньою або не ворожою державою.

Українська влада, яка усвідомлює загрозу подальшої агресії, анонсує зміну Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини України з визначенням нового (недружнього) статусу РФ, імовірно ревізію законодавчого та договірної масиву з РФ (на жовтень 2014р. налічувалося 377 договорів, угод, протоколів, меморандумів тощо). Оголошено, що бюджет і програма Уряду міститимуть фінансові та економічні модифікації, спрямовані на поступове дистанціювання від усіх видів залежності та життєво-визначального співробітництва з РФ з урахуванням незавдання шкоди інтересам України. Важливо, щоб при цьому посилювалося роз'яснення причин таких дій, обґрунтування обмежень відносин з РФ, перспективність євроінтеграції, чого на цей час очевидно бракує.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва України з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Слід мати на увазі існування формально двох, а насправді кількох керівних груп на чолі України в період лютий-жовтень 2014р., кожна з яких мала свої підходи до конфлікту та методи протидії. Додатковим ускладненням була поява двох, а інколи одночасно трьох центрів прийняття рішень різними групами і структурами, які або суперничали, або ігнорували одна одну, а також широкої народної ініціативи у вигляді напівстихійних “груп тиску”, добровольчих батальйонів, громадських рухів (“матері”, журналістське середовище тощо), які суттєво впливали на процес прийняття рішень і на темпи та якість їх імплементації.

Верховна Рада як інститут вдруге протягом десятиріччя врятувала країну від сповзання в анархію і самознищення, але водночас гальмувала прогресивні швидкі рішення, спрямовані на очищення влади та перезавантаження всіх інших інститутів. Бізнес-середовище (яке з огляду на його лобістську сутність в Україні має охоплюватися поняттям “керівництво”) у своєму найбагатшому сегменті поділилося на раціональних високопрофесійних патріотів (Коломойський+ін.), кон'юнктурних недалекоглядних компрадорів (Ахметов, Колесніков та ін.) та втікачів чи відвертих зрадників (Арбузов, Ключев, Єфремов та ін.). **Уряд в особі Прем'єр-міністра, першого віцепрем'єра, міністра фінансів зберіг організаційну та фінансову стабільність, провів плідний діалог з міжнародними інституціями, але не здійснив очікуваних радикальних реформ** (хіба що позначив наміри, що було очевидно недостатнім у тій ситуації).

Обраний у першому турі з небажаним рівнем довіри Президент України продемонстрував високу професійність, працездатність, контактність, мобільність, але був підданий гострій критиці за невдалі кадрові рішення та неготовність частіше вести відкриті консультації з громадськістю. Відверто провальними можна назвати хіба що дії органів української розвідки, прикордонної служби та керівництва АТО, які прогавили контрдії військ РФ, не враховували інформацію з місць, продовжували мислити і планувати операції в категоріях Другої Світової війни (Іловайськ, Маріуполь, лінія кордону в Луганській та Донецькій областях) та не вели інформаційної і контррозвідвальної роботи у військах.

Керівництво України не прогало першого раунду зіткнення з РФ та його керівництвом завдяки всеохоплюючій народній підтримці і безприкладній жертвості, всупереч власним помилкам, прорахункам, страху перед реформами, насамперед боротьби

проти корупції, яка об'єктивно стосувалась усіх верств цього керівництва. Відсоток непрофесійних керівників, непродуманих або корупційних рішень кричуще контрастував з вимогами моменту, що відбулося, зокрема, в кількості заміни осіб на вищих і середніх керівних посадах за сім місяців.

Водночас фактом є те, що на кінець лютого 2014р. країна і практично всі інститути (виняток становили транспортна, енергетична, дипломатична, митна служби, частково інформаційні ресурси) перебували в некерованому, матеріально знищеному, демотивованому, безініціативному стані. **Завдяки ініціативі на різних управлінських рівнях керівництво не приймало помилкових рішень або здійснювало потрібні корекції в режимі реального часу, вчилися на помилках, зокрема і для самовивітання.** Буде, однак, справедливо згадати, що порівняно вдалому для керівництва України виходу з ситуації сприяла помилкова оцінка політичних реалій в Україні керівництвом РФ, його стратегічні прорахунки щодо реакції світової громадськості на події в Україні та позиції ключових держав світу, самовпевненість розвідувальних і консультаційних політологічних структур.

Підсумок: це не поразка, це нокдаун (Крим+), поперед ще багато раундів, а суперник – мотивований і професійний.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

У цілому нинішні відносини Україна-РФ можна порівняти з тими, які панували в Європі між багатьма країнами після закінчення Першої Світової війни, коли її учасники підписали мирні угоди з відчуттям повернення невдовзі на поле бою (за відомим висловом маршала Ф.Фоса в 1918р., в Компьені підписувався не мир, а перемир'я перед наступною війною). Тривалість “перемир'я”, яке формулюється за результатом женевської (квітень 2014р.), нормандської (червень 2014р.), міської (вересень 2014р.) та міланської (жовтень 2014р.) домовленостей², залежатиме від швидкості та адекватності дій українського політикуму в період листопада 2014р. - березня 2015р. За цей час потрібно буде, як мінімум, сформувати нову архітектуру ВРУ, коаліційний Уряд, внести глибокі зміни до податкового, виборчого, правоохоронного, оборонного, судового законодавства та імплементувати їх, зокрема в частині бюджетної та інституційної децентралізації, дозброїти й забезпечити ЗС України (стратегічний резерв+), доформувати Національну гвардію, вирішити проблему добровільних формувань, посилити дипломатичну службу та дипкорпус, оприлюднити результати розслідувань подій на Майдані (лютий 2014р.) та в Одесі (травень 2014р.), провести регіональну (щодо зони АТО) та національну (щодо України в цілому) міжнародні донорські конференції, розпочати реалізацію Порядку денного Асоціації з ЄС, провести інстражу (професійно-політичну атестацію) офіцерського корпусу в усіх військових і правоохоронних структурах, приборкати інфляцію,

забезпечити оголошеними пільгами всіх учасників АТО, розробити план дій щодо неконтрольованих територій в Донецькій і Луганській областях, забезпечити його ресурсами та розпочати реалізацію в контакт з міжнародними структурами, забезпечити виконання та регулярне (в ідеалі щомісячне) звітування про перебіг виконання Антикорупційного пакета. До слова, кадрового забезпечення для цього зараз не проглядається.

У разі реалізації цих завдань імовірно очікувати відмови РФ від поновлення активних наступальних дій її ЗС та закидання диверсійних груп на територію України, що дозволить реально займатися процесом європейської інтеграції, соціально-економічного відродження, зміцнення національної єдності та відповідального врядування (в т.ч. боротьби з корупцією).

У закритому режимі слід продовжувати консультації з РФ щодо збереження ліній комунікації з гарячих питань в безпековій, прикордонній, дипломатичній, митній, торговельній, енергетичній сфері.

У відкритому режимі слід здійснювати максимальні зусилля для підтримки “нормандського формату” та лінії тиску Україна-Німеччина-РФ. Порядок денний відкритого режиму наступний: припинення вогню в зоні АТО, вивід важкого озброєння. Вивід іноземних військ і їх озброєння за межі України. Звільнення усіх заручників, включно з Н.Савченком. Відновлення суверенітету України над усім її кордоном, відновлення режиму кордону та діяльності пунктів пропуску та митних постів під моніторингом ОБСЄ. Проведення парламентських виборів 26 жовтня 2014р. як єдиних легітимних загальнонаціональних та місцевих 7 грудня 2014р. як єдиних легітимних на територіях у зоні АТО, укладення дієвої угоди з постачання і транзиту газу Україна-ЄС-РФ³. Можуть обговорюватися й інші теми, однак ці виглядають обов'язковими й не повинні піддаватися змінам чи виняткам як такі, які однозначно підтримуються США і формально ними озвучені.

У разі повного або суттєвого успіху уможливується порівняно швидкий прогрес у відносинах Україна-ЄС, а в разі успішного виконання Порядку денного Асоціації з'являються підстави на статус кандидата в ЄС. Тільки після цього можна починати відкритий переговорний процес про повернення Криму.

Забгато “в разі...”, але вкотре все залежить від здатності нації відповідально керувати, контролювати його дії і вийти із зачарованого 350-літнього кола втрачених можливостей.

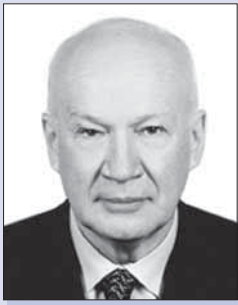
Що саме обрано – ми дізнаємося з указів Президента, з постанов Кабміну.

На боці України – підтримка міжнародного співтовариства, загальнонаціональна підтримка європейського вибору (ідеї), падіння цін на нафту, безжальний прагматизм КНР, ініціативність народу. Проти неї – корупція, внутрішні суперечки, розбалансованість інститутів, пострадянська ментальність, підживлювана підливними діями сусіда, самовпевненість керівництва. ■

² Міланська зустріч давала унікальний шанс структурувати відносини Україна-ЄС-РФ і закріпити алгоритм вирішення проблем. Українській стороні цього зробити не вдалося: вона прогавила “газовий хід” РФ, на який купився ЄС, і питання суверенітету та територіальної цілісності відійшло на другий план.

³ У викладі Держсекретаря Дж.Керрі від 14 жовтня 2014р.: “Вогонь у районі Донецького аеропорту та в інших частинах Східної України повинен бути припинений. Іноземні сили та зброя повинні бути відведені. Заручники – всі заручники – повинні бути звільнені, включно з льотчицею Н.Савченко. Суверенітет вздовж українсько-російського міжнародного кордону повинен бути відновлений, і цей кордон повинен бути закритий і перебувати під контролем обох сторін. Відновлення українських прикордонних і митних постів під наглядом ОБСЄ та відмова від важкої зброї, як вказано в Мінських домовленостях, із метою поліпшення ситуації, щоб ОБСЄ могла втілити цей план якнайшвидше. Єдиними легітимними виборами в Україні є вибори до Ради 26 жовтня та вибори місцевого керівництва 7 грудня в районах Донбасу з особливим статусом, і, на нашу думку, будь-які спроби провести референдуми про незалежність у Луганську та Донецьку в цей час будуть порушенням Мінських домовленостей, а результати не будуть визнані ні Україною, ні світовою спільнотою. Завершення газових переговорів ЄС-Росії-України якомога швидше”.

СКЛАДНІСТЬ СИТУАЦІЇ ВИМАГАЄ ВІД УКРАЇНИ РОЗРОБКИ НОВОЇ СТРАТЕГІЇ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ

Володимир ГОРБУЛІН,
радник Президента України,
директор Національного
інституту стратегічних
досліджень при
Президентіві України
(Україна)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

Ми спостерігаємо чергову фазу затяжної війни на багатьох фронтах, причому у кращих традиціях гібридних воєн і спецоперацій. Вона відрізняється від того, що обиватель назагал звик співвідносити зі словом “війна”. Своєрідна шизофренія і “двоємисліє” досягли апогею. Скажімо, на рівні російської ідеології, мова про “найближчий братський народ” поєднується зі звинуваченнями в геноциді російськомовного населення та постійних порушеннях прав людини, а неодноразово зафіксована участь російських військ у збройному конфлікті на Сході України ніяк не заважає вперто наголошувати на “громадянській війні” у сусідній державі.

З українського боку, **страх опинитись один на один з агресором і тиск з боку союзників заважає формуванню єдиної позиції вищим політичним керівництвом**, яке дотримується парадигми досягнення миру шляхом переговорів, що суперечить реаліям повноцінних бойових дій на Донбасі та їх сприйняттю в публічному полі. Ці відносини зависли між однозначною війною на практиці та політичною невідповідністю, що, з одного боку, дає простір для політичного маневру і гнучкості, однак з іншого – обмежує можливості рішучих дій і комунікацію з народом.

У ситуації, коли вдалося призупинити прямий наступ, проглядаються прагнення заморозити конфлікт на Донбасі у форматі Придністров'я з прицілом на його відновлення у зручний момент. З точки зору російської сторони, невідновлення бойових дій можливе лише за умови повернення до особливих відносин з РФ та їх поглиблення. Це охоплюватиме традиційні цілі закріплення нейтрального, позаблокового статусу, припинення європейської інтеграції (не кажучи вже про рух до євроатлантичної), визнання російської мови як другої державної, посилення Московського патріархату, зміну державного устрою в напрямку федералізації, експансію в культурній та медійній сферах і, звісно, визнання й закріплення анексії Криму та Севастополя.

Водночас **РФ спрямовує зусилля на підбурювання внутрішніх розколів в Україні аж до спроб військового перевороту, підштовхує проросійські сили до організації незаконних виборів, активізації диверсійної діяльності, розгойдує сепаратизм як у суміжних із зоною АТО регіонах, так і на Заході України, продовжує інформаційні атаки**. Зрештою, бачимо тиск на зовнішню політику, економічний шантаж, очікування та підштовхування до дефолту та колапсу. Тому навіть за умов неповернення до бойових дій, збереження

територіальної цілісності та незалежності України залишається надзвичайно складним завданням. В.Путіна треба зупиняти, а не призупиняти.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва України з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Ключовим є розуміння того, що політика Росії щодо України не корелює з безпосередніми діями Києва, а випливає зі сформульованих російською верхівкою стратегічних інтересів і цілей. Тому, з точки зору корегування російської політики, навіть найкарколомніші новації української влади матимуть досить обмежений вплив.

Нинішня зовнішня політика Росії значною мірою націлена на переформатування пострадянського простору – зони привілейованих інтересів РФ відповідно до Концепції зовнішньої політики ще 2008р. – та закріплення тут власного домінування будь-якими, в т.ч. й силовими методами. До того ж, агресія проти України на практиці стала можливою після того, як російсько-грузинська війна 2008р. окреслила обмеженість волі й можливостей втручання Заходу в подібні конфлікти на пострадянському просторі.

“Вікно можливостей” щодо територіальної експансії та відновлення впливу в Центральній і Східній Європі для Російської Федерації найближчим часом закритися як з точки зору внутрішніх можливостей (скорочення призовного резерву через демографічні проблеми, розпорошення накопичених внаслідок торгівлі енергоносіями коштів), так і з точки зору очікуваної еволюції зовнішньополітичної кон'юнктури.

Тому, незважаючи на погіршення економічної і політичної ситуації внаслідок санкцій, які є радше інструментами обмеженого довгострокового впливу, **в коротко- і середньостроковій перспективі слід очікувати продовження російського наступу на всіх фронтах**. У цьому аспекті важливою є тональність заяв ключових гравців російського політикуму напередодні й після міланських переговорів, які увінчує заява С.Лаврова про те, що жодні санкції Заходу не змусять РФ змінити свою політику, а збільшення витрат на армію у 2015р., в умовах девальвації рубля та падіння цін на нафту, додатково підкреслює таку тенденцію.

Рішення керівництва України сконцентруватися на нормандському форматі та перетягнути на свій бік традиційних союзників Росії – Францію і Німеччину, використовуючи при цьому допомогу наших традиційних союзників, зокрема Польщі і США, можна вважати небанальним і досить вдалим. Воно вже принесло певні – хоча й обмежені плоди: бачимо створення єдиного європейсько-українського фронту у врегулюванні конфлікту з Росією.

Однак переведення переговорного процесу у формат Україна-США-ЄС-РФ могло б додатково посилити цю конфігурацію, без перегинів на користь Росії. Бракує співпраці з країнами Центральної Європи, від яких залежить реверсне постачання газу та які відверто потерпають від путінського тиску й нерішучості західноєвропейських партнерів. Конкретно у двосторонніх відносинах з Росією не вистачає визначеності і стратегічного бачення, переважають ситуативні рішення, що небезпечно в таких складних питаннях.

Водночас, маємо враховувати, що переведення врегулювання конфлікту в русло переговорів, закулісних домовленостей, а також тиск західних партнерів щодо укладання миру будь-якою ціною також таїть у собі небезпеку. Шляхом переговорів у Берліні, Мінську,

Мілані тощо Росія намагається легітимізувати приводи та механізми для втручання у внутрішні справи України. Зокрема, росіянам практично вдалося набути статусу переговорної сторони стосовно Угоди про асоціацію та задекларувати чітке бажання внести зміни до тексту її економічної частини, фактично нівелювавши її значення.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Серйозна асиметрія в силах і можливостях, а також високий ступінь залученості зовнішніх гравців не дозволяють урегулювати конфлікт на двосторонньому рівні. Тому заради отримання позитивного результату необхідно утримувати ситуацію в якомога ширшому міжнародному контексті, з наголосом на загальній загрози світовій безпеці. Цей ключовий пункт останнім часом відійшов на другий план у контексті мирного врегулювання.

Однак приклад України, що свого часу відмовилася від третього за потужністю ядерного потенціалу та потерпає від одного з гарантів Будапештського меморандуму за загальної пасивності інших гарантів, – це відверте заохочення іншим країнам здобувати й нарощувати ядерний потенціал. Це, своєю чергою, призведе до неконтрольованої і вкрай небезпечної масової гонки озброєнь та мультиплікації регіональних конфліктів, не кажучи вже про легітимацію силової політики, фіксації зон впливу та ін. З цієї ж перспективи, питання належності Криму не можна вилучати з порядку денного й робити його предметом таємних домовленостей.

Фактично, **конфлікт підкреслив нікчемність базових механізмів пошкодженої системи міжнародної безпеки – як ООН (право вето в РБ), так і ОБСЄ (механізм прийняття рішень консенсусом).** Анексія Криму та агресія на Сході України дезавуювали статутні документи ООН, Хельсінкські угоди 1975р. з безпеки і співробітництва, вже не кажучи про Будапештський меморандум чи Великий Договір з Росією 1997р.

Необхідна широка дискусія з приводу нових параметрів міжнародної безпеки, в т.ч. й України, якими повинні стати не декларації і меморандуми, а чіткі гарантії забезпечення безпеки, територіальної цілісності, непорушності кордонів тощо з прозорими механізмами їх втілення. В ідеалі для України має бути передбачений доступ до матеріальних, організаційних, інформаційних ресурсів західних безпекових структур.

Насамкінець, складність ситуації вимагає від України розробки нової стратегії відносин з Росією, з усвідомленням того, що сьогодні та в найближчому майбутньому ця держава є безпосереднім військовим і політичним противником, а **невірно обрана стратегія відносин може коштувати територіальної цілісності, суверенітету й незалежності загалом.** Багатовекторність тиску з боку РФ зумовлює необхідність такої ж багатовекторної стратегічної відповіді, що передбачатиме участь зовнішніх партнерів, однак не обмежуватиметься винятково дипломатичним рівнем.

Це багатовимірною стратегією для державної влади, приватного сектору, ключових економічних гравців і громадських ініціатив. Необхідно переглянути програми співробітництва, перш за все військово-промислового, нормативно-правову базу двосторонніх відносин, систему торговельно-економічних відносин, енергетичну співпрацю, взаємовідносини у сфері культури, науки тощо. ■

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ МОГУТ БЫТЬ ЛИШЬ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫМИ ИНСТРУМЕНТАМИ В ОТНОШЕНИЯХ С СЕГОДНЯШНЕЙ РОССИЕЙ

Степан ГРИГОРЯН,
руководитель Аналитического
центра по глобализации и
региональному сотрудничеству
(Ереван, Армения)

– Как Вы оцениваете нынешние состояние и характер украинско-российских отношений?

Есть много причин тому, что российско-украинские отношения находятся на уровне военного противостояния (думаю, сегодня можно найти лишь несколько идиотов в Европе, которые верят в то, что процессы в Крыму и на Востоке Украины были похожи на самоопределение наций или народов). Причем, инициатором этой войны является Россия. Почему же, все-таки, это произошло? Причин тут несколько, и хотелось бы некоторые из них перечислить.

Первое. Это природа любого жестко-авторитарного режима, одержимого реализацией, подчас, бредовых идей. Так, В.Путин действительно верит в возможность восстановления бывшего СССР (а возможно – и бывшей Российской империи, включавшей Польшу и Финляндию), а поскольку сегодняшняя Россия не способна предоставить своим соседям сколько-нибудь привлекательную модель политической и экономической интеграции, то использует “жесткую силу”.

Второе. В любом жестко-авторитарном режиме самый лучший способ поддержания имиджа властей – национализм и прямая экспансия против соседей (это делается под разными предлогами, например, в случае с путинской Россией, этим предлогом является защита интересов “русского мира”).

Третье. Безусловно, нынешнюю элиту России напугало стремление большей части украинской элиты к интеграции в Европу и построение демократического государства, где будет править закон, где будет работать принцип разделения властей, где будет высокий уровень политических и экономических свобод. Это, конечно, разрушает всякую надежду В.Путину на создание действенного Евразийского союза, а кроме того, успешная демократическая модель развития Украины может стать заразительным примером для российского общества.

Четвертое. Фактор идентичности. Действительно, в российском обществе уверены, что сегодняшняя Россия начиналась с Киевской Руси (т.е. с IX века), а не Московского княжества XII века. Этот фактор также не стоит сбрасывать со счетов, т.к. он очень популярен в российском обществе и позволяет В.Путину поддерживать высокий рейтинг в стране.

Конечно, можно продолжать называть причины российской агрессии против Украины как глобального, регионального, так и местного значения, однако ясно, что в случае с современной Россией международное сообщество сталкивается с серьезным вызовом. Кстати сказать, совершенно очевидно, что США и ЕС не были готовы к такому развитию событий, наблюдаемых нами последний год на примере Украины и российско-украинских отношений.

С сожалением должен отметить, что и сегодня существуют угрозы независимой украинской государственности, которые исходят с Востока.

– Как Вы оцениваете действия руководства Армении в решении конфликта между Украиной и Россией?

Думаю, Армения никак не участвует в решении конфликта между Россией и Украиной. Причин здесь много, но главная та, что **официальный Ереван занял пророссийскую позицию**. Это проявилось, например, во время голосований в ООН и СЕ, когда армянские делегации голосовали против украинских резолюций, осуждающих аннексию Крыма (а в Совете Европы, вообще, лишь Россия и Армения были против украинской резолюции).

Официальный Ереван считает это примером реализации права народа на самоопределение, по аналогии с нагорно-карабахским конфликтом. Мое же мнение, которое я многократно озвучивал, состоит в том, что в Крыму была реализована агрессия (ввод российских спецподразделений позже признал В.Путин) с последующим юридическим оформлением этой агрессии – референдум под дулами автоматов в Крыму и решения российских институтов власти по присоединению Крыма к России. Это уже называется аннексией.

Почему власти Армении заняли такую позицию, сказать трудно. Возможно, они помнят, что во время активной фазы войны между Азербайджаном с одной стороны, и Арменией и Нагорным Карабахом – с другой, Украина была на стороне Баку.

Может быть, это происходит по причине низкого уровня свободы, который имеют нынешние власти Армении. К сожалению, **“благодаря” российским СМИ**, которые свободно распространяются в Армении, совершенно очевидно, что **в Армении доминирует кремлевская интерпретация событий, происходящих в Украине**.

– Каковы пути и средства разрешения этого конфликта?

Прежде всего, это формирование сильной украинской армии, ужесточение санкций США, Канады, Австралии, Японии, ЕС и других стран против России, а также проведение реформ, последовательная реализация люстрации и борьба с коррупцией в Украине. Дипломатические методы также не надо сбрасывать со счетов, однако, они могут быть лишь дополнительными инструментами в отношениях с сегодняшней Россией. ■

МНОГОЕ БУДЕТ ЗАВИСЕТЬ ОТ ВНУТРЕННИХ ВЕКТОРОВ РАЗВИТИЯ РОССИИ И УКРАИНЫ

Татьяна КАСТУЕВА-ЖАН,
руководитель Центра
Россия-Новые независимые
государства Французского
института международных
отношений (Париж, Франция)

– Как Вы оцениваете нынешние состояние и характер украинско-российских отношений?

Конечно, на сегодняшний день отношения характеризуются исключительной деградацией во всех их аспектах, от энергетического до просто человеческих

восприятий. Впервые в истории российско-украинские отношения упали до такого негативного уровня. На самом деле и острота кризиса, и та скорость, с которой произошла деградация отношений в течение 2014г., доказывают, что и до этого времени все было не так благополучно. Проблемы поставки и транзита газа возникали и ранее. Экономические и торговые санкции неоднократно использовались в качестве рычагов давления. Кризис стал острым проявлением целого букета проблем уже имеющихся в отношениях между Россией и Украиной.

Он, в частности, выявил то, что **в восприятии Москвы “братский” украинский народ, в общем-то, не имеет права на самостоятельное и независимое от России политическое и экономическое существование**, – что-то похожее, если не по форме, то по сути, на брежневскую “доктрину ограниченного суверенитета”. Москва готова была поддерживать коррумпированный, но относительно лояльный ей режим кредитами и ценами на газ для того, чтобы удерживать Украину в сфере своего влияния. В этом плане сегодняшний кризис – прорыв на поверхность всех годами копившихся глубочайших проблем и противоречий.

В дальнейшем векторы развития двух стран, скорее всего, будут расходиться все больше и больше, если Украина будет продолжать европейскую линию развития, а Россия – курс, ведущий к самоизоляции от Европы и Запада. В Украине сегодня наблюдается категорическое отторжение российского влияния на курс ее национального развития, начались процессы “десоветизации” (симптоматичны в этом плане – люстрация и разрушение памятников Ленину).

Пока очень рано говорить, как будут выстраиваться новые отношения между Россией и Украиной. Какой-то *modus vivendi* с Президентом П.Порошенко Россией будет найден: дипломатические отношения на самом деле не разорваны. Договор о дружбе 1997г. не денонсирован ни одной из сторон, президенты неоднократно встречались и разговаривали по телефону, идут газовые переговоры при участии Евро-союза. Но настоящей “перезагрузки” в отношениях на новой основе в ближайшие годы ждать, конечно, не приходится.

– Как Вы оцениваете действия руководства Франции в решении конфликта между Украиной и Россией?

Нужно вспомнить о том, что предыдущий Президент Франции Н.Саркози сыграл значительную роль как посредник в российско-грузинском кризисе в 2008г. Президент Ф.Олланд явно стремился к подобной дипломатической роли и успеху на внешнедипломатическом поле, и Франция пыталась сыграть роль первого плана в урегулировании кризиса. Представители Германии, Франции и Польши активно способствовали подписанию соглашения от 21 февраля, но оказались застигнуты врасплох бегством В.Януковича и дальнейшим стремительным развертыванием событий⁴.

Оценивая французскую политику на украинском направлении, нужно иметь в виду три фактора. Во-первых, географическим приоритетом для нее всегда был юг Европы, страны Магриба, Африка и Ближний Восток, а не страны Восточного соседства в отличие от Германии. Именно на южное направление всегда были нацелены основные силы дипломатии и стратегического планирования. В Белой книге по вопросам обороны и национальной безопасности Франции (2013г.) Украине посвящена всего лишь пара строк.

⁴ Речь идет о Соглашении об урегулировании политического кризиса в Украине, которое В.Янукович и лидеры оппозиции подписали 21 февраля 2014г. при посредничестве представителей Польши, Германии, Франции и РФ. – Ред.

Во-вторых, во Франции традиционно очень сильны исторические отношения с Россией, а страны постсоветского пространства воспринимались и во многом продолжают восприниматься исключительно через российскую призму. За Россией негласно, а иногда и гласно, признается право на наличие и защиту своих интересов в этой географической зоне. Что касается широких общественных кругов, то они, мне кажется, только сейчас действительно “открывают” для себя существование Украины как отдельной от России страны. **У Украины в данный момент большой капитал симпатий.** Важно его не растерять, а единственный способ – это быть последовательными в проведении реформ, борьбе с коррупцией и обновлении элит.

В-третьих, слабость политического руководства, экономические проблемы, трудности выхода из кризиса, многие аспекты социальной и миграционной политики во Франции привели к росту таких негативистских тенденций, как антиамериканизм, антиглобализм, антилиберализм и евроскептицизм. Об этом свидетельствуют успехи на муниципальных выборах и выборах в Европарламент крайних правых партий, стоящих на этих позициях. У лидера Национального Фронта М.Ле Пен сегодня есть реальные шансы оказаться во втором туре следующих президентских выборов. Ее партия – лучший друг России в сегодняшней Франции, разделяющий с Россией традиционные консервативные ценности и одобряющий внешнеполитические действия В.Путина.

Сделка по продаже французских вертолетоносцев “Мистраль” России кристаллизует то разнонаправленное напряжение, которое может испытывать на себе французская внешняя политика. В одной из своих статей в мае 2014г., Министр иностранных дел Ж.Фабюс сформулировал цели внешней политики Франции. В деле “Мистралей” как минимум две из них вступают в противоречие: с одной стороны – обеспечение мира и международной безопасности, с другой – улучшение экономической ситуации во Франции. Отменить поставку “Мистралей” России – значит понести экономические потери, поставить под угрозу рабочие места на судостроительных верфях Сен-Назера и закрыть для себя рынки вооружений России, а возможно, и других стран. В контексте экономического кризиса и очень чувствительной проблемы безработицы во Франции такое решение не добавит Президенту Ф.Олланду популярности. Кроме того, пострадает военный бюджет Франции, зависящий от экспорта вооружений. А поставка “Мистралей” – значит де-факто войти в противоречие с обязательствами члена НАТО, предоставляющего гарантии безопасности таким странам, как Польша или балтийские государства.

Так что выбор у Франции – между плохим и очень плохим вариантами. Отсюда и такое промедление и затягивание принятия решения в надежде на то, что ситуация наладится или станет более определенной. Пока ситуация на востоке Украины остается в некоторой степени замороженной договором о прекращении огня и законом об особом порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей. При отсутствии каких-то резких изменений и переломных событий, которые могли бы качнуть чашу весов, оба варианта остаются открытыми. Украина должна быть готова к тому, что “Мистрали” могут быть переданы России. А это, несомненно, негативно скажется на состоянии франко-украинских отношений и на имидже Франции в Украине.

– Каковы пути и средства разрешения этого конфликта?

В первую очередь, всем сторонам необходимо строго соблюдать все уже достигнутые договоренности. Сегодня очевидно, что режим прекращения огня постоянно нарушается, а значит, в любой момент он может быть денонсирован одной из сторон. В сентябре Украина доказала свою добрую волю и пошла, наверно, на максимум возможных для себя уступок, предоставив особый порядок местного самоуправления мятежным регионам Донбасса, и отложив на год имплементацию зоны свободной торговли с ЕС.

Вряд ли можно надеяться на то, что окончательное разрешение конфликта на Украине будет скорым. Вполне вероятен вариант замороженного конфликта по типу Приднестровья, который Россия всегда сможет активировать, чтобы оказать в очередной раз влияние на Киев. На самом деле, **многое будет зависеть от внутренних векторов развития России и Украины.** Сумеет ли Украина доказать свою успешность и состоятельность, несмотря на все трудности?

Сменится ли внутренний вектор в России на такой, при котором эта успешная Украина не будет восприниматься как угроза для Москвы? Если деградация отношений между всеми сторонами, затронутыми конфликтом, была очень быстрой, то разрешение конфликта таким, к сожалению, не будет, и украинцам понадобится много мужества, дипломатического мастерства, последовательности и твердости. ■

ЗДОБУТТЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНОЮ Є ДУЖЕ ВАЖЛИВИМ

Футоші МАЦУМОТО,
старший науковий співробітник
Інституту досліджень
міжнародної політики (IIPS)
(Токіо, Японія)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

На практиці цілком можливо розглядати нинішній стан українсько-російських відносин як “війну де-факто”, хоча це може зовсім не бути війною у формальному та юридичному сенсі. Ситуація у Східній Азії теж певною мірою схожа на ситуацію у Східній Україні. Цікаво порівняти українську ситуацію з безпековою ситуацією у Східній Азії.

В обох випадках **міжнародний порядок – на межі падіння до глибокої прірви, а міжнародне право – на межі занепаду.** Якщо ми втратимо основу цього критичного світового порядку, ми можемо не повернутися до світу, в якому панують мир і лад.

Реакція країн у регіонах також дуже різниться, залежно від відповідної політики цих країн. У кожному випадку є певна темна сторона. Хоча участь зовнішніх сил у кожному регіоні може дещо різнитися. У випадку Східної Азії, в т.ч. Японії, ефективно працює зіркоподібна система альянсу зі США, також вона

функціонує як хороший засіб стримування потенційної загрози. Однак, Україна не є членом ні НАТО, ні ЄС. Тут є дуже велика різниця.

На додачу можна сказати, що у Східній Азії деякі країни протягом багатьох років вже живуть у процвітаючій демократії та здоровому націоналізмі. А в Україні ситуація дещо інша – вона є незалежною трохи більше 20 років і бореться за розвиток власної демократії.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Японії з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Уряд Японії закликає відповідні сторони врегулювати кризу мирним шляхом, як ми це робимо у Східній Азії. Заклик до мирного врегулювання на основі верховенства права є дуже важливим для конфліктів будь-якого виду в сучасному світі.

Японія закликає всі сторони поводитись обережно, стримано й відповідально та щиро сподівається, що ситуація в Україні нормалізується шляхом дипломатичного діалогу. Японія також постійно підкреслює повагу до суверенітету та територіальної цілісності України. Японія висловила серйозне занепокоєння діями Росії, що порушують суверенітет і територіальну цілісність України, такими, як анексія Криму.

Наприклад, 17 жовтня Прем'єр-міністр Шіндзо Абе під час візиту до Мілану для участі в зустрічі Азія-Європа 10-го саміту (ASEM 10) провів зустріч з Президентом України П.Порошенком. Прем'єр-міністр Абе висловив свою повагу керівництву країною П.Порошенком у таких складних умовах. Він сказав, що Японія визнає, що це питання стосується всієї світової спільноти, в т.ч. Азії, і що він спільно з іншими членами "Великої сімки" рішуче підтримуватиме стабільність України.

З цього приводу він також висловив занепокоєння ситуацією на Сході України, навіть після угоди про припинення вогню. Він сказав, що Японія надає великого значення координуванню дій з іншими країнами "Великої сімки" щодо Росії і перейшла до запровадження секторальних санкцій. Прем'єр-міністр Абе також висловив сподівання, що ситуація стабілізується, в т.ч. шляхом повного виконання угоди про припинення вогню та розбудови державності України в середньостроковій і довгостроковій перспективі.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

По-перше, дуже важливим на нинішньому етапі є повернення до раціональності в Україні після революційних настроїв для уникнення будь-яких прорахунків. Тут я б хотів привітати успішний результат парламентських виборів 26 жовтня 2014р. та сильне керівництво, здійснюване Президентом П.Порошенком останніми місяцями.

По-друге, також дуже важливим є здобуття міжнародної політичної й економічної підтримки України. Я хочу наголосити саме на цьому пункті – політична й економічна допомога ЄС Україні повинна бути активнішою, якщо ЄС вважає за необхідне підтримувати мир і порядок у Європі.

Варто зазначити, що Японія розглядає проблеми, які постали перед Україною, в контексті довгострокової перспективи формування здорової економіки та розвитку. І це саме тому, що без здорової економічної основи жодне політичне рішення не буде життєздатним у довгостроковій перспективі.

У зв'язку з цим, Японія має намір регулярно надавати економічну підтримку Україні в межах \$1,5 млрд., про що вже заявлено, разом із рішенням надавати гуманітарну допомогу для внутрішньо-переміщених осіб, що є черговим виявом підтримки відновлення Східної України. Це є актуальним завданням, яке стоїть перед країною.

Наразі Японія розглядає надання допомоги на загальну суму близько \$6 млн. для двох регіонів у Східній Україні. Японія також планує надати допомогу загальною сумою близько \$1 млн. у галузі медицини.

Японія продовжуватиме відігравати активну роль у дипломатичному врегулюванні проблем, пов'язаних із Україною в рамках Ради Європи й Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

Також я б хотів запевнити у моїй особистій підтримці вашої країни у побудові процвітаючої та мирної демократії на шляху до її майбутнього.

Усі ми в Японії, країні вишневого цвіту, підтримуємо Україну – "садок вишневий коло хати", як писав великий український поет Т.Шевченко. ■

У КІНЦЕВОМУ РАХУНКУ МОСКВА ТА КИЇВ ПОВИННІ РОЗПОЧАТИ СПРАВЖНИЙ ДІАЛОГ

Стівен ПАЙФЕР,
провідний експерт Центру
Сполучених Штатів і Європи
в Інституті Брукінгса (США),
Надзвичайний і Повноважний
Посол США в Україні
в 1998-2000рр.

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

У цьому році українсько-російські взаємини зробили драматичний поворот до погіршення. Після розпаду Радянського Союзу 1991р. Москва демонструвала значний інтерес до України та намагалася вплинути на розвиток подій в Україні, зокрема, щоб утримати її близько до Росії. Але з 1991р. і до цього часу Москва загалом дотримувалася своїх міжнародних зобов'язань: поважати суверенітет і територіальну цілісність України.

Це змінилося наприкінці лютого. Рішення Президента В.Януковича покинути Київ, призначення виконуючого обов'язки Президента та діючого Кабінету Міністрів, які прагнули зближення з Європейським Союзом шляхом підписання Угоди про асоціацію, викликали значне занепокоєння в Москві. Російські військові і представники російської розвідки – в російській уніформі без розпізнавальних знаків ("зелені чоловічки") – швидко захопили Крим.

Росія має свої історично обумовлені інтереси щодо Криму та Севастополя, який було засновано як базу для Чорноморського флоту. Але держави, які виникли на уламках Радянського Союзу, розуміли, що спроби перекроїти кордони можуть відкрити скриньку Пандори; тому вони визнали держави в межах кордонів 1991р. Президент Б.Єльцин визнав суверенітет і

територіальну цілісність України, включно з Кримом, і сприяв тому, щоб Росія підтримала це рішення шляхом підписання Будапештського меморандуму про гарантії безпеки 1994р. та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997р. Президент В.Путін, вочевидь, має іншу точку зору.

До захоплення Криму Росія мала два головних інтереси на півострові: забезпечення інтересів етнічних росіян і забезпечення доступу до портових об'єктів та інших баз, які використовувалися Чорноморським флотом. Незважаючи на політичні потрясіння, які сталися в Києві на початку року, ніщо не вказувало на те, що існує загроза будь-якому з російських інтересів.

Незаконна окупація та анексія Криму явно не задовольняла цілі Москви. Тому невдовзі “зелені чоловічки” почали захоплювати адміністративні споруди в Донецьку та Луганську. В цьому брали участь місцеві проросійські сепаратисти, але складно повірити в те, що дії сепаратистів тривали б так довго або були б такими масштабними без значної підтримки Москви. Коли українські війська та розвідка почали досягати успіхів у діях проти сепаратистів, Росія загострила конфлікт, надаючи сепаратистам важке озброєння, та шляхом безпосереднього вводу російських військ на Схід України в кінці серпня 2014р.

Ці дії демонструють, що **мотиви Кремля та В.Путіна полягають у дестабілізації ситуації в Україні – з метою ускладнення процесу зближення Києва з ЄС і нівелювання спроб вирішення численних внутрішніх проблем.** Якщо ця думка є правильною, то знайти шлях врегулювання конфлікту в Донецьку та Луганську буде складно. Врегулювання має сприяти миру та відновленню нормального життя, але воно зробить неможливими спроби Москви використовувати ситуацію на Сході України як інструмент тиску на Уряд у Києві.

Насправді, здається, що Росія робить дуже мало для реалізації вересневої угоди про припинення бойових дій; так, станом на кінець жовтня, не було зроблено нічого для забезпечення безпеки українсько-російського кордону та доступу місії ОБСЄ для моніторингу кордону. На жаль, дії Росії (і сепаратистів) вказують на те, що їх метою є створення нової зони замороженого конфлікту.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва США з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Як сторона підписання Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у 1994р. Сполучені Штати зобов'язані сприяти врегулюванню кризи. Лідери США публічно засудили незаконну окупацію та анексію Криму Росією, а також зусилля Росії з розпалювання конфлікту на Сході України.

Вашингтон заслуговує високої оцінки за політичну підтримку Києва, починаючи з кінця лютого. Президент П.Порошенко побував у Вашингтоні у вересні, після чого розпочалися регулярні візити високопоставлених представників США до Києва з метою дипломатичної підтримки українського Уряду, включно з двома візитами віце-президента Д.Байдена.

Уряд США надав економічну підтримку, включно зі забезпеченням кредиту обсягом \$1 млрд. Програма МВФ, яку Україна отримала цієї весни, на відміну від багатьох програм МВФ, була зосереджена на наданні коштів на початковому етапі програми – з метою надання Києву раннього доступу до значних кредитів, тому це мабуть і демонструватиме закулісну підтримку з боку американських (та європейських)

офіційних кіл. Україна в майбутньому може потребувати додаткової фінансової допомоги, хоча сприйнятливість США до такого прохання залежатиме від прогресу, досягнутого Україною на шляху необхідних економічних реформ. **Уряд США також надав технічну підтримку, наприклад, допомагає Україні розвивати вкрай важливий енергетичний сектор та консультує з питань кращого використання її власних енергетичних ресурсів.**

Сполучені Штати надали або надають Україні “нелетальну” військову допомогу обсягом \$116 млн. Це той самий сектор, де Вашингтон може та повинен зробити більше, включно з наданням летальної зброї. Офіційні особи США остерігаються, що озброєння українських військових може стати причиною ескалації конфлікту з боку Росії. Надання Україні озброєння захисної дії (такого, як легкої протитанкової зброї) може, проте, мати протилежний ефект. Це підвищить можливість Збройних Сил України запобігати подальшим військовим діям російської сторони. Українська армія не має та не матиме можливості перемогти російську армію, як це стало зрозуміло в серпні, тому, швидше за все, вона не відновлюватиме масштабні військові дії. Але здатність завдати значних втрат російським військовим може допомогти уникнути бойових дій та підтримати крихітні шанси на врегулювання. Сподіваємося, що Уряд США перегляне свою позицію з цього питання.

На додаток до підтримки України, **Вашингтон разом з Європейським Союзом запровадили економічні та фінансові санкції щодо Росії.** Початкові санкції мали вплив лише на певних осіб, але наступні санкції зараз впливають на значні частини фінансового, оборонного та енергетичного секторів російської економіки. США та ЄС не були особливо винахідливими щодо шляху запровадження санкцій, але зараз ці санкції мають серйозний економічний вплив.

Наприклад, вплив капіталу з Росії цього року майже напевно перевищить \$100 млрд.; рубль знаходиться на рекордно низькому рівні відносно долара та євро; економісти постійно знижують прогнози зростання економіки Росії у 2014р., 2015р. та 2016р.; російські компанії звертаються до свого Уряду за десятками мільярдів доларів кредитного фінансування, які вони більше не можуть отримати на Заході. Більш того, швидше за все, зараз є лише кілька (якщо такі взагалі існують) головних виконавчих директорів великих американських або європейських компаній, які на цей час збираються запропонувати своїм радам директорів нові значні інвестиції в економіку Росії. Це негативним чином вплине на інвестиції в російську економіку найближчими роками.

Санкції можуть забезпечити певний стримуючий вплив на російську політику. Цікаво, що після оголошення зустрічних санкцій у відповідь на попередні раунди західних санкцій, Москва не зробила нічого у відповідь на нові санкції США та Європи, оголошені у вересні. Однак **санкції ще не досягли своєї політичної мети: змінити політику Кремля так, щоб Росія стала частиною розв'язання проблеми, а не її суттю.**

Дехто стверджує, що санкції не досягнуть бажаної цілі, а В.Путін використає їх для об'єднання росіян проти Заходу. Очевидно, важливим залишається те, що Захід підтримуватиме санкції та сигналізуватиме Москві, що не можна вести справи як раніше. В іншому випадку Захід ризикує тим, що Кремль може зробити висновок, що результатами його агресії проти України стали прийнятні витрати, та використати подібну тактику в будь-якому іншому місці.

На цей час США сконцентрували увагу на підтримці врегулювання конфлікту на Сході України. І хоча наразі цьому приділяється не дуже багато уваги, але Вашингтон продовжує визнавати неприйнятною анексію Криму Росією. Така політика невизнання буде продовжуватися до того часу, поки Київ не відновить свою владу над півостровом або іншим чином не вирішить питання статусу Криму.

Беручи до уваги ті сфери, де американсько-російське співробітництво відбувається в інтересах обох сторін – ядерна програма Ірану, Афганістан, боротьба з тероризмом, контроль над розповсюдженням стратегічної зброї – Адміністрація США хотіла би мати кращі відносини з Москвою. Відповідно, офіційні особи США не раз відзначали, як важливо залишити дипломатичний шлях розв'язання цих проблем відкритим для Росії. Але багато залежить від того, як Кремль буде поводитися стосовно України. Якщо Росія не змінить курс, Вашингтон буде готовим до подовження економічних санкцій.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

У кінцевому рахунку, Москва та Київ повинні розпочати справжній діалог. У цьому конфлікті сепаратисти зі Сходу України також виступають у ролі гравців, але ми майже не маємо сумнівів: якби Росія прагнула до врегулювання конфлікту, то проблема сепаратистів була би вирішена дуже швидко.

Врегулювання конфлікту повинно відповідати мінімальним вимогам Києва, які, ймовірно, охоплюють відновлення суверенітету над Донецьком і Луганськом (Уряд України відзначив, що питання Криму повинно бути вирішено в довгостроковій перспективі). Таке рішення також має бути прийнятним для Москви; якщо Уряд Росії не буде задоволений ним, то він може використати різні важелі – військові, енергетичні, економічні – для того, щоб ускладнити життя українського уряду та утримувати Україну від повернення до нормального життя. **Сполучені Штати та Європа можуть грати допоміжні ролі в політичному процесі, але вся відповідальність за віднайдження рішення залишається на Києві та Москві.**

Президент П.Порошенко влітку висловив такі ідеї, які могли б бути покладені в основу врегулювання конфлікту, а саме – децентралізація політичної влади, офіційний статус російської мови та відмова від поглиблення відносин з НАТО. На жаль, немає жодних ознак того, що Москва схильна прийняти ці ідеї заради віднайдження політичного врегулювання конфлікту.

Головною проблемою залишається те, що поки незрозуміло, чи шукає Кремль шляхи для справжнього врегулювання конфлікту, які б дали змогу Україні відновити суверенітет над Донбасом. Є також дуже мало доказів того, що Москва чинить тиск на сепаратистів для виконання умов угоди про припинення вогню, та й сама Росія зробила дуже мало для цього. **Дії Москви та сепаратистів на цей час вказують на те, що метою Росії є не врегулювання конфлікту, а створення замороженого конфлікту.**

Якщо Москва не змінить свій підхід на більш конструктивний, Сполучені Штати та Європейський Союз мають зробити все, що зможуть, щоб забезпечити позитивний діалог – і вони майже напевно зроблять це. Сам по собі Захід не зацікавлений в поглибленні конфронтації з Росією.

Але якщо Москва цього не зробить і на відміну від нього буде сприяти створенню замороженого

конфлікту в Донецьку та Луганську, то українсько-російська криза буде тріти впродовж тривалого часу. США і Заходу треба буде виробити послідовну політику, яка дозволить продовжувати підтримувати Україну та здійснювати санкції щодо Росії. ■

ЕТОТ КОНФЛИКТ НЕ МОЖЕТ БЫТЬ РАЗРЕШЕН ИЛИ УРЕГУЛИРОВАН НИКАКИМИ ПОСРЕДНИКАМИ И НИКАКИМИ СРЕДСТВАМИ

Андрей ПИОНТКОВСКИЙ,
ведущий научный сотрудник
Института Системного
Анализа РАН (Россия)

– Как Вы оцениваете нынешние состояние и характер украинско-российских отношений?

Нынешние состояние и характер украинско-российских отношений оцениваю как беспрецедентные в мировой истории.

Россия вот уже более года ведет против Украины интенсивную гибридную войну, включающую использование крупных регулярных соединений российской армии, засылку на территорию Украины диверсантов и террористов, захват и удержание значительной части украинской территории, методы экономической, информационной, психологической войны, ядерный шантаж. С обеих сторон погибли тысячи людей.

В то же время между Россией и Украиной сохраняются официальные дипломатические отношения, активно обсуждаются экономические вопросы: поставки российского газа, взаимные долговые претензии, снабжение Украиной оккупированных Россией территорий. Руководители обоих государств регулярно встречаются, обмениваются комплиментами и дружескими поздравлениями. Можете себе представить, например, чтобы в октябре-декабре 1941г. Молотов и Риббентроп оживленно обсуждали на своих регулярных встречах советско-германские торговые отношения.

Ключевую роль в поддержании этого кафкианского абсурда “войну войной не называть” играют западные державы, хором повторяющие мантру “конфликт не имеет военного решения” и полагающие, что они занимаются миротворчеством.

– Как Вы оцениваете действия руководства России в решении конфликта между Россией и Украиной?

Действия российского руководства расцениваю как международную агрессию и преступления против человечности, попадающие под юрисдикцию Гаагского трибунала.

– Каковы пути и средства разрешения этого конфликта?

Конфликт России и Украины в принципе не может быть разрешен или урегулирован никакими посредниками и никакими средствами.

Это конфликт между существованием Украины как независимого суверенного государства и ее не-существованием.

Это конфликт между победой Путина, которой он вдохновлён, угрожая ядерным оружием, продолжит реализовывать свои амбиции “дойти за два часа до Вильнюса, Риги, Таллинна, Варшавы, Бухареста”. И его поражением, несовместимым с его дальнейшей политической жизнью.

Это конфликт между унижительной капитуляцией Запада перед уголовной шпаной “Русского мира” (мотороллы, бесы, стрелки, бабаи, михал иванычи, гангрены) и историческим возвращением в семью европейских народов наследниц Киевской Руси – Украины и России – после столетий орды, коммунизма и путинизма, этой высшей и заключительной формы бандитского капитализма на постсоветском пространстве. ■

РУХАТИСЯ ВПЕРЕД З ВАЖЛИВИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ РЕФОРМАМИ

Аманда ПОЛ,
політичний аналітик,
керівник програм Центру
європейської політики
(Бельгія)

– Як Ви оцінюєте нинішні стан і характер українсько-російських відносин?

Російське керівництво зруйнувало відносини з Україною, які зараз перебувають на самому дні. З огляду на те, що Росія вважає Україну братньою країною, а також на близькі історичні зв'язки між двома країнами, важко було уявити, що Росія могла здійснити вторгнення в Україну, анексувати її територію і що російські Збройні сили вбиватимуть українців, що Росія навмисно підриватиме стабільність і безпеку свого сусіда з метою перетворення на недееспособну державу. Дії російського керівництва й той факт, що великий відсоток росіян підтримали їх, налаштувало мільйони українців проти Росії, створило почуття ворожості та неприязні, яких не було раніше, а довіра зникла. Водночас, **В.Путін зробив для зміцнення української ідентичності більше, ніж будь-який український лідер за весь час незалежності країни.** Він допоміг зміцнити українську державність й об'єднати країну. Потрібно дуже багато часу, щоб виправити шкоду, що її завдав В.Путін, і відновити двосторонні зв'язки.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Великої Британії з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Велика Британія не відіграла ключової ролі у врегулюванні конфлікту, проте Прем'єр-міністр Д.Кемерон був одним з перших, хто підтримував жорсткі санкції, незважаючи на велику кількість російських інвестицій у Лондоні. Він дотримується чіткої позиції продовження санкцій, доки Росія не почне виконувати угоду про припинення вогню, – на відміну від деяких інших держав, які дуже зацікавлені в їх якнайшвидшому скасуванні.

На відміну від інших країн ЄС, Велика Британія звикла до поганої поведінки Росії, адже протягом минулого десятиліття між Росією і Великою Британією було багато проблем. Тому Даунінг-стріт навряд чи є найприйнятнішим керівництвом у ЄС з точки зору Росії. Тим більше, те, що Росія вважає, що насправді ЄС керують Німеччина і Франція, означає, що Велика Британія мала не так багато можливостей зробити щось більше.

У цьому конфлікті з боку ЄС ключовим гравцем є Німеччина. Хоча я б сказала, що загальна картина конфлікту та роль Росії були подані у британських ЗМІ значно краще й достовірніше, ніж у деяких інших країнах ЄС. Після збиття літака Малайзійських авіаліній з'явилася значна кількість добре підготовлених статей і документальних фільмів про Росію, роль російських олігархів у Великій Британії та їх зв'язки з В.Путіним, а також повернення спогадів про жахливе вбивство О.Литвиненка кілька років тому, – що, на мою думку, допомогло змалювати значно яснішу картину того, яким є керівництво Росії і чому так важливо мати жорсткий та безкомпромісний підхід.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Оптимальне врегулювання цього конфлікту повністю відновить територіальну цілісність України, але, на мою думку, це малоймовірно. Схоже, Україна не налаштована визнати ці утворення (ЛНР, ДНР – *ред.*), які буде підтримувати Росія, якщо Україна не піде на значні поступки. А Київ цього не зробить. Тому я прогножую, що **нас чекають тривалі переговори, під час яких Росія продовжуватиме твердити, що Україна повинна говорити не з нею, а з керівництвом сепаратистів,** як це Росія робить з Південною Осетією та Абхазією. Найважливіше, що Україна може зробити – це рухатися вперед з важливими економічними та політичними реформами для побудови сильної і процвітаючої демократичної держави. Це буде нелегко, й Україна потребуватиме вагомої підтримки від ЄС.

Продовження підтримки сепаратистів (умови життя яких, очевидно, будуть складними) багато коштуватиме Росії. Тим більше, навряд чи надаватиметься значне міжнародне фінансування для відбудови Донецька та Луганська, доки не буде знайдено рішення. Тому дуже ймовірно, що тим, хто живе там, дуже швидко це набридне, й вони озиратимуться на Київ. Однак, це потребуватиме терпіння, адже цей шлях може бути довгим, а якщо відносини з Росією залишатимуться ворожими, буде ще важче. ■

ДОСЯГТИ КОНСЕНСУСУ СТОСОВНО ПРАВИЛ, ЯКІ РЕГУЛЮВАТИМУТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОРЯДОК У МАЙБУТНЬОМУ

Сюзан СТЮАРТ,
заступник керівника
науково-дослідного відділу
Німецького інституту
міжнародної політики і безпеки
(Берлін, Німеччина)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

Як дуже поганий. Дві країни де-факто перебувають у стані війни одна з одною. Навіть якщо деякі місцеві жителі (на додачу до росіян) воюють проти української армії і добровольчих батальйонів на Донбасі, конфлікт має більше рис війни між двома державами, ніж громадянської війни. Це так. Війни не було б, якби російське політичне керівництво не спровокувало її не лише своїми діями на Донбасі, але й незаконною анексією Криму.

Якщо поглянути на погіршення відносин за останні кілька років, то, з одного боку, це вражає, але з іншого – це логічний наслідок російського ставлення до пострадянського простору загалом та України зокрема. **Навряд чи хтось за межами України** (чи в Україні, наскільки я розумію) **думав, що це взагалі можливо – Росія здійснить військове вторгнення в Україну та навіть привласнить частину її території шляхом незаконної анексії.**

Росія останніми роками дуже часто демонструвала, що вона готова використовувати найрізноманітніші засоби (в т.ч. військові дії), щоб здійснювати вплив на пострадянські країни та навіть змусити їх діяти у певний спосіб. Тому російські дії щодо Криму та Донбасу є просто більш екстремальною формою такого підходу, який також пов'язаний із внутрішніми процесами в Росії.

Через таке російське ставлення в українсько-російських відносинах завжди був елемент напруженості. Ця напруженість була вищою за президенства В.Ющенка, ніж за Л.Кучми чи В.Януковича, оскільки він порушив ряд питань, неприйнятних для російської сторони, і дав зрозуміти, що не сприйматиме російський підхід до України як до підлеглого. Л.Кучма і В.Янукович намагалися заспокоювати Росію, щоб отримувати певні поступки та уникати складних конфліктів. Зараз напруженість зросла до надзвичайно високого рівня, адже Росія, очевидно, вирішила, що Україна небезпечно близько підійшла до інтеграції з ЄС, що в перспективі також означатиме членство в НАТО – принаймні так думає російська еліта – і Росія відмовилася миритися з цим.

Насправді, якби В.Янукович підписав Угоду про асоціацію в листопаді 2013р. у Вільнюсі, то навряд чи вона б впроваджувалася, поки він був президентом, тому у відносинах ЄС і України в короткостроковій перспективі змінилося б дуже мало. Втім,

Росія вважала, що її інтереси були під серйозною загрозою ще до Вільнюса. А після того, як відбувся Майдан і повалив В.Януковича, російське керівництво вирішило, що необхідні жорсткі заходи. Це рішення було прийнято частково тому, що російська еліта вважає Майдан контрольованим ззовні, зокрема, з боку США, і тому інтерпретує успіх Майдану як перемогу Заходу та, відповідно, поразку Росії.

Усі ці події призвели до ситуації, в якій Україні потрібно знайти *modus vivendi* для відносин з Росією, щоб продовжувати існувати як державі. Втім, досягнення певного компромісу є надзвичайно складним завданням для України в її ослабленому стані та конфронтації з сусідом, який, очевидно, не сприймає її суверенітету та зацікавлений у підриві її прогресу в політичній, економічній і безпековій сферах.

Серйозне занепокоєння викликає те, що ставлення простих росіян до України значно погіршилося, і багато українців повідомляють, що практично неможливо продовжувати спілкуватися з друзями та родичами в Росії через вплив російської пропаганди на населення. Таким чином, **конфлікт має також соціальний вимір**, що може мати негативні довгострокові наслідки для численних міжлюдських контактів двох країн.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Німеччини з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Зусилля Німеччини інтегровані в загальний підхід ЄС до кризи, який переважно складається з трьох компонентів: санкцій проти Росії, фінансової підтримки України та пошуку форматів переговорів для врегулювання певних аспектів конфлікту. Німеччина є активною на фронті санкцій і розташовується десь посередині між країнами-членами ЄС, рішуче підтримуючи санкції, але також намагаючись створити умови, в яких вони можуть бути скасовані в майбутньому (через третій компонент підходу, див. нижче).

Що стосується підтримки України, то **Німеччина завжди виступала за надання значної фінансової допомоги.** Втім, допомога, що зараз пропонується, не буде достатньою для забезпечення основних реформ в Україні, насамперед тому, що **опір української еліти багатьом реформам є досі сильним, а українські структури державного управління є застарілими й неефективними**, не говорячи вже про корумпованість.

Для усунення цих перешкод реформам необхідні більш інтерактивні і координовані дії Німеччини й ЄС. Але цього не варто очікувати ближчим часом, зважаючи на те, що у ЄС багато інших проблем, крім підтримки реформ в Україні. Проте, Німеччина потенційно могла б відіграти в цьому ключову роль (наприклад, разом із Польщею).

Німеччина є особливо активною щодо третього компоненту підходу, який передбачає пошук форматів переговорів, які можуть зібрати сторони, здатні до дискусії і, сподіваюся, досягнення врегулювання певних аспектів нинішньої кризи, в т.ч. ситуації на Донбасі. Деякі зусилля було зроблено у форматі Веймарського трикутника (Німеччина, Франція і Польща) або у двосторонньому форматі з французьким Урядом. Німеччина також рішуче підтримує роботу контактної групи під егідою ОБСЄ. Це відбиває позицію Німеччини, яка полягає в тому, що різні аспекти конфлікту потрібно врегулювати дипломатичними засобами, а також німецьку схильність до багатосторонніх форматів.

Позиція Німеччини демонструє її значний відхід від попередньої політики щодо Росії, України та пострадянського регіону загалом. Політика Німеччини під час канцлерства Г.Шрьодера та А.Меркель спиралася на засади “Остполітік”, здійснюваної В.Брандтом і Е.Баром у 1970-х роках. Вона була сильно орієнтована на Росію й базувалася на припущенні, що шляхом залучення Росії до різних форматів і на різних рівнях буде можливо позитивно вплинути на процеси її політичної й економічної лібералізації та модернізації.

Ці процеси вважалися Німеччиною практично неминучими, з огляду на внутрішні проблеми Росії та її потребу залучити іноземні інвестиції та технології. Багато німецьких політиків також вірили, що Росія могла б бути партнером у рамках європейської політики сусідства.

Зважаючи на російську анексію Криму й дестабілізацію Донбасу, а також очевидний провал модернізації у Росії, багато членів німецької політичної еліти (зокрема соціал-демократи) були змушені переглянути своє ставлення до Росії. Навіть частини німецького бізнес-сектору зі значними інтересами в Росії визнали перевагу політичних питань на цьому етапі й не намагалися запобігти санкціям чи саботувати їх.

Навіть якщо численні політичні та економічні групи в Німеччині досі сподіваються на “нормалізацію” відносин із Росією найближчим часом, є значні шанси, що німецька політика щодо Росії і Східного партнерства вийде із кризової фази у істотно зміненому вигляді. Це станеться головним чином тому, що попередня довіра благородним намірам російського керівництва була зруйнована в результаті російських дій в Україні.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Прийнятний результат для ЄС, на мою думку, повинен охоплювати досягнення консенсусу стосовно правил, які регулюватимуть європейський регіональний порядок у майбутньому. **Не можна примиритися з позицією Росії щодо її права на “сферу впливу”, що складається з країн з обмеженим суверенітетом.** Однак, оскільки ЄС і його члени не готові використовувати військові інструменти для досягнення рішення, то необхідною є довгострокова стратегія. ЄС повинен продовжувати прагнути реалізації трьох компонентів свого нинішнього підходу.

Також він повинен прагнути меншій енергетичній залежності від Росії в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Україна може найкраще сприяти цій стратегії шляхом запровадження справжніх незворотних реформ. Це вимагатиме від української еліти змін у політичній структурі, а від українського (громадянського) суспільства – постійного тиску в поєднанні з конструктивними пропозиціями. **Наразі немає жодних ознак, що Росія буде готова відмовитися від свого нинішнього курсу, якщо не буде інших доцільних варіантів та/або соціально-економічна ситуація в Росії не стане настільки неможливою, що еліта буде змушена зосередити практично всю свою увагу на внутрішніх процесах.**

Навіть тоді новий регіональний порядок може не бути стійким, адже Росія поступиться лише зі слабкості, а не через переконання, що правила, пропоновані ЄС, є прийнятними, а тим більше – бажаними. Багато років знадобиться, щоб досягти рівня довіри, необхідного для створення ширшої Європи на основі співпраці, а не конфронтації, але немає жодної гарантії, що це справді відбудеться. ■

НА ЦЕЙ ЧАС ПРИМИРЕННЯ МІЖ КИЄВОМ І ДОНБАСОМ ВИГЛЯДАЄ МАЛОЙМОВІРНИМ

Дмитро ТРЕНІН,
Директор московського
Центру Карнегі (Росія)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

На цей час взаємини між Москвою і Києвом є напруженими, навіть ворожими. Росія розглядає повалення колишнього Президента В.Януковича як державний переворот та не сприймає прозахідну орієнтацію Києва у сфері зовнішньої політики. Москва визнала президентські (травень 2014р.) та парламентські (жовтень 2014р.) вибори, а також їх результати та спілкується з представниками нової української влади, в т.ч. на найвищому рівні. Однак ряд відомих російських політиків та підконтрольні державі засоби масової інформації називають цих представників “фашистами” та навіть “нацистами”. Багато хто вважає їх повністю залежними від Сполучених Штатів, з якими Росія перебуває в повномасштабній конфронтації.

Така точка зору поділяється більшою частиною населення Росії, яке сприймає Україну як ворожу державу. Водночас, включення Криму до складу Російської Федерації залишається надзвичайно популярним. Симпатії російської публіки знаходяться на боці бойовиків з Донецька та Луганська, які воюють з Києвом, хоча загальне ставлення до Донбасу суттєво відрізняється від ставлення до Криму: цей регіон не всіма вважається частиною Росії, на відміну від того, як це завжди було з півостровом.

Російсько-українські взаємини переважно є нестабільними. Москва визнає вибори в Донецьку та Луганську, які відбудуться в листопаді 2014р., навіть якщо справа не дійде до визнання їх статусу в якості “народних республік”. Імовірно, що Кремль буде у змозі утримувати військові формування з Донецька та Луганська від спроб “звільнити” решту території двох регіонів, яка перебуває під контролем Києва. Проте, якщо Україна спробує розпочати нову “анти-терористичну операцію” на Донбасі, то вона повинна зважати на відкриту військову відповідь Росії, яка буде набагато сильнішою, ніж минулого літа.

Сподіваємося, Росія знаходиться на фінальному етапі укладення угоди з питань поставок газу до України, які будуть сплачуватися Європейським Союзом. Москва ніколи не планувала дати Україні замерзнути зимою і побачити, як Україна заважає поставкам російського газу до Європи. Вона все ще потребує України в якості транзитної країни для забезпечення приблизно 50% експорту свого газу до країн ЄС. Газове питання, включно з проблемами ціни та боргів, залишатиметься найпершим і головним питанням всього порядку денного російсько-українських відносин у найближчому майбутньому.

Упродовж кількох наступних місяців Москва, імовірно, не проводитиме жодної активної політики щодо України. Швидше за все, вона очікуватиме та слідкуватиме за розвитком ситуації в Україні. Її очікування полягають у тому, що економічні труднощі дедалі зростатимуть, політичні союзи розпадутся, а конфлікти між олігархами відновляться. **Неспроможність ЄС надати достатню фінансову допомогу Україні послабить прозахідні настрої у країні.** У результаті представники української влади втратять підтримку у своїй країні, і Київ буде змушений звернутися до Москви за допомогою, яку вона зможе надати, але на власних умовах.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Росії з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Російська політика щодо врегулювання конфлікту фокусується на сприянні налагодженню в Україні національного діалогу між Києвом і Південним Сходом країни. Після провалу антимайдану та початку сутичок на Донбасі, ці спроби були націлені на досягнення припинення вогню, яке дозволяє утримувати Донецьк і Луганськ поза зоною контролю Києва. **Москва відіграла головну роль у переговорах з укладення Мінської угоди у вересні 2014р.** Російська підтримка виборів на Донбасі, які пройнуть у листопаді 2014р., повинна надати представникам Сходу України демократичної легітимності на одному рівні з представниками офіційної влади в Києві.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Криза в Україні триває. Дуже рано говорити про те, як вона завершиться. На цей час примирення між Києвом і Донбасом виглядає малоімовірним. Угода про припинення вогню на Сході може тривати, але вона також де-факто буде поступово перетворювати лінію контакту на лінію кордону. Питання Криму не підлягає обговоренню. Найбільша “українська криза” між Росією та Заходом під керівництвом США потребує багато часу для її врегулювання. Ставки є дуже високими з обох сторін. З одного боку, йдеться про виживання російського політичного режиму, а з іншого, – про продовження існування регіонального порядку, у якому США відіграє головну роль. Враховуючи це, компроміс між сторонами є практично неможливим. ■

ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ ВИЗНАЧАЮТЬСЯ СТАНОМ ВІДНОСИН МІЖ РОСІЄЮ І ЗАХОДОМ

Дімітріос ТРІАНТАФІЛЛУ,
директор Центру
міжнародних та європейських
досліджень (CIES)
в Університеті Кадір Хас
(Стамбул, Туреччина)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

У нещодавній публікації Московського центру Карнегі та Форуму з глобальних зв'язків, який відбувся у Стамбулі, розглядаються стан і перспективи

російсько-турецьких взаємин, а Україна майже зовсім не згадується, окрім констатації того, що “напруженість навколо України неминуче кидає тінь на двосторонні відносини”. У ній також міститься посилення на той факт, що “Туреччина не визнала приєднання Криму до складу Російської Федерації”⁵. Автор іншої статті, нещодавно надрукованої в *Politico*, припускає, що конфлікт між Росією та Україною “більше не є справою лише однієї України”, а також, що “В.Путін та його служба безпеки використали в Україні туман війни для того, щоб замаскувати остаточне встановлення його нестабільної імперіалістичної диктатури в Москві”⁶.

Насправді, заява автора про те, що ще у 2008р. В.Путін запропонував тодішньому Прем'єр-міністру Польщі Д.Туску розглянути питання розподілу України наводить на думку, що грандіозні амбіції російського правлячого режиму мотивовані необхідністю виживання, оскільки “глобалізація, Інтернет і розвиток середнього класу підривають основи його режиму”⁷.

Промова В.Путіна у Валдаї 24 жовтня 2014р. є промовою винахідливості з метою обґрунтування анексії Криму Росією та її подальшого втручання в події на Сході України через звинувачення Сполучених Штатів у розпалюванні конфлікту “шляхом ігнорування законних інтересів Росії щодо збереження історичного впливу Росії в колишньому радянському регіоні”⁸.

У своєму різкому коментарі у *Kyiv Post* Джозеф ЛеГассе та С.Конопльов цілком вірно стверджують, що “для Сполучених Штатів/Європейського Союзу Україна слугує в якості посередника для отримання будь-якої вигоди, яку можна одержати від нинішніх конфліктних відносин з Росією”⁹.

Що стосується інтелектуального дискурсу, то дуже красномовними є дебати в *Foreign Affairs* між Д.Міршеймером, М.МакФолом та С.Сестановичем, які й досі тривають¹⁰. Незалежно від того, чий аргумент стосовно причин дій В.Путіна є більш переконливим, усі троє принципово погоджуються, що авантюризм В.Путіна спричинений тим, що відносини Росії з Заходом з часом дедалі більше зосереджуються на українсько-російських відносинах.

Таким чином, враховуючи сказане вище, я схилився до підтримки точки зору про те, що відносини між Україною та Росією визначаються станом відносин між Росією і Заходом (якщо не з усім іншим світом) та сприйняттям Росією впливу глобальних тенденцій, таких, як глобалізація, на життєздатність її нинішнього режиму. Саме це буде визначати відносини між двома країнами упродовж тривалого часу.

Перемога проєвропейських, демократичних і реформістських партій на виборах 26 жовтня 2014р. в Україні означає, що відносини між двома країнами й надалі будуть страждати від самосприйняття Кремля та його стратегічних імперативів.

⁵ Memduh Karakulukçu and Dimitri Trenin, eds. *Exploring the Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood*. – Carnegie Moscow Center, September 2014.

⁶ Ben Judah, *Putin's Coup*. – *Politico*, 19 October 2014.

⁷ Там само.

⁸ Carol J. Williams, *Putin lashes out at U.S. as warmonger that has “deformed” world order*. – Los Angeles Times, 24 October 2014.

⁹ Joseph LeGasse and Sergei Konoplyov, *How will Ukraine change?* – *Kyiv Post*, 18 October 2014.

¹⁰ Michael McFaul, Stephen Sestanovich, and John J. Mearsheimer, *Faulty Powers: Who Started the Ukraine Crisis?* – *Foreign Affairs*, November/December 2014.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Греції з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Моя країна, Греція, не відіграє значної ролі у врегулюванні конфлікту між Росією та Україною. Як член ЄС Греція визначила свою позицію в Європейській Раді та Раді міністрів закордонних справ ЄС. Дійсно, упродовж головування Греції в Європейському Союзі в I половині 2014р. ЄС наполегливо підтримував Україну та мирний план Президента П.Порошенка, сприяв підписанню решти частин Угоди про асоціацію України з ЄС, які ще не було підписано.

Занепокоєння Греції переважно зосереджені на важкому стані громадян грецького походження в Маріуполі. Про це йшлося під час візиту Міністра закордонних справ Греції до Маріуполя у березні 2014р. Також у зв'язку з погіршенням стану безпеки, у серпні Греція перенесла своє консульство з Маріуполя до Дніпропетровська.

Інші побоювання Греції пов'язані із впливом санкцій ЄС щодо Росії на її експорт сільськогосподарської продукції до РФ. Греція була дуже активною в пошуку компенсації для своїх експортерів фруктів, що втратили російський ринок.

Греція також докладє зусиль для того, щоб конфлікт між Росією та Україною не вплинув на забезпечення її природним газом, тому прагне розширити свою співпрацю з Азербайджаном для альтернативних поставок газу.

Отже, Греція не відіграє важливої ролі у врегулюванні конфлікту. З іншого боку, напружені відносини між Росією та Заходом сприяли подальшій інтеграції країни в західні структури. Економічна та фінансова криза, в якій з 2008р. опинилася Греція, сприяла прийняттю країною рішення про подальше перебування в єврозоні та у складі ЄС. Це рішення неодноразово піддавалося сумніву під час проведення антикризових акцій і переговорів з кредиторами. Солідарність Греції з позицією ЄС під час її головування в Раді ЄС стосовно Росії та після анексії Криму, її наполегливість на використанні багатостороннього дипломатичного підходу свідчать про те, наскільки Греція інтегрована в ЄС, його політику, його інституції. Її тривале членство упродовж 33 років здійснило об'єднуючий вплив на країну та ментальність еліти, в т.ч. в контексті визначення пріоритетів та орієнтацій держави.

Таким чином, конфлікт між Росією та Україною опосередковано сприяв подальшій підтримці Грецією європейських перспектив України та запровадження санкцій проти Росії.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

На це питання дуже важко відповісти. Частково це пов'язано зі складним вибором, який воно тягне за собою. Консолідація тих сил, які Президент П.Порошенко називає “демократичною, реформістською, проукраїнською та проєвропейською більшістю”, має першорядне значення для руху вперед.

У згаданій вище статті ЛеГассе та С.Конопльов формують найбільш важливе питання: “Отже, Україно, як ти збираєшся змінити свою ціннісну позицію, щоб перетворитися з посередника у військових та економічних протидіях США/ЄС та Росії на суверенну державу, яка буде стимулювати інші нації підтримувати твої спроби щодо приєднання до ліги незалежних і прогресивних націй?”.

Іншими словами, наслідки радянської спадщини треба змінити зсередини. Дійсно, на відміну від країн Центральної та Східної Європи, які були зацікавлені у вестернізації та євроатлантичній інтеграції, країни пострадянського простору (включно з Україною), які опинилися один на один з рішучою Росією та не мали змоги повністю позбутися радянської спадщини, продовжували балансувати між Росією та Заходом. Це не обов'язково приведе їх до зближення з Заходом¹¹.

Настав час, коли Україна має змінити внутрішньо-політичний курс та відповідним чином підготуватися до чіткої ідентифікації себе в якості демократичної, проукраїнської та проєвропейської держави, яка досягла цього шляхом реформ.

ЄС також повинен чітко визначити свою політику стосовно східних сусідів, додавши до неї компонент безпеки. Це означає, що ЄС зможе допомогти своїм сусідам, включно з Україною, у їх перетворенні на відкриті та відповідальні демократичні країни, де запровадження принципів верховенства права та належного врядування зумовлять впевненість громадян у тому, що “існують відповідні державні структури, з якими можна мати справу”.

Іншими словами, ЄС має допомогти Україні “вижити та консолідуватися”¹².

Україна, як і Європейський Союз, стоїть перед важким вибором: Україна має визначити на державному рівні однозначну позицію стосовно того, до чого вона належить або хоче належати, а ЄС має більш чітко визначити свою підтримку внутрішній інституційній та соціальній трансформації України. Лише після цього завдяки переговорам можна знайти шляхи врегулювання конфлікту та відновлення відносин між Україною і Росією на нових засадах (а також між ЄС і Росією). Це, звичайно, має відбуватися в контексті продовження діалогу з РФ.

Необхідно вести діалог і розвивати взаємодію на рівних. Україна має чітко визначити, що потрібно для того, щоб перейти від бажаного до досяжного, з точки зору завершення конфлікту з Росією. ■

НАЙКРАЩИЙ СПОСІБ ЗАПОБІГТИ ПОДАЛЬШИМ ВІЙСЬКОВИМ ДІЯМ РОСІЇ — ПРИШВИДШИТИ ВСТУП ДО НАТО АБО ЄС ГРУЗІЇ, МОЛДОВИ ТА УКРАЇНИ

Марсель де ХААС,
старший науковий співробітник
Нідерландського інституту
міжнародних відносин
“Клінгендаль” у Гаазі
(Нідерланди)

– Як Ви оцінюєте нинішні стан і характер українсько-російських відносин?

Нинішні відносини між Україною та Росією частково обумовлені попереднім російським вторгненням до Грузії в серпні 2008р. та реакцією Заходу на нього. Тоді ЄС і НАТО заявляли, що вони не вестимуть

¹¹ Див.: Dimitrios Triantaphyllou, *The European Union and the Black Sea region in Search of a Narrative or a New Paradigm*. – Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 16 March, 2014.

¹² Nicu Popescu, *First lessons from the Ukrainian crisis*. – EUISS Issue Alert, October 2014.

переговорів з Москвою на вищому рівні, поки російські війська – одночасно з підписанням договору про припинення вогню – не буде виведено з Абхазії та Південної Осетії. Виводу військ так і не відбулося, навпаки, російський військовий контингент у цих сепаратистських регіонах було лише посилено. Однак через кілька місяців ЄС вже знову вів переговори з Росією, і до нього приєднався НАТО.

Таким чином, Кремль знав, що це вторгнення до суверенної (в минулому радянської) держави минеться йому. Пам'ятаючи про це, Москва пішла тим самим шляхом і в Україні, спочатку забравши Крим, а потім перетворивши Схід України на зону замороженого конфлікту, очікуючи на таку саму слабку реакцію Заходу. Головною причиною вторгнення до Грузії у 2008р. було її майбутнє членство в НАТО; у випадку з Україною – причиною стало її зближення з ЄС – замість приєднання до Євразійського союзу, створеного Москвою в якості протидії ЄС.

Кремль не був вражений початковими м'якими санкціями Заходу, такими, як замороження активів та відмова у видачі віз, і був впевнений, що йому ще раз минеться використання військової сили. Крім того, Президент США Б.Обама, зробивши заяву про те, що станом на теперішній час Україна і Грузія не зможуть приєднатися до НАТО, а також про те, що США (а також НАТО) не надсилатимуть війська на підтримку України, розв'язав цим руки Президенту В.Путіну.

Однак, із зростанням кількості доказів прямого військового втручання Росії у справи України, а також після збиття малайзійського лайнера санкції ЄС та США стали більш суворими, завдаючи шкоди економіці Росії. Крім того, на відміну від 2008р., погіршення відносин між Росією та Заходом набуло довготривалого характеру і досягло структурного рівня на фоні заяв, що найближчими роками повернення до попереднього сценарію є неможливим.

Нинішні відносини між Києвом і Москвою (які також визначаються відносинами між Росією та Заходом) – є поганими та зіпсованими на структурному рівні. **Сучасна зовнішня політика Кремля визначає Росію як відновлену силу, що має право втручатись у справи інших колишніх радянських республік і використовувати російські меншини в якості інструмента для досягнення своїх цілей.** Поки Росія буде дотримуватися цієї основної політичної лінії, конфлікт між Україною та Москвою триватиме.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Нідерландів з врегулювання конфлікту України і Росії?

Нідерланди навряд чи є самостійним гравцем у сфері міжнародних відносин. Також у випадку російсько-українського конфлікту потрібно враховувати, що Гаага зазвичай намагається відповідати політиці НАТО та ЄС. Це відразу демонструє слабкі сторони. Розбіжності всередині ЄС та двосторонні енергетичні зв'язки між державами ЄС та Москвою заважають створенню ефективного підходу з покарання Росії. З цієї причини протягом тривалого часу країни-члени ЄС не хотіли оголошувати економічні санкції, які мали зашкодити їх торговельним відносинам з Москвою. На додаток, шляхом перекриття поставок газу, як погрожував В.Путін, – Росія могла зашкодити ЄС набагато більше, ніж ЄС Росії (шляхом припинення платежів). **Ця енергетична та торговельна залежність Європи від Росії обмежувала сферу політичних дій ЄС.**

Нідерланди самі мають значні та інтенсивні торговельні відносини з Росією. Особливо у сфері енергетики. Гаага бере участь у проекті Москви з побудови

газопроводу “Північний потік”, з метою отримання Нідерландами прибутку від використання своєї мережі газопроводів після того, як їх власні запаси газу будуть вичерпані. Більше того, енергетичні компанії, такі, як *Shell*, володіють високотехнологічним обладнанням для пошуку джерел енергії, яке потрібне Росії для розробки арктичних енергетичних ресурсів.

З цих причин Гаага ніколи не була в авангарді європейських держав, які засуджували російські військові дії в Україні. Після збиття малайзійського лайнера, в результаті чого загинули близько 200 громадян Нідерландів, критика Москви стала сильнішою, але лише тимчасово.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Між Європою (ЄС) та Росією існує проміжна зона держав. Білорусь і Вірменія належать до табору Росії як члени військового альянсу Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та майбутнього Євразійського союзу. Однак Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна мають чітку орієнтацію на Захід (ЄС/НАТО). Як було зазначено вище, Москва – як країна- правонаступник СРСР – присвоїла собі право втручатися у справи колишніх радянських держав. Допоки Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна не стали членами західних об'єднань (ЄС, НАТО), російські втручання, ймовірно, продовжуватимуться.

Тому питання полягає в наступному: що є більш важливим для ЄС/Заходу – торговельні зв'язки з Росією або стабільні та суверенні держави, які не підпадають під дію політичної лінії великого сусіда? Найкращий спосіб запобігти подальшим військовим діям Росії – пришвидшити вступ до відповідних об'єднань держав, що бажають приєднатися до НАТО або ЄС, таких, як Грузія, Молдова та Україна.

Однак можливий вступ зазначених держав до західних об'єднань не означає того, що відносини між Москвою та Заходом буде відновлено. До лютого 2014р. НАТО завжди наголошував на тому, що Росія не є нашим ворогом, Росія – стратегічний партнер НАТО. Однак, на цей час через анексію Росією Криму (і не варто забувати про те, що сталося в минулому з Абхазією та Південною Осетією) НАТО вирішив, що Росія більше не може бути його партнером.

Більше того, на порядку денному зараз знаходиться стаття 5 Північноатлантичного договору – пункт про колективну оборону, в цьому випадку від країни- правонаступниці Радянського Союзу, якою є Росія, і чого Росія зовсім не хотіла. Відповідно, **те, проти чого Росія завжди виступала й на чому постійно наголошувала (але чого тоді ще не було), зараз стало реальністю: НАТО посилює свою військову присутність у Польщі та балтійських країнах, а також знову організує колективну оборону проти Росії.**

Це питання не стояло на порядку денному протягом останніх 20 років, але зараз, завдяки своїм діям, Росія створює те НАТО, якого вона завжди боялась і проти якого вона завжди протестувала. **Тобто Росія сама створила загрозу, якої боялась.** До моменту, якщо й коли раціональні відносини між Росією та Заходом буде відновлено, може пройти дуже багато часу.

Тим не менше, деякі напрями співпраці між НАТО та Москвою, що мають глобальні наслідки, повинні бути продовжені. Крім того, згадаємо співпрацю між НАТО та Росією з питання майбутнього Афганістану – Афганістану після 2014р., коли більшу частину військ НАТО і США буде виведено з його території. Навіть за відсутності довіри між Росією та НАТО/ЄС є очевидна

необхідність співпраці з питання Афганістану. У випадку з Афганістаном існують наявні загрози для обох залучених сторін – як для Росії, так і для Заходу. Обидві сторони після виводу військ НАТО та США зустрінуться із загрозою Талібану та Аль-Каїди. Талібан може повернути собі владу в Кабулі.

Іншою загрозою є виготовлення та розповсюдження наркотиків. Росія вже значною мірою страждає від афганських наркотиків. Тому в обох випадках – як наркотиків, так і Талібану – Захід і Росія мають спільні загрози. Отже, в цьому випадку існує необхідність співпраці сторін, подобається це їм чи ні, оскільки небезпека виходить за рамки нинішніх розбіжностей, які вони мають через Україну. Свого часу надійне співробітництво з питання Афганістану може зіграти роль фактору врегулювання шляхом зменшення нинішньої недовіри між Росією і Заходом. ■

ПІДТРИМКА І СПІВПРАЦЯ ІСПАНІЇ З УКРАЇНОЮ МАЮТЬ БУТИ ПОСИЛЕНІ

Луїс ФРАГА,
президент Обсерваторії
світової стабільності,
сенатор (1989-2011рр.)
(Іспанія)

– Як Ви оцінюєте нинішній стан і характер українсько-російських відносин?

Нинішня ситуація у відносинах України і Росії – це дуже серйозний конфлікт у Європі між двома сусідніми, близько пов'язаними країнами, що мають схожі культуру та ментальність, релігію та міфологію, географічний простір та історію, а також дуже схожі традиції. Справжній європейець, західний європейець, яким я є, може відкрито про це сказати.

Сварки в родині. Неприємна ситуація! Але ця слов'янська родина Росії й України також є європейською родиною. Обидві країни розташовані в Європі. Наші мови – західноєвропейські і слов'янські мови та культури належать до великої індоевропейської сім'ї мов: від латинської до англійської, від німецької до грецької і, звичайно, української та російської.

Після Югославії, це, на жаль, другий збройний конфлікт на території Європи за минулі 40 років. Коріння та наслідки обох конфліктів є, безперечно, різними, але всі європейці повинні бути занепокоєні і стурбовані такою катастрофою на європейській землі. У нашій європейській родині.

Це катастрофа. У вересні 2013р. я публічно заявив: “Це буде катастрофа, якщо Угоду про асоціацію між Україною й ЄС не буде підписано”. Ця заява була зроблена 17 вересня 2013р. в Києві на Міжнародній конференції “Роль міжнародних організацій у національній безпеці України”, організованій Центром Разумкова, лише за два місяці до запланованого Вільнюського саміту, де мала бути підписана Угода.

Отже, перше питання: чи міг хто-небудь, у т.ч. авторитетні доповідачі, які брали участь у цій конференції, передбачити, що лише через рік виникне

така ситуація у Криму і в результаті збройного конфлікту на Сході України загинуть тисячі людей? Чи хто-небудь із нас передбачив катастрофу?

Відповідь: жоден із нас не думав, що такий жахливий сценарій буде можливим. Знов наголошую – **нинішня ситуація є дуже серйозним конфліктом між братніми країнами, розташованими в Європі.** Всі ми, європейці, повинні бути занепокоєні такою катастрофою.

Тепер, друге питання: хто програє і хто виграє в конфлікті? Питання може здатися надто простим і, мабуть, навіть наївним.

Але, очевидно, найбільше програє Європа. Перш за все, звичайно, Україна, потім – Росія. Не говорячи про негативні наслідки і вплив на решту країн ЄС. Варто замислитися про наступне: починаючи з 1914р., схоже, що Європа не засвоювала уроків історії. А урок №1 може бути підсумований наступним чином: жодних воєн на європейській землі!

Тут політика відіграє ключову роль. Мій добрий друг, покійний німецький автор Ернст Юнгер, який воював у Першій та Другій світових війнах і на власні очі бачив самогубство Європи у XX столітті, говорив: “Головним завданням політика є уникнути катастрофи. Коли стається катастрофа, завданням політика є зустріти її та зменшити її наслідки”. Ось де ми є зараз.

Обережність, усвідомлення спільних інтересів та уникнення емоційних кроків повинні бути вирішальними для відновлення діалогу і співпраці на надійній основі між Україною та Росією, між ЄС і Росією.

– Як Ви оцінюєте дії керівництва Іспанії з врегулювання конфлікту між Росією та Україною?

Іспанія – це серйозна та надійна країна з чіткою і твердою міжнародною позицією щодо сепаратизму. Ми завжди були проти сепаратизму, особливо враховуючи, що наша країна страждала від нього в минулому столітті. Іспанія (яка тепер є членом Ради Безпеки ООН) завжди повинна захищати та підтримувати територіальну цілісність будь-якої країни, особливо в Європі. Тому ми завжди підтримуватимемо територіальну цілісність України.

Також не забуваймо, що Україна й Іспанія – дуже схожі країни. У нас є багато паралелей. Слід відзначити кілька з них:

1) Україна й Іспанія мають приблизно однакову кількість населення;

2) обидві країни мають приблизно однакову територію;

3) Іспанія й Україна є “країнами-замками”, “країнами-порогами”, що є частиною двох культур і цивілізаційних просторів. Це я повинен сказати, виходячи з мого власного досвіду як Голови Латиноамериканського комітету Сенату Іспанії – посади, яку я обіймав 12 років.

Це геополітична реальність: Україна є частиною Європи, але водночас Україна є частиною великої слов'янської культури та цивілізаційного простору, що простягається від Києва до Москви, від Владивостока до Братислави, Загреба, Варшави й Одеси. Іспанія також є частиною Європи, але вона також є джерелом великого іспанського світу від Мексики до Перу чи Буенос-Айреса, від Барселони до Гавани чи Екваторіальної Гвінеї. Така унікальна обставина дозволяє обом нашим країнам відігравати значну роль у світі у XXI столітті. Україна, так само як Іспанія,

має унікальне геополітичне розташування. Обидві наші країни можуть поділитися досвідом у цьому ключовому питанні.

4) Україна й Іспанія – це країни, де розмовляють кількома мовами, де співіснують різні культури. Але головним є те, що в обох країнах різні регіони (де розмовляють кількома мовами) можуть брати участь у спільному національному проекті. Чотири основні мови, якими розмовляють в Іспанії: іспанська (кастильська), баскійська, галісійська та каталонська. А всього – навіть сім мов, якщо ми врахуємо також астурійську, арагонську та арансько-окситанську. В Україні переважно говорять двома мовами: українською та російською. **Проте, будь-яка нація має тільки один національний проект. Одну національну долю. Чим привабливішим буде національний проект, тим міцнішою буде єдність країни та її здатність переживати труднощі в дедалі більш складному світі.**

5) Політично, обидві країни є молодими демократіями після довгих десятиліть авторитарних режимів: іспанська демократія була встановлена (1975-1978рр.) після смерті генерала Франко, українська демократія (1991р.) – після розпаду Радянського Союзу. Інституційне зміцнення та нарощення потенціалу громадянського суспільства є основними засобами для об'єднання будь-якої демократії.

Усі ці значні подібності означають, що іспанський досвід може бути дуже корисним для України, зокрема, в наступних сферах:

- повага до територіальної цілісності;
- децентралізація для різних територіальних, етнічних і культурних регіонів;
- багатовекторні можливості для зовнішньої політики;
- інституційне зміцнення.

Крім цього, підтримка і співпраця Іспанії з Україною повинні бути посилені. Є дуже багато політичних сфер (не говорячи про торговельну та інвестиційну співпрацю), де Іспанія може посилити свої зусилля на підтримку такої схожої на неї країни, як Україна. Ми завжди будемо другом України. І це не дипломатична доброзичлива, ввічлива заява, – вона ґрунтується на наведених вище подібностях.

– Якими є шляхи та засоби врегулювання цього конфлікту?

Як засновник українсько-іспанської міжпарламентської робочої групи (BPWG) у вересні 2011р. я хочу висловити мої найкращі побажання остаточного та надійного вирішення конфлікту.

Упевнений, що Україна повинна знайти власний шлях до процвітання. Це країна з великим потенціалом, яка, як вже згадувалося, багато в чому дуже схожа на Іспанію.

Отже, чи видають ці слова бажане за дійсне? Це залежатиме від еліти України. Очевидно, головним фактором успіху України може бути розширення і зміцнення її інституційної структури. Це ціль №1 – побудувати привабливий національний проект, який політично буде достатньо ефективним, щоб розв'язати сепаратистські ілюзії та залучити іноземні інвестиції. Впевнений, що українські еліти повинні працювати над цим. Адже привабливий національний проект, реформи, які об'єднують, – є найочевиднішим шляхом уникнення катастрофи. Зокрема, реальними цілями для політиків усіх країн є зміцнення

Парламенту, підвищення ефективності державної служби, запровадження розумного адміністративно-територіального устрою, забезпечення верховенства права, налагодження ефективних систем освіти та охорони здоров'я.

Водночас відкриті та міцніючі відносини (економічні, культурні та політичні) з Європою, а також значний досвід важливого партнерства з країнами СНД може бути додатковим ключовим фактором успіху в перспективі. Так само, як Іспанія має хороші відносини з Латинською Америкою й Європою. Знову ж, не забуваймо про геополітику!

Сьогодні обидва фактори, в будь-якому випадку, можуть бути великими викликами для українських політиків.

Але інше питання – роль Євросоюзу у врегулюванні конфлікту. Це підводить нас до головного й останнього питання, а саме: Чого хоче ЄС від України? Є два способи відповісти на це запитання, кожен із яких ґрунтується на різних припущеннях.

Перше. ЄС розуміє важливість континентальної геополітики. При цьому, ЄС, безумовно, повинен бути зацікавлений в Україні як у важливому геополітичному проекті по сусідству, а отже – у зміцненні України як важливої держави, розташованої між Росією й ЄС, чия територіальна цілісність повинна бути збережена та зміцнена.

Друге. Навпаки, інтерес ЄС в Україні може просто полягати в дешевій робочій силі, дешевих сільськогосподарських товарах, дешевому транзиті енергії, деяких природних ресурсах і їх похідних (залізо, марганець, титан тощо). Залежно від відповіді на це питання, політика ЄС щодо України може суттєво відрізнитися. Таким чином, ймовірність успіху внеску ЄС у вирішення нинішніх проблем України може бути різною.

Але такий аналіз приводить до шести останніх основних питань:

1) *Чи справді Брюссель знає, чого ми, європейці й українці, хочемо?*

2) *Чи Європа (й Україна, як і Західна Росія, яка також розташована в Європі) розуміє власну долю та власні глобальні цілі?*

3) *Чи брюссельські бюрократи (їх лобісти, які працюють також у всіх європейських країнах) дійсно зацікавлені в сильному європейському проекті?*

4) *Чи вистачить у ключових європейських політиків мужності та політичної волі захищати реальні інтереси Європи та робити це також в Україні?*

5) *Чи повинна Європа бути амбітним проектом, як ми, європейці, хочемо?*

6) *Чи є Україна місцем, де Європа й ЄС повинні показати, чи вони існують, чи приречені на загибель?*

Зрозуміло, що після виборів в Україні 26 жовтня 2014р. українська влада та всі сторони, залучені до конфлікту, в т.ч., безумовно, Російська Федерація і європейські лідери, повинні докласти великих зусиль для його врегулювання.

Єдиний спосіб досягти успіху в цій надзвичайній ситуації – діяти з чітким розумінням, що знаходиться на кону, шляхом спокійних і конструктивних переговорів на основі спільних інтересів і здорового глузду, а не емоцій, теорій, інтересів або позицій, що можуть відрізнитися від наших європейських. ■

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ПОГЛЯД ДИПЛОМАТІВ*

Російсько-український конфлікт, що триває вже майже рік, не є “периферійною” подією у відносинах Києва та Москви. Він набув регіонального і глобального масштабу, став викликом і загрозою світовій системі безпеки. Міжнародне співтовариство не визнало анексію Криму, засудило російську військову експансію на Донбасі.

Водночас, світова дипломатія намагається знайти шляхи і засоби врегулювання цього конфлікту. У квітні 2014р. відбулися переговори в Женеві у форматі Україна-США-ЄС-РФ. Згодом були ініційовані переговори за участі глав МЗС України, Німеччини, Франції і РФ. У вересні 2014р. представники України, ОБСЄ і РФ уклали Мінські угоди щодо врегулювання ситуації на Сході України. Переговорний процес у різних форматах триватиме.

У цьому контексті становлять інтерес думки та оцінки глав посольств, акредитованих в Україні. Посли робили висновки з конфлікту Україна-РФ, оцінювали відповідні дії країн Заходу, пропонували шляхи врегулювання конфлікту між Москвою і Києвом.

МИ ЗАЛИШАТИМЕМОСЯ НЕПОХИТНИМИ В НАШІЙ ПІДТРИМЦІ УКРАЇНИ

Саймон СМІТ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол
Сполученого Королівства
Великої Британії та
Північної Ірландії в Україні

– Які висновки з конфлікту РФ-Україна має зробити міжнародне співтовариство?

Головний висновок полягає в тому, що держави, які ігнорують норми міжнародного права та взяті на себе міжнародні зобов'язання, опиняються в ізоляції з боку міжнародного співтовариства.

– Як би Ви оцінили дії країн Заходу та міжнародних організацій в цій ситуації?

Члени міжнародного співтовариства неухильно підтримували Україну впродовж цієї кризи. Ізоляція Росії як безпосередній наслідок її дій вражає. Нещодавно Генеральний секретар ООН, а також НАТО, ОБСЄ, ЄС і США чітко заявили, що т.зв. “вибори”, організовані сепаратистами 2 листопада 2014р., були незаконними й нелегітимними та порушили Мінські угоди. Лише Росія стверджує, що ці т.зв. “вибори” мали якусь легітимність. Міжнародне співтовариство засудило дії Росії, включно з незаконною анексією Криму.

– Якими є шляхи і засоби розв'язання конфлікту між Росією та Україною?

Прем'єр-міністр Великої Британії Д.Камерон дуже чітко відкинув військовий варіант вирішення цієї кризи. Ми продовжуємо наполягати, щоб усі сторони виявили конструктивну позицію в діалозі з владою України та

дотримувалися зобов'язань, взятих на себе в рамках мінських та інших домовленостей. Російська Федерація несе особливу відповідальність. Велика Британія й надалі відіграватиме активну роль у зусиллях, спрямованих на досягнення дипломатичного вирішення, тісно співпрацюючи з Урядом України, ЄС та іншими міжнародними партнерами.

Велика Британія рішуче налаштована й надалі докласти зусиль, щоб Росія за свої дії сплачувала відповідну ціну. Із самого початку кризи Велика Британія чітко заявила про свою підтримку суверенітету й територіальної цілісності України та права народу України самостійно визначити власне майбутнє без зовнішнього втручання. Ми залишатимемося непохитними в нашій підтримці. ■

НЕ ДОЗВОЛИТИ ПЕРЕТВОРИТИ СИТУАЦІЮ НА ДОНБАСІ В ЗАТЯЖНИЙ КОНФЛІКТ

Корнел ІОНЕСКУ,
Надзвичайний і Повноважний
Посол Румунії в Україні

– Які висновки з конфлікту РФ-Україна має зробити міжнародне співтовариство?

На жаль, на цей момент поки що надто мало сигналів, які вказують, що конфлікт завершився. Тому думаю, що основні висновки будуть зроблені лише після повного врегулювання конфлікту. Наразі головна турбота міжнародного співтовариства полягає в тому, щоб не дозволити перетворити ситуацію на Донбасі на затяжний конфлікт і не дозволити кризі поширитися на інші сфери (енергетику, комерційні бар'єри тощо).

* Інтерв'ю проводилися у жовтні-листопаді 2014р.

Можу, однак, запевнити, що на рівні міжнародного співтовариства існує зацікавленість, щоб конфлікт був урегульований для подолання дестабілізуючих наслідків дій Росії в Україні. Міжнародне співтовариство почало робити перші висновки, отже – безпека в цій частині Європи набуває стратегічного значення. Це можна побачити і в Підсумковій декларації цьогоорічного саміту НАТО.

Документи, прийняті у Великій Британії¹, є досить важливими й показують, що з точки зору міжнародного співтовариства, принаймні, євроатлантичного, частиною якого є й Румунія, робляться перші серйозні висновки, пов'язані з російсько-українським конфліктом. У цьому контексті я хотів би сказати, що наша країна впродовж багатьох років намагається привернути увагу міжнародної громадськості до крихкості безпеки в розширеному Чорноморському регіоні, викликаній, насамперед, наявністю заморожених конфліктів (Придністров'я, Південна Осетія, Нагірний Карабах).

– Як би Ви оцінили дії країн Заходу та міжнародних організацій в цій ситуації?

Перебуваючи весь цей час в Україні, я помітив, що в аналітичному середовищі Києва робилися різні оцінки дій західних держав і міжнародних організацій в контексті цього конфлікту. Особисто я, як представник держави, яка докладає послідовних зусиль з надання допомоги Україні в цей період, особливо ціную зусилля західних держав і міжнародних організацій. ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, Рада Європи зробили правильні та відповідні міжнародним нормам оцінки конфлікту та докладають зусилля, використовуючи доступні їм інструменти, для його врегулювання.

Я схильний думати, що без підтримки міжнародного співтовариства ситуація в Україні на цей момент була б набагато драматичнішою. У цьому контексті я високо оцінюю солідарність, виявлену більшістю країн світу, на підтримку врегулювання складної ситуації, в якій перебуває Україна.

– Якими є шляхи і засоби розв'язання конфлікту між Росією та Україною?

Досвід інших заморожених конфліктів показує, що немає альтернативи політичним рішенням і всеохоплюючому діалогу для їх врегулювання. В цьому сенсі Румунія підтримує реалізацію Мінських угод. Але залишаються важливими послідовність і політична воля для реалізації цих угод усіма важливими гравцями. ■

РІШЕННЯ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ МАЮТЬ ПРИЙМАТИ САМІ УКРАЇНЦІ

Юрай СІВАЧЕК,
Надзвичайний і Повноважний
Посол Словацької Республіки
в Україні

– Які висновки з конфлікту РФ-Україна має зробити міжнародне співтовариство?

Конфлікт показав, що в сучасності, для якої характерні такі атрибути, як значні суспільні зміни, економічні кризи, кризи цінностей, загрози порушення прав

людини, тероризм, екстремізм та інші загрози миру та безпеці, надзвичайно важливим інструментом має бути міжнародне право.

У нинішньому поляризованому світі я сприймаю це, насамперед, з точки зору невеликих держав і відстоювання їх інтересів. Міжнародне право є для нас інструментом певної стабільності та гарантією передбачуваності міжнародних відносин.

Ми повністю підтримуємо територіальну цілісність і суверенітет України. Анексію Криму чи будь-яке втручання до внутрішніх справ України Словацька Республіка вважає неприпустимими. Рішення щодо майбутнього України мають приймати самі українці.

– Як би Ви оцінили дії країн Заходу та міжнародних організацій в цій ситуації?

Ми відзначаємо й підтримуємо прагнення українського керівництва побудувати сучасне, демократичне та консолідоване суспільство, в якому шануватиметься верховенство права й повага до членів етнічних, мовних або релігійних груп. Словачина, країни Вишеградської четвірки та ЄС очікують, що нове керівництво України, яке сформується після позачергових парламентських виборів, твердо стоятиме за процеси реформ та відстоюватиме європейські цінності.

Ми очікуємо, що новий Уряд, за підтримки нової урядової більшості в Парламенті, не лише підготує, але й здійснить конкретні реформаторські кроки, які б зміцнили країну, модернізували її економіку та реформували державний апарат. Одним з найважливіших моментів ми вважаємо інклюзивний політичний процес і пошук загальносуспільного консенсусу, особливо у вирішенні болючих соціальних та економічних питань.

Ми, разом з нашими партнерами та союзниками, готові робити свій внесок у допомогу Україні в її процесі реформ. Ця допомога матиме чіткі правила й буде обумовлена здійсненням структурних реформ, модернізацією, покращенням управління громадськими справами і зниженням рівня корупції.

Спільними скоординованими зусиллями та у співробітництві з нашими європейськими партнерами ми готові надавати допомогу та ділитися своїм досвідом трансформації і реформ.

– Якими є шляхи і засоби розв'язання конфлікту між Росією та Україною?

Політичне врегулювання кризи повинно базуватися на дотриманні незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України в рамках її міжнародно визнаних кордонів. Санкції – не ідеальний, проте необхідний інструмент впливу на дії Російської Федерації для співпраці в подоланні кризи в Україні. Від Росії ми очікуємо наступних зусиль із сприяння зниженню напруженості та досягненню стійкого миру.

Водночас ми занепокоєні серйозними наслідками гуманітарної кризи. Тому ми закликаємо всі сторони поважати міжнародне право, захищати цивільне населення та забезпечити безперешкодний доступ гуманітарним організаціям.

Ми готові й надалі підтримувати жителів, яких торкнулася криза, а також пов'язані з цим прагнення українського Уряду. ■

¹ Ідеться про документи, ухвалені на саміті НАТО, який відбувся 4-5 вересня 2014р. в Уельсі (Велика Британія). – Ред.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ПОЗИЦІЇ ЕКСПЕРТІВ

Регулярні експертні опитування Центру Разумкова з питань зовнішньої політики дають можливість визначити позиції, думки та оцінки фахівців. Зокрема, з 2006р. було проведено ряд експертних опитувань на тему українсько-російських відносин. Нинішнє опитування відбиває ставлення українських експертів до російсько-українського конфлікту.

Російська військова агресія зумовлює актуальність теми відносин між країнами з урахуванням нинішніх реалій, а також спонукає до переосмислення попередніх підходів щодо політики України на російському напрямі, спроб сформувати нове бачення перспектив відносин між країнами, визначити практичні кроки і заходи протидії експансії РФ. Саме це і стало темою останнього за часом (жовтень 2014р.) експертного опитування¹.

Сьогодні немає підстав говорити про нормалізацію відносин з РФ ближчим часом, навпаки – Москва продовжує неоголошену війну проти України, забезпечує військову, матеріальну, інформаційну підтримку сепаратистському заколоту на Донбасі. Ситуація на Сході України загрожує не тільки перетворенням на “заморожений конфлікт”, а й подальшою військовою експансією з метою руйнування української державності.

Позиції, думки та оцінки експертного середовища є важливими для розуміння причин і природи російсько-українського конфлікту, прогнозування подальшого розвитку подій, пошуку відповідей на загрози з боку РФ. При цьому слід враховувати, що анексія Криму і військова агресія на Сході України не є локальним двостороннім конфліктом. Агресія Росії має регіональний і глобальний виміри. Зокрема ці події змінили характер і атмосферу відносин на осі Захід – Росія. Очевидним є й те, що перспективи двосторонніх контактів Україна-РФ значною мірою залежатимуть від динаміки відносин ключових гравців – ЄС, США, НАТО з Росією.

Під час опитування експерти оцінювали стан двосторонніх відносин, причини та наслідки конфлікту, його вплив на світову спільноту, прогнозували подальший розвиток подій, формулювали можливі шляхи до компромісу, характеризували ефективність дій країн і міжнародних інституцій у врегулюванні цього конфлікту, відзначали окремі концептуальні підходи до формування відносин з РФ. Безумовний інтерес у цьому дослідженні становлять власно сформульовані експертами відповіді на окремі питання стосовно зазначених проблем.

Результати проведеного опитування дають підстави для наступних спостережень і висновків.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Більшість експертів переконані в тому, що сьогодні між Росією і Україною відбувається неоголошена війна. Приблизно кожен п'ятий оцінює ці події як локальний збройний конфлікт, і незначна частина опитаних характеризують ситуацію у двосторонніх відносинах як чергове загострення суперечностей.

Водночас, обираючи варіант відповіді “інше, що саме”, респонденти відзначають, зокрема, що це: оголошена війна; спланована агресія РФ щодо України; спроба силою примусити Україну йти у фарватері РФ; остаточне розлучення й початок стратегічного суперництва; протидія різним моделям існування східних слов'ян, що загострилося до військової фази.

Нарешті наголошується, що це війна, в якій Україну використовують як засіб досягнення поставлених РФ цілей². Так чи інакше, це різні варіації домінуючої в експертному середовищі думки – між Росією і Україною іде війна. Саме таке уявлення стану відносин між країнами значною мірою визначатиме наведені нижче позиції та оцінки українських експертів.

Головною причиною конфлікту експерти вважають намагання України вийти з-під впливу РФ і спроби Росії утримати її у сфері свого впливу, блокування євроінтеграційного курсу України. У цьому контексті слід нагадати тривалі наполегливі спроби Кремля заблокувати укладання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, тиск на Україну, що врешті призвело до відмови В.Януковича підписати Угоду та започаткувало процес повалення його режиму в лютому 2014р.

¹ Експертне опитування проведено Центром Разумкова 20-31 жовтня 2014р. Опитано 75 експертів, серед яких представники центральних і регіональних органів влади, державних і неурядових дослідницьких структур, вищих учбових закладів, незалежні експерти, представники ЗМІ.

² Відповіді експертів на питання “Інше, що саме” наводяться в узагальненому і скороченому вигляді.

Інша важлива причина – неприйняття Росією України як самостійної суверенної держави з незалежною зовнішньою політикою. Примітно, що третє місце в переліку причин експерти відводять особистим амбіціям Президента В.Путіна.

Привертає увагу й те, що порушення прав російськомовного населення на Сході країни причиною конфлікту вважають найменша частка опитаних. (Згадаємо, що саме ці нібито “порушення” стали мотивом для надання Радою Федерації Президенту РФ права введення військ в Україну і подальшого виправдання і підтримки сепаратистського заколоту на Сході країни). Також дуже скептично оцінюють експерти і припущення, що конфлікт виник через прихід до влади в Україні націоналістичних сил.

Формулюючи власний варіант причин конфлікту, експерти називають: різні цінності, що сповідує більшість населення в РФ і Україні, перегляд результатів “холодної війни”, страх В.Путіна перед можливістю революції в Росії, ряд трагічних помилок усіх основних акторів, синдром “пораненої імперії” тощо.

Найбільш критичним наслідком російсько-українського конфлікту експерти вважають зростання негативного ставлення громадян України та громадян Росії один до одного. З цим важко не погодитися, з огляду на гуманітарний “вододіл”, що поглиблюється між народами обох країн внаслідок розв’язаної Росією інформаційної війни проти України. Значні частки опитаних відзначають серед інших негативних наслідків – руйнування економічних зв’язків, погіршення міждержавних політико-дипломатичних відносин. Зрозуміло, що найменша частка опитаних обрали відповідь – “припинення співробітництва у військовій сфері”. У стані війни цей напрям співробітництва є неможливим априорі.

Формулюючи власний варіант відповіді на це питання, експерти називають людські жертви і трагедії, унеможливлення співпраці у вирішенні актуальних спільних проблем, руйнацію договірних відносин і загалом усього напрацьованого комплексу зв’язків у різних сферах, “холодну війну” після “гарячої фази”. Відзначається, що внаслідок агресії Кремля проти України двосторонні відносини зіпсовані на роки наперед і залишатимуться такими впродовж перебування при владі тандему В.Путін-Д.Медведєв.

Але, з іншого боку, окремі експерти відзначили, що погіршення відносин не є негативним явищем, оскільки дозволить відбудовувати відносини з РФ на користь Україні, а не лише такі, що є вигідними винятково Росії, негативні наслідки цілком окупаються прискоренням руху України від Росії. Ідеться про те, що у стратегічному плані цей конфлікт є вигідним для України.

У конфлікті з Україною Росія переслідує насамперед геополітичні цілі. У цьому переконані більшість представників експертного середовища. Ця думка цілком корелює з наведеним вище їх баченням головних причин конфлікту, зумовлених саме геополітичними амбіціями Москви. Значно менше респондентів відзначають ідеологічні і внутрішньополітичні цілі, водночас жоден з експертів не назвав економічні цілі РФ.

Більшість експертів не виключають можливості поширення російської військової експансії щодо України на інші країни. Лише кожен шостий

дотримується протилежної думки. Наголошуючи на можливості поширення експансії, респонденти насамперед називають країни Балтії (в першу чергу – Латвію і Литву), а також Молдову. Далі йдуть Казахстан і Грузія. Серед інших країн також згадується Білорусь, Польща. Деякі опитані називають усі сусідні країни.

Неоднозначними є думки щодо тактики і стратегії дій України на російському напрямі. Приблизно однакові частини респондентів відзначають наявність і відсутність у керівництва України тактики дій щодо Росії. Помітно більше респондентів наголошують на відсутності стратегії дій щодо Росії.

Натомість, більшість опитаних експертів переконані в тому, що російське керівництво має і тактику, і стратегію дій щодо України.

Експерти досить скептично оцінюють найближчі перспективи українсько-російських відносин. Більшість учасників опитування прогнозують консервацію конфлікту з наступним періодом конфронтації без застосування зброї. Але чверть респондентів наголошують на подальшій ескалації конфлікту, його переходу в широкомасштабну “гарячу фазу”.

Надаючи власний варіант відповіді, експерти прогнозують переважно тимчасову консервацію конфлікту (що супроводжуватиметься підривними діями РФ) з метою накопичення сил для подальшої ескалації.

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР КОНФЛІКТУ РФ-УКРАЇНА

Серед глобальних викликів російсько-українського конфлікту експерти насамперед називають: руйнування регіональної і глобальної систем безпеки, зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами, створення чергового “замороженого” конфлікту в Європі. З такими думками важко не погодитися. Анексія Криму та військова експансія РФ на Сході України кардинально змінили ситуацію на європейському континенті та у світі. Україна, по суті, стала плацдармом протистояння Захід-Росія, яке дедалі поглиблюється. Глобальна (ООН) і європейська (ОБСЄ) системи безпеки виявилися неспроможними адекватно та ефективно реагувати на агресію РФ. Головний безпековий механізм світового співтовариства – Рада Безпеки ООН – заблокована Росією. ОБСЄ не має ефективних механізмів урегулювання російсько-українського конфлікту. Досвід грузинської війни не став у пригоді.

Водночас, ситуація на Сході країни залишається вкрай складною і непередбачуваною – існує ймовірність створення чергового “замороженого” конфлікту – джерела нестабільності та загрози для Європи, плацдарму для подальшої експансії РФ.

У цій ситуації експерти досить стримано оцінюють ефективність санкцій Заходу щодо Росії. Можна припустити, що на позиції фахівців вплинули наступні фактори. *По-перше*, за помітного стримуючого ефекту, санкції Заходу є обмеженими та недостатніми, вони не змінили позицію Росії, тому їх слід розширити, на чому власне й наголошує українська сторона. *По-друге*, санкції значною мірою мають “відкладений ефект”, їх вплив і результати виявляться не відразу. *По-третє*, Росія має вагомий потенціал протистояння західним санкціям (великі золотовалютні запаси, природні ресурси – насамперед, енергоносії).

Оцінюючи ефективність дій окремих країн і міжнародних структур у врегулюванні конфлікту, експерти відзначають насамперед – США, Канаду, Німеччину, Велику Британію, ЄС. Такі оцінки є зрозумілими з огляду на політико-дипломатичну активність цих країн і структур, їх посередницьку діяльність, фінансово-економічну допомогу Україні, постраждалий від російської агресії. Найбільш критично оцінюється роль СНД у врегулюванні російсько-українського конфлікту. Очевидно, що СНД у цій ситуації виявила свою повну нездатність сприяти врегулюванню конфлікту між її двома учасниками.

Захід на російському напрямі керується насамперед міркуваннями безпеки та економічними інтересами. Таку думку підтримують більшість опитаних експертів. Помітно менше опитаних відзначають геополітичні інтереси та міжнародно-правові норми. А демократичні принципи головним мотивом політики Заходу щодо Росії бачать найменше число експертів. Очевидно, що в політико-економічній конфронтації Захід-РФ обидві сторони несуть економічні втрати, що безумовно впливає на позиції західних країн і в подальшому значною мірою визначатиме їх політику щодо РФ.

Експерти переконані – першочерговим кроком забезпечення гарантій безпеки України має бути зміцнення й модернізація Збройних Сил України та інших силових структур, забезпечення надійного захисту кордонів. Разом з цим, на думку експертів, важливими є також: (а) успішна інтеграція до ЄС; (б) ефективне забезпечення інформаційної безпеки країни; (в) ініціювання процесу набуття членства в НАТО; (г) реформування міжнародних механізмів безпеки. Найбільш скептично експерти ставляться до офіційного визнання військового нейтралітету України світовою спільнотою і надання відповідних гарантій. Очевидно, фахівці пам'ятають, що проголошений у 2010р. т.зв. позаблоковий статус України жодним чином не захистив її від російської агресії.

Формулюючи власний варіант відповіді на це питання, експерти наголошують на необхідності отримання особливого статусу партнерства із США, укладенні нового політичного договору з РФ за участі ЄС, США, ООН та ОБСЄ, зміни внутрішньої і зовнішньої політики, створенні системи територіальної оборони за швейцарською моделлю тощо.

Найбільш ефективним форматом політико-дипломатичних контактів з Росією опитані вважають “жєневський” – Україна-ЄС-США-РФ. Значна частина респондентів вважають найкращим комбінований (змішаний) формат залежно від ситуації. Дуже незначна частка (1,3%) підтримують двосторонні контакти – Україна-РФ, і жоден експерт не відзначив тристоронню модель – Україна-ОБСЄ-РФ (очевидно, з огляду на невиконання “Мінських домовленостей”, ухвалених саме в цьому форматі).

Серед власних варіантів експертів: будь-який з перерахованих вище форматів плюс США; Україна-Німеччина-США-РФ, Україна-ЄС-США-ОБСЄ-ООН-РФ.

ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Найближчим часом (1-3 роки) в політиці РФ щодо України позитивних змін не відбудеться. У цьому переконані абсолютна більшість експертів. Навряд чи це відбудеться й у більш віддаленій перспективі (3-5 років), хоча кожен п'ятий наголошує на можливості змін на краще. Найбільша частка респондентів вважають, що такі зміни можливі через 5-10 років. Очевидно, сподівання на позитивні зміни в політиці РФ пов'язуються з можливими змінами у внутрішньополітичній ситуації в Росії, зокрема, в її політичному керівництві в середньостроковій перспективі.

На думку експертів, є ряд “червоних ліній”, які Україна не може перетинати для врегулювання конфлікту з РФ. Насамперед, для України є неможливими: відмова від Угоди про асоціацію з ЄС, визнання приєднання Криму до РФ, визнання незалежності т.зв. ЛНР і ДНР, приєднання до Євразійського економічного союзу, передача у спільне управління з РФ газотранспортної системи, вступ до ОДКБ тощо. Дещо менш категоричною є відмова від надання російській мові конституційного статусу другої державної мови.

Водночас, експерти вважають, що Москва може вдатися до окремих компромісних кроків для врегулювання конфлікту з Києвом. Зокрема, найбільші частки респондентів вважають, що Росія могла б піти на: вивід військ з території України; перегляд газового договору з Україною на взаємовигідних умовах; скасування торговельних обмежень щодо України. Проте з інших важливих питань, як то – Крим, т.зв. ЛНР і ДНР, перспективи приєднання України до НАТО та ін., на думку респондентів, компроміс з боку РФ є неможливим.

Отже, можна констатувати, що ряд головних проблем двосторонніх відносин наразі не має прийнятного розв'язання.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ КРОКИ УКРАЇНИ НА РОСІЙСЬКОМУ НАПРЯМІ

На нинішньому етапі найбільш оптимальною моделлю відносин з РФ є “обмежене партнерство”, що передбачає жорстке відстоювання національних інтересів і визначення пакета питань, де компроміс є неможливим. Таку думку підтримують більшість експертів. Однак, чверть – виступають за більш жорсткий варіант згортання співробітництва та контактів з РФ, стримування Росії і встановлення режиму “холодної війни”. При цьому, ніхто з опитаних не поділяє ідею повернення до попередньої практики декларативного стратегічного партнерства. Дуже незначна частка

виступають на підтримку курсу на поетапне врегулювання конфлікту і встановлення в перспективі реального стратегічного партнерства.

Привертають увагу і власні варіанти експертів. Зокрема, пропонується воєнно-силове стримування можливої ескалації збройної агресії за одночасного формування ефективної системи державного управління у кризових ситуаціях воєнного характеру та підтримання необхідних оборонних можливостей.

Також пропонується продовження переговорного процесу із залученням третіх сторін з одночасним застосуванням українських і міжнародних санкцій щодо РФ до припинення нею підтримки сепаратистів та інформаційної війни проти України.

Серед практичних кроків з мінімізації конфлікту з РФ однакове число експертів насамперед відзначають модернізацію і зміцнення Збройних Сил України та позбавлення енергетичної залежності від Росії. За оцінками експертів, також дуже важливими є: максимальне залучення до переговорного процесу з РФ третіх країн-партнерів України; диверсифікація міжнародних торговельно-економічних контактів для позбавлення залежності від російських ринків збуту; затвердження курсу інтеграції до НАТО з перспективою вступу; формування нової природи переговорного процесу за європейськими правилами і стандартами.

Слід додати, що, на думку експертів, також варто переглянути договірно-правову базу Україна-РФ та інституційні механізми двосторонніх відносин. Це виглядає логічним – з огляду на те, що, зокрема, базовий українсько-російський Договір про дружбу, співробітництво і партнерство де-факто зруйнований анексією Криму та агресією РФ на Сході України. Водночас, за нинішніх реалій важко уявити проведення засідання Українсько-Російської міждержавної комісії в попередньому форматі.

Формулюючи власні погляди, експерти наголошують на зміцненні стратегічного партнерства із США, технічному обладнанні державного кордону, створенні загонів територіальної оборони, поширенні Україною інформації про агресію РФ в самій Росії та у світі.

Експерти погоджуються з необхідністю усвідомлення та визначення дій нинішнього керівництва РФ щодо України як агресії, що завдала колосальних людських, територіальних та економічних втрат. На думку респондентів, необхідно формувати нову філософію, новий підхід до двосторонніх відносин з метою протистояння російському впливу. Серед можливих складових цього підходу експерти насамперед виокремлюють підвищення економічної, енергетичної незалежності України, максимальний прагматизм, відстоювання національних інтересів, відмову від російської моделі державно-політичного розвитку та незворотність курсу європейської інтеграції. Також опитані погоджуються з необхідністю перегляду засад державно-політичних відносин з Росією.

Підсумовуючи думки експертів, слід констатувати – ситуація у відносинах Києва й Москви потребує нової оцінки та перегляду природи, ідеології і загалом інституційної системи відносин з РФ у ключових сферах – з огляду на те, що нинішня політика РФ щодо України є головною загрозою українській державності.

ВИСНОВКИ

Перше. На думку експертів, сьогодні між Росією та Україною відбувається неоголошена війна. Головними причинами конфлікту є намагання України вийти з-під впливу РФ і спроби Росії утримати її у сфері свого впливу, блокування євроінтеграційного курсу України, неприйняття Росією України як самостійної суверенної держави, а також особисті амбіції В.Путіна. Найбільш критичним наслідком російсько-українського конфлікту є зростання негативного ставлення народів України і Росії один до одного.

Росія переслідує насамперед геополітичні цілі. Російська експансія може поширитись і на інші країни. Експерти скептично оцінюють найближчі перспективи українсько-російських відносин. Прогнозується консервація конфлікту з наступним періодом конфронтації без застосування зброї.

Друге. Глобальними викликами російсько-українського конфлікту є: руйнування регіональної і глобальної систем безпеки; зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами; створення чергового “замороженого” конфлікту в Європі. Оцінюючи ефективність дій окремих країн і міжнародних структур у врегулюванні конфлікту, експерти відзначають насамперед США, Канаду, Німеччину, Велику Британію, ЄС. При цьому дещо стримано оцінюється ефективність санкцій Заходу, який керується на російському напрямі насамперед міркуваннями безпеки та економічними інтересами.

Експерти переконані – першочерговим кроком забезпечення гарантій безпеки України має бути зміцнення й модернізація Збройних Сил України та інших силових структур, забезпечення надійного захисту кордонів.

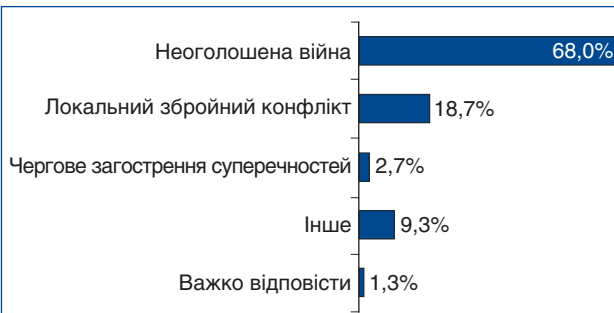
Третє. Найближчим часом (1-3 роки) в політиці РФ щодо України позитивних змін не буде. На думку експертів, є ряд питань, з яких компроміс з РФ є неможливим. Насамперед ідеться про Крим, ситуацію на Сході України, її європейську інтеграцію тощо.

Четверте. На нинішньому етапі найбільш оптимальною моделлю відносин з РФ є “обмежене партнерство”, жорстке відстоювання національних інтересів і визначення пакета питань, де компроміс є неможливим. Серед практичних кроків з мінімізації конфлікту – модернізація і зміцнення Збройних Сил України та позбавлення енергетичної залежності від РФ. Також дуже важливими є максимальне залучення до переговорного процесу з РФ третіх країн-партнерів України.

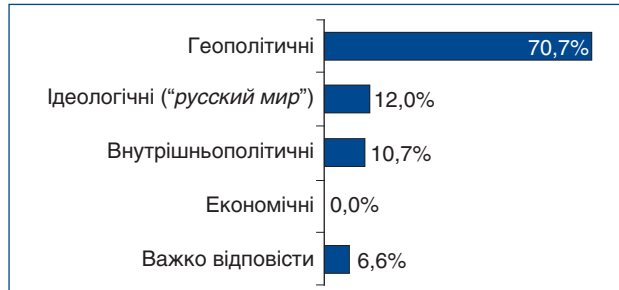
Експерти погоджуються з необхідністю усвідомлення та визначення дій нинішнього керівництва РФ щодо України як агресії, що завдала колосальних людських, територіальних та економічних втрат. На їх думку, необхідно формувати нову філософію двосторонніх відносин з метою протистояння російському впливу.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Як Ви оцінюєте нинішні відносини України і Росії? % опитаних експертів

Які цілі переслідує Росія в російсько-українському конфлікті? % опитаних експертів

Якими є основні причини російсько-українського конфлікту?*

Намагання України вийти з-під впливу РФ і спроби Росії утримати Україну у сфері свого впливу, блокування євроінтеграційного курсу України	85,3
Неприйняття Росією України як самостійної, суверенної держави з незалежною зовнішньою політикою	74,7
Особисті амбіції Президента В.Путіна	57,3
Геополітичне суперництво Росії і США	44,0
Загроза для Росії можливого вступу України до НАТО	32,0
Усунення проросійського режиму В.Януковича за підтримки Заходу	10,7
Неготовність обох країн до утвердження дійсно добросусідських, рівноправних, взаємовигідних відносин	6,7
Прихід до влади в Україні націоналістичних сил	4,0
Порушення прав російськомовного населення на Сході України	2,7
Інше	8,0
Важко відповісти	0,0

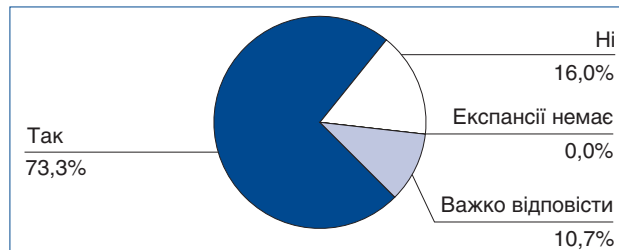
* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Якими є найбільш негативні наслідки російсько-українського конфлікту для двосторонніх відносин?*

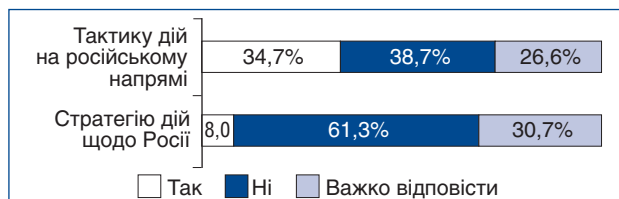

* Експертам пропонувалося відзначити три прийнятні варіанти відповіді.

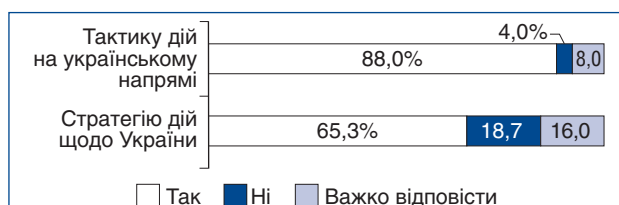
Чи може російська військова експансія щодо України поширитися на інші країни? % опитаних експертів

Чи має українське керівництво...? % опитаних експертів

Чи має російське керівництво...? % опитаних експертів

Який сценарій подальшого розвитку відносин Україна-Росія є найбільш реальним у найближчій перспективі (рік-два)? % опитаних експертів

Консервація конфлікту з наступним періодом конфронтації без застосування зброї	60,0
Подальша ескалація конфлікту, його перехід у широкомасштабну "гарячу фазу"	26,7
Поступове врегулювання російсько-українського конфлікту з наступним встановленням добросусідських, партнерських відносин	2,7
Інше	8,0
Важко відповісти	2,6

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР КОНФЛІКТУ РФ-УКРАЇНА

Якими є глобальні виклики російсько-українського конфлікту?*

% опитаних експертів

Руйнування регіональної і глобальної системи безпеки	78,7
Зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами	58,7
Створення чергового "замороженого" конфлікту в Європі	45,3
Посилення політико-економічної конфронтації по осі Захід-РФ	36,0
Зниження ефективності міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї	26,7
Активізація сепаратистських рухів	20,0
Формування нових розподільчих ліній на європейському континенті	16,0
Створення Росією потужного антизахідного блоку	4,0
Інше	2,7
Важко відповісти	0,0

* Експертам пропонувалося відзначити три прийнятні варіанти відповіді.

Як Ви оцінюєте ефективність санкцій країн Заходу щодо Росії для врегулювання російсько-українського конфлікту?*

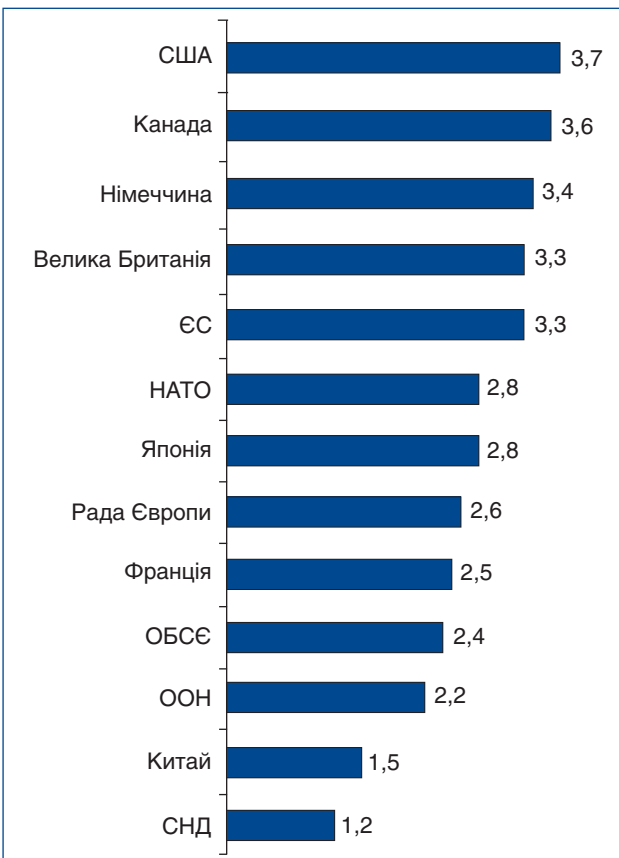
% опитаних експертів

Середній бал	3,2
--------------	-----

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що санкції є зовсім неефективними, а "5" – надзвичайно ефективними.

Як Ви оцінюєте ефективність дій окремих країн і міжнародних організацій для врегулювання російсько-українського конфлікту?*

середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що дії є зовсім неефективними, а "5" – надзвичайно ефективними.

Які мотиви є домінуючими в політиці Заходу щодо Росії?*

% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити два прийнятні варіанти відповіді.

Якою мірою впливають наведені заходи на зміцнення гарантій безпеки України?*

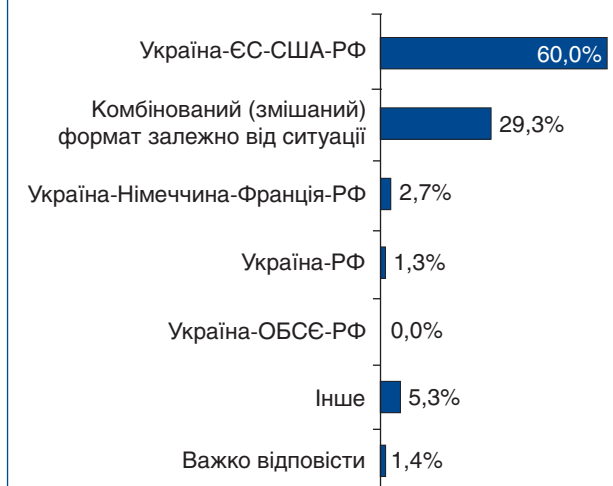
середній бал

Зміцнення й модернізація Збройних Сил України та інших силових структур, забезпечення надійного захисту кордонів	4,7
Успішна інтеграція до ЄС	4,4
Ефективне забезпечення інформаційної безпеки країни	4,2
Ініціювання процесу набуття членства в НАТО	3,7
Реформування міжнародних механізмів безпеки (ООН, ОБСЄ)	3,1
Укладення нового міжнародного договору про безпеку і співробітництво в Європі	2,7
Відновлення Україною статусу ядерної держави	2,4
Офіційне визнання військового нейтралітету України світовою спільнотою та надання відповідних міжнародних гарантій	1,8
Інше	5,0

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що заходи зовсім не впливають, а "5" – максимально впливають.

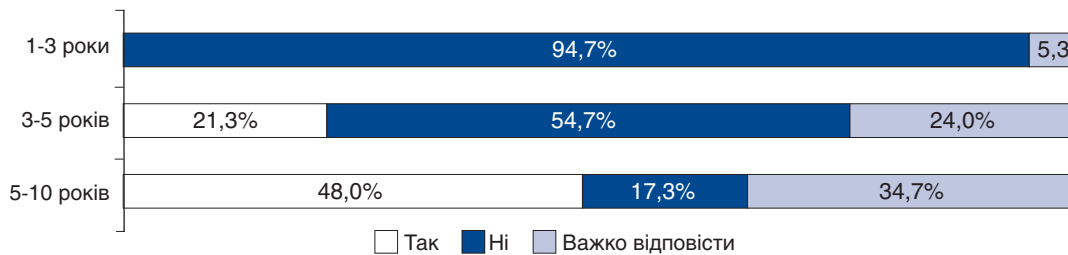
Який формат політико-дипломатичних контактів України з Росією є наразі найбільш ефективним?*

% опитаних експертів

ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Чи можуть відбутися зміни на краще в політиці Росії щодо України?
% опитаних експертів

Чи може Україна вдатися до наступних кроків для розв'язання конфлікту з Росією?
% опитаних експертів

	Так	Ні	Важко відповісти
Відмова від Угоди про асоціацію з ЄС	0,0	100,0	0,0
Визнання приєднання Криму до Росії	4,0	93,3	2,7
Визнання незалежності ДНР і ЛНР	2,7	93,3	4,0
Приєднання до Євразійського економічного союзу	2,7	92,0	5,3
Передача у спільне з Росією управління газотранспортної системи України	4,0	89,3	6,7
Вступ до Організації Договору про колективну безпеку	6,7	86,7	6,6
Запровадження федеративного устрою України	10,7	78,7	10,6
Поглиблення участі в СНД	10,7	74,7	14,6
Визнання ЛНР і ДНР автономними утвореннями у складі України	17,3	73,3	9,4
Надання російській мові конституційного статусу другої державної мови	24,0	69,3	6,7
Відмова від намірів приєднання в майбутньому до НАТО	17,3	69,3	13,4

Чи може Росія вдатися до наступних кроків для розв'язання конфлікту з Україною?
% опитаних експертів

	Так	Ні	Важко відповісти
Визнання права України приєднатися в перспективі до НАТО	8,0	86,7	5,3
Припинення інформаційної війни проти України	10,7	81,3	8,0
Визнання факту анексії Криму і згода на процес політико-дипломатичного врегулювання "кримського питання"	13,3	80,0	6,7
Визнання участі російських військ у конфлікті на Сході України, готовність компенсувати витрати на відбудову Донбасу	10,7	80,0	9,3
Припинення педалювання теми захисту прав російськомовних громадян України	17,3	72,0	10,7
Припинення підтримки бойовиків ДНР і ЛНР	32,0	57,3	10,7
Відмова від блокування Угоди про асоціацію України і ЄС	41,3	49,3	9,4
Скасування торговельних обмежень щодо України	46,7	34,7	18,6
Вивід військ з території України	52,0	30,7	17,3
Перегляд газового договору з Україною на взаємовигідних умовах	50,7	30,7	18,6

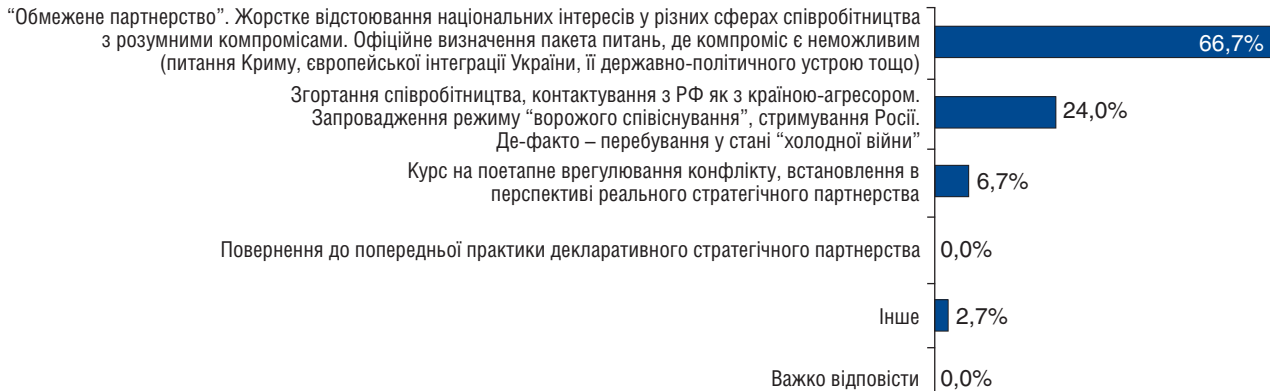
Що з наведеного може сприяти врегулюванню російсько-українського конфлікту?*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що зовсім не сприяє, а "5" – максимально сприяє.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ КРОКИ УКРАЇНИ НА РОСІЙСЬКОМУ НАПРЯМІ

Яка модель відносин з Росією є найбільш прийнятною на нинішньому етапі?
% опитаних експертів

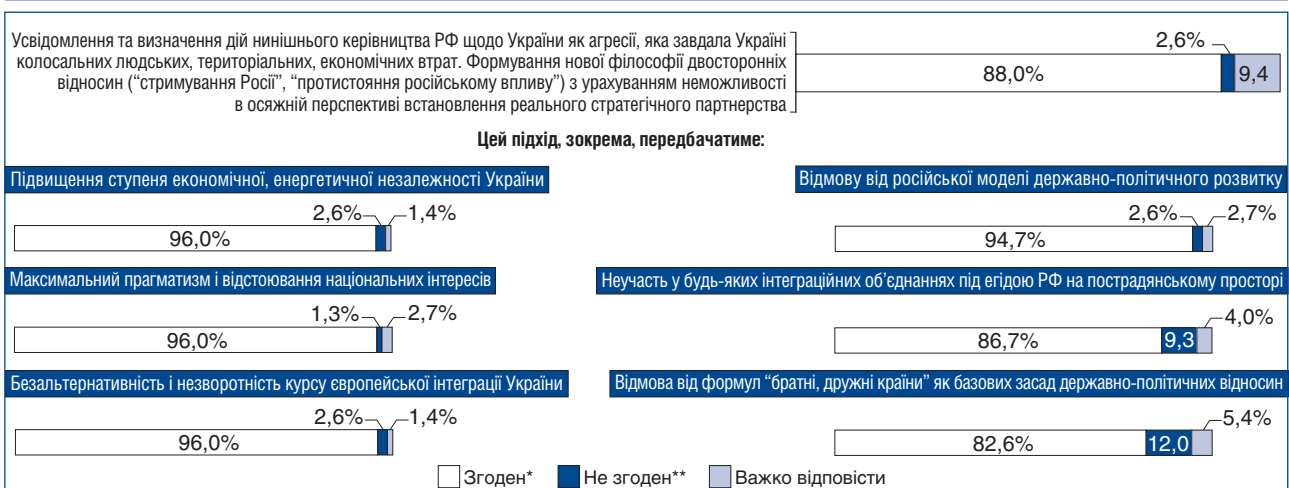

Якими мають бути практичні кроки України щодо мінімізації російсько-українського конфлікту?*
% опитаних експертів

Модернізація і зміцнення Збройних Сил України	88,0
Орієнтація на позбавлення енергетичної залежності від РФ	88,0
Максимальне залучення до переговорного процесу з РФ третіх країн – партнерів України і міжнародних організацій	77,3
Забезпечення кардинальної диверсифікації міжнародних торговельно-економічних контактів з метою позбавлення від надмірної залежності від російських ринків збуту	73,3
Затвердження курсу інтеграції до НАТО з перспективою вступу	72,0
Формування нової природи переговорного процесу на засадах прозорості, відкритості, публічності, за європейськими правилами, нормами і стандартами, без кулуарних домовленостей	52,0
Перегляд нормативно-правової бази Україна-РФ з огляду на нинішній стан двосторонніх відносин	44,0
Перегляд двосторонніх інституційних механізмів українсько-російських відносин	42,7
Ефективна реалізація мирного плану Президента П.Порошенка	32,0
Запровадження візового режиму з РФ	30,7
Реалізація проекту “Стіна”	29,3
Інше	1,3
Важко відповісти	1,3

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Чи підтримуєте Ви наступний концептуальний підхід до розвитку відносин з Росією?
% опитаних експертів

* Суми варіантів відповіді “згоден” і “скоріше згоден”.

** Суми варіантів відповіді “не згоден” і “скоріше не згоден”.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН ОЧИМА ГРОМАДЯН

Складовою досліджень Центру Разумкова у сфері зовнішньої політики є моніторинг громадської думки. Його результати дають можливість визначити динаміку геополітичних орієнтацій українських громадян, з'ясувати їх оцінки відносин України з іншими державами та міжнародними організаціями.

Безумовно, найбільшу стурбованість викликають відносини з Росією. Де-факто, між країнами точиться неоголошена війна, зіпсовані міждержавні політико-дипломатичні відносини, зруйновані економічні зв'язки, зросло негативне ставлення громадян України до росіян і навпаки. Є підстави говорити, що кардинальна зміна суспільної свідомості внаслідок розв'язаної Росією інформаційної війни довго визначатиме характер та атмосферу двосторонніх відносин.

Процеси, що відбуваються у відносинах Україна-РФ, загрожують суверенітету, територіальній цілісності та загалом державності України.

Це дослідження присвячене проблемам взаємовідносин Україна-Росія¹. Під час опитування громадяни оцінювали стан відносин Україна-РФ, політику України стосовно Росії і російську політику на українському напрямі, характеризували події, що відбуваються на Сході країни, прогнозували подальший розвиток двосторонніх контактів, висловлювали думки стосовно зовнішньополітичних пріоритетів України.

Узагальнені результати дослідження та окремі порівняння з попередніми даними моніторингу дають підстави для наступних спостережень і висновків.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Найчастіше громадяни оцінюють нинішні відносини України та Росії як ворожі. Таку думку поділяють більшість респондентів. Їх частка останнім часом (квітень-жовтень 2014р.) помітно зросла. Понад чверть опитаних характеризують відносини двох країн більш обережно – як погані, і майже ніхто (незначна частка – 1,1%) не вважає їх добрими. Такі оцінки є зрозумілими з огляду на анексію Криму в березні 2014р. і збройну російську агресію на Сході України. Найбільш негативно оцінюють двосторонні відносини респонденти Західного регіону².

Досить критично характеризується і політика Києва стосовно Москви та російська політика на українському напрямі. Більшість респондентів, оцінюючи політику Києва та Москви, обирають характеристики – “явно недружня політика”, “невизначена, суперечлива”, “бажання покращити своє становище за рахунок сусіда”.

Динаміка цих порівняльних оцінок свідчить про сталу проблемну ситуацію у взаємовідносинах. Однак, слід привернути увагу до двох моментів.

По-перше, впродовж 2002-2012рр. громадяни найчастіше оцінювали політику країн як “невизначену, суперечливу”, при цьому значна частка респондентів вважали її “прагматичним взаємовигідним партнерством”. (Епізодичний сплеск негативних оцінок спостерігався в березні-листопаді 2009р. – в період загострення українсько-російських відносин). Але у 2014р. вже помітно переважає характеристика “явно недружня політика”. Тобто картина оцінок стала значно більш негативною.

По-друге, у 2014р. оцінки російської політики є переважно критичними – більшість опитаних вважають її явно недружною. Аналогічно оцінюють українську політику лише близько третини респондентів.

Помітними є регіональні відмінності. Зокрема, на Донбасі найбільш негативно оцінюють українську політику стосовно РФ і найбільш позитивно – російську політику щодо України.

¹ Використані результати опитувань, проведених соціологічною службою Центру Разумкова з лютого 2000р. по жовтень 2014р. Останнє за часом дослідження проведене 10-14 жовтня 2014р. в усіх регіонах України, за винятком Криму. Опитано 2 004 респонденти віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Опитування, результати яких наводяться тут, здійснювалися в усіх областях України та Києві (у 2014р. – за винятком Криму), є репрезентативними стосовно дорослого населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка кожної вибірки не перевищує 2,3%.

² Використовується наступний розподіл територій за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області; **Донбас**: Донецька та Луганська області.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

На думку громадян, головними причинами російсько-українського конфлікту є неприйняття Росією української євроінтеграції, намагання України вийти з-під впливу РФ. Майже однакові частки респондентів переконані в тому, що цей конфлікт виник внаслідок того, що Москва намагається блокувати євроінтеграційний курс Києва, залишити Україну у сфері свого впливу. Очевидно, що ці речі взаємопов'язані – Росія використовувала всі можливі важелі тиску (політичні, економічні, енергетичні, гуманітарні, інформаційні) для того, щоб з одного боку, загальмувати процес укладання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, з іншого – залучити Україну до участі в Митному союзі під егідою РФ. Отже, ці геополітичні причини, на думку респондентів, є найбільш важливими.

Водночас ненабагато менше громадян відзначають ще одну глибинну причину нинішньої російсько-української кризи – неприйняття Росією України як самостійної, суверенної держави з незалежною зовнішньою політикою.

Серед інших причин респонденти також відзначають загрозу для Росії можливого вступу України до НАТО. Привертає увагу, що найменша частка респондентів схильні вважати причиною конфлікту порушення прав російськомовного населення на Сході України – на чому наголошує офіційна російська пропаганда.

Найбільш негативним наслідком російсько-українського конфлікту є руйнування економічних зв'язків між країнами. Цю думку поділяють більшість респондентів. На другому місці – зростання негативного ставлення українців до росіян і, відповідно – росіян до українців. (Слід додати, що абсолютна більшість респондентів переконані, що за останній рік відносини між громадянами України та Росії погіршилися. Найбільша частка переконаних у цьому – в Західному регіоні). Серед інших наслідків конфлікту респонденти відзначають погіршення міждержавних політико-дипломатичних відносин і протистояння в енергетичній сфері.

Отже, респонденти усвідомлюють, що цей конфлікт завдав величезних економічних втрат, що, безумовно, позначається на соціальному становищі громадян. Водночас, очевидно й те, що саме погіршення міжлюдських стосунків на рівні Україна-Росія переважною мірою визначатиме характер та атмосферу взаємовідносин між Києвом і Москвою.

На регіональному рівні оцінки респондентів кардинально не відрізняються.

СИТУАЦІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ

На Сході України відбувається війна між Росією і Україною, – саме таку думку найчастіше поділяють респонденти. Водночас, досить часто громадяни відзначають, що події на Сході України – це сепаратистський заколот, підтриманий Росією. Загалом, обидві позиції кореспондуються в головному – Росія здійснює ворожу політику втручання у внутрішні справи України різними засобами (пряма агресія, допомога сепаратистам тощо).

Явно менше респондентів вважають, що на Сході України відбувається громадянська війна – конфлікт між проукраїнськи і проросійськи налаштованими

громадянами. Найменша частка опитаних переконані в тому, що на Сході України відбувається боротьба за незалежність Донецької і Луганської народних республік.

На регіональному рівні позиції респондентів кардинально відрізняються. Якщо на Заході більшість переконані в тому, що на Сході країни відбувається війна між Україною і РФ, то респонденти Донбасу оцінюють ці події переважно або як боротьбу за незалежність ДНР і ЛНР, або як громадянську війну.

У цих подіях (ситуація на Донбасі) винна Росія. В цьому переконані більшість респондентів. Водночас близько чверті опитаних покладають вину на обидві сторони, а найменша частка – вважають винною в цьому конфлікті Україну. Такі позиції загалом кореспондуються з попередніми оцінками громадян (зокрема з оцінками політики Росії на українському напрямі, причинами конфлікту Москви та Києва тощо). Досить помітними є регіональні відмінності – на Заході та в Центрі більшість опитаних звинувачують Росію, на Півдні найчастіше відзначають вину обох сторін, а на Донбасі найбільша частка опитаних переконані, що в конфлікті винна Україна.

Ставлення до перемир'я на Донбасі є неоднозначним. Близько третини респондентів оцінюють перемир'я, встановлене на Сході України в результаті Мінських домовленостей, позитивно, майже стільки ж – негативно, решта – або нейтрально, або вагаються з відповіддю.

Така картина оцінок є зрозумілою, з огляду на нинішню ситуацію на Сході України, де після Мінських домовленостей дещо знизилася воєнна активність, однак бойові дії тривають і мають тенденцію до ескалації.

Помітними є регіональні відмінності: на Заході найчастіше висловлюють негативне ставлення до перемир'я, на Донбасі – позитивне.

СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Загалом, ставлення громадян до окремих персоналій і міжнародних інституцій певною мірою корелює з їх попередніми оцінками та думками. **Тому не є дивним, що ставлення до Президента Росії В.Путіна, російського Парламенту та Уряду є в цілому негативним.**

Однак, слід відзначити явні регіональні відмінності – на Донбасі, на відміну від решти регіонів, респонденти висловлюють переважно позитивне ставлення до В.Путіна й державних органів Росії. Найбільш негативне ставлення – на Заході України.

Водночас, стосовно громадян Росії переважає позитивне або нейтральне ставлення. Хоча слід зазначити, що впродовж квітня-жовтня 2014р. спостерігається погіршення оцінок – помітно зросла частка опитаних, які демонструють негативні почуття стосовно росіян, і відповідно зменшилося число позитивно налаштованих респондентів. Очевидно, ця тенденція залежатиме від подальшого розвитку ситуації у відносинах Україна-РФ.

Ставлення громадян України до лідерів Білорусі, Німеччини, США, як і до Президента України загалом

є позитивним. Очевидно, у випадку з О.Лукашенком на оцінки громадян вплинула його досить стримана позиція щодо російсько-українського конфлікту. А ставлення до лідерів Німеччини та США обумовлене їх активною підтримкою України у протистоянні з РФ. Саме це визначає також позиції громадян щодо міжнародних організацій: переважно позитивним є ставлення до ЄС, МВФ, НАТО, і загалом негативним – до Митного союзу.

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН УКРАЇНА-РОСІЯ

Громадяни досить скептично оцінюють перспективи розвитку відносин Україна-РФ ближчими роками. Помітно переважають думки про їх подальше погіршення. Найменше респонденти схильні прогнозувати покращення контактів Києва й Москви; значна частка опитаних утримується від однозначних оцінок. Слід констатувати, що думки респондентів, висловлені в жовтні 2014р., помітно відрізняються від результатів досліджень попередніх років (2006-2012рр.) – тоді респонденти були більш оптимістично налаштовані, вважаючи, що відносини Києва та Москви або покращаться, або залишаться без змін.

Водночас суттєво змінилися думки респондентів стосовно того, якою має бути політика України на російському напрямі. Якщо впродовж 2002-2012рр. стабільна більшість опитаних підтримували поглиблення співпраці з Росією, то в жовтні 2014р. картина оцінок кардинально змінилася – найчастіше громадяни відзначали необхідність дистанціювання від РФ: ішлося або про зменшення співпраці і впливу Росії на Україну, або про згортання співробітництва з Москвою.

Досить передбачуваними є регіональні відмінності – на Заході підтримують зменшення або згортання співробітництва з РФ, а на Донбасі більшість респондентів виступають за поглиблення відносин з Росією.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

Громадяни загалом підтримують європейську інтеграцію України. Стосовно вибору шляхів і напрямів регіональної інтеграції чітко простежуються проєвропейські орієнтації респондентів. Більшість із них підтримують вступ України до ЄС і водночас виступають проти приєднання України до Митного союзу, створення єдиної союзної держави Росії, Білорусі та України або вступу України до складу РФ.

Оцінюючи геополітичні орієнтації громадян, слід відзначити, принаймні, два важливі моменти.

По-перше, респонденти, найчастіше не підтримуючи збереження позаблокового статусу України, бачать майбутнє України радше у складі НАТО, ніж у Ташкентському договорі. Неоднозначним є і ставлення респондентів до виходу України з СНД. *По-друге*, обираючи європейський вектор розвитку, громадяни загалом не схильні до радикальних кроків на російському напрямі. Зокрема, вони переважно не підтримують запровадження візового режиму з РФ, розрив дипломатичних відносин і заборону ввезення в Україну російських товарів.

Пріоритетними для України є відносини з країнами ЄС. Таку думку наразі найчастіше висловлюють громадяни України. Слід зазначити, що попередніми роками (2000-2012рр.) респонденти традиційно віддавали перевагу двом зовнішньополітичним напрямам: відносинам з країнами ЄС і Росією, вважаючи їх фактично рівнозначними пріоритетами зовнішньої політики країни. В той період у суспільстві спостерігалось стабільно позитивне ставлення до розвитку контактів як з Євросоюзом, так і на російському напрямі. Останні дослідження фіксують максимальний рівень усвідомлення важливості відносин з ЄС і падіння до мінімальної позначки підтримки важливості контактів з Росією.

ВИСНОВКИ

Перше. На думку громадян, наразі відносини України й Росії є радше ворожими. Російська політика на українському напрямі є явно недружньою. Водночас, досить критично оцінюється й політика Києва стосовно Москви.

Серед головних причин російсько-українського конфлікту – неприйняття Росією інтеграції України до ЄС, намагання України вийти з-під російського впливу. Загалом, Росія не сприймає Україну як самостійну, суверенну державу.

Найбільш негативним наслідком російсько-українського конфлікту є руйнування економічних зв'язків між країнами, поглиблення “вододілу” між народами України та Росії – тобто зростання негативного ставлення українців до росіян і, відповідно, росіян до українців.

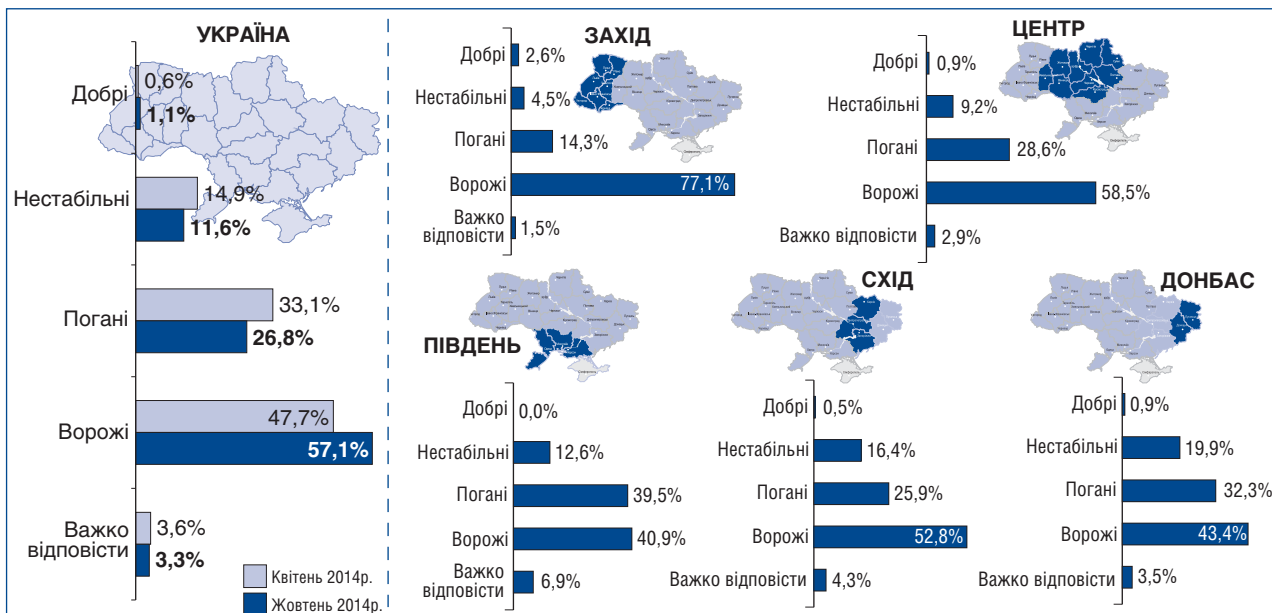
Друге. На Сході України відбувається війна між Росією та Україною. Росія здійснює ворожу політику втручання у внутрішні справи України різними засобами. В цих подіях винна насамперед Росія. Відтак, ставлення до Президента Росії В.Путіна, російських Парламенту та Уряду є загалом негативним. Оцінки перемир'я на Донбасі, встановленого в результаті Мінських домовленостей, є неоднозначними.

Третє. Громадяни досить скептично, з тривогою оцінюють перспективи розвитку відносин Україна-Росія ближчими роками, прогножуючи їх погіршення. Найчастіше респонденти підтримують дистанціювання від РФ – або зменшення співпраці і впливу РФ на Україну, або згортання співробітництва.

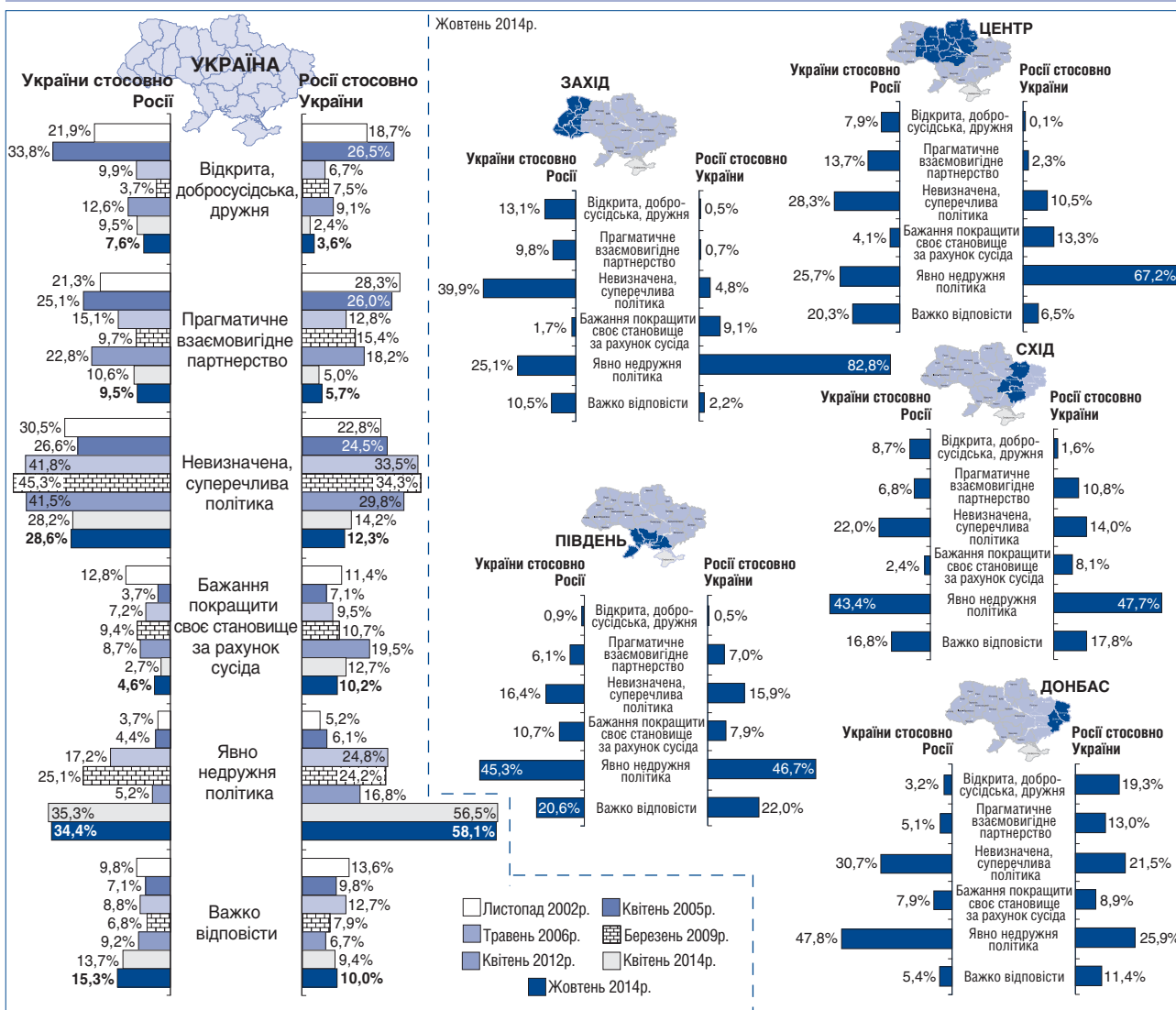
Четверте. В суспільстві спостерігається переважна підтримка європейської інтеграції України й водночас явне неприйняття пострадянської інтеграції під егідою РФ у рамках Митного союзу. На думку громадян, пріоритетними для України є відносини з країнами ЄС.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Як би Ви охарактеризували нинішні відносини України і Росії?
% опитаних

Як Ви оцінюєте політику України стосовно Росії і Росії стосовно України?
% опитаних

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

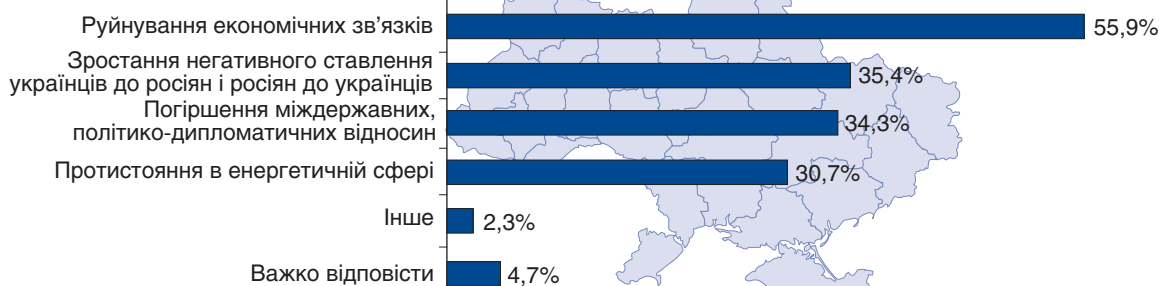
У чому полягають основні причини російсько-українського конфлікту?*
% опитаних

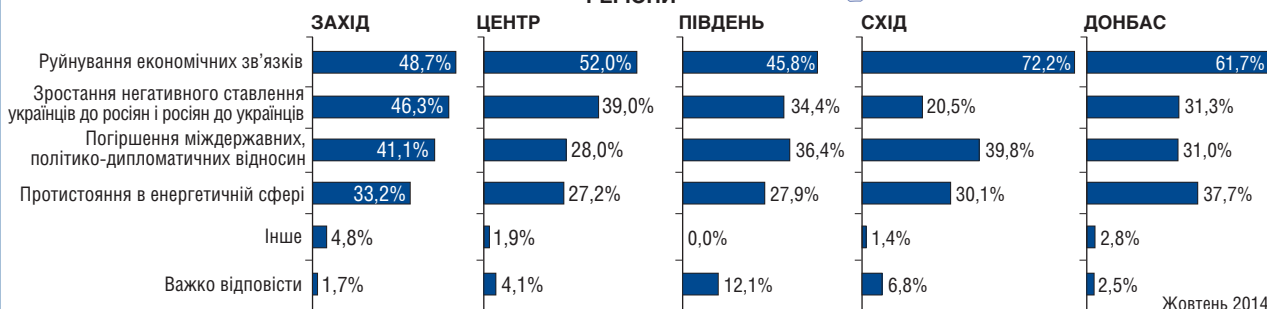
Жовтень 2014р.

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Якими є найбільш негативні наслідки російсько-українського конфлікту для двосторонніх відносин?*
% опитаних

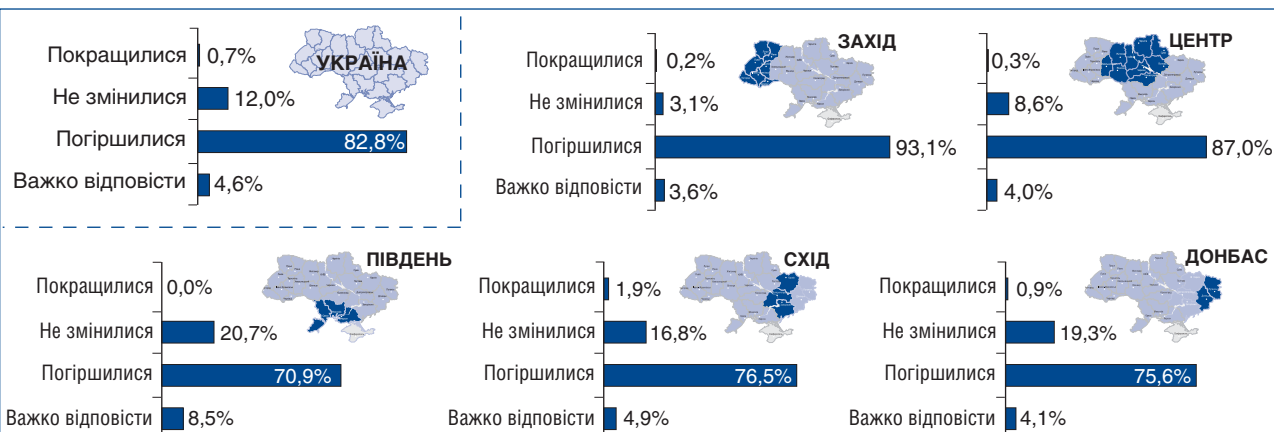
РЕГІОНИ

Жовтень 2014р.

* Респондентам пропонувалося відзначити два прийнятні варіанти відповіді.

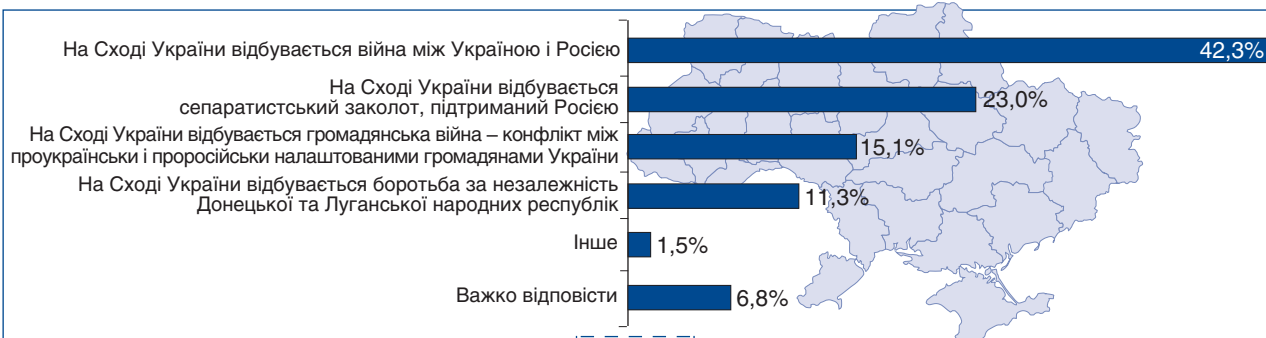
Як за останній рік змінилися відносини між народами України і Росії?*
% опитаних

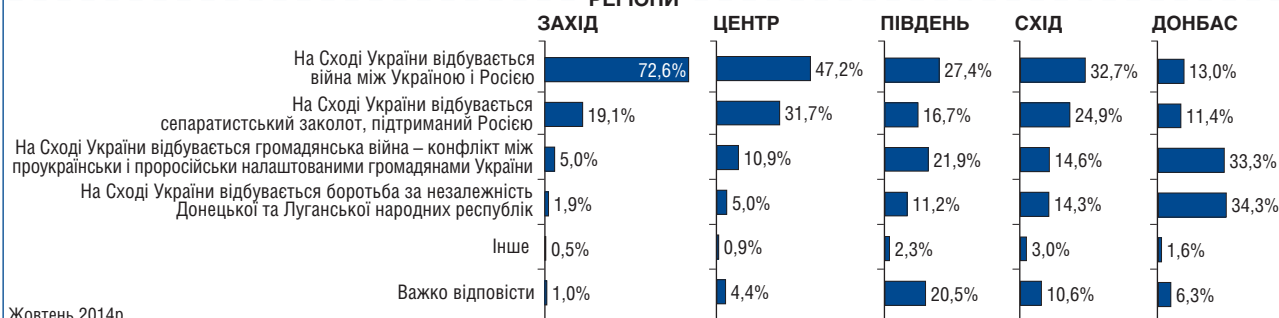
Жовтень 2014р.

СИТУАЦІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ

З яким твердженням стосовно ситуації на Сході України Ви згодні найбільшою мірою?
% опитаних

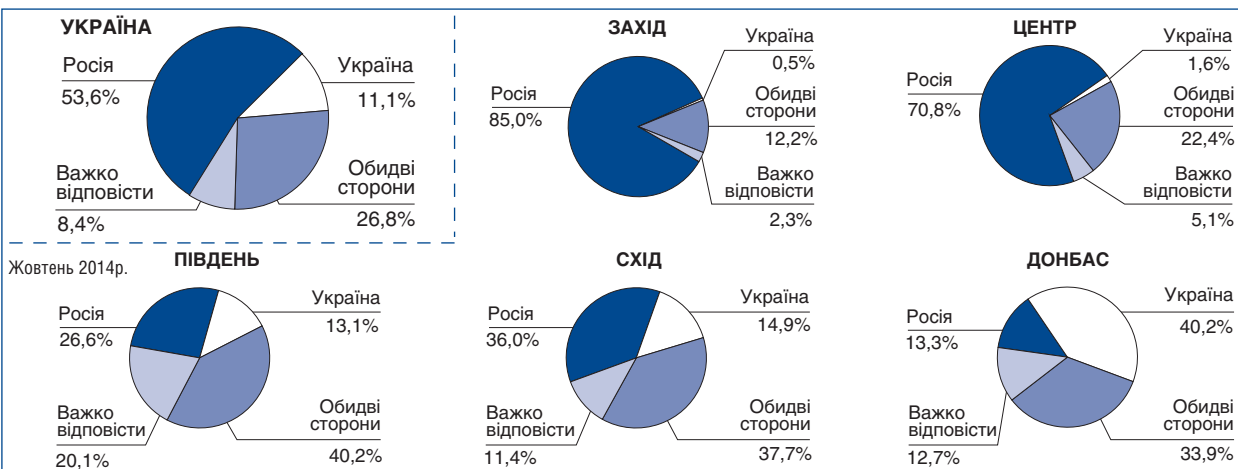

РЕГІОНИ

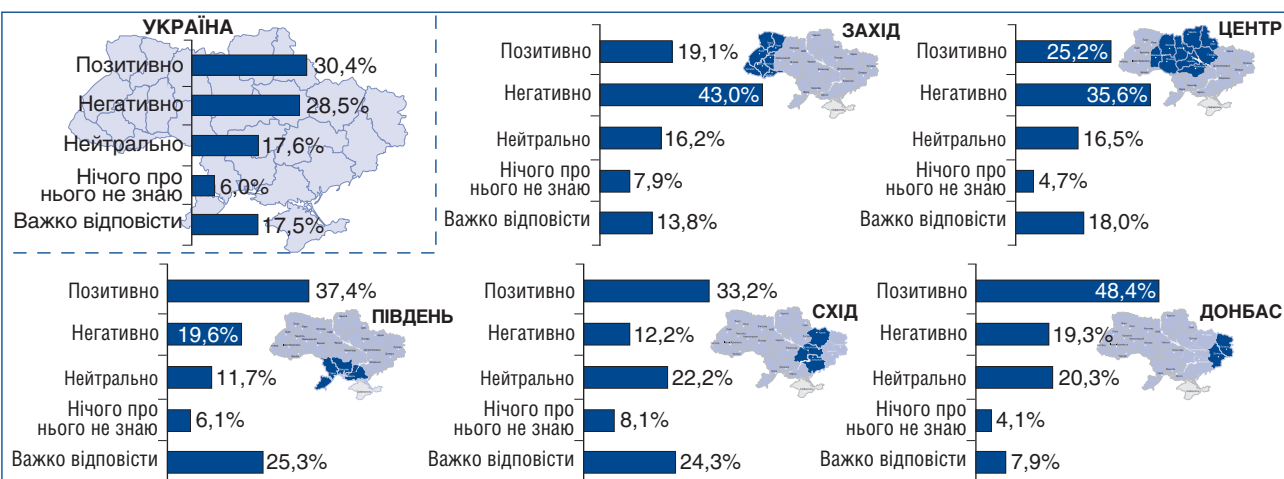
Жовтень 2014р.

Хто винен у цих подіях?
% опитаних

Жовтень 2014р.

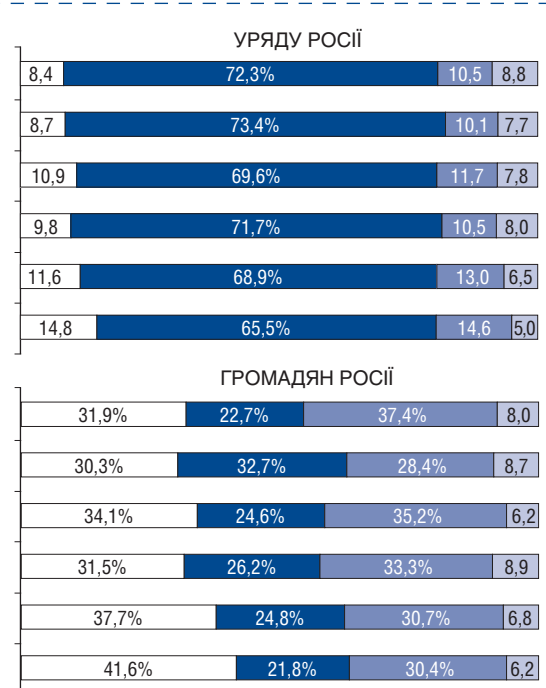
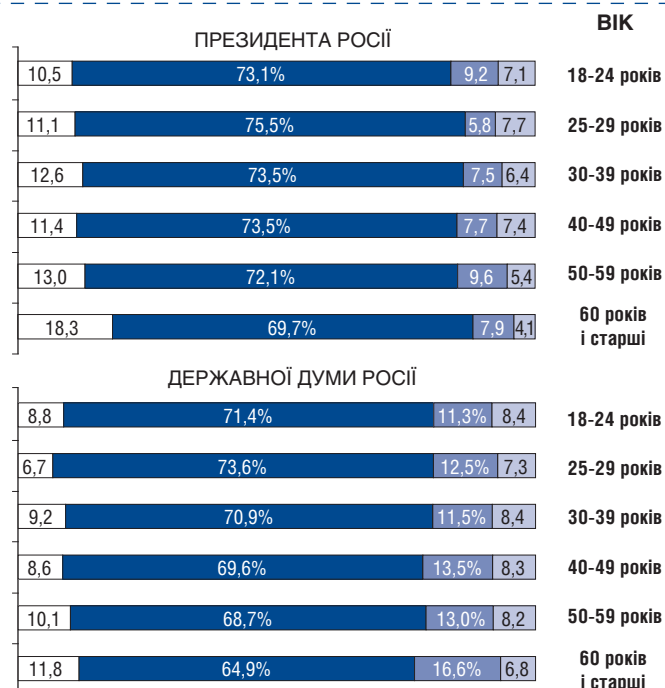
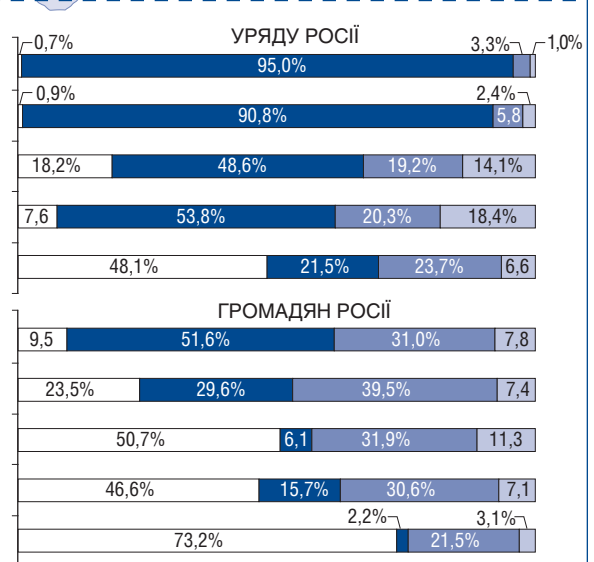
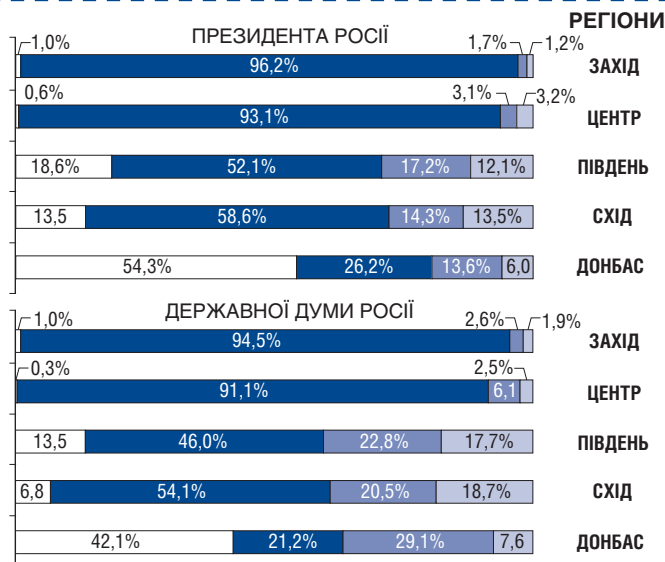
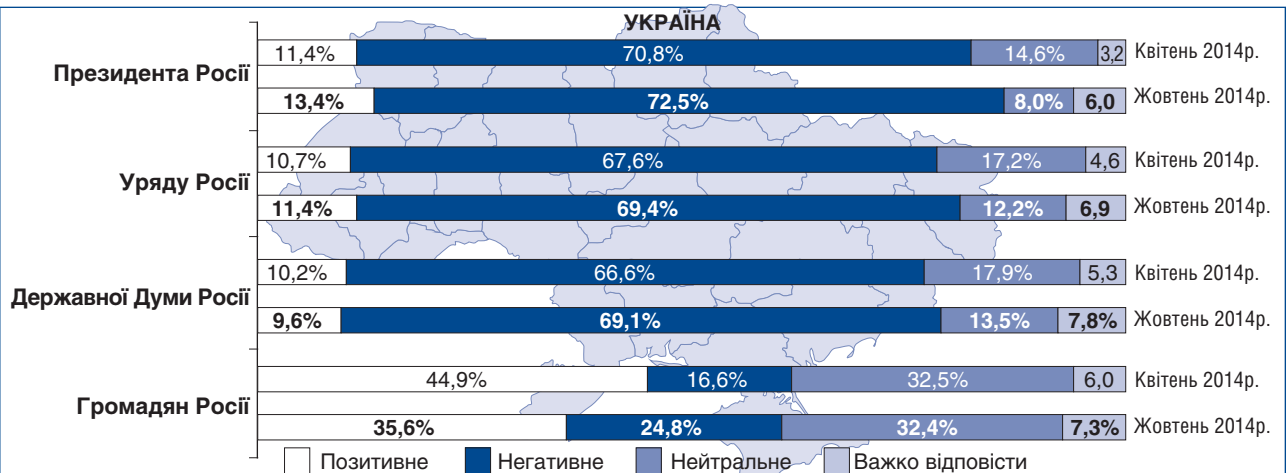
Як Ви оцінюєте поточні результати перемир'я, яке встановлене на Донбасі внаслідок Мінських домовленостей?
% опитаних

Жовтень 2014р.

СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Яким є Ваше ставлення до... ?
% опитаних

□ Позитивне ■ Негативне ■ Нейтральне ■ Важко відповісти

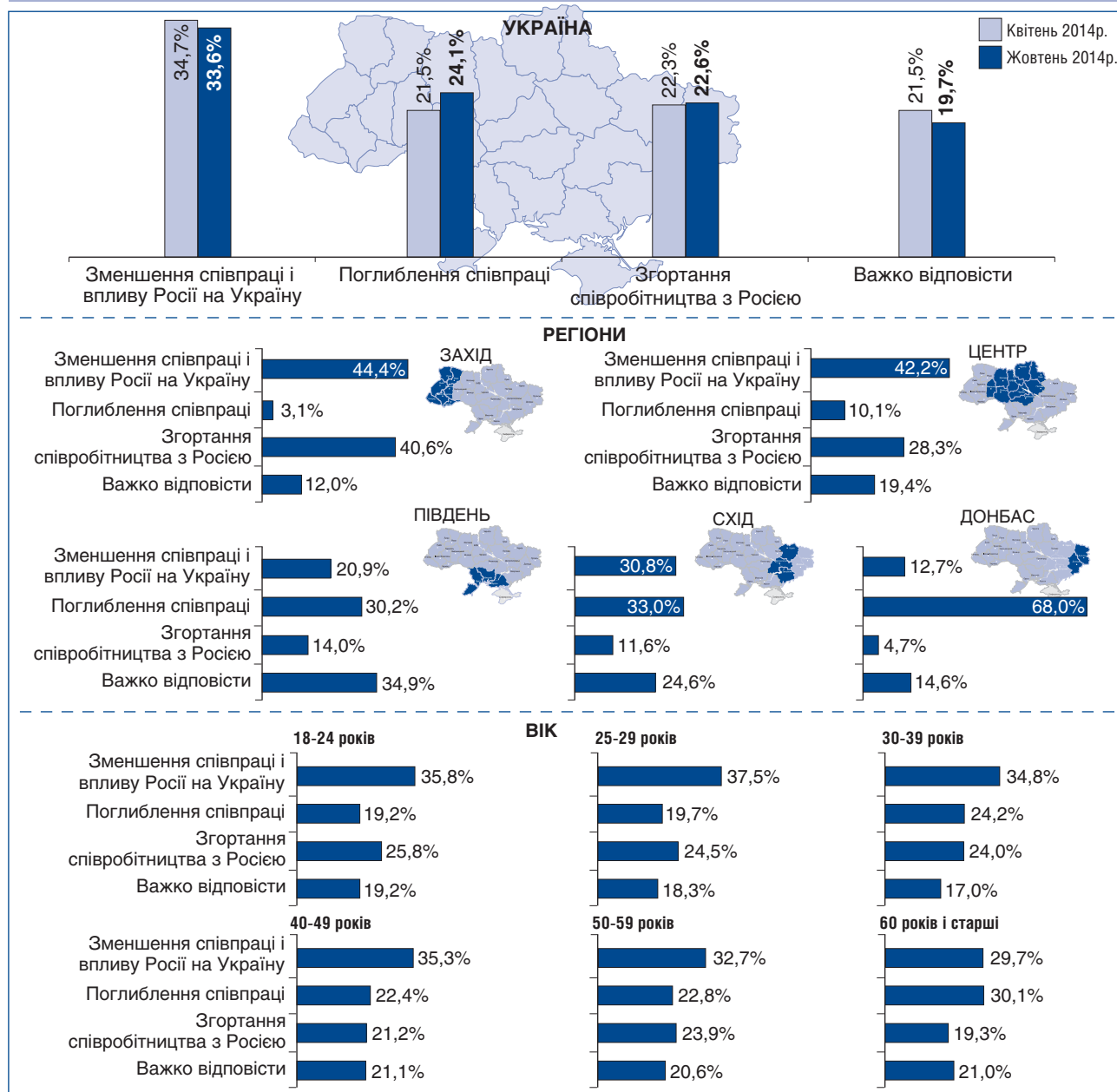
Жовтень 2014р.

Наскільки позитивним чи негативним є Ваше ставлення до наведених політиків, організацій та держав?
% опитаних

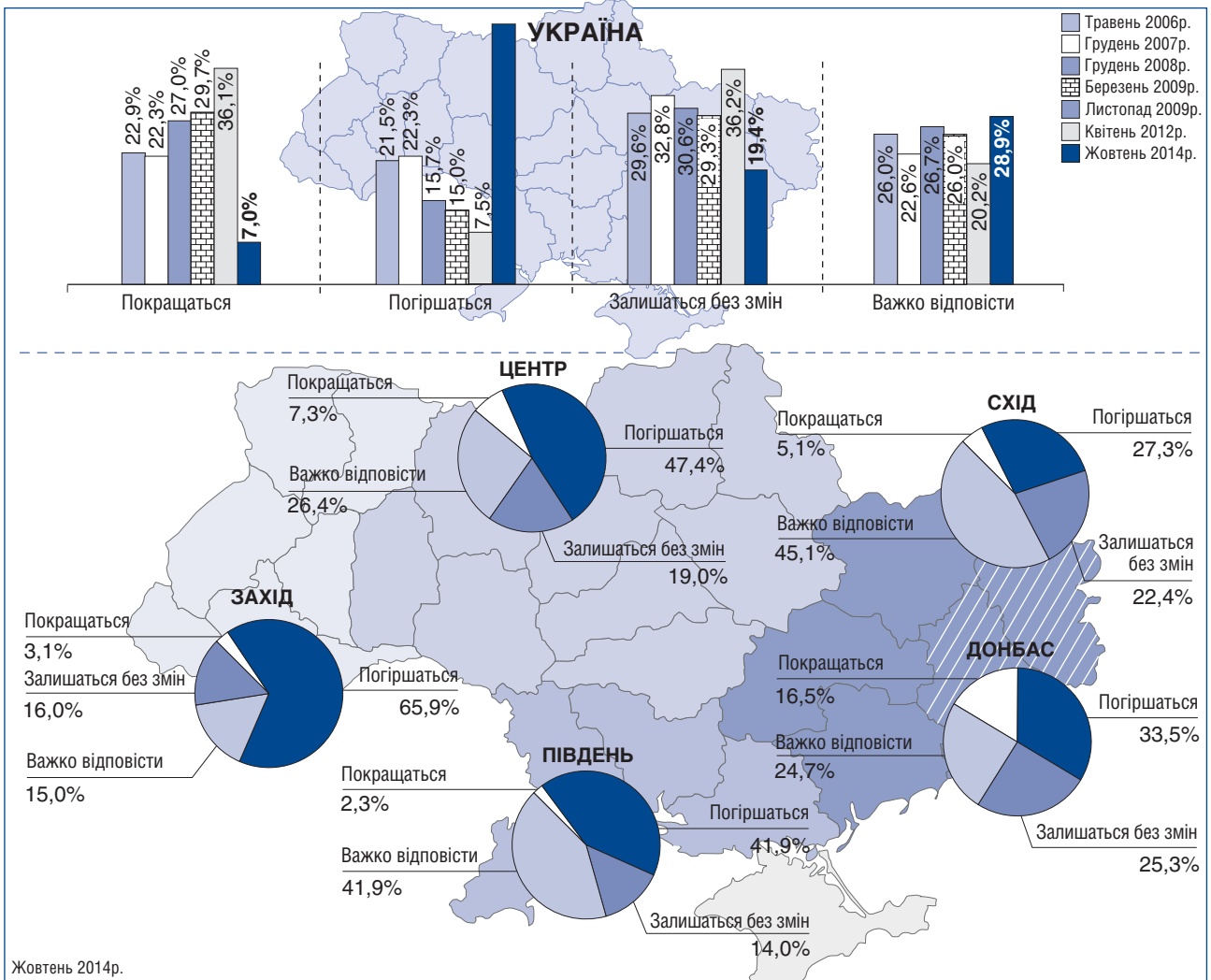
	Цілковито позитивне	Переважно позитивне	Переважно негативне	Цілковито негативне	Не знаю такого / ніколи не чув	Важко відповісти
П.Порошенко	24,8	40,5	12,6	12,4	0,0	9,8
О.Лукашенко	23,4	40,0	15,4	7,3	0,7	13,3
Б.Обама	10,8	42,8	15,6	15,1	0,3	15,4
А.Меркель	9,4	39,7	19,7	11,9	1,2	18,1
В.Путін	6,0	9,5	14,7	59,6	0,1	10,1
Європейський Союз	15,0	46,1	15,3	10,4	0,2	13,0
НАТО	13,2	35,8	13,1	21,5	0,5	16,0
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	6,9	35,1	17,1	13,8	0,7	26,5
Митний союз	6,7	20,3	25,0	28,3	0,3	19,3
Україна	51,2	35,0	4,5	2,7	0,1	6,6
США	11,2	42,3	14,7	14,4	0,1	17,3
Росія	7,2	16,1	19,5	44,4	0,2	12,6

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН УКРАЇНА-РОСІЯ

Якою має бути політика України стосовно Росії?
% опитаних

Як би Ви оцінили перспективи розвитку відносин України та Росії найближчими роками?
% опитаних

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

Зараз висловлюються різні пропозиції щодо розвитку подій в Україні. Чи підтримуєте Ви такі пропозиції?
% опитаних

	Підтримую	Не підтримую	Важко відповісти
Вступ України до Європейського Союзу	62,6	24,7	12,8
Націоналізація нерухомості та підприємств, які розташовані на території України та належать російському бізнесу, близькому до керівництва Росії	48,3	27,7	24,1
Вступ України до НАТО	45,2	37,3	17,5
Вихід України з СНД	42,6	36,8	20,6
Заборона ввезення для продажу на територію України будь-яких товарів, вироблених у Росії	36,3	47,7	16,0
Запровадження візового режиму з Росією	34,7	48,3	17,0
Збереження позаблокового статусу України	29,5	44,8	25,7
Розрив дипломатичних відносин з Росією	25,0	56,4	18,6
Вступ України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану	21,8	63,1	15,1
Створення єдиної союзної держави у складі Росії, Білорусі та України на рівноправній основі	14,9	70,5	14,6
Приєднання до Ташкентського договору про колективну безпеку країн СНД	14,9	58,9	26,3
Вступ всієї України до складу Російської Федерації в якості частини РФ	5,4	84,4	10,2

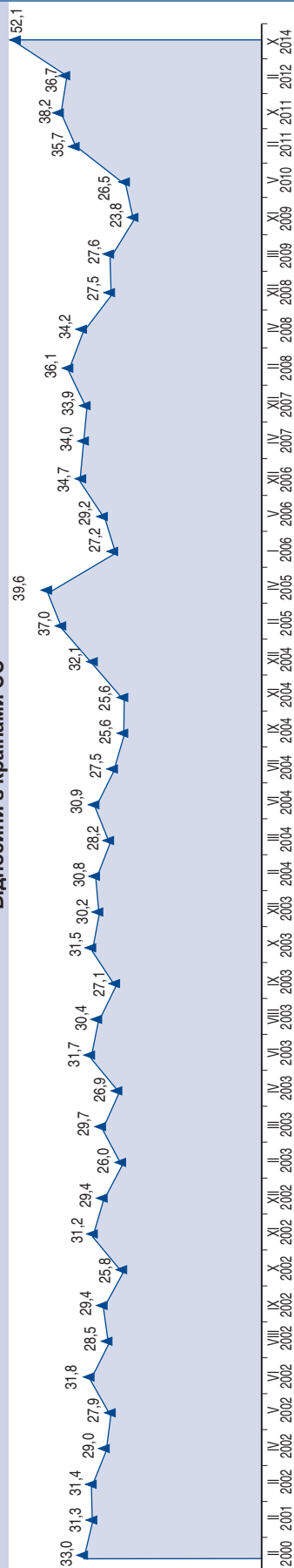
Жовтень 2014р.

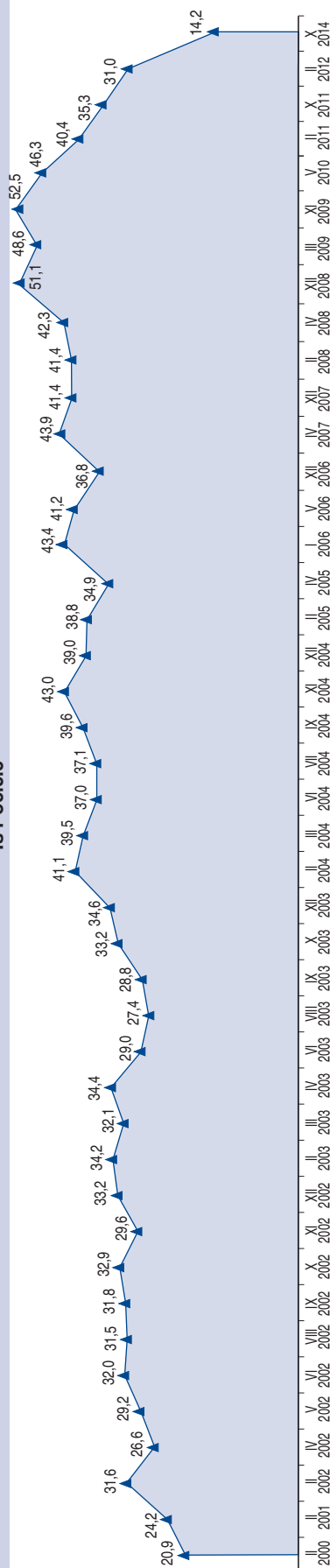
Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?

% ОПИТАНИХ

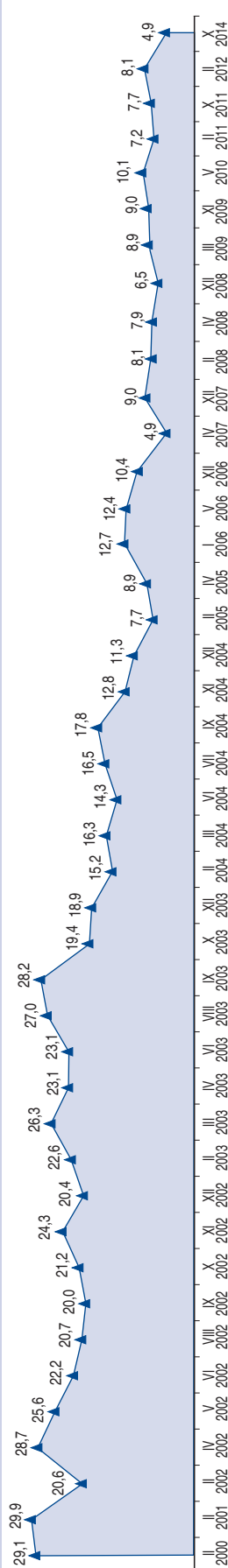
Відносини з країнами ЄС

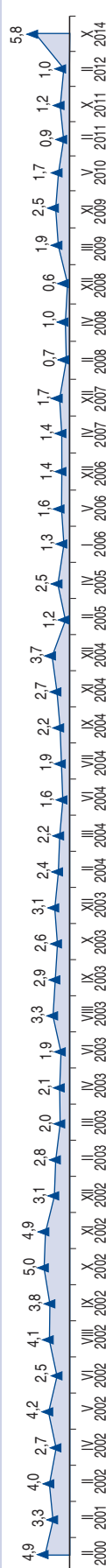
Із Росією

З іншими країнами СНД

Із США

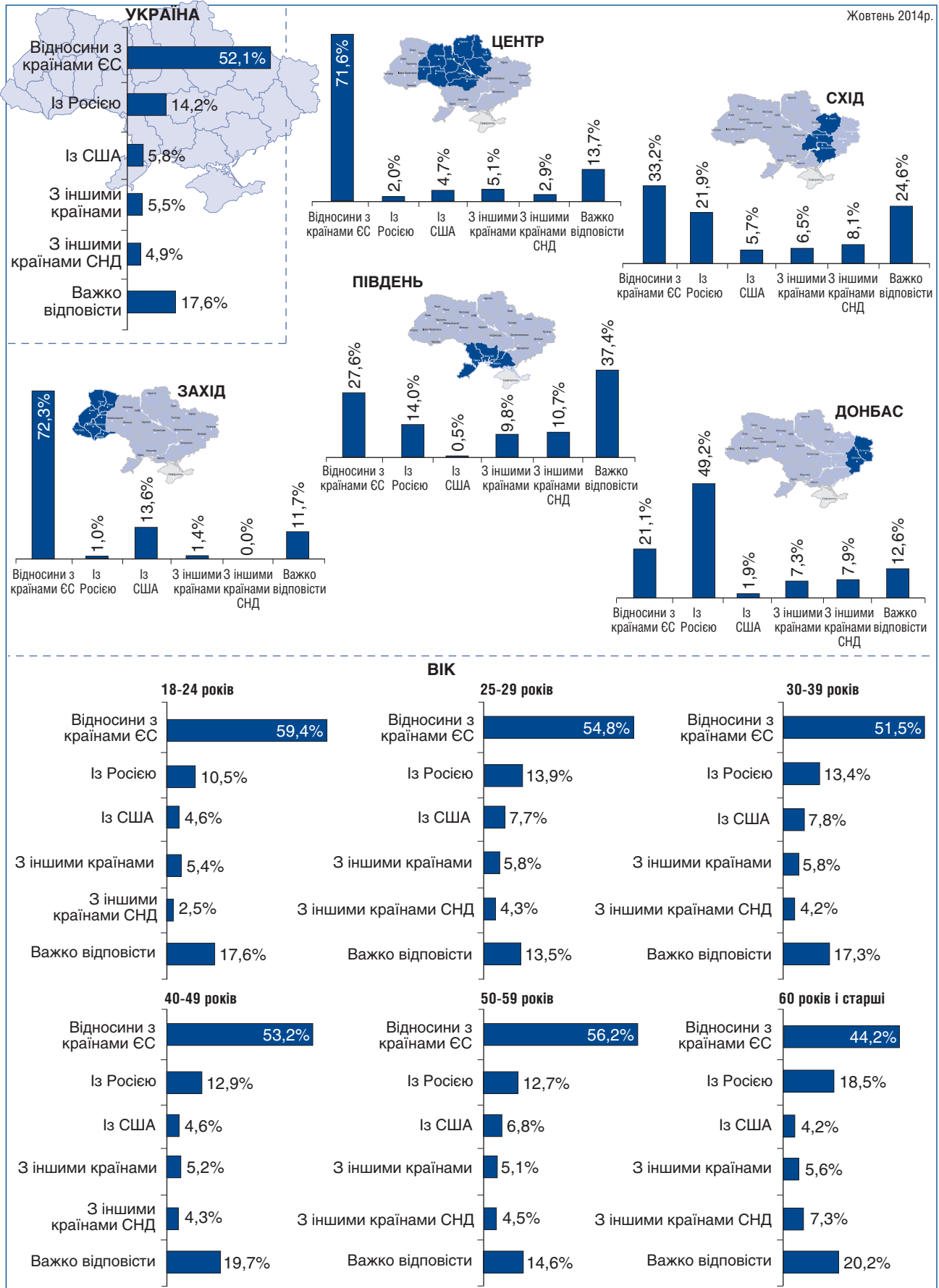

Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?*

% опитаних

(продовження)

Жовтень 2014р.

КАК ОСТАНОВИТЬ ВОЙНУ?*

Андрей ИЛЛАРИОНОВ,
старший научный сотрудник
Центра глобальной свободы и развития
Института Катона (Вашингтон, США)

Тема, сформулированная организаторами слушаний в Европарламенте – “Как иметь дело с Россией?”. Возьму на себя смелость слегка переформулировать ее.

Вопрос, на мой взгляд, заключается, во-первых, не столько в том, как иметь дело с Россией. Вопрос заключается в том, как иметь дело с *путинской Россией*, с *путинским режимом* или, если совсем коротко, с “*путинизмом*”. Это важное уточнение, хотя, разумеется, гораздо короче сказать просто “Россия”, чем уточнять каждый раз: “путинская Россия”, “путинский режим”, или “путинизм”. Тем не менее, мне кажется принципиально важным не допускать смешения этих понятий. *Нельзя смешивать путинский режим с жителями России и ее гражданами.*

Мы знаем, что очень многие россияне оказались жертвами весьма эффективной промывки мозгов нынешним режимом. Вполне возможно, что сакраментальная цифра “84% поддержки” является преувеличением, тем не менее, факт остается фактом – значительное число россиян поддались путинской пропаганде и оказались, как сейчас говорят, *эффективно зомбированными*. То, как быстро это было достигнуто; то, что практически у нас на глазах было радикально изменено мировоззрение миллионов и десятков миллионов людей, – может шокировать.

Однако, нечто подобное уже происходило в истории, например, в Германии в 30-х и 40-х годах прошлого века. В самом центре Европы была подвергнута идеологической обработке и зомбирована цивилизованная нация. Более того, не она одна. Эти нации, зомбированные пропагандой ненависти, повели агрессивную политику против своих соседей. Нечто подобное, увы, происходит сейчас и в России.

Мы должны помнить, что правящий российский режим ведет психологическую войну как против собственного народа, так и против народов других стран, соседних стран, стран Центральной и Западной Европы, многих других стран мира. Мы обязаны различать народы и режимы. Народы могут исцеляться от временного помутнения сознания, выходить из своего зомбированного состояния. И рано или поздно это произойдет с российским народом. Так же, как такое выздоровление после Второй мировой войны произошло с немецким народом, с некоторыми другими народами.

Во-вторых, мне кажется, вопрос наших слушаний следует сформулировать более определенно. Речь идет не столько о том, как иметь дело с путинским режимом, сколько о том, *как остановить войну, развязанную путинским режимом.*

В какую войну мы оказались втянутыми?

Важнейшие события последнего года ошибочно (но, к счастью, все реже и реже) называют “украинским кризисом” или “кризисом в Украине”. Разумеется, то, с чем мы сталкиваемся, это никакой не украинский кризис и не кризис в Украине. У этого явления есть, по меньшей мере, две отчетливые характеристики.

Во-первых, если это кризис, – то прежде всего *российский кризис*. В этом российском кризисе есть, по меньшей мере, четыре измерения. Это внутренний российский кризис. Это кризис в отношениях России

и Украины. Это кризис в отношениях России и других сопредельных стран. Наконец, это кризис в отношениях России и большей части окружающего мира.

Во-вторых, то, что происходит, на данный момент трудно именовать просто кризисом. *Это война. Война в самом прямом и непосредственном смысле этого слова.*

Нам всем необходимо понять, в какую именно войну мы оказались втянутыми. Втянутыми против нашей воли. И граждане России в своем большинстве не желали войны против Украины, и народ Украины

* Статья подготовлена автором на основе выступления 19 ноября 2014г. в Европарламенте на слушаниях “Как иметь дело с Россией?”.

не хотел войны с Россией, и граждане европейских стран и США также не хотели этой войны. Эта война была навязана нынешним российским режимом всем нам, в т.ч. и народу России. И все мы оказались в нее вовлечены.

Что это за война?

Прежде всего, разумеется, это *российско-украинская война*. А если быть точнее, то это — *путинская война против Украины*. У граждан России могут быть самые разные политические воззрения, но войну против Украины большинство из них не приемлет. О личной войне г-на Путина против Украины можно сказать многое. Самое очевидное — это то, что *это долгая война*.

В этой характеристике войны как войны долгой, затяжной, есть три основных составляющих.

Во-первых, это долгая война, потому что *эта война готовилась на протяжении, по меньшей мере, десяти лет*. Ее подготовка, по имеющимся данным, началась не позже 2003г., некоторые аспекты будущей войны против Украины обсуждались в российском руководстве еще летом 2003г. В то время совершенно невозможно было представить, что обсуждавшиеся тогда безумные идеи со временем приведут к реальной войне. Тем не менее, факт остается фактом: пролог этой войны относится как минимум к лету 2003г.

В следующем, 2004г., особенно во время Оранжевой революции, рассматривалась возможность совершения российскими войсками того, что на практике было осуществлено лишь 10 лет спустя: оккупация и аннексия Крыма. Тогда, в 2004г., эта попытка была отложена из-за недостаточной подготовленности операции.

В 2005г. в молодежном лагере на Селигере был впервые поднят флаг т.н. “Донецкой Народной республики”, о факте существования которой большинство граждан узнало лишь в 2014г. Следует отметить, что это тот самый лагерь юных пропутинцев, который регулярно посещает сам г-н Путин, принимающий активное личное участие в промывке мозгов российской молодежи.

В начале апреля 2008г. на саммите НАТО в Бухаресте г-н Путин заявил, что Украина — искусственное государство, что половина ее территории на самом деле принадлежит России. Это заявление было сделано в присутствии тогдашнего Президента США Дж.Буша и руководителей ряда других государств.

В том же апреле 2008г. в публичное пространство просочилась одна из версий плана ведения российской войны против Украины. Она была опубликована в “Русском журнале” в статье под названием “Операция “Механический апельсин””. В ней изложен весьма детальный план войны с Украиной, включая выполнение боевых задач, решаемых частями различных родов войск — мотострелками, десанниками, бронетанковыми войсками. В указанном тексте описывались планы захвата Крыма, Восточной и Центральной Украины. В ходе боевых действий предусматривалось нанесение ядерного удара против украинских войск юго-восточнее Киева.

Начиная с 2008г. в России появляется огромное количество книг, посвященных “будущей войне с Украиной”. Поражает и их количество и то, насколько детально в них эта тема разрабатывалась.

С 2009г. Служба безопасности Украины стала фиксировать активизацию подготовки подрывных действий будущих (то есть нынешних) сепаратистов на Востоке Украины.

Как видим, война г-на Путина против Украины действительно готовилась долго и тщательно.

Во-вторых, нынешняя война против Украины является *долгой, потому что она ведется уже 17 месяцев*. Она была де-факто объявлена 27 июля 2013г. в Киеве в речи, которую г-н Путин произнес по случаю 1025-й годовщины крещения Киевской Руси. В ней Путин впервые публично отказал в праве на существование украинцам и белорусам, назвав их частями одного русского народа, объединение которого надо совершить под одной государственной крышей. Эта дата стала датой начала т.н. *гибридной войны против Украины, включая информационную войну*. Спустя два дня главный санитарный врач России г-н Онищенко начал санитарную войну против Украины. Затем стартовали экономическая война, финансовая война, дипломатическая война.

9 ноября 2013г. к уже применявшимся методам гибридной войны против Украины был добавлен банальный шантаж. Г-н Янукович, приехавший в Россию и привезенный на одну из российских военных баз, подвергся беспрецедентному давлению — в случае подписания им Соглашения об ассоциации с ЕС г-н Путин обещал отобрать у Украины вначале Севастополь и Крым, а затем — восемь областей юго-восточной Украины. Две недели спустя психологически сломленный Янукович отказался от подписания Соглашения об ассоциации Украины с ЕС.

Конвенциональная война против Украины (с использованием обычного оружия) началась в январе 2014г. убийствами майдановских активистов. Официально же она стартовала 20 февраля 2014г., за четыре дня до того, как г-н Янукович бежал из Украины. Эта дата была обнародована Министерством обороны России, отчеканившим медаль “За возвращение Крыма” и поместившим на ней даты военной операции против Украины: “20 февраля - 18 марта 2014г.”. Таким образом, конвенциональные военные действия против Украины начались не после бегства Януковича, а тогда, когда он был легитимным полномочным Президентом Украины, за два дня до подписания им соглашения с тремя лидерами оппозиции в присутствии трех европейских министров, и за четыре дня до того, как г-н Янукович бежал с территории Украины на борту российского военного корабля.

Следовательно, российская военная операция против Украины не была ни реакцией на Революцию Майдана, ни на бегство украинского Президента. Повторю еще раз: российская конвенциональная военная агрессия против Украины началась тогда, когда г-н Янукович все еще был законным полномочным Президентом Украины. Это военная операция проводилась не “за Януковича” и не “против Майдана” и тем более не “в защиту русского и русскоязычного населения Украины”. Это была операция и против Януковича, и против Майдана, и против русского и русскоязычного населения страны, это была военная операция против суверенитета и территориальной целостности Украины.

Наконец, ведущаяся сейчас война – это *долгая война с той точки зрения, что скорого окончания этой войны, к сожалению, ожидать не приходится*. Цели, преследуемые Путиным в Украине, пока не достигнуты. Судя по тому, что он говорит и как он действует, судя по продолжающемуся накапливанию российских войск в Восточном Донбассе, нет признаков того, чтобы эта война шла к завершению. Очевидно, эта война будет долгой.

Международный ракурс российско-украинской войны

Следует особо подчеркнуть, что данная война – это путинская война не только против Украины. На нее не только можно, но и необходимо взглянуть с других ракурсов.

Прежде всего, она является прямым продолжением *российско-грузинской войны*. Горячая фаза той войны началась в 2008г., но она по-прежнему не может считаться завершенной, поскольку значительные территории Грузии все еще оккупированы иностранными войсками и находятся вне контроля грузинского правительства. В процессах, происходящих в настоящее время в политической жизни Грузии, также нетрудно увидеть следы российского вмешательства, в т.ч. и в последние несколько недель.

Такие следы видны, увы, не только в Грузии.

Чуть более года тому назад в результате чудовищного давления и шантажа со стороны г-на Путина **Армения** была вынуждена отказаться от намерения подписать Соглашение об ассоциации с Евросоюзом. В настоящее время российские власти ускоренными темпами ведут строительство Аваро-Кахетинского шоссе от Махачкалы на Тбилиси: работы ведутся круглосуточно, без перерывов. Стоимость этого проекта оценивается в \$1,5 млрд. Шоссе прорезает Главный Кавказский хребет и на его южной стороне выходит в долины рек Алазани и Куры, в стратегически важную местность на стыке границ Грузии и Азербайджана, в непосредственной близости от Тбилиси, Армении и Нагорного Карабаха. По завершению строительства шоссе российские моторизованные и бронетанковые части получат возможность совершить бросок для установления сухопутного коридора между Россией и Арменией. В этом случае не только Азербайджан, но и весь богатый энергоресурсами Каспийский и Среднеазиатский регион, окажется отрезанным от выхода на мировой рынок через действующее сейчас грузинско-турецкое “горлышко”. Окончание строительства шоссе намечено на март 2015г.

Стоит также упомянуть о проблемах **Молдовы**, включая ее регион **Приднестровье**, о потенциальных осложнениях с **Казахстаном**. 29 августа 2014г. г-н Путин заявил о том, что у Казахстана исторически никогда не было своей государственности, что Казахстан как государство было создано лишь благодаря усилиям Президента Назарбаева. Это заявление было широко интерпретировано как прозрачный намек на то, что свою нынешнюю государственность Казахстан может утратить после того, как г-н Назарбаев перестанет быть главой Казахстана.

Еще одна область агрессивных устремлений путинского режима – страны Балтии. Осенью 2014г.

в Латгалии (Восточная Латвия) были зафиксированы попытки распространения агитационной литературы за отделение данного региона от Латвии и за присоединение его к России. Большинство жителей этих районов – этнические русские и русскоязычные. Упомянутые провокации происходили по тем же сценариям, по каким они прошли весной 2014г. в Крыму и на Востоке Украины. Если несколько месяцев назад речь шла о гипотетической возможности российской агрессии в Латгалии и северо-восточной Эстонии, то сейчас эти провокации сделали такую агрессию совершенно реальной. Если на территориях восточной Эстонии и восточной Латвии будут провозглашены квази-образования вроде “Народной республики Нарвы” или “Народной республики Латгалии”, то тогда вопрос, мучивший Европу в конце 1930-х годов: “*Готовы ли европейцы умирать за Данциг?*”, может быть возрожден в новых формулировках: “*Готовы ли европейцы умирать за Нарву, Латгалию, Даугавпилс?*”.

Наконец, это война против **России**, против российских граждан. Это *российская гражданская война*. Это организованная кремлевским режимом война части российских граждан с просоветским, люмпенизированным, криминализированным менталитетом против модернизированной части российского общества. “Горячая” фаза этой гражданской войны идет сейчас в украинском Донбассе, “теплая” ее фаза началась на территории России.

Вызов, о котором идет речь, – это вызов не только государствам, возникшим на **постсоветском пространстве**. Это серьезнейший вызов и **Европейскому Союзу, и НАТО**. Пока у этих организаций готовых ответов на такие вызовы нет.

Таким образом, мы имеем дело с *ревизионизмом, ревизионизмом и агрессией* не только на территории постсоветского пространства, как, например, в случае Украины, как некоторые из нас могли думать лишь несколько месяцев назад. Мы имеем дело с опасностью, перед которой стоит вся Европа, и Евросоюз, и НАТО.

Нельзя исключать, что одна из идей агрессора состоит в том, чтобы, используя территории Эстонии и Латвии как рычаг дестабилизации, начать шантажировать европейские экономические, политические и военные институты, и попытаться продемонстрировать их несостоятельность, тем самым подрывая всю систему безопасности, выстроенную в Европе в течение послевоенных десятилетий, в особенности после Берлинского кризиса 1961г. и Карибского кризиса 1962г.

Но и это еще не все. 24 октября 2014г. г-н Путин выступил с речью на заседании т.н. Валдайского клуба в г.Сочи, которую правильнее называть не Валдайской, а **Сочинской**. Значение это выступление трудно переоценить, с ним и с ответами на вопросы после него следует внимательно ознакомиться каждому европейскому политику, политическому лидеру, политическому эксперту, учитывая его современный и исторический контексты.

Некоторые наблюдатели, поддавшиеся на кремлевский пропагандистский крючок, поспешили назвать эту речь *новой фултонской*. Такое сравнение

в корне неверно. У путинского выступления нет ничего общего с Фултонской речью Уинстона Черчилля. Ни по ее содержанию, ни по месту ее произнесения, ни по характеру ее автора. Но у этого Сочинского выступления есть поразительный исторический аналог. Это обращение Адольфа Гитлера из Берхтесгадена 23 и 25 августа 1939г. Гитлер, находившийся в “Орлином гнезде”, своем любимом курорте на юге Германии, тогда направил два послания Премьер-министру Великобритании Невиллу Чемберлену. В них германский фюрер пошел значительно дальше требований аншлюса Австрии или присоединения Судетской области. Он предложил Чемберлену новые правила международных отношений и, также передел мира между Германским Рейхом и Британской Империей.

При сравнении Сочинского выступления Путина и двух Берхтесгаденских посланий Гитлера обнаруживается, как минимум, 25 текстуральных совпадений – почти слово в слово, предложение в предложение, идея в идею. Г-н Путин предложил г-ну Обаме новые правила международных отношений и фактический передел мира с признанием со стороны Запада путинской сферы привилегированных интересов.

Если еще в апреле 2014г. г-н Путин играл в планы построения некоего “Русского мира”, предполагавшего объединение соотечественников и их потомков под одной государственной российской крышей, то полгода спустя эти планы стали выглядеть уже несколько устаревшими. Сейчас ставки в кремлевской конфронтации с окружающим миром резко повышены. Сейчас Путин предлагает изменить весь миропорядок, всю мировую систему, сложившуюся после Второй мировой войны, зафиксированную в Уставе ООН и в многочисленных документах, опирающихся на принципы неприменения силы, нерушимости границ, суверенитета государств, суверенного права наций вступать в международные союзы по собственной воле.

Таким образом, сегодня мы имеем дело уже не просто с региональной проблемой, какой бы важной и опасной ни была проблема путинской войны против Украины. Сегодня мы имеем дело не только с путинской войной (частично уже реальной, частично – еще потенциальной) против других соседей России на постсоветском пространстве. Сегодня мы имеем дело – как ни чудовищно это может звучать – даже не с угрозой развязывания масштабной войны в Европе. Сегодня мы сталкиваемся не просто с реваншизмом. То, с чем мы столкнулись сегодня, это **политика ревизии всей системы международных отношений и мировой безопасности, это попытка изменить мировой порядок, сложившийся на протяжении всех послевоенных семи десятилетий.**

Кремлевские пропагандисты формулируют суть действий российского режима совершенно хладнокровно: *это Четвертая мировая война*. В их калькуляциях Третьей мировой была Холодная война, а развернутые ныне военные действия они называют Четвертой мировой войной.

Асимметрия и фактор “силы воли”

Амбициозные планы, обозначенные Путиным, заставляют затронуть, хотя бы кратко, весьма важный вопрос – *насколько реалистично достижение целей, поставленных Путиным?* Возможно ли добиться изменения мировых правил игры ревизионистской

державой при условии, что ресурсы, находящиеся в ее распоряжении, несоизмеримо меньше ресурсов НАТО в частности, Запада в целом? Каким образом можно попытаться добиться таких грандиозных целей в относительно стесненных обстоятельствах? Большинство аналитиков считает подобные намерения нереалистичными, необоснованными, даже смехотворными. Сравнение демографических, экономических, военных и прочих ресурсов, находящихся в распоряжении двух противостоящих лагерей, совершенно очевидно демонстрирует серьезный перевес Запада. Казалось бы, нелепо полагать, что при таком отставании в ресурсах кто-либо мог бы серьезно надеяться на успех в условиях реальной конфронтации.

Для того, чтобы ответить на эти вопросы, следует обратиться к военной теории и практике. Наряду с популярными обозначениями ныне ведущей войны “гибридная война”, “неконвенциональная война”, “нелинейная война” есть еще одна важная ее характеристика – “асимметричная война”. В стандартном анализе военного конфликта две стороны имеют в своем распоряжении сравнимые объемы ресурсов и сравнимые “силы воли”. Однако имеются и ситуации, в которых одна из сторон имеет по сравнению с ее противником больше ресурсов, но слабее силу воли. А ее оппонент обладает меньшими ресурсами, но более сильной волей. В таком случае победа в конфронтации может остаться за стороной с меньшими ресурсами и более сильной волей. История дает немало примеров того, когда сторона конфликта, оказавшаяся более агрессивной, более последовательной, более решительной, может добиваться успеха несмотря на меньший объем ресурсов в своем распоряжении.

Кроме того, в ходе такого рода конфронтации важны, как минимум, еще два элемента, которые необходимо постоянно иметь в виду. Один из этих элементов уже упоминался. *Это информационная или, точнее, дезинформационная война*. Такая война ведется и против России, и против других постсоветских государств, и по всему миру. У распространения информации (дезинформации) нет границ. Полномасштабная дезинформационная война ведется не только на русском языке, но и на английском, французском, немецком, испанском, других языках. Во многих социальных сетях в разных странах действуют многочисленные *солдаты и офицеры дезинформационных войск*, состоящие на службе ревизионистского режима и действующие координированно на языках разных народов. Эти дезинформационные войска пытаются создавать искаженный нарратив, ложную картину мира, фальсифицированное представление о различных событиях. Следует признать, что в этом деле они достигли известного успеха не только в России, но и в других странах. Стоит помнить, что *общество, не способное противостоять дезинформационной агрессии, гораздо легче становится жертвой конвенциональной агрессии.*

Более того, успех в дезинформационной войне может заменить победу на настоящем поле битвы.

Еще один элемент *новой конфронтации* – *ядерный шантаж*, являющийся одним из наиболее опасных компонентов новой войны. Любые ответственные политические силы в Европе, Северной Америке,

других регионах мира готовы сделать практически все от них зависящее для того, чтобы избежать ядерного конфликта. Это прекрасно понимают и цинично используют кремлевские реваншисты и ревизионисты. Сделка, предложенная Западу в Сочинском выступлении Путина, а также в других его выступлениях, формулируется совершенно определенно: либо Запад принимает новые условия мироустройства, сферы влияния, новые границы, либо сталкивается с угрозой применения ядерного оружия ревизионистской “сверхдержавой”. На такого рода шантаж у цивилизованного мира готового ответа пока нет.

Что делать?

На этот вопрос есть три возможных ответа.

Первый ответ – сдаться. То есть принять предложения г-на Путина. Допустить установление новых правил жизни мирового сообщества, формирование Нового Мировопорядка, основанного на праве сильного диктовать волю слабому, находящемуся в его зоне привилегированных интересов.

Второй ответ – попробовать найти компромисс. Такой сценарий предлагают некоторые российские политики: “Да, возможно, мы (Россия) были не правы, аннексировав Крым и совершив интервенцию в Восточную Украину. Но тут уж ничего изменить нельзя, поэтому нужно принять ситуацию такой, какой она есть, и зафиксировать новые границы государств, сфер интересов и влияния и новый статус-кво”. Такой компромисс, по моему мнению, мало чем отличается от первого варианта, от сдачи.

Третий ответ – оказать агрессору сопротивление. Если не обсуждать варианты капитуляции цивилизованного мира перед агрессором, то следует остановиться на третьем варианте – *сопротивлении*. Назову наиболее важные элементы этого третьего ответа. Они включают в себя действия, по меньшей мере, в семи сферах деятельности на пяти театрах.

Семь сфер деятельности

Во-первых, следует понять и осознать природу возникшей проблемы – неоревизионизма и неореваншизма, разобраться в ней с аналитической точки зрения.

Во-вторых, необходимо информирование и образование как политических лидеров, так и широких слоев общественности относительно полученных результатов.

В-третьих, необходимо развертывание и ведение кампании контрдезинформационного сопротивления, поскольку в атмосфере тотальной дезинформации достижение победы невозможно. В Украине пришлось создать специальные организации, которые занялись исключительно разоблачением антиукраинской дезинформации: как такая дезинформация создается, фабрикуется, распространяется. Это серьезная работа не для дилетантов, она требует умений, ресурсов, последовательности.

Четвертый пункт касается сферы международного права. Существующие определения агрессии, формулировки принципов суверенитета, ненападения и пр. не отвечают новым реалиям. В условиях гибридной войны агрессия принимает формы, не подпадающие под стандартные определения, выработанные совсем в других условиях. Например, такой опасный вид агрессии, как дезинформационная, не подпадает

под определение, сформулированное ГА ООН. Новые виды агрессии требуют адекватного отражения в системе международного права.

Пятой сферой сопротивления является экономика.

Шестой сферой сопротивления является энергетика. Следует особо отметить серьезный шаг, недавно сделанный Литвой. Эта балтийская страна построила новый газовый терминал, благодаря которому, начиная с декабря, Литва станет, очевидно, первым европейским государством, полностью освободившимся от зависимости по поставкам российского газа. Это серьезный шаг в правильном направлении.

Наконец, следует обратить самое серьезное внимание на необходимость выработки адекватного ответа в чисто военной сфере. При всем внимании к нетрадиционным элементам гибридных войн далеко не всегда танки, “Грады” и “Буки” в условиях конвенционального конфликта можно остановить с помощью одеял из гуманитарной помощи, блестящих разоблачений дезинформации и безупречно сформулированных резолюций международных форумов.

Пять театров сопротивления

Во-первых, это т.н. “старая Европа” (главным образом члены ЕС).

Во-вторых, это “новая Европа”, прежде всего т.н. “прифронтовые государства”, непосредственно граничащие с агрессором (страны Балтии и Польша).

В-третьих, это Украина, занимающая сейчас центральную позицию на линии фронта. Украина нуждается в поддержке практически всех возможных видов: политической, экономической, технической, специалистами, обучением и т.п.

В-четвертых, другие страны постсоветского пространства, либо уже оказавшиеся, либо являющиеся потенциальными жертвами агрессии.

И, наконец, *в-пятых*, сама Россия, российские граждане, российское общество, российский народ.

Мы должны помнить, в чем состоит стратегическая цель Движения Сопротивления в ведущейся сейчас войне. Мы не выбирали путь войны, мы не хотели воевать, война была нам навязана.

Но в этой войне мы обязаны победить. Мы все – свободные российские граждане, граждане соседних с Россией государств, европейских стран, всего цивилизованного мира.

Стратегически эта война может быть выиграна, а Движение Сопротивления может победить только тогда, когда Россия станет свободной демократической страной. До тех пор, пока Россия остается авторитарной диктатурой, она будет оставаться источником угрозы и для своих граждан, и для своих соседей, и для окружающего мира.

Одним из наиболее популярных лозунгов Европы после завершения Холодной войны стал: “Европа должна быть свободной, демократичной, единой и мирной”. Эта благородная цель может быть достигнута только в том случае, если свободной, демократичной и мирной станет Россия, если она будет находиться в устойчивом мире со всеми своими соседями в рамках ее международно признанных границ. ■

УКРАЇНА: НЕМИНУЧА КОНФРОНТАЦІЯ ЧИ КОНФЛІКТ, ЯКИЙ МОЖНА ОМИНУТИ?*

Крістофер ЛЕНГТОН,
директор Незалежного центру
дослідження та аналізу конфліктів
(Велика Британія)

Конфлікт в Україні викликає багато питань. Спроба відповісти на них потребує реконструкції елементів і чинників, які створюють цей конфлікт – свого роду архітектури, яка визначає його характер і зміст. Елементи можна визначити як аспекти, завжди притаманні будь-якому конфлікту, а чинники – можуть або бути в наявності, або ні. Це один з методів або підходів до створення картини, яка дозволить визначити шляхи врегулювання конфлікту¹. Але жоден слушний та об'єктивний аналіз, що рекомендує підходи до вирішення конфлікту, не буде корисним без бажання вирішити конфлікт його сторонами, що вимагає сприйняття й компромісу від усіх сторін.

Історія і культура

В Україні елемент історії відіграє важливу роль, пов'язану з минулим, з територіальною належністю, а також з національністю та мовою. Одне з питань таке: “історію використали як поважну причину розв'язання конфлікту, чи як зручне виправдання?”.

Культуру, що формувалася століттями, пережила війни та тиранію відкинуто на узбіччя заради націоналістичної ідеології, яку просуває одна особа. Та попри це, культура залишається важливим елементом, тому що вона безумовно поєднує дві країни. Росія та Україна мають спільну культурну історію, Київська Русь добре відома як наріжний камінь російської культури, що несе в собі емоційну складову. Релігія як елемент цієї культурної спільності втрачає вагу не лише як духовна опора, але й як інструмент пропаганди та є певним “відсутнім гравцем”. “Де були патріархи?”. Там, де й братерство, яке могло б зберегти зв'язок між воюючими сторонами за відсутності інших каналів. Вони досі можуть бути посередниками, але з одним обмеженням: Церква в Росії залежна від держави і від Президента.

У кожному разі, історія як елемент конфлікту завжди викликає емоції, які можуть вилитись у насильство, якщо ними маніпулювати. Аспект спільності як позитивна риса послабшав; останнє дослідження Центру Разумкова показує, як поляризувалися думки росіян та українців у Донецькій і Луганській областях, і як зникала довіра². Це важливе спостереження, воно свідчить, що в майбутньому саме формування довіри буде ключовою передумовою будь-якого врегулювання. Маніпуляція думками людей шкодить цьому процесу.

Гравці: особистості та організації

Маніпуляції у конфлікті – це вотчина особистостей та інших гравців, які намагаються впливати на події у своїх егоїстичних інтересах, прагнучи задовольнити особисті амбіції, використовуючи владу і вплив. Безпосередні інтереси населення часто потерпають від егоїзму гравців.

В Україні дуже помітна присутність територіальних амбіцій потужнішого авторитарного сусіда. Можливість задовольнити давні амбіції В.Путіна й відновити контроль над історичною російською територією була створена не лише ретельною підготовкою цієї території російськими державними чинниками, але й корумпованим і слабким Урядом у Києві, чия слабкість стала каталізатором. Цей процес у чомусь нагадував зміну південного кордону Росії з Грузією у 2008р. Там довго готували ґрунт; слабкий націоналістичний уряд був змушений надмірно реагувати на провокації, і тому Абхазія та Південна Осетія замислилися про самовизначення та якусь збочену форму незалежності.

Інші сторони теж відіграли свою роль у створенні кризи. Захід, під яким ми тут розуміємо НАТО, США і ЄС, постійно дратував Кремль, ігноруючи чутливість російських еліт після Холодної війни. Було очевидно, що після розпаду Радянського Союзу на пострадянському просторі, керованому з Москви, виникне купа нових незалежних держав. Силові структури (“сіловики”) розглядали цю втрату території як свого роду поразку, тліло бажання повернути територію. НАТО зовні залишався тією ж організацією, що й за часів Холодної війни; “чому вони не розпустились або не

* Погляди та думки, висловлені в цій статті, належать автору та не обов'язково відбивають позицію Незалежного центру дослідження та аналізу конфліктів.

¹ Докладно див.: Сайт Незалежного центру дослідження та аналізу конфліктів – <http://icra.uk.net>.

² Докладно див.: результати соціологічних досліджень Центру Разумкова – <http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>.

³ ТВД – театр воєнних дій. – ред.

перетворилися на щось інше?” – волали міністри в Москві. Розширення НАТО за рахунок колишніх країн-членів Варшавського договору та заохочення інших, як-от Грузія та Україна, приєднатися до цього клубу було ще однією “провокацією”, що виглядало як спроба оточити Росію. Публічно висловлене бажання Грузії приєднатися до НАТО (і ЄС) теж спричинилося до повного розриву відносин із сусідом і торговельним партнером, і зрештою – до війни 2008р. Сподівання Тбілісі на допомогу США та НАТО розвіялись, а слабкість противника часів Холодної війни стала очевидною Москві.

У НАТО з середини 1990-х років постійно наголювали, що до Альянсу має право приєднатися будь-яка держава, яка виконає умови членства. Це була червона ганчірка для московського бика. Спочатку Кремль змирився з першою хвилею розширення, та оскільки процес тривав, реакція Москви ставала жорсткішою.

У Раді НАТО-Росія (РНР) тривали розмови – можна було обговорювати спільні проекти і сперечатись, у т.ч. з питань розширення. У росіян складалося враження, що РНР – це свого роду “друга ліга”, мета якої – заспокоїти, не давши їм ніякого впливу. На початку там панували ентузіазм і діалог; Росія першою висувала в РНР ідеї на зразок системи протиракетної оборони для ТВД³. США та інші опонували цій ідеї і зрештою розгорнули власний варіант протиракетної оборони в Європі, але без участі Росії.

Президент В.Путін знав, що жорстка, зокрема, воєнна відповідь з боку НАТО не є реальною. Пошарпаний війною альянс, який виборсувався з Афганістану і стикався з новими викликами на Близькому Сході, не мав духу на щось більше за дипломатичну реакцію. Так само було під час грузинської кризи 2008р. Але риторику штаб-квартири НАТО залишалася войовничою.

Нарешті, в розпал кризи в Україні відкликали російського військового представника. Й ще одні двері зачинились в атмосфері зростаючого насильства.

Насильство фізичне, психологічне та економічне

В Україні елемент насильства так чи інакше використовують усі сторони. Психологічне насильство так само очевидне, як і фізичне; економічне насильство теж спостерігалось. Отже, постає питання – “як впливає кожен вид насильства на кінцевий результат?”.

Фізичне насильство й використання військової сили урядом, який воює проти власного народу, сепаратистами та їх союзниками з-за кордону завдало значної супутньої шкоди, включно із збитим пасажирським літаком “Малайзійських авіаліній” рейсу МН 17. Використання високотехнологічних систем озброєнь того типу, який, імовірно, було застосовано, має свою ціну; люди, які використовують ці системи, не контролювані й не дотримуються міжнародних норм; отже, їх дії, доведені чи недоведені, призвели до повної втрати будь-якої міжнародної підтримки їх справи. Українські військові теж завдавали супутню шкоду, але це мало інший результат – втрату підтримки населення в районах бойових дій, що ускладнює досягнення політичних рішень.

Економіка

Економічну зброю застосовували по-різному. З наближенням зими Росія тисне на Київ через несплачені рахунки за газ. Європейський Союз і США запровадили економічні санкції проти російського бізнесу та окремих осіб. Хоча режим санкцій був відповіддю на

дії Росії проти України, це також була єдина наявна зброя Заходу, яка могла якимось підтримати Київ. Вони суттєво вплинули на російську економіку та, певно, теж спричинилися до згоди Росії на припинення вогню й розведення сил.

Є ще один аспект економічного елементу конфлікту, завуальований, пов’язаний із прагненням російського керівництва повернути втрачені кордони й тим самим якусь національну гордість, травмовану наприкінці Холодної війни, коли економіка радянської Росії майже повністю обмежувалася Радянським Союзом; рушієм була внутрішня торгівля в межах Союзу; торгівлі за межами радянського простору було мало, принаймні не порівняти з сьогоdnішніми обсягами експорту, імпорту і транзиту Росії з усього світу. Цій стороні планів Росії з відновлення колишньої сфери впливу по периметру Кремль, здається, приділяє замало уваги. Наслідки уповільнення світової торгівлі зашкодили російській економіці (яка й без того переживала рецесію) не менше, ніж санкції ЄС.

Створення Митного союзу ще має довести свою ефективність у регіоні. Проте, є інший аспект, який демонструє мислення Кремля, що напряду впливає на конфлікт в Україні. Більшість аналітиків скажуть, що цей новий економічний блок утворили як буфер проти ЄС, незважаючи на очевидну неспівмірність економічного потенціалу цих двох організацій. Отже, тут ми знову бачимо, що торгівлю та економіку використовують як “пробірку” для культивування російської гордості в руках керівництва, а не для того, щоб служити майбутньому економічному процвітання країни. Позиція України, враховуючи її географічне розташування між двома економічними блоками, є незavidною.

Ясно, що асоціація з ЄС за нормальних умов, без ризику каральних заходів з боку її найбільшого, культурно й історично найближчого сусіда, була б найкращим курсом для України. Але під загрозою економічного та військового покарання цей вибір для Києва є майже неможливим. До цього нещасливого збігу обставин додається висловлена економістами й не тільки думка, що не можна одночасно “належати” до двох зон вільної торгівлі. Оскільки це питання стало одним з чинників подальшого насильства, до цієї думки варто повернутись у світлі наступних подій.

Географія фізична і гуманітарна

Крім розташування України між Росією і Заходом, ЄС і Митним союзом, географічний вимір конфлікту створив певні можливості для тих, хто намагався скористатись ним, а також деякі проблеми, які ускладнюють вирішення, включно із згаданим вище економічним переплетінням та історичним спадком з його культурним підтекстом. Фізичні кордони, створювані річками та береговою лінією, є лише одним з питань.

Через явний намір Москви заволодіти Кримом і в такий спосіб узяти під повний контроль портові споруди Чорноморського флоту питання Керченської протоки також зникло зі списку спірних питань. Але захоплення Криму послабило Україну ще й тим, що позбавило її економічно важливого доступу до Чорного моря. У цьому зв’язку лишається сподіватися, що Одеса залишиться під владою Києва і що країна збереже принаймні один великий порт. Наслідки втрати цього об’єкта та фактичного позбавлення України статусу морської держави ще більше послабили б державність та економіку. *Якщо Москва плануватиме подальші військові дії поблизу українського узбережжя, їй слід добре подумати про побічний ефект у вигляді появи зони нестабільності на її західних кордонах, хоча, можливо, вона цим і не переймається.*

³ ТВД – театр воєнних дій. – ред.

Варто подивитися на ще один географічний рубіж – річку Дніпро, яка створює акуратний – майже акуратний – географічний кордон, що відокремлює російськомовні регіони сходу країни від центральної частини аж до Чорного моря; це спокуслива межа для воєнізованих сепаратистів та їх союзників. Військові уми в Москві напевно дивитимуться на Дніпро як на природний кордон, якщо вже його доведеться проводити.

На заході невирішений “заморожений” конфлікт Молдови з її сепаратистським Придністровським регіоном створює ще одну потенційну точку тиску на Україну, щоб та піддалася домаганням Росії. Як і на схід від Дніпра, населення цього сепаратистського регіону є здебільшого російськомовним й дивиться радше на схід, аніж на захід. Наявність російських військ і баз у Придністровському регіоні дозволяє Москві за бажання використовувати його територію для накопичення сил. Майбутні вибори в Молдові, як виглядає, стануть вибором між Митним союзом і глибшою асоціацією з ЄС. Все це погано узгоджується з кризою в Україні. *Якщо Молдова обере Митний союз, чи легко буде Києву в майбутньому обрати асоціацію з Європою?*

Демографія України змінюється; населення суттєво зменшилося. Конфлікт вихолостив ініціативи Уряду, запроваджені у 2006р., щоб переломити цю тенденцію, яка виснажувала економіку, послаблену зростанням зарплат і світовою економічною кризою. Імовірно старіння населення теж тисне на Уряд⁴. У контексті конфлікту у Східній Україні, де, як повідомляється, не виплачують пенсії через насильство та невідздатність держави, неухага до людей похилого віку шкодить Києву і грає на руку сепаратистам та їх союзникам.

Поступовий виїзд молодих людей, які шукають кращого життя на Заході, є ще одним фактором виснаження, спільним для більшої частини Східної Європи, включно з Молдовою. Конфлікт пов’язаний з демографічним чинником таким чином, що останній явно ускладнює одужання країни після “війни” та вимагатиме значної економічної допомоги ззовні.

Підходи до розв’язання конфлікту

Наразі важко запропонувати реальне вирішення. Нетривке припинення вогню, як і всі припинення вогню, тимчасове за визначенням. Розглядати домовленість про розведення сил і супроводжуюче його припинення вогню як якесь вирішення конфлікту означало б потрапити в ту саму пастку, як і в конфлікті Грузії з її сепаратистськими регіонами, Абхазією і Південною Осетією. Там процесам, замороженим, відповідно, Московською та Сочинською угодами, дозволили перетворитись на спосіб життя без реального прогресу.

Угоди на зразок тих, що були ініційовані в Грузії і зараз відтворюються на Сході України, можуть хіба що втримати насильство під час конфлікту під контролем, поки плануються подальші кроки, або поки підступні сторони переводять подих. Без прогресу у врегулюванні конфлікту припинення вогню приречене на провал. Прогрес вимагає серйозних посередницьких зусиль і часу для переговорів. Для цього треба обговорювати всі питання, поки не з’явиться довіра, достатня, щоб розпочати процес роззброєння; можливо, дозволити Росії взяти на себе відповідальність, для чого може знадобитися скасування або послаблення економічних санкцій, запроваджених ЄС; стиснути антиросійську риторику НАТО та почати думати про співпрацю з Росією.

Серйозною проблемою є брак форумів, де Росія могла б спілкуватись із Заходом з цих питань. У минулому, на межі конфлікту за часів Холодної війни, дисбалансам і загрозам у Європі давали раду завдяки системі договорів, на зразок Договору про звичайні збройні сили в Європі. Ці механізми контролю і прозорості принесли в регіон довіру та безпеку через перевірену й чітку практику. Тепер від цих договорів лишилася сама назва, створивши у військовому діалозі та практиці вакуум, такий же загрозливий, як і власне кількісні та технічні дисбаланси. Як уже зазначалось, генерала В.Євневича – представника Росії при НАТО – нещодавно відкликали у світлі останніх подій в Україні, перекривши ще один канал для діалогу⁵.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) виглядає єдиною дієвою регіональною міжнародною організацією, здатною організувати діалог між сторонами. Але погані відносини, які Росія як країна-учасниця зараз має з ОБСЄ, не сприяють цьому, а Чорноморський регіон дедалі більше милітаризується.

Назад у майбутнє чи дивитись уперед?

Чим була ця криза – неминучою конфронтацією чи конфліктом, який можна було оминати? Ретроспективний аналіз міг би виявити багато шляхів уникнення конфлікту. Ми не дізнаємося, чи могли б більш збалансовані відносини між Заходом і Росією запобігти вибуху насильства, захопленню території, маніпуляціям і загальній руїні. Руїні, спричиненій ніби особистими амбіціями й розпаленій люттю на пихатий, але слабший у військовому аспекті Захід, виснажений болісними конфліктами в Іраку й Афганістані.

Імовірність того, що економічні санкції якимось змусять російське керівництво забути про свої амбіції, здається примарною. Москва явно завдає удару у відповідь, застосовуючи “енергетичну зброю”. Постачання газу до України припинено, лунають погрози перекрити Європі постачання російських енергоресурсів, що йдуть на захід через Східну Європу. Логіка дозволяє припустити, що шкода для російської економіки, яка й без того переживає рецесію, від санкцій і втрати надходжень з її західного ринку, могла б вирішити це питання; але гордість і національні амбіції – потужні чинники, можливо, потужніші за економічний добробут.

Україна стала нещасливою жертвою економічної гри та гри особистих амбіцій проти погорди Заходу. Вона може лише сподіватись, що гра, яка триває за її спиною, перетвориться на конфронтацію, а не на діалог. Вимога, щоб сторони виявили більше відповідальності, відмовившись від особистих амбіцій, і стисли небезпечну риторику, критично важлива. Якщо цього не станеться, конфлікт може поширитись, світ може повернутися до часів Холодної війни, а неминучий економічний спад у Росії поглибитись.

На цьому песимістичному фоні необхідно терміново вживати жорстких заходів. Уряд України може поміркувати над своїм становищем і, можливо, погодитись, що Крим тепер є частиною Росії. Політичні переговори щодо Сходу України вимагають суттєвих компромісів, і варто хоча б говорити про значні зусилля, спрямовані на побудову довіри аж до “правди і примирення”.

Уряд Росії, зі свого боку, колись має визнати, що обраний ним шлях конфлікту не в її довгострокових інтересах. Можливо, й Захід має подумати, як започаткувати якісно кращий діалог з Москвою без галасливої риторики; це може означати переговори, а не санкції. Це могла б бути відмова від амбіцій подальшого розширення НАТО. ■

⁴ Джерело: Сайт *Euromonitor International* – euromonitor.com/2012/05/ukraines-population-in-rapid-decline.html.

⁵ Trans-Atlantic Partnerships and the South Caucasus: A Strategic Approach to Regional Security. – The Conference Materials. Yerevan: Center for Strategic Analysis, 2014. *Militarization in the Caucasus and Wider region*; pp.105-113, 125-135.

МІРКУВАННЯ ПРО НОВУ СВАРКУ СХОДУ І ЗАХОДУ

Джеймс ШЕРП,
директор Програми Росії та Євразії Королівського
Інституту міжнародних відносин Chatham House

Сьогодні ми спостерігаємо не лише руйнацію спільних інтересів Росії і Заходу, але й втрату спільного розуміння політичних реалій. Щоб знайти стільки ж брехні і взаємних звинувачень, скільки їх у політичному дискурсі наразі, доведеться повернутись до кінця 1940-х років. Але навіть щирі уявлення лідерів засвідчують когнітивні рамки, дуже відмінні від наших.

Крізь ці окуляри події в Україні важливі не лише самі по собі – це поворотна точка у складній і тривалій боротьбі за майбутню систему безпеки в Європі та за її межами. В цій боротьбі можуть бути оази, моменти позірної згоди та, для когось, безкарності й вигод. Але поки Кремль не змінить свої уявлення про місце Росії у світі, ми спостерігатимемо те, що Ленін в іншу епоху назвав *“упорной борьбой, кровавой и бескровной, насильственной и мирной, военной и хозяйственной, педагогической и администраторской”* (або, як ми сказали б зараз, інформаційною та інституційною)¹.

Ці когнітивні рамки охоплюють п'ять взаємодоповнюючих елементів: реставрацію режиму та його легітимності; віру у притаманну Сполученим Штатам ворожість; упевненість, що Європа не зможе витримати конфронтації з Росією; віру в нежиттєздатність колись радянських сусідів Росії; і переконання в тому, що світові тенденції сприяють “цивілізаційним” цілям Росії. Ці рамки мають фальшиве обґрунтування, яке, втім, надає їм аргументованості та міцності. Сьогодні, як ніколи раніше, вони піддаються серйозним випробуванням, але чим більше вони віддаляються від реальності, тим дужче за них хапаються російські керівники. Тиск поки що лише зміцнює впертість Москви.

Врядкування і легітимність

Президентські вибори 2012р. [в РФ] стали поворотним моментом до глибокого історичного коріння: реставрації політичної системи оборонного, неліберального напрямку. Які б не робили висновки з інтерв'ю Медведєва та її лейтмотиву – “модернізації”, витоки неліберальної системи походять з реакції на Помаранчеву революцію 2004р. та, можливо, від самої “вертикалі влади”. Ще задовго до 2012р. переродження “диктатури закону” в підпорядкування права (і грошей) владі роз'їдало колись сильні сторони путінської системи: її всеохопність, її зверненість до всього суспільно-політичного спектру і її здатність забезпечити добробут.

Після 2012р. Кремль сам змінив режим. У цьому сенсі т.зв. протести на Болотній не минули без наслідків. Публічна демонстрація відрази міських лібералів (та лівих і правих радикалів) до методів повернення Путіна на президентський пост стала шоком,

який призвів до ідеологічного контрнаступу на основі традиційних цінностей і переконання, що “Росія – це не Захід”.

Але важливішим рушієм змін був економічний: ліберали самі зрозуміли, що російська економіка вичерпує потенціал патримоніальної моделі. Ліберальний вибір – прийняття конкурентної, правової системи, що ґрунтується на правах власності – не був справжнім вибором можновладців у Росії, які непохитно вірять у провідну роль держави і свою здатність її очолювати. Натомість вони скористались “мобілізацією”. Коло повноважень звузилося, двигуни вітчизняного капіталу (вугледодні, залізничні, оборонка) дали зиск, а база масової підтримки перейшла до консервативної провінційної більшості. Тих, хто прагне та зацікавлений у європейській інтеграції, маргіналізували, а “націонал-зрадників” викривають.

Було б геть не “по-російськи” не помічати наслідків цих змін для зовнішньої політики. Після 2000р.,

¹ Ленін В.І. Детская болезнь “левизны” в коммунизме”. – Полное собрание сочинений (V издание), т.41, с.27. Курсив автора статьи. – Ред.

під час свого першого президентського терміну В.Путін апелював до континентальної Європи з позицій європейської культури – “культури, яка не знала кордонів, завжди була нашим спільним надбанням та об’єднувала народи”². Сьогодні ж він вимагає поваги до Росії через її “особливі” “цивілізаційні” цінності та її “історично обумовлені” відносини із сусідами. Вже не європейська культура, а “русский мир” не знає кордонів. Замість розвиватись у згоді з європейською культурою, “русский мир” зараз воює з європейським постмодернізмом і “західним месіанізмом”. У програмному виступі “Россия: национальный вопрос” (2012р.) Путін заявив, що “цей вибір російський народ підтверджував раз по раз – і не на плебісцитах і референдумах, а кров’ю”³. У березні 2014р., вітаючи “приєднання” Криму у промові перед Федеральними зборами, Путін сміливо натякнув, що мова й національна належність є достатніми критеріями для демаркації державних кордонів⁴. Ці погляди лише підтверджують думку, що зовнішня політика Росії спрямована на “створення міжнародної обстановки, сприятливої для збереження системи врядування всередині країни”⁵.

Ворожість США

Віра, що Сполучені Штати мають на меті ізолювати й послабити Росію, не лише психологічна, але й, за словами одного західного посла, “психіатрична”. В її центрі – не Президент Обама, а система національної безпеки США. В очах не абикого, а Н.Патрушева (секретаря Ради безпеки РФ) американська загроза є “системною”, а не політичною: “Цей курс неухильно проводиться багато десятиліть, змінюються лише форми й тактика його реалізації”⁶. Незмінним лишається прагнення світової гегемонії і водночас – військової переваги та економічного домінування. (Доречно зауважити, що в цій схемі стерта колись суттєва відмінність між антирадянською та антиросійською політикою).

Форми й тактика, що вперше з’явилися під час війни в Косово 1999р., зосереджені на використанні примусової дипломатії, “гуманітарного” втручання, “міфології” західних цінностей та “інформаційної боротьби” для продукування кольорових революцій і зміни режимів у “проблемних” державах. Те, що Росія – не виняток, а навпаки, головна мішень цих змін у методах боротьби, у 2011р. підтвердив тодішній Президент Медведєв, який провів пряму паралель між “Арабською весною” та “тим, що вони планують для нас”. Навіть такий тверезий коментатор, як Ф.Лук’янов, у 2013р. заявив, що “Україна стала для нас арабською країною”.

Свідченням того, що це твердження – не порожні погрози, є його завуальоване повторення Генштабом,

а також його наявність у повідомленнях і витоках інформації із засідань Ради безпеки РФ та із секретних документів, наприклад, з Плану оборони Російської Федерації (2013р.)⁷. Та ж тема часто з’являється у відкритих (з обмеженим накладом) документах – таких, як “Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве” (2011р.)⁸. У більшості цих документів американська політика визначається щонайменше як важливий (якщо не головний) чинник об’єктивних змін у характері сучасного конфлікту та війни. На пам’ятних зборах Академії військових наук 25 січня 2014р., де розглядався “комплекс заходів, покликаних підготувати країну до переведення на умови воєнного часу” (малося на увазі – готуючись до військової інтервенції в Україні), учасники обговорили, зокрема, зв’язок між порушенням активістами *Greenpeace* територіальних вод, подіями в Сирії та українським Майданом. З огляду на розширені повноваження, надані Генштабу ЗС новим Положенням, вони обговорили також “координацію діяльності всіх федеральних органів виконавчої влади в інтересах забезпечення обороноздатності та безпеки країни”⁹. Ці повноваження були доповнені інституційними змінами (як-от створенням Національного центру управління обороною РФ, повністю розгорнутим 1 грудня 2014р.), підвищенням ролі Міністерства оборони та Генштабу як провідних органів у сфері безпеки і оборони, що доповнюють ГРУ як головний орган з керівництва операціями Росії в Україні (а можливо, і в інших місцях)¹⁰.

У цьому твердженні немає і не повинно бути напівтонів. Для російського ума напівтони – це різновид втрати ясності розуму. З ним, як і з іншими елементами когнітивних рамок Росії, можна рішучо не погоджуватись. Але це не означає, що його можна спростувати. Досі його ніхто не спростував.

² Выступление в бундестаге ФРГ 25 сентября 2001г. – Официальный сайт Президента РФ, <http://www.kremlin.ru>.

³ Путин В. Россия: национальный вопрос. – Независимая газета, 23 января 2012г., <http://www.ng.ru>.

⁴ Обращение Президента Российской Федерации 18 марта 2014г. – Официальный сайт Президента РФ.

⁵ James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad*. – Chatham House, 2013, p.96.

Див. російською мовою: Шерр Д. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение: Российское влияние за рубежом. – Королевский институт международных отношений *Chatham House*, Центр Разумкова, Киев, 2013, с.96 – *Ред.*

⁶ Егоров И. Вторая “холодная”: Николай Патрушев: “Отрезвление” украинцев будет жестким и болезненным. – Российская газета, 15 октября 2014г., <http://www.rg.ru>.

⁷ Andrew Monaghan, *Defibrillating the Vertikal? Putin and Russian Grand Strategy*, (Chatham House Research Paper, October 2014), p.6.

⁸ Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве. – Официальный сайт Министерства обороны РФ, <http://ens.mil.ru>

⁹ Генштаб получил дополнительные полномочия, подготовил план перехода РФ на условия военного времени. – *news.ru.com*, 25 января 2014г.

¹⁰ Курсив автора – *Ред.*

¹⁰ ГРУ – Головне розвідувальне управління Генерального штабу ЗС РФ – *Ред.*

Слабкість Європи

Курс Росії в Україні значною мірою залежав від переконання, що брак ресурсів і глибинні національні інтереси основних європейських держав переважають і дозволяють Росії реалізувати свої інтереси в Євразії та європейському “ближньому зарубіжжі”. На думку Москви, ЄС 16 липня запровадив санкції третього рівня (галузеві) (і 5 вересня їх посилив) винятково через тиск США. Синхронізація часу і змісту між Брюсселем і Вашингтоном – який дійсно кілька тижнів не приховував невдоволення Європейським Союзом – лише підтвердила те, що, на думку Москви, вона й без того чудово знала. Але уявлення Кремля – хибні.

Як і багато критично налаштованих спостерігачів на Заході, Кремль гадав, що в Європі національні інтереси визначаються бізнес-інтересами, і що так буде вічно. Він довго вважав ЄС розділеним і подільним. Він як мінімум не гірше за будь-кого у Брюсселі бачив непевність одужання Єврозони і зростаючий вплив євроскептиків. Він набагато краще за сторонніх знав обсяг своїх інвестицій у корпоративні зв'язки, лобістські структури, екстремістські та ліберальні рухи, а також у плетиво політичних партнерств (і проникнення розвідки) безпрецедентного масштабу. (У 2011р. один російський політолог відніс С.Берлусконі до внутрішнього кола кремлівської еліти). Помилка Росії полягала у впевненості, що ці реалії не можуть змінитися.

Геть провальними виявились її уявлення про Німеччину. 20 років інвестицій Німеччини в “переплетення” зв'язків між громадянськими, культурними, економічними та політичними організаціями свідчили, що вона розглядає “стратегічне партнерство” як необхідний проект, покликаний долучити Росію до європейської родини інтересів і цінностей. Росія залишалася глухою до нормативної сторони європейського проекту. Вона бачила лише бізнес-проект. Хоча поява А.Меркель у 2005р. була для РФ вкрай небажаною, вона вирішила, на той час слушно, що та буде скута системою торговельних і корпоративних інтересів, які зробили німецько-російські економічні взаємини унікальними для Європи (€76,5 млрд. товарообігу у 2013р.). Кремль не зміг зробити висновків з відмови Меркель заблокувати ухвалення злочасного Третього енергопакета так само злочасною Європейською комісією. Він надзвичайно недооцінив її переконання, що комерційні інтереси не можуть переважати фундаментальні інтереси європейської безпеки і “принципи міжнародного права”: позицію, яку вона висловила в березні 2014р., ще більш атрикульовано – в липні,

і з металевою чіткістю – після брисбенського саміту “Двадцятки” в листопаді:

Не можна дозволити перемогти старим уявленням про сфери впливу разом з нехтуванням міжнародним правом. [Ми будемо протидіяти такій політиці], як би довго це не тривало, як би складно це не було і скільки б невдач це не принесло¹¹.

Ще небезпечніше те, що Кремлю ще належить усвідомити розчарування, яке з'явилося, коли стали очевидними результати 20 років намагань Німеччини змінити Росію. Архітектор “переплетення” Ганс-Вальтер Штайнмаєр обурюється тим, що “не просто якась держава, а постійний член Ради Безпеки, Росія ... в односторонньому порядку змінила існуючі в Європі кордони”¹². Голова федерального союзу німецької промисловості тепер заявляє, що санкції будуть варті зусиль, “якщо ми зможемо досягти успіху в забезпеченні в Європі міжнародного права, а також наших юридичних принципів”¹³. Імідж Росії в очах звичайних громадян змінився миттєво. В листопаді 2009р. Росію назвали надійним партнером 40% респондентів; у лютому 2014р. – 18%¹⁴.

Ангела Меркель – зовсім не пересічна фігура, а національний лідер, який очолив процес зміни думки в Німеччині, що збігся зі зміною думки в Європі. Проте, вплив Німеччини відіграв визначну роль не лише в запровадженні дієвих санкцій, але й у зриві проекту трубопроводу “Південний потік” (що підтверджено на прес-конференції Путіна та Ердогана 1 грудня) і, як дехто вважає, в нещодавній зупинці зближення Угорщини та Росії¹⁵.

Кремль не звертає уваги на ці моменти, але стежить за іншими. Він краще за багатьох розуміє, що економічна взаємозалежність не буває політично нейтральною. Він також знає, що в будь-якій ситуації слабка сторона – це не той, хто може найбільше втратити, а той, хто найбільше боїться втрат. У Європі є готові нести тягар, “як би довго це не тривало”. Але скільки це, і скільки погодяться терпіти інші? Як довго ЄС і МВФ зможуть вписуватися за Україну за відсутності бажання самої України дати раду хворобам, які неретформована українська держава створює сама для себе в умовах як війни, так і миру?

Слабкі сусіди

Російська Федерація з 1992р. прирівнює свої “життєві інтереси” до обмеження суверенітету сусідів. Для російських керівників ця тотожність є самоочевидною. Взаємозалежність у СРСР нагадувала гамівну сорочку. Його механізми інтеграції і єдності в сучасній, тоталітарній формі відновили комплекс “природних” відносин, що їх царі вважали частиною своєї спадщини. З огляду на цю спадковість, не дивує, що

¹¹ Cited in John Lough, ‘Ukraine Crisis Prompts a Sea Change in Germany's Russia Policy’ (Chatham House Expert Comment), 24 November 2014.

¹² ‘Cold War Thinking Decried at UN’, 27 September 2014 (Deutsche Welle), <http://www.dw.de/cold-war-thinking-decried-at-un/a-17959729>.

Ганс Вальтер Штайнмаєр у 2006р. висунув концепцію тісного партнерства ЄС з Росією, яке має бути скріплене контрактними зобов'язаннями, що зробить “переплетення” інтересів ЄС і Росії незворотнім. Концепція отримала назву “зближення через переплетення”. – *Ред.*

¹³ John Lough, *Op.Cit.*

¹⁴ Hannes Adomeit, ‘Collapse of Russia Image in Germany: Who Is to Blame?’ (Eurasia Outlook, Carnegie Moscow Center, 18 February 2014). Низхідна тенденція виявилася раніше. Опитування фахівців із зовнішньої політики восени 2009р. показало, що 74% не вважали Росію демократичною конституційною державою, а 92,4% висловили впевненість, що її уряд не може захистити права та безпеку її громадян. Adomeit, *German-Russian Relations: Balance Sheet Since 2000 and Perspectives until 2025* (Paris: IFRI, 2012).

¹⁵ Zoltan Simon, ‘Hungary Retreats from Putin as Leader Rediscovered Germany’, Bloomberg, 1 December 2014.

навіть такі яскраві ліберали, як Г.Бурбуліс (державний секретар за Б.Єльцина), були впевнені, що “є логіка, яка поверне республіки назад”. Стара максима про те, що “самостійної України ніколи не буде”, сьогодні перетворилася на кліше “Україна не може існувати без Росії”. Негативний резонанс цієї максими в Україні (не кажучи вже про Грузію чи Казахстан) не похитнув її значимості для Москви.

Нехтування також. Для оточення Єльцина держави “ближнього зарубіжжя” були джерелом хаосу щодо росіян, які жили на їх території, і частин колишньої Радянської армії, які там залишалися. Вони становили загрозу для цілісної системи оборони та безпеки, що захищала СРСР. Побоявалися, що вони також експортуватимуть конфлікти на територію самої Російської Федерації. Для Єльцина було самозрозумілим (у розпал громадянської війни в Таджикистані), що “таджицько-афганський кордон є практично російським кордоном”¹⁶. Коли Ф.Шелов-Коведяєв писав (в офіційній доповіді МЗС у 1992р.), що “Росія має бути лідером стабільності й безпеки на колишній території СРСР”, його критикували лише за відмову від застосування сили як інструмента цієї політики. Сьогодні ми забуваємо, що ці пострадянські обґрунтування верховенства Росії висувалися тоді, коли дружба з Заходом була наріжним каменем російської політики.

Наріжний камінь завалився ще до того, як А.Козирєв залишив МЗС у 1996р. До 1994р. провідні держави Заходу вже ставилися до колишніх радянських республік як до самостійних утворень, а не незручних суб-продуктів розпаду СРСР. Москва вважала цю політику антиросійською. Страх “хаосу” ослаб. Страх перетворення “ближнього зарубіжжя” на плацдарм Заходу посилювався. Ще за п’ять років до першого розширення НАТО на схід (і конфлікту в Косово, з яким воно фатально збіглося в часі) Єльцин попереджав керівництво Служби зовнішньої розвідки, що “на зміну ідеологічним конфліктам приходить боротьба за сфери впливу в геополітиці”, про всяк випадок додавши, що “за кордоном завжди будуть ті, хто хотів би тримати Росію у стані контрольованого паралічу”¹⁷.

Тепер такі твердження настільки вкорінилися, що на них не діють ні докази, ні раціональні аргументи. На думку Кремля, і перший, і другий Майдан був спецоперацією США. Порошенко і Яценюк – маріонетки Заходу, що б там не казали в ОБСЄ. Незалежно від статусу чи успіхів на полі бою, добровільні батальйони – це бандерівські формування, які діють у спілці з історичними ворогами Росії. Для Москви Україна є ареною конфлікту між Росією і Заходом, і цей конфлікт вирішать Росія і Захід. Російська політика щодо власне України лишається такою, якою вона була завжди: грою на розбіжностях і слабкостях.

Проте, змінилася мета. Росія роками користалась із слабкостей України, щоб обмежити вплив Заходу і збільшити свій власний. Але відколи стала вимальовуватися втеча Януковича, Путін змінив формулу. Якщо Росія не може контролювати всю Україну, то вона візьме те, що належить Росії, і зруйнує решту. Тоді хаос в Україні стане проблемою Заходу. В листопаді

2013р. ідеолог кремлівської політики зізнався: “ми збираємося зробити вам велику ласку..., ми збираємося віддати цей клопіт вам”¹⁸. Стара політика Росії провалилась, але зараз діє її нова політика. Україну відділяють від дефолту кілька тижнів. Гроші МВФ і добра воля Заходу мають межі. Коли українських керівників питають, що вони роблять, щоб вивести економіку України з тіні, вони з гордістю розповідають про те, що вони *будуть* робити. На Заході сперечаються про можливості та рішучість України. В Росії – ні. “Самостійної України ніколи не буде”. Або, як відверто пояснив автору видний чиновник-інтелектуал у листопаді 2014р., “до наступної зими України не буде”.

Світові тенденції

За Путіна доктрина багатополярного світу, сформульована Є.Примаковим, набула загострено ідеологічного змісту. За словами С.Лаврова, новий багатополлярний порядок стає світом “багатьох центрів цінностей”, всупереч західній “монополії на процес глобалізації”¹⁹. Нові претензії Росії на зону “привілейованих інтересів” супроводжуються її поверненням як світового гравця, який намагається в союзі з іншими зупинити й повернути у зворотному напрямі 20 років західного домінування. “Стратегічне партнерство” з Китаєм, підтримка об’єднання БРІКС, “Двадцятки” та поновлення активної самостійної політики на Близькому сході стали основою політики, що має реформувати й “демократизувати” міжнародний порядок. Світова фінансова криза поширила цю політику на досі незаперечну царину Заходу – Європейський Союз. Криза Єврозони призвела до тріщин між деякими з найстаріших членів ЄС, показавши, що десятиліття інтеграції не усунули суттєвих розбіжностей в економічній культурі. На думку Москви, цей удар по моральному авторитету ЄС активізував і згуртував незгодних у Європі. Він відкрив шлях до того, що зараз є очевидним: союзу Кремля з налаштованими проти ЄС лівими і правими партіями.

Але новий російський світовий порядок – поки що у проектах. Ні Китай, ні Індія, ні Бразилія не виробили альтернативи нинішньому неідеальному світовому порядку, в якому Захід залишається як мінімум рівнішим за інших. Якщо без риторики, кожна з цих країн вважає нинішні умови сприятливими для просування їх власних, очевидно відмінних національних інтересів. Жодна не запропонувала щось більше за умовну підтримку на словах і неучасть у санкціях, запроваджених іншими через Україну. Китай зробив прагматичні висновки з віддалення Росії від Заходу та її “повороту на схід”. Умови його торгівлі з Росією – серед найжорсткіших на планеті. Він пропонує чай і співчуття, але, як і Росія, намагається переіграти і партнера, і ворога.

Навіть на Близькому і Середньому сході важко буде стверджувати, що Росія не нашкодила своїм інтересам чи не переіграла саму себе. Вона жорстко, послідовно та із знанням місцевої ситуації роками просуvala ці інтереси, про що її головний суперник, Сполучені Штати, ніби забув. Вона успішно

¹⁶ Interfax, 10 June 1993, quoted in James Sherr, ‘Escalation of the Tajikistan Conflict’, *Jane’s Intelligence Review*, 1 September 1993.

¹⁷ ITAR-TASS, 27 April 1994.

¹⁸ Приватна розмова з автором, Санкт-Петербург, 26 листопада 2013р.

переконала їх, що тим потрібна підтримка Росії в Ірані та Сирії, хоч і не надала її. Але країни регіону розглядають Росію як кон'юнктурного гравця. Відновлення її першості у Причорномор'ї вразило й занепокоїло їх. Росія не має політики, не кажучи вже про загальне бачення, для регіону в цілому. Її інтереси обмежуються втриманням “джихадистів” подалі від влади, а американців – на відстані. Для цього вона “прагматично” співпрацюватиме з кожною країною і з її найбільшим ворогом. Саме тому їй так не довіряє Саудівська Аравія, чия політика в ОПЕК не виказує ознак любові до Росії.

Кінець гри, чи нескінченний безлад?

Коли в Криму з'явилися перші “зелені чоловічки”, політика Заходу виходила з того, що поєднання тиску й дипломатії переконає Росію, що вона лише програє, відмовляючись від компромісу. На кожному витку конфлікту внутрішні критики санкцій закликали свої уряди визнати “законні інтереси” Росії в Україні й допомогти знайти вихід із кризи, який дозволив би їй зберегти обличчя. Наведена вище схема дає картину світу, дуже відмінну від тієї, з якої виходили західні політики та їх західні критики. Дипломатія не зменшила цього розриву. Постійне усвідомлення цього факту поглибило песимізм і збільшило рішучість у західних столицях. Але лише нещодавно провідні західні гравці усвідомили вірогідність тривалої боротьби, на зразок тієї, про яку Ленін писав понад 90 років тому.

Тепер фінансове “танення” Росії змушує сумніватися в усіх аналітичних схемах. Автор готовий тримати парі, що Кремль намагатиметься підтримувати згубний статус-кво замість ескалації чи деескалації. Але навіть повний колапс кремлівського гамбіту в Україні навряд чи змусить переглянути догми, які призвели до нього. Задовго до падіння рубля Н.Патрушев нагадував опонентам, як воно було раніше: як США розробили й реалізовували стратегію “вразливих точок”, як ЦРУ наймало експертів і практиків “економічної війни”, щоб скористатися “крайньою залежністю радянського бюджету від експорту енергоносіїв”, опустити світові ціни на нафту і зробити СРСР банкрутом¹⁹. У 2015р. ті ж фактори можуть дати подібний результат. Росію знову переможе ворог сильніший, вправніший

і цинічніший за неї, а не її власна агресивність і пиha. Росія – не єдина країна, яка вірить, що її поведінка є лише приводом, а не причиною ворожості інших. Але поки не буде розірвано цей логічний ланцюжок, вона залишається проблемою для себе і для сусідів.

Коли РФ ввійшла у відкритий конфлікт з договірно-правовим режимом Європи після Гельсінкі та холодної війни, було неясно, чи адекватно реагуватиме Захід і чи мобілізує Україна свій інстинкт і здатність виживання. І Україна, і західні партнери пройшли ці випробування – звичайно, не без проблем і розбіжностей, але достатньо для того, щоб Росія вже не змогла перемогти в цьому конфлікті. Але Росія має засоби та, можливо, бажання забезпечити поразку України і К⁰. Протягом десятиліть і навіть століть вона накопичувала вражаючий список програшних для всіх сторін ситуацій. Ніщо за межами Росії не завадить їй знову продемонструвати цей свій талант.

Цей висновок повертає нас до початку розмови: первинність внутрішнього фактора. У нещодавній статті про падіння рубля для *Financial Times* С.Гур'єв зауважив:

Воно показало, що пріоритетом для Москви є не боротьба з інфляцією чи стабілізація рубля, а підтримка “Роснефти”....По-друге, воно показало, що Центробанк готовий використати дуже сумнівні інструменти...по-третє, стало очевидно, що немає ні стратегії, ні чіткого розуміння, як долати нинішню скруту²¹.

Жорсткість цих оцінок пояснює, чому Гур'єв – вже не ректор Нової економічної школи в Москві, а професор економіки в *Sciences Po* в Парижі. Улюблена тема диспутів серед західних послів у Москві – троє, четверо чи семеро осіб мають прямий доступ до президента. Вважається, що “Кремль знає все”, але серед 30 членів Радбезу РФ під керівництвом Патрушева лише один економіст – міністр фінансів²². Серед 19 членів Ради національної безпеки США їх чотири. Якщо Кремль – це “око бурі”, то що він знає власне про бурю? Чи покращує його знання нескінченний потік західних бізнес-лідерів, колишніх міністрів і зірок, які не втомлюються повторювати, що Україна “не відбулась” як держава, що слід поважати “законні інтереси” Росії, що “без Росії не може бути європейської безпеки”? Правда полягає в тому, що за межами бульбашки ніхто нічого не знає. Ми знаємо лише, що Путін вірить, ніби СРСР розвалили реформи та довіра ворогам країни. Ми можемо припустити, що невдачі і проблеми збільшать потребу у ворогах за кордоном і в жорсткій системі влади вдома.

Виходячи з цього, нам слід готуватися до різких змін у “формах і тактиці” російської політики, не виключаючи небезпек. Нам слід зміцнювати оборону й засоби стримування в Україні та за її межами. Нам слід підтримувати й шукати нові канали зв'язку з Росією. Нам слід стежити за будь-якими ознаками “нового мислення” в країні. Нам слід навантажувати мозок обрисами дипломатичного врегулювання, на яке Росія одного дня зможе погодитись. Але нам слід планувати нашу політику в розрахунок на “упорну боротьбу” й не сподіватися, що нам вдасться її уникнути в осяжному майбутньому. ■

¹⁹ Sergei Lavrov, ‘The Present and the Future of Global Politics’, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2007, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_8554.

²⁰ Патрушев, *op. cit.*

²¹ Sergei Guriev, ‘Russia is heading into an economic storm with no captain’, <http://www.ft.com/cms/s/0/15eb42e6-852e-11e4-ab4e-0144feabdc0.html#ixzz3MLCmRG92>.

²² Див.: Совет Безопасности Российской Федерации: Члены. – Официальный сайт СБ РФ, <http://www.scrf.gov.ru/persons/sections/5/>.

ДЕГРАДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РОСІЇ: ЩО ДАЛІ?

Володимир СІДЕНКО,
науковий консультант Центру Разумкова
з економічних питань

Понад два десятиліття, які минули з моменту здобуття Україною державної незалежності, її економіка залишалася тісно прив'язаною до російської в різноманітних аспектах – торговельно, виробничо, фінансово та особливо – в ментальному та гуманітарному аспектах, що відбивали тривалу історію перебування в рамках однієї держави. Існували високі рівні залежності України від Росії у сферах торгівлі та інвестицій, хоча загальний рівень технологічної і ринкової залежності української економіки від російської і демонстрував довготривалу тенденцію до певного послаблення зв'язків. Цей тренд не був постійним, спостерігалися певні коливання під впливом змін у політичному кліматі взаємовідносин, але після 2011р. він набув виразності – що було спричинено значними ускладненнями, які виникли у відносинах України та Росії під впливом намірів України інтегруватися на захід (в ЄС), а не на схід (в євразійські структури).

Так, якщо у 2011р., коли обсяги взаємної торгівлі двох країн досягли своїх максимальних значень, частка РФ в експорті товарів України складала 29%, то у 2013р. вона впала до 23,8%, а за результатами 10 місяців 2014р. – до 19,1%. В імпорті товарів частка РФ скоротилася з 35,3% до 30,2% та 24,6%, відповідно.

У торгівлі послугами частка РФ в експорті України також мала відчутну тенденцію до зниження – з 40,9% у 2011р. до 36,9% у 2013р. та 32% за 9 місяців 2014р. І лише в українському імпорті послуг частка Росії не демонструє відчутних змін: 15,3% у 2011р. та 15,4% за 9 місяців 2014р. – можливо тому, що тут і без того рівень торговельної залежності є відносно невисоким.

Поглиблення кризи в економічних відносинах України та Росії: окремі виміри

Зменшення значення Росії як торговельного партнера України відбувається внаслідок істотного скорочення абсолютних обсягів торговельного обороту. В експорті товарів Україною за період 2011-2013рр. воно становило приблизно \$4,8 млрд., до яких можуть додатися ще, як мінімум, \$4,4 млрд., за результатами 2014р. А експорт українських послуг може скласти у 2014р. приблизно \$3,7 млрд., тобто на \$1,9 млрд. менше, ніж у 2011р. Таким чином, загальні втрати українського експорту до Росії у 2014р., порівняно з 2011р., мають скласти понад \$11 млрд. (43%). Зрозуміло, що це значна величина, яка істотно впливає на загальну негативну динаміку української економіки.

Вражає “широта фронту”, по якому атакують українських експортерів у Росії (дані, наведені в таблиці “Товарні позиції в експорті України до РФ...”, показують “внесок” окремих секторів у цей процес скорочення українського експорту до Росії¹). Загалом, товарні позиції, на які наразі припадає майже третина

експорту до РФ, зазнали втрат на рівні 10-20%, товарні позиції, на які припадає понад 40% експорту, – втрат у розмірі 20-40%, а позиції з квотою у 13,4% стали об'єктом буквальної деструкції ринку: втрати сягнули понад 40%. У цілому тією чи іншою мірою ураженими різними видами відкритих і прихованих торговельних обмежень на російському ринку, а також зниженням попиту внаслідок відомих політичних подій стали товарні групи, на які припадає 87% українського експорту до РФ.

З іншого боку, імпорт товарів з РФ за період 2011-2013рр. також помітно зменшився – на \$5,9 млрд., до яких 2014р. може додати приблизно \$7,9 млрд. Таким чином, втрати Росії на українському ринку загалом будуть ще більшими, ніж втрати українських експортерів. Але для України це падіння не може вважатися позитивним явищем, оскільки йдеться про кардинальне скорочення енергозабезпечення за рахунок російських поставок. І це впливає на потенціал зростання української економіки, особливо низки її енергоємних секторів.

¹ Джерело: Розраховано за даними: Державна служба статистики України. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-жовтень 2014р., <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Товарні позиції в експорті України до РФ, які зазнають найбільших втрат внаслідок дискримінаційної торговельної політики РФ (січень-жовтень 2014р.)

Товарна група	Частка в товарному експорті України до Росії в 2014р. (%)	Падіння експорту, порівняно з відповідним періодом 2013р. (%)
1. Істотне падіння (10-20%)		
Різні харчові продукти	0,8	10,0
Сіль; сірка; землі та каміння	3,8	18,1
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	1,6	18,9
Продукти неорганічної хімії	7,0	16,9
Різноразмірна хімічна продукція	0,4	19,0
Взуття	0,3	19,3
Скло, вироби зі скла	0,3	18,6
Реактори ядерні, котли, машини	17,1	14,1
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	1,1	13,9
Загалом по категорії 1	32,4	
2. Серйозна криза (20-40%)		
Продукти з м'яса, риби	0,2	22,7
Пластмаси, полімерні матеріали	2,3	38,2
Каучук, гума	0,3	35,8
Деревина, вироби з деревини	0,7	22,6
Папір і картон	5,8	21,3
Килими	0,1	31,5
Одяг і додаткові речі до одягу, текстильні	0,1	28,6
Інші готові текстильні вироби	0,1	35,9
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,5	38,1
Керамічні вироби	1,3	31,4
Чорні метали	14,6	32,4
Вироби з чорних металів	6,4	21,7
Мідь і вироби з неї	0,5	33,7
Алюміній та вироби з нього	0,2	32,1
Інструменти, ножові вироби	0,1	30,4
Електричні машини	6,7	31,6
Засоби наземного транспорту, крім залізничних	1,3	27,8
Загалом по категорії 2	41,2	
3. Деструкція ринку (понад 40%)		
М'ясо та істотні субпродукти	0,7	56,2
Молоко та молочні продукти, яйця птиці та натуральний мед	1,4	60,9
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,1	55,4
Насіння і плоди олійних рослин	0,2	51,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,3	44,4
Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,2	70,7
Какао та продукти з нього	1,3	59,1
Продукти переробки овочів	0,9	46,1
Алкогільні і безалкогольні напої та оцет	1,0	43,5
Органічні хімічні сполуки	0,4	52,4
Одяг і додаткові речі до одягу, трикотажні	0,4	40,4
Залізничні локомотиви	6,3	63,3
Судна	0,1	76,4
Різне	0,1	73,7
Загалом по категорії 3	13,4	

Останнім часом відбувається також і зменшення частки РФ як інвестора в українську економіку: за 9 місяців 2014р., порівняно з початком року, вона скоротилася з 7,4% до 6,1%, а в абсолютних обсягах – на \$1 330,2 млн. (31%) – внаслідок значного знецінення гривні до долара США.

Обмежувальні заходи в російсько-українських економічних відносинах поширюються наразі й на сферу трудової міграції. З 1 січня 2015р. в рамках заходів з упорядкування працевлаштування мігрантів російська влада фактично позбавляє українських працівників низки привілеїв, якими вони користувалися раніше, поширюючи на них загальний режим працевлаштування на підставі отриманих трудових патентів. Разом із посиленням контролю за дотриманням максимального терміну перебування на території РФ у 90 днів упродовж будь-яких 180 днів, це, безперечно, має істотно позначитися на загальних обсягах трудової міграції з України до Росії². Так, деякі експерти передбачають скорочення української міграції до РФ на 20-30%³, а російський прем'єр Д.Медведев вважає⁴, що можливі втрати українців, які позбудуться заробітків у Росії, сягнуть \$11-13 млрд.

Потенціал подальшого деструктивного впливу РФ на українську економіку

Слід, однак, зазначити, що попри часткову втрату позицій на ринку України, Росія все ще зберігає істотний потенціал впливу на процеси в українській економіці. Це обумовлюється серйозними позиціями російського капіталу у фінансовому секторі. Останніми роками зростала експансія на український ринок російського фінансово-банківського капіталу, якому вдалося забезпечити присутність чотирьох контрольованих Росією банків у числі 15 банків, які НБУ відносить до першої групи: на ці російські банки припадає близько 18% сукупного капіталу (власного капіталу та залучених коштів), майже 21% статутного капіталу та понад 20% обсягу виданих кредитів банків першої групи⁵. Лише за один рік обсяг сукупного капіталу цих чотирьох банків зріс майже на 25%, а обсяг виданих ними кредитів – на 31% – і це в умовах фронтального загального скорочення торговельно-економічних зв'язків між Україною і РФ.

До цього слід додати істотний вплив російського капіталу на функціонування українських фондових ринків, насамперед, через те, що два важливі фондові майданчики України – ПФТС та Українська біржа – є дочірніми структурами Московської біржі⁶.

Росія зберігає значний рівень контролю над виробничими ланцюгами в низці ключових галузей української економіки, включно з атомною енергетикою (в т.ч. в частині створення потужностей з фабрикації ядерного палива), а також в авіа- та ракетобудуванні.

У ситуації, коли економіка України переживає значні труднощі, які істотно посилюються повільним запровадженням системних реформ, політика Росії буде, скоріш за все, спрямована на вибіркоче

² За даними Федеральної міграційної служби РФ, станом на кінець 2013р., в Росії працювали 1,6 млн. громадян України, які заробили за 2013р. \$27 млрд. – Див.: Граждане братского государства. Российские власти пообещали усложнить жизнь украинским гастарбайтерам. – Лента.ru, 30 декабря 2014г., <http://lenta.ru/articles/2014/12/30/migrants>.

³ Поток украинцев в Россию может снизиться на 20-30%. – Известия, 30 декабря 2014г., <http://izvestia.ru>.

⁴ Дмитрий Медведев. Россия и Украина: жизнь по новым правилам. – Независимая газета, 15 декабря 2014г., <http://www.ng.ru>.

⁵ Розраховано автором на основі даних фінансової звітності банків України в НБУ. – <http://www.bank.gov.ua/control>.

⁶ ПФТС – Перша фондова торговельна система; фондова біржа, створена в 1995р.

стимулювання внутрішніх деструктивних процесів, які б надалі погіршували стан економіки, соціально-трудова сфера і тим самим генерували масштабні соціальні протести – як передумову для подальшої внутрішньої політичної дестабілізації та зміни влади на представників проросійських політичних рухів. Такі вибіркові дії можна очікувати насамперед за наступними напрямками.

У сфері торгівлі відзначені втрати українського експорту на російському напрямі стали наслідком застосування Росією впродовж останніх півроку низки обмежувальних торговельних заходів стосовно найбільш уразливих сфер українського експорту, де існує підвищений рівень залежності від російського ринку. Це, зокрема, заборона або “призупинення” ввезення молока та молочних продуктів (у т.ч. сирів), свинини, овочевих і рибних консервів, соків, картоплі, соняшнику, кондитерських виробів *Roshen*, АВК, “Конті”, пива компаній “Оболонь” та “Сан Інбев Україна”, а також заборона транзиту територією РФ для українських авіаліній.

Водночас, вказані торговельні обмеження мають розглядатися лише як певна увертюра до більш масштабних торговельних обмежень з боку Росії. Останні вже отримали правову основу у вигляді ухвалені 19 вересня 2014р. Постанови Уряду РФ про **визначення з режиму вільної торгівлі 174 товарних груп і позицій** (включно з продовольством, продукцією легкої і хімічної промисловості, чорної металургії, машинобудування, будівельними матеріалами тощо⁷) та, відповідно, застосування до них режиму найбільшого сприяння, тобто загальних ставок імпорного тарифу, передбачених для держав-членів СОТ. Нові торговельні обмеження можуть набути чинності після введення в дію положень Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (яке наразі відтерміновано до початку 2016р.), або ж у разі звинувачень РФ Уряду України в діях “щодо практичного застосування зазначеної Угоди або її імплементації”. Таке формулювання практично дає можливість запровадити вказані обмеження в будь-який момент.

Обмежувальні заходи можуть стосуватися і сектору українського експорту послуг, де домінують транспортні послуги. Росія, скоріш за все, активізує свою політику розгортання обхідних транспортних маршрутів транзиту газу та інших товарів, звинувачуючи Україну в ненадійності як країни-транзитера⁸.

Негативні наслідки для української економіки від таких дій РФ можуть бути значними та спричинити подальшу економічну дестабілізацію, у т.ч. зупинку виробництва на великих підприємствах, масові звільнення або запровадження практики неоплачуваних відпусток, значні зовнішні платіжні ускладнення – аж до наближення до стану дефолту.

У галузі матеріального виробництва та виробничої кооперації Росія може стимулювати подальше падіння українських підприємств реального сектору, зниження їх ринкової вартості, що буде розширювати можливості їх наступного поглинання російським капіталом або ж усунення з ринку конкурентів російських компаній. Досягненню вказаної мети сприятимуть, зокрема:

- запроваджені торговельні обмеження, які зменшують обсяги реалізації і знижують прибутковість економічної діяльності;

- політика імпортозаміщення, насамперед, у галузях, де спостерігається найбільший рівень залежності від України;
- призупинення дії договорів про коопераційні постачання, що може порушувати безперервність економічних процесів і змушувати Україну до додаткових витрат на заміну постачальників;
- контроль над механізмами фінансових ринків і можливість впливати на біржові котирування тих чи інших компаній України;
- затримки розрахунків за тими чи іншими контрактами, які погіршуватимуть фінансовий стан українських підприємств.

Крім того, Росія організовуватиме або стимулюватиме перенесення на територію РФ низки українських виробництв, важливих для неї з точки зору утворення виробничих коопераційних ланцюгів, зокрема у військово-промисловому комплексі, виробництві авіатехніки та ін. Ці заходи вже здійснюються на захоплених українських територіях і можуть надалі поширюватися на інші регіони Півдня і Сходу України.

У сфері грошового обігу та валютних відносин Росія зберігає значний потенціал впливу на Україну. Маючи на українській території розгалужену мережу комерційної присутності та функціонування дочірніх структур ряду провідних російських банків, а також контроль за фінансовими ринками, РФ має змогу впливати на процеси на ринках капіталів та на грошовому ринку через форматування попиту на них, пришвидшення або уповільнення розрахунків за комерційними контрактами, створення тих чи інших локальних дефіцитів з метою провокування ажіотажного ринкового попиту. Цьому істотно сприятиме значний російський вплив на український інформаційний простір, де підконтрольні РФ ЗМІ можуть поширювати чутки та коментарі заангажованих коментаторів з метою зниження й без того мінімальної довіри до уряду і продукування деструктивних ринкових процесів. Центальною ланкою таких дій є посилення недовіри до української валюти та організація масованої втечі від неї в іноземні валюти. Подальша девальвація гривні може утворити цінові диспаритети такого масштабу, що спричинить неконтрольований обвал усієї системи економічних зв'язків, адже зробить більшу частину операцій на ринку не вигідною.

Ураховуючи значну роль зовнішніх переказів українських працівників-мігрантів для платіжного балансу України, можна очікувати запровадження процедур, що ускладнюють переказ коштів українських трудових мігрантів з території Росії, на підставі посилення контролю за зовнішньою міграцією, боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму та ін.

Майбутні зміни в економічних відносинах України і РФ

Зрозуміло, що нинішня глибока криза в українсько-російських економічних відносинах не є тимчасовим явищем, за яким настане повернення до обсягів взаємної торгівлі 2010-2011рр. Ці відносини **пройшли своєрідну “точку неповернення”**: відбулися радикальні зрушення у політичному кліматі відносин України та РФ, повністю зруйновані будь-які залишки довіри у стосунках, окреслилися кардинальні

⁷ Постановление Правительства Российской Федерации “О введении ввозных таможенных пошлин в отношении товаров, страной происхождения которых является Украина” №959 от 19 сентября 2014г. – Офіційний сайт Федеральної служби охорони РФ, <http://ips.pravo.gov.ru>.

⁸ Про це вже відверто попередив Д. Медведєв у згаданій вище статті про “життя за новими правилами”.

розбіжності ментально-ціннісних орієнтацій на рівні громадянських суспільств двох країн. Ідеться вже не просто про неможливість участі України в будь-яких форматах євразійської інтеграції, а про проблематичність реалізації навіть партнерства і співробітництва. Тобто за нових політичних умов економічні відносини з Росією можуть будуватися *поза преференційними режимами економічних відносин, винятково на основі загальноєвропейських принципів міжнародного права та норм СОТ*.

По суті, йдеться про *завершення ери балансування України між двома векторами – західним і східним, що означатиме масштабну геоekonomічну переорієнтацію національної економіки* – хоча цей процес і не може відбутись одномоментно, а потребуватиме певного часу. При цьому, не повинно йтися ні про застосування Україною інструментів економічної війни стосовно РФ, ні про штучне утворення нових кордонів у Європі і блокування взаємовигідних економічних контактів на підставі суто політико-ідеологічних міркувань. З урахуванням цих принципів аспектів, головна мотивація істотних змін системного характеру, які повинні відбутись в українсько-російських відносинах у сфері економіки, має зводитись до наступного.

По-перше, Україна потребує нагального звільнення економіки від численних елементів, сформованих у минулому, за якісно інших економічних умов і які сьогодні вже не відбивають структуру наявних порівняльних переваг національної економіки в міжнародному масштабі. Зрозуміло, що існування, наприклад, розвинутого комплексу з виробництва енергоємної хімічної продукції, могло бути виправданим в умовах гарантованих постачань з республік колишнього СРСР (і насамперед з Росії) дешевого природного газу, але тепер це стало джерелом серйозних економічних дисбалансів.

Вказана проблема має й більш загальний вимір – необхідність істотного зменшення залежності економіки України від зовнішніх постачань енергоносіїв, оскільки надмірна залежність від імпорту енергоносіїв стала останніми роками одним з найважливіших чинників пригнічення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Вирішити це завдання можна лише в контексті далекосяжної політики підвищення енергоефективності технологій, що застосовуються у виробництві та в побуті, а також кардинальної зміни структури економіки. За умови значного прогресу у вирішенні цієї проблеми та наближення до рівня енергоефективності, наприклад, скандинавських країн, Україна могла б повністю відмовитися від імпорту дорогого російського природного газу або принаймні домогтися від Росії встановлення раціонального рівня цін на цей природний ресурс.

Слід мати на увазі й те, що економіка колишнього СРСР формувалася на основі пріоритету принципу самодостатності, для підтримання якого широко застосовувалися механізми перерозподілу доходів і фінансових потоків, а також відхилення цін від їх нормального ринкового рівня (фактично це був прихований механізм перехресного субсидювання окремих галузей і видів виробництва). Перехід до ринкової економіки зламав більшість із механізмів колишньої централізованої планової економіки, а ті, що збереглися (наприклад, централізований контроль за фінансовими потоками, цінові субсидії), були істотно перформатовані. Все це в поєднанні зруйнувало основу підтримання значного масиву раніше сформованих

економічних зв'язків. Саме тому вони почали згоратися ще з 1990-х років, незважаючи на проголошення політичних гасел про “історичне братерство народів” та необхідність реінтеграції в нову євразійську спільноту. А відсутність необхідних інвестицій в оновлення відповідних технологій додавало ще більше аргументів для цієї фактичної прогресуючої дезінтеграції, оскільки підтримання давно сформованих зв'язків переставало бути джерелом оновлення виробництва – принаймні в масштабі, необхідному для підтримання глобальної конкурентоспроможності.

Гостра політична криза у відносинах України та Росії стала тільки каталізатором цього процесу, а зовсім не його базовою причиною. Вона лише вкрай загострила питання про необхідність відмови від багатьох застарілих зв'язків. А гучні заяви ініціаторів євразійської інтеграції про “спільний стрибок у високотехнологічне майбутнє” не виглядають переконливо, оскільки спростовуються більш ніж скромними показниками країн-учасниць у провідних міжнародних рейтингах, що стосуються інноваційного розвитку, та невиразними результатами реалізації масштабних високотехнологічних ініціатив (феномен “Сколково” достатньо підтверджує цю тезу).

По-друге, українська економіка має бути структурно скоригована за рахунок зменшення впливу тих її елементів, які створюють значні ризики в частині безпеки. Вказаний мотив стосується й зазначеної вище проблеми зменшення енергоємності. Але він набуває ще більшої значимості в контексті прив'язки українських машинобудівних підприємств до їх партнерів у рамках коопераційних виробничих ланцюгів, сформованих за колишнього СРСР з міркувань не стільки економічної ефективності, скільки військової безпеки (замкнені всередині СРСР виробничі цикли). Така прив'язка, як випливає з наведеного вище аналізу, стала джерелом істотної небезпеки для України в умовах, коли РФ використовує інструменти штучних торговельно-економічних обмежень. Але йдеться не лише про надмірно високу залежність виробництва від постачань на російський ринок, яка в багатьох випадках перевищує половину валового випуску. Не менша проблема полягає в тому, що більшість головних технологічних центрів, які мають права власності на технології, покладені в основу відповідних транскордонних виробничо-коопераційних систем у машинобудуванні, розташовані на території Росії (це особливо стосується таких стратегічно важливих секторів, як ракетно-космічний та авіаційний комплекс, інші виробництва ВПК, ядерна енергетика). Це створює критичний рівень залежності відповідних виробництв від політики Росії, яка може дуже легко блокувати розвиток відповідних сегментів виробництва в Україні заходами обмеження технологічного трансферу та через заборону використання певних об'єктів інтелектуальної власності, пов'язаних з кооперованим виробництвом.

Але навіть якщо вони не використовувалися, подальше існування тісних коопераційних зв'язків між багатьма підприємствами України та Росії все одно буде проблематичним. Зростаючі розбіжності в нормах технічного регулювання мірою того, як Україна адаптуватиметься до якісно більш сучасних норм ЄС, збільшуватимуть розрив між країнами у сфері технічного регулювання торгівлі. Це означатиме зростання бар'єрів у взаємних виробничих зв'язках. Зниження цих бар'єрів можливе у випадку

позитивного руху системи технічного регулювання в рамках Євразійського економічного союзу в напрямі гармонізації з міжнародними нормами, в т.ч. нормами технічного регулювання ЄС.

По-третє, стратегічно важливе завдання модернізації української економіки потребує *істотної диверсифікації потенціалу її торговельно-економічних зв'язків, освоєння нових, нетрадиційних ринків збуту, знаходження нових партнерів* по кооперації, які є технологічними лідерами у своїх сферах діяльності. В умовах виконання положень Угоди про асоціацію створюватимуться нові можливості для виходження українських учасників до європейських програм розвитку інновацій, коопераційних і кластерних виробничих систем. Зрозуміло, що це не може не мати певного обмежувального впливу на російсько-українські економічні зв'язки, зважаючи на наявність в їх структурі численних застарілих елементів. Водночас, у рамках такої політики можуть зберігатися та навіть створюватися нові можливості для двосторонніх взаємин в економіці, якщо вдасться знаходити адекватні форми їх вбудовування у тристоронні або багатосторонні відносини за участю партнерів з ЄС. Такі можливості, безперечно, існують як у галузі розвитку міжнародної інфраструктури (транспорт, зв'язок, інформаційні системи), так і у сфері продукування нових знань та інноваційних рішень, зокрема в контексті нової енергетики, екологізації розвитку тощо.

Водночас, не варто розраховувати на те, що всі без винятку елементи наявної в Україні структури виробництва продукції, яку прийнято вважати високотехнологічною, знайдуть альтернативні російському варіанти розвитку міжнародного виробництва. Досить високим є рівень імовірності того, що партнери зі США та ЄС не проявлятимуть достатнього інтересу до розвитку українського потенціалу у сферах ВПК, ракетно-космічних та авіаційних технологій, або ж вимагатимуть встановлення повного контролю над цими сегментами через придбання їх ТНК контрольних пакетів у власності відповідних підприємств. У цьому контексті можна посилатися на досить проблематичний досвід країн Центральної і Східної Європи, які у процесі інтеграції до ЄС або фактично втратили більшість виробництв у високотехнологічних секторах (які до цього розвивалися в рамках міжнародної кооперації країн колишньої Ради економічної взаємодопомоги), або передали їх під контроль ТНК із збереженням випуску стандартизованої продукції “другого ешелону” технологічності.

По-четверте, українсько-російські економічні відносини мають бути органічно вбудовані в ширший формат глобальних і регіональних механізмів регулювання економічних процесів. Світ став надто взаємозалежним для того, аби довільно застосовувати власні національні політичні та корпоративні бізнесові міркування. Крім того, вступ України до низки міжнародних організацій (зокрема, до СОТ) якраз і диктувався, серед іншого, міркуваннями отримання доступу до механізмів зменшення ризиків для свого розвитку, створення більш стабільного та передбачуваного інституційного середовища для бізнесу.

У цьому контексті слід відзначити, що Україна досі неефективно застосовує регулятивні можливості провідних міжнародних організацій, де членом є і РФ. Зокрема, *виникають численні питання щодо пасивності України в застосуванні відповідних процедур, передбачених нормами СОТ у випадках порушення країнами відповідних угод та взятих на себе під час вступу зобов'язань* – адже Росія у своїй економічній

політиці щодо України систематично порушувала і продовжує порушувати низку ключових норм цієї організації. Водночас, реалізація цих можливостей, очевидно, потребує певного технічного сприяння з боку більш потужних і досвідчених учасників СОТ у рамках наявних механізмів огляду торговельної політики та розгляду торговельних спорів.

Вочевидь, Україні варто активізувати контакти з Організацією економічного співробітництва та розвитку, започаткувавши програму підготовки до майбутнього набуття членства в цій організації та маючи на увазі, що Росія вже започаткувала переговори про членство (які, однак призупинені в рамках погоджених дій Заходу проти російської агресії в Україні).

По-п'яте, можливо найбільш важливий принцип, що визначатиме майбутні зміни в економічних відносинах України та Росії, полягає в тому, що Україна, навіть за нинішніх умов значного ускладнення взаємних політичних відносин, не виступала й навряд чи має надалі виступати – попри заклики окремих громадських діячів і представників політичних кіл – ініціатором штучного прискорення згортання взаємних економічних потоків. Навряд чи масштабна руйнація таких зв'язків відповідає стратегічним інтересам України мати економічно та соціально стабільну країну-сусіда, з якою можна плідно співпрацювати і взаємовигідно торгувати. *І навряд чи доцільно все знищувати до решти, завдаючи неоправданої шкоди і власній економіці, для того, щоб потім замислюватися над тим, як відновлювати зв'язки на економічному пустирі в пост-путінський період розвитку Росії, який не може не настати.*

У цьому сенсі важливо дотриматися *принципу розумної достатності*. Певні руйнівні процеси у структурі російсько-українських економічних зв'язків мають бути введені у формат політики “творчого руйнування” – створення передумов для можливого розгортання в майбутньому значно продуктивніших та ефективніших зв'язків з новою Росією, що звільниться від свого нинішнього імперського синдрому.

Україні слід бути готовою не лише до рішучих дій з обмеження деструктивного впливу російського фактору на національну економіку, але й до дій в майбутніх умовах можливого “повернення Росії до Європи”, яке станеться після зміни курсу та в результаті демократизації цієї країни. Українці, які намагаються йти шляхом європеїзації, *зацікавлені не в побудові великого муру між Європою та Євразією, а в тому, щоб бути мостом, який їх з'єднує.*

Слід, однак, мати на увазі, що вказані зміни в українсько-російських економічних відносинах *можливі винятково в контексті успішних внутрішніх реформ* в Україні, її прогресуючої європеїзації. Саме успіх у здійсненні європейськи спрямованих реформ може стати вирішальним чинником потужного демонстраційного впливу на російське суспільство, стимулюючи тим самим кардинальний перегляд нинішнього згубного геополітичного експансіоністського курсу РФ.

З іншого боку, невдача в реалізації принципових змін у короткостроковій перспективі означатиме певний “політичний дефолт” України, наслідком якого може бути її дискредитація в очах ЄС та інших країн Заходу – що може дати поштовх реанімації політичного курсу листопада-грудня 2013р., причому у значно тяжчому для України форматі, або ж зовсім поставити під сумнів цілісність української держави. ■

РЕІНТЕГРАЦІЯ КРИМУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Арсен ЖУМАДІЛОВ,
координатор Кримського інституту
стратегічних досліджень

Методологію аналізу протистояння України та Росії у питанні Криму не варто будувати на державоцентричному розумінні ситуації. Таке розуміння зводить акценти до аналізу військової присутності та дипломатичних успіхів конкуруючих держав, виносить за дужки аналіз суспільства як цілісної системи та ігнорує погляд індивіда в контексті його прав та інтересів. Інститут держави при цьому розглядається зазвичай як “чорна скринька”, що продукує уніфіковане зусилля назовні.

Важливість цілісного окреслення ситуації саме в контексті трикутника “держава – суспільство – людина” підкріплюється розумінням того, що ролі суспільства й індивіда в Україні та в Росії є надто відмінними, аби не зважати на них як на потенційний фактор формування конкурентної переваги тієї чи іншої сторони. Аналогічно, глибоке розуміння “чорних скриньок” державних апаратів може дати мозаїчні картини дійсності. Такі мозаїки є сприйнятливими до моделювання більш гнучкими інструментами, ніж традиційні дипломатичні й військові зусилля.

Ця стаття є спробою торкнутись окремих аспектів зазначеної теми.

Держава

Очевидно, що Україна та Російська Федерація, незважаючи на всі подібності державного розвитку від моменту розпаду СРСР, пройшли відмінні шляхи державного будівництва та досягли відмінних результатів. Якщо в Україні держава регулярно переживала екзистенційну кризу переосмислення, то в Росії з приходом В.Путіна сформувалась і зміцнилась, за визначенням В.Кононенка та А.Мошеса, “мережева держава”, тобто держава, де поєднані неформальні групи впливу з державними формальними інструментами управління¹. На прикладі Криму ці різні вектори унаочнюються, чітко окреслюючи відмінності. При цьому, часовий проміжок тривалістю у 23 роки стискається до однорічного перехідного періоду, оголошеного у Криму.

Українська держава у Криму покладалася на місцеві еліти, які не мали суттєвих бізнес-інтересів і політичних зв'язків з материковою Україною і зокрема з Києвом. Київ при цьому не робив ставку на єдину організовану силу на півострові, дозволяючи там внутрішню боротьбу. Винятком став лише нетривалий період правління В.Януковича, коли місцеві еліти

були усунуті на угоду вихідцям з Донбасу. Структура і процеси будувалися насамперед навколо матеріальної складової корупційних відносин і мало залежали від персоналій. Така система дозволяла достатньо відкриті вибори до Парламенту АР Крим, адже кримське суспільство не запропонувало альтернативи політичним проектам, які могли поставити під сумнів тогочасну систему корупційних відносин. Таким чином, вибори відбувались, як правило, без суттєвих порушень.

Російська держава у Криму змінила основні правила гри. По-перше, Кремль упродовж 2014р., після певного періоду невизначеності й пошуку опори, зробив свою ставку. Серед інших претендентів на роль головних провідників інтересів Москви у Криму було обрано тандем Аксьонов-Константинов. Не вдаючись до аналізу причин такого вибору, варто зазначити, що при цьому решта конкурентів були “зачищені” з політичного “олімпу”, чого ніколи не було за України. “Зачистка” торкнулася впливових кримських бізнесменів, зокрема, таких, як С.Доніч, Л.Іслямів, О.Мельник, Р.Теміргалієв. Незважаючи на публічну підтримку російської влади, бізнеси таких осіб або були націоналізовані, або опинились на межі банкрутства.

¹ Vadim Kononenko. *Russia beyond 2012: the challenges of the network state*. – <https://www.opendemocracy.net>, 28 November 2011.

Ідеологема “ототожнення демократії і хаосу”, яка упродовж тривалого часу наполегливо і вміло запроваджувалася В.Путіним², активно працює в окупованому Криму. Вибудовується жорстка владна вертикаль. В.Константинов очолив кримське регіональне відділення кремлівської партії “Єдина Росія”, С.Аксёнов – її виборчий список у Криму. Вибори до місцевого Парламенту мало відповідали критеріям відкритості та демократичності. Буквально всі позасистемні гравці, що не вибудували субординації із владним тандемом були або недопущені до балотування³, або йшли за списками завідомо непрохідних партій. Наразі суцільний контроль і відповідно – ефект “порядку” активно протиставляються подіям в Україні. С.Аксёнов має повну підтримку федеральної влади і прокремлівських ЗМІ, що відбивається у стрімкому зростанні його популярності⁴.

Однак, переоцінювати стійкість ієрархії російської вертикалі не варто. Так, неочевидним є баланс сил у відносинах між кримським ФСБ (очолюваним відрядженим до Криму офіцером з високим, судячи з усього, репутаційним капіталом) та кримськими силовиками, які призначаються місцевою владою, зокрема, прокуратурою. Неодноразове дистанціювання кримських чиновників від дій федеральних спецслужб, хоч і видається демагогічним, але може мати справжнє підґрунтя⁵. Неоднозначним є вплив на політичну ситуацію північнокавказьких еліт, які знайшли у Криму бізнес-інтереси та посилюють вплив на релігійне життя кримських мусульман. С.Аксёнов відкрито симпатизує керівнику Чечні Р.Кадірову – і не протидіє ідеологічній та економічній експансії північнокавказького елемента. Невідомо, як це може спрацювати за умов ескалації конфлікту інтересів кримської влади і кримськотатарських еліт, коли фактор єдності віри може переважити сервільну лояльність до Кремля. Як зазначає один із провідних дослідників сучасної Росії Дж.Шерр, хоча РФ і виглядає як унітарний раціональний гравець, але насправді не є таким⁶. Ще більш справедливим це твердження виглядає стосовно “вічно перехідного” Криму.

Суспільство

Економічні відносини. За всіх вад української економіки, треба зважити на те, що в Криму до анексії, за чисельності населення у близько 2,4 млн. осіб, офіційно нараховувалося понад 100 тис. samozайнятих підприємців. Цей показник перевищував середній по Україні. При цьому бізнес у Криму почував себе досить упевнено, про що свідчить 1 місце серед усіх регіонів України в рейтингу “Діловий оптимізм” 2013р.⁷ Приватні підприємства у сфері послуг і

харчовій промисловості забезпечували робочими місцями значне число жителів Криму працездатного віку.

Російський підхід до ведення бізнесу є специфічним. Схильність В.Путіна до створення промислових лідерів і монополізації ринків, стирання межі між державною і приватною формою власності великих підприємств, засилля вихідців із спецслужб, які забезпечують тому чи іншому бізнесу формальну й неформальну підтримку – все це є новим для Криму. Для Росії нормальними є суспільні явища, коли економічні відносини засновані на зв'язках, а не на правилах, а судова система – “деспотична для тих, хто не має зв'язків, і договірна – для тих, хто їх має”⁸. У Криму перехідний період нерозривно пов'язаний з активним переділом власності: підприємства державної і комунальної власності однієї галузі об'єднуються в *державні унітарні підприємства*, керівниками яких, як правило, призначаються екс-чиновники⁹. Державні органи ухвалюють рішення щодо ціноутворення на низку продуктів, які донедавна регулювалися механізмами вільного ринку¹⁰. При цьому, місцеві та регіональні адміністрації розширюються за рахунок збільшення штату чиновників. Так, апарат оновленої Сімферопольської місцевої адміністрації налічує 422 співробітники¹¹ – що лише на одну особу менше, ніж апарат Адміністрації Президента України, де працюють 423 співробітники¹².

Раптовий прихід незвичних для українського підприємця регуляторних заходів негативно вплинув на економічну активність на півострові. За умов браку позитивних очікувань, приватний бізнес здебільшого не перереєструвався за російським законодавством. Так, станом на кінець 2014р., з близько 3 000 об'єктів готельного бізнесу російську реєстрацію отримали лише 526¹³. З понад 3 000 кримських ЗМІ, станом на кінець листопада 2014р., перереєструвались лише 96. З огляду на кволий процес формалізації відносин бізнесу з Російською Федерацією, термін перереєстрації подовжено до 1 березня 2015р.¹⁴, але навряд чи це допоможе.

Державне регулювання економіки “в ручному режимі” не може не викликати обурення ще недавно оптимістичних кримських підприємців. Але незгодні, як правило, або лишаються не почутими, або – більшою мірою – мовчать. Мабуть, єдине відоме публічне невдоволення політикою російської влади у Криму висловив О.Чалий, один із ключових героїв “кримської весни”, а віднедавна – голова т.зв. Законодавчих зборів міста Севастополя. Це невдоволення вилилось у відкритий конфлікт О.Чалого зі ставлеником Кремля, губернатором Севастополя С.Меняйлом,

² Див.: Шерр Дж. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение: российское влияние за рубежом. – Королевский институт международных отношений Chatham House, Центр Разумкова, Киев, 2013, с.5.

³ Зубков приглашает на “похороны” честных выборов в Крыму. – Новости Крыма, 2 августа 2014г., <http://news.allcrimea.net>.

⁴ Сергей Аксёнов занял 2-е место в медиарейтинге губернаторов Российской Федерации за 2014 год. – Информационное агентство “Крым”, 16 января 2015г., <http://www.c-inform.info>.

⁵ Обвинения руководства АТР в адрес крымской власти беспочвенны – Полонский. – Новый Крым, <http://www.newc.info/news/2647>.

⁶ Див.: Шерр Дж. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение..., с.16.

⁷ Рейтинг инвестиційної привабливості регіонів: Звіт (повна версія), с.137. – Сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, <http://www.csi.org.ua>.

⁸ Шерр Дж. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение..., с.75.

⁹ Див., наприклад: “Крымские морские порты” возглавил экс-замминистра экономики Андрей Васюта. – Информационное агентство “Крым”, 22 января 2015г., <http://www.c-inform.info>.

¹⁰ Див., наприклад: Крымский спикер обрисовал проблему ценообразования на примере яблок. – Там же, 9 декабря 2014г.

¹¹ Глава администрации Симферополя поблагодарил Аксёнова за поддержку и рассказал о структуре новой горадминистрации. – Там же, 14 января 2015г.

¹² Адміністрація Президента ініціює відновлення роботи Ради інвесторів при Президентові. – Офіційний сайт Президента України, 11 листопада 2014р., <http://www.president.gov.ua>.

¹³ Перереєстрацію в Криму пройшли 500 отелей и здравниц. – Новости Крыма, 9 января 2015г., <http://news.allcrimea.net>.

¹⁴ Срок перереєстрації юрлиц продлен до 1 марта. – Kerch.FM, 8 января 2015г., <http://kerch.fm>.

який унаочнив принципи розбіжності в мисленні місцевих бізнесменів, з одного боку, і московських емісарів – з іншого¹⁵.

Громадянське суспільство. Упродовж років незалежності громадянське суспільство в Україні ставало дедалі більш динамічним, забезпеченим ресурсами, отримувало дедалі більшу увагу ЗМІ, суттєву фінансову підтримку, а також – реальний вплив на ухвалення рішень органами державної влади. Крим був повною мірою інтегрований до цих загальноукраїнських процесів: діяла низка громадських організацій, експертних товариств, представництва міжнародних організацій, включно з Представництвом ПРООН у Криму.

Із окупацією Криму Росією ситуація докорінно змінилася. Міжнародні організації згорнули діяльність з очевидних причин невизнання запропонованої їм нової юрисдикції. Гучні декларації “нової влади” про важливість участі громадськості в ухваленні державних рішень вилились у створення т.зв. Громадської палати Республіки Крим, до складу якої ввійшли апологети політики Кремля. Станом на 15 січня 2015р., після понад півроку діяльності, цей орган визначився лише з тим, що “планує будувати діалог із владою”¹⁶. Водночас, багато громадських активістів і представників експертних кіл переїхали до материкової України.

Індивід

За влучним висловом Дж.Шерра, “Росія апелює не до цінностей, а до ідентичності, ...її оскільки ідентичність більшою мірою заснована на родинності, ніж на привабливості, її приваблива сила часто є більш глибокою”¹⁷. І дійсно, на рівні роботи з людьми державна політика Росії, на відміну від української, чітко артикулює важливість спорідненості жителя півострова з росіянином. Намагання актуалізувати “ідентичнісну солідарність” проявляються, зокрема, у жвавій підтримці Криму організованим російським туристом, хоча знову ж – тут дещо стерта межа між власним бажанням індивіда та індукованими згори зусиллями держави, яка забезпечила цих туристів безкоштовними путівками¹⁸.

Етнічні росіяни, яким близькі лозунги кремлівського режиму, мабуть, можуть почувати себе комфортно в такій ідентичній спорідненості, але це не може априорі поширюватися на етнічних українців і кримських татар. Незважаючи на наполегливе впровадження міфу про братерство етнічних росіян та етнічних українців, “ідентичнісна солідарність” на практиці українців не охопила. Держава у Криму закрила єдину українську гімназію і переслідує Українську Православну Церкву Київського Патріархату. Схожою є ситуація з кримськими татарами. На державному рівні формально неодноразово проголошувалися гасла про відновлення їх прав. У дійсності ж у Криму наразі переслідуються інакшомисці (вбивства, викрадення, обшуки, заборони лідерам і дисидентам з числа кримськотатарського народу на в'їзд до Криму тощо¹⁹), не підтримується функціонування мови, спостерігаються спекуляції на питаннях релігії.

У цілому ж профіль середньостатистичного жителя Криму дедалі більше резонує із профілем середньостатистичного росіянина. Рада з питань зовнішньої

та оборонної політики РФ ще у 2011р. зробила висновок стосовно російського суспільства: “У суспільстві нарастає почуття тривоги та неблагополуччя, відчуття незахищеності... і свавілля відчуженої від громадян бюрократичної еліти. ...Немає поваги до закону і власності. Як і раніше, сильними є патерналістські настрої. Швидко знижується рівень політичної моралі, не дотримуються принципи меритократії”²⁰. Можна констатувати, що схожий настрій поширюється вже й на жителів Криму. Середньостатистичний студент, мабуть, розчарований недолугим об'єднанням університетів. Підприємець втрачає оптимізм. Виборець зневірюється в передвиборних гаслах і стає циніком. Дещо більше за інших задоволені лише пенсіонери, державні службовці, військові. Варто відзначити, що таке задоволення з'явилося на тлі об'єктивно слабкої адресної роботи України як держави і як суспільства з цими групами. Лише у 2014р. почалося переосмислення ролі деяких із цих соціальних груп.

ВИСНОВКИ

Безперечно, тема, порушена в цій статті, потребує більш глибокого та системного дослідження. Стаття є лише спробою висвітлити методологічні підходи до аналізу кримської ситуації в контексті протистояння України та Росії в питанні Криму. Зasadничим принципом такого аналізу є розшарування кримської дійсності на багато складових, яке дозволяє глибинний порівняльний аналіз між характеристиками тієї чи іншої сфери суспільного життя, з одного боку – за часів перебування Криму у складі України, з іншого – за теперішнього фактичного контролю з боку Росії.

Поділ на кути зору (перспективи) “держава”, “суспільство”, “індивід” є умовним, особливо за тотальної етатизації більшості сфер життя в Росії. Проте він є корисним як для теоретично коректного дослідження, так і для визначення практичних кроків із зміни ситуації в тій чи іншій сфері.

Попередні результати такого дослідження, висвітлені в статті, свідчать про те, що в сенсі державного будівництва у Криму Росія досягла певних успіхів, адже немає значних відмінностей кримської системи владних відносин від середньостатистичного російського регіону. Однак, відзначено, що відкритими залишаються питання взаємодії силовиків, а також – появи північнокавказького чинника.

Перехідний період у суспільному житті, зокрема, в секторах бізнесу і громадянського суспільства, характеризується більш повільним поступом. Стискання 23 років відмінних патернів розвитку українського й російського суспільств до одного року перехідного періоду, очевидно, не спрацювало.

На індивідуальному рівні багато залежить від ключової самоідентифікації людини. Якщо це “рос-скость”, то така людина має всі шанси комфортно інтегруватися до ментального простору нинішньої Росії. Якщо ж це щось інше, наприклад, “українець”, “кримчанин”, “студент”, “підприємець”, то тут починаються проблеми, адже наразі для таких спільнот російська влада не має готових рецептів інтеграції їх у “російський світ”. ■

¹⁵ Докладно див.: Яков Г. Перемога і поразка Кремля в Севастополі. – Крим. Реалії, 17 вересня 2014р., ua.krymr.com.

¹⁶ В планах роботи – діалог з властью. – Сайт Общественной палаты Республики Крым, 15 января 2015г., <http://www.opcrimea.ru>.

¹⁷ Шерр Дж. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение..., с.14.

¹⁸ Более пяти тысяч льготников из Свердловской области побывали в здравницах Крыма в 2014 году. – Информационное агентство “Крым”, 22 января 2015г., <http://www.c-inform.info>.

¹⁹ Див., наприклад: В Крыму расследуют 117 уголовных дел по фактам исчезновения граждан. – Портал BSNNews, 9 декабря 2015г., <http://www.blackseanews.net>.

²⁰ Цит. за: Шерр Дж. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение..., с.99.

ТОЧКА НЕВОЗВРАТА

Андрей ИЛЛАРИОНОВ,
старший научный сотрудник
Центра глобальной свободы и развития
Института Катона (Вашингтон, США)

Предложив крымский тест “Скажи мне, чей Крым, и я скажу, кто ты”, Айдер Муждабаев¹ отчеканил формулировку главного вопроса в, очевидно, самой важной российской дискуссии, как минимум, со времени распада СССР.

Потому что начатая им дискуссия – это дискуссия не только и не столько о Крыме.

И не только об Украине.

И даже не о российско-украинских отношениях.

Это дискуссия о России.

О том, какой ей быть.

О том, по каким правилам может жить современное российское общество, на каких принципах должно действовать новое российское государство. Как на международной арене, так и внутри страны.

Три правовых принципа и три основные политические силы современной России

По своим ответам на крымский тест российские политики и общественные деятели оказались в трех отчетливо различающихся группах. Независимо от особенностей предложенных ими индивидуальных формулировок, в основе их ответов лежат три различных принципа – как собственного поведения и комфортной им правовой организации общественной жизни, так и желаемых ими действий национального государства. Это *три различных принципа отношения к преступлению* – потенциальному, совершаемому, совершенному.

Первый принцип – это *принцип силы, не ограниченной никаким законом и никакой моралью*. “Можно то, что я могу”. “Нет такого преступления, на которое нельзя было бы пойти, если есть такая возможность. Если можно напасть, украсть, ограбить, оккупировать, присоединить, присвоить, аннексировать, изнасиловать, убить, то это надо делать”. Это принцип *мафии*. Это принцип, многократно продемонстрированный в практических действиях как внутри, так и вне страны В.Путиным, нынешней кремлевской корпорацией, принцип, широко popularизируемый пропагандистами режима.

Второй принцип – это *принцип стыдливого популизма, прикрывающийся неограниченной (нелиберальной) демократией*. “Можно все, за что выступает большинство”. “Я признаю, что нарушаются (нарушены) все возможные законы и нормы, что совершено преступление; я согласен, что совершенное преступление чудовищно; я даже осуждаю это преступление; но если большинство населения выступает за сохранение результатов этого преступления, то я не буду ничего делать для того, чтобы его остановить, чтобы защитить жертву, вернуть награбленное, наказать преступника”. Это принцип *признания сложившихся реальностей*, возникших в результате преступления, принцип подчинения собственным действиям инстинктам толпы. Это принцип, отстаиваемый Алексеем Навальным, Михаилом Ходорковским, Юлией Латыниной; принцип, получивший поддержку и многочисленные толкования их сторонников.

Третий принцип – это *принцип верховенства права, либеральной демократии*. “Можно только то, что не нарушает законные права других – и людей и государств”. “Если совершается (совершено) преступление, то независимо от того, что по этому поводу думают окружающие, я сделаю все возможное для того, чтобы остановить преступление, защитить

¹ Айдер Муждабаев – заместитель главного редактора газеты “Московский комсомолец”.

жертву, наказать преступника. Если понадобится, то на это следует тратить силы и годы, за это можно даже отдать собственную жизнь”. Преступление недопустимо. Если же оно совершено, то жертва должна быть защищена, похищенное возвращено, а вор, тем более грабитель, насильник, убийца, должен сидеть в тюрьме. Это *принцип правового государства*. Это принцип, отстаиваемый, в частности, Аркадием Бабченко, Виталием Портниковым, Борисом Вишневским, Андреем Пионтовским, Гарри Каспаровым, многими другими, включая и автора этих строк.

Эти три типа ответов на преступление, эти три важнейших принципа личного поведения, организации правового режима, характера действий государства можно свести, пользуясь словами Ф.Достоевского, к трем базовым формулировкам – “Преступление и его поощрение”, “Преступление и его стыдливое признание”, “Преступление и его наказание”. В событиях конца 1930-х годов в Европе эти три принципа получили свое воплощение в действиях, осуществлявшихся тремя группами авторов – Гитлером, Муссолини, Сталиным в первом случае, Даладье и Чемберленом во втором, Черчиллем и де Голлем в третьем, – совершение агрессии, умиротворение агрессии, сопротивление агрессии.

Три европейских (и общечеловеческих) пути развития

В свете провозглашения и регулярного подчеркивания Путиным, Навальным, Ходорковским их приверженности т.н. *европейскому пути развития* следует заметить, что все три выше указанные принципа, три указанные типа действий являются совершенно европейскими и вполне современными. И сицилийская мафия, и *национальная мобилизация* Муссолини и Гитлера, и верховенство права в англо-саксонской, скандинавской, континентальной традициях – все они являются сугубо европейскими явлениями. Поэтому само по себе торжественное провозглашение европейского выбора вовсе не исключает последующего движения по вариантам мафиозного или национально-мобилизационного развития, вполне европейским по своему происхождению.

Более того, все эти три пути являются не только европейскими, но и общечеловеческими. Каждый из них может принимать разнообразные региональные и этнические лица: мафия может оказаться неаполитанской каморрой или японскими якудза, национальная мобилизация может идти по итальянско-муссолиниевскому, германско-гитлеровскому или аргентинско-пероновскому вариантам, правовые государства можно найти по всему миру – от Канады и Исландии до Гонконга и Тайваня. Поэтому само по себе провозглашение т.н. *европейского пути развития*, на первый взгляд весьма привлекательное для многих слушателей, не только ничего не говорит о предлагаемом по сути варианте эволюции общества, но и является удобным способом его сокрытия.

Если по непосредственной реакции на совершенное преступление можно выделить три группы возможных ответов (см. выше), то по характеру неизбежных последствий для общественной жизни таких групп обнаруживается только две. Они базируются на основе двух типов взаимоисключающих ответов на базовые вопросы о совершенном преступлении:

отомщена ли жертва? возвращена ли похищенная собственность? наказан ли преступник? Да или нет? Если “да” – то тогда не только восстановлена справедливость, но и снижен шанс на возможное повторение преступления. Если “нет” – то тогда не только поправа справедливости, но и неизбежен рецидив – и повторение преступления, и новые преступления, в т.ч. и с более тяжелыми последствиями.

Главный правовой принцип, выработанный цивилизацией за тысячелетия своего существования – от законов Хаммурапи и Русской Правды до уголовных кодексов всех без исключения современных государств – неотвратимость наказания за совершенное преступление. Этот принцип порожден разными человеческими обществами, воплощен в эпосах самых разных народов мира, закреплен в священных книгах всех конфессий, прославлен и популяризован в литературе и культовых произведениях, ставших частью национальной и общечеловеческой морали и культуры – от “Семерых самураев” Акиро Куросавы и “Великолепной семерки” Джона Серджеса до половины продукции Голливуда и Болливуда:

Слабый должен быть защищен.

Зло должно быть наказано.

Жертва должна быть отомщена.

Справедливость должна быть восстановлена.

Это универсальные принципы свободного цивилизованного (правового) человеческого общества.

Три составные части идеологии “невозвращения”

Ответы на совершенные и совершаемые кремлевским режимом преступления – похищение Крыма, избиение Донбасса, изнасилование Украины, предлагаемые Навальным, Ходорковским, Латыниной, – это признание самих этих преступлений преступлениями и в то же время их результатов. А также одновременный отказ от противодействия этим злодеяниям и отказ от наказания их авторов. “*Бутерброд можно вернуть, Крым – нет*”. “*Фарш невозможно повернуть назад*”. “*Бутерброд уже переварен*”. “*Яичницу не вернешь в яйцо*”. “*Вернуть Крым может только диктатор*”. “*Я знаю российскую реальность, вернуть Крым невозможно. Я его не отдам*”.

Чем объясняется такая позиция “невозвращенцев”?

Возможны три варианта, три составные части идеологии “невозвращения”.

Во-первых, это может быть результатом следования принципу т.н. *реализма*. М.Ходорковский: “Я неплохо знаю, что реально в России, а что нет”. Конечно же, это не подход агрессоров и мафиози.

Это позиция терпил.

Это отношение рабов и крепостных.

Это коленопреклоненная поза крестьян, отдающих бандитам собранный рис, ячмень, собственных жен и дочерей.

Это уговаривание себя и других в *признании новых реалий*.

Крым отобран – его не вернешь назад.

ЮКОС отобран – его не вернешь назад.

Сию под домашним арестом, свобода отобрана – ее не вернешь назад.

Улицы, эфир, власть захвачены – их не вернешь назад.

Политические и гражданские свободы отняты – их не вернешь назад.

Своя страна захвачена – ее не вернешь назад.

Чужая собственность отнята, чужая территория аннексирована – их не вернешь назад.

Травят мигрантов, избивают “черных”, в концлагерях сжигают евреев – надо признавать новые реалии.

Это философия умиротворения агрессоров, мафиози, бандитов, террористов. Это точка политического невозврата бывших оппозиционеров.

Во-вторых, это может быть попыткой прикрытия собственных имперских и шовинистических взглядов. Если “невозвращенцы” рискнут настаивать на том, что приведенные выше примеры, мол, некорректны; что, мол, совершенно неправильно их перечислять через запятую; что, мол, ЮКОС отбирать нельзя, а Крым – можно; что, мол, собственные свободы и имущество отнимать недопустимо, а чужие свободы и имущество – без проблем; что, мол, евреев сжигать неприемлемо, а среднеазиатских мигрантов травить – сам бог велел, то это свидетельство чистого, дистиллированного имперского шовинизма. И еще: это признание в принципиальном, глубинном духовном родстве “крымских невозвращенцев” с крымскими агрессорами. Единственное отличие между ними обнаруживается лишь в степени демонстрируемого ими лицемерия – мафиози особо не нуждаются в оправдании своих преступлений, в то время как “реалисты” пытаются оправдать свои имперско-шовинистические аппетиты “господствующим мнением темного народа”, “демократическим голосованием большинства”, “результатами настоящего, честного референдума”.

Это точка ментального невозврата бывших оппозиционеров.

Третьим объяснением может быть приверженность “невозвращенцев” т.н. *демократической тирании*, то

есть признание допустимости решать любые вопросы (в т.ч. вопросы принадлежности территорий) мнением (голосованием) большинства. Согласно этому принципу вопросы не только общественной, но и частной и личной жизни могут решаться мнением лиц, не обладающих соответствующими полномочиями. Если соседи решили, что в квартиру несмотря на возмущения ее хозяина, можно подселить нового жильца, если партийное собрание не разрешает развод мужа и жены, если голосование определило, что украденное властями имущество возвращать не надо, то *придется следовать* этим решениям *демократической тирании*. Если уж случилось оказаться среди насильников в банде, когда банда насилует жертву, то сопротивляться изнасилованию совсем не резон – “*защитить жертву может только диктатор*”, а “*я неплохо знаю, что реально в банде, а что – нет*”.

Это точка морального невозврата бывших оппозиционеров.

Независимо от того, какое именно объяснение позиции “невозвращенцев” наиболее соответствует действительности – или их приверженность “реализму”, имперскому шовинизму, демократическому тоталитаризму или же этим принципам в каком-то их сочетании, одно, как минимум, является бесспорным – позиция “невозвращенцев” не имеет ничего общего ни с либерализмом, ни с верховенством права, ни со стратегической программой создания в России правового государства и либеральной демократии. Очевидно, не случайно, что в своей эпической дискуссии с В.Портниковым М.Ходорковский сделал свое, похоже, самое главное, перевешивающее все его иные заявления и декларации, признание: “*Конечно, я не эксперт в вопросе правового государства*”. Увы, это правда – своими многочисленными комментариями Ходорковский продемонстрировал, что действительно не имеет представления о том, что такое правовое государство и верховенство права.

Возвращать ли Крым?

Что же касается ответа на вопрос, ставший непосредственным триггером для важнейшей национальной дискуссии в современной России: *Надо ли возвращать Крым?*, то он настолько прост и очевиден, что, возможно, его следовало намеренно выдумать для проведения срочного обучения ряда отечественных политиков азам права.

То, что России следует вернуть Украине Крым, является бесспорным.

При этом ни один из аргументов, используемых противниками такого возвращения, не только не выдерживает критики, они просто нерелевантны.

Не имеет какого-либо значения, как именно произошла передача Крыма из РСФСР в СССР в 1954г. Тем более, что произошедшее тогда не дает никаких, даже самых слабых, аргументов “невозвращенцам”, поскольку все было сделано по решениям высших законодательных органов СССР, РСФСР и УССР, в полном соответствии с действовавшим тогда законодательством. Кроме того, к 2014г. Крым находился в составе СССР и Украины почти вдвое дольше, чем в составе РСФСР (60 лет и 34 года).

В деле Крымского аншлюса не имеют какого-либо значения прошлые (настоящие или выдуманные) экономические неудачи Украины или Крыма, а возвращение его не может быть поставлено в зависимость от возможного экономического расцвета Украины или российских экономических неурядиц в будущем. Так же как в деле изменения границ не имеет никакого значения экономическая отсталость Калининградской области по сравнению с процветанием Германии или экономическое прозябание Печенги, Приладожской Карелии и северной части Карельского перешейка по сравнению с экономическими успехами Финляндии.

Для оправдания Крымского аншлюса не имеет никакого значения и то, что большинство жителей на территории полуострова – этнические русские. Большинство жителей Нарвы, Даугавпилсского края, Северо-Казахстанской области – тоже русские, но это не является основанием для присоединения этих районов к России и не дает никаких аргументов “невозвращенцам” Крыма. Точно так же, как и наличие немецко-говорящего большинства в Австрии и Швейцарии не дает каких-либо оснований для присоединения этих стран или каких-либо их частей к Германии.

Не имеют какого-либо значения объявленные результаты оккупендума в Крыму 16 марта 2014г., даже если бы они не были фальсифицированными, и если на самом деле больше половины жителей полуострова проголосовали бы за присоединение к России. В 1938г. на настоящих несфальсифицированных референдумах в Судетах и Австрии за аншлюс проголосовало более 99% их жителей, тем не менее, в конце концов, Судетская область была возвращена Чехословакии, а Австрия осталась независимой.

Не имеет значения и якобы пророссийское общественное мнение в Крыму, на которое ссылается Б.Немцов, даже в том случае, если большинство его жителей действительно выступало бы за аншлюс. Тем более, что опросы общественного мнения в последние годы давали сторонникам присоединения к России в Крыму лишь абсолютное меньшинство жителей полуострова – от 25% до 41% голосов.

Тем более не имеет никакого значения, что думают об аншлюсе Крыма и как могут голосовать по этому вопросу жители России.

Вопрос принадлежности Крыма – это не вопрос России. Он не относится к юрисдикции ни российских властей, ни российских граждан.

Вопрос принадлежности Крыма – это не вопрос жителей Крыма. За исключением коренных жителей полуострова, прежде всего крымских татар, другие жители Крыма какими-либо полномочиями в этом вопросе не обладают.

Вопрос принадлежности Крыма не относится к сфере “переговоров между Россией и Украиной при участии Евросоюза”, поскольку ни Россия, ни Евросоюз не обладают какими-либо полномочиями в отношении Крыма. Кроме того, переговоры ограбленной с грабителем до торжества правосудия совершенно нелепы – любые переговоры могут быть начаты лишь после безусловного возвращения жертве всего награбленного у нее.

Вопрос принадлежности Крыма относится к компетенции только одного субъекта международного права – собственника этой территории. Собственником полуострова Крым является государство Украина. Только этот субъект и никакой другой обладает необходимыми полномочиями по изменению принадлежности этой территории.

Эти полномочия украинского государства в части принадлежности территории Крымского полуострова кодифицированы как самой Украиной (“Ст.134 Конституции Украины. Автономная Республика Крым является неотъемлемой составной частью Украины”), так и Автономной Республикой Крым (“Ст.1 Конституции АР Крым, Автономная Республика Крым является неотъемлемой составной частью Украины”). Более того, они документально и неоднократно подтверждены всеми другими субъектами международных отношений, в т.ч. и Россией.

Единственный случай, при котором для российского политического или общественного деятеля появляется возможность поддержать отказ от возвращения Россией Крыма Украине – это отказ украинского государства от своих прав на Крым, выраженный ясным и недвусмысленным юридическим образом.

Во всех других случаях отказ от возвращения Крыма Украине есть одобрение таковым российским политическим или общественным деятелем особо тяжких международных преступлений, совершенных путинским режимом, – агрессии против Украины, аннексии Россией Крыма. Во всех этих случаях такой деятель немедленно и безоговорочно становится де-факто союзником путинского режима, независимо от предлагаемых им каких-либо оговорок по поводу сложности процедуры возвращения и ссылок на мнение каких-то граждан. Видимо, не совсем случайным оказалось наблюдение журналистки “Эха”: “интервью Навального вышло, а проблем у “Эха” не прибавилось. Наверное, потому что герой интервью сказал что-то, что верхам показалось приятным. Или же наоборот – не сказал ничего, что могло бы показаться плохим”.

Когда и как Крым будет возвращен Украине?

М.Ходорковский полагает, что “вернуть Крым Украине в ближайшие десятилетия сможет только диктатор”.

Исторический опыт не подтверждает этих слов. Он предоставляет примеры разных способов возвращения аннексированной территории ее легитимному собственнику. Кувейт, аннексированный Ираком, был освобожден от оккупации семь месяцев спустя после ее начала. Суверенитет Кувейта был признан Ираком, постаддамовским и недиктаторским.

Аншлюс Австрии в 1938г. был объявлен ничтожным через пять лет – Московской декларацией союзников 30 октября 1943г. Суверенитет Австрии был восстановлен в 1945г.

Судетская область, аннексированная Германией, была возвращена Чехословакии по результатам Потсдамской конференции через семь лет после ее аннексии. Отказ от притязаний на Австрию и Судеты был осуществлен не диктаторской, а демократической Германией.

Устав ООН

Статья 2

3. Все Члены Организации Объединенных Наций разрешают свои международные споры мирными средствами таким образом, чтобы не подвергать угрозе международный мир и безопасность и справедливость;

4. Все Члены Организации Объединенных Наций воздерживаются в их международных отношениях от угрозы силой или ее применения как против территориальной неприкосновенности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с Целями Объединенных Наций;

<http://www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm>

Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975г.

II. Неприменение силы или угрозы силой

Государства-участники будут воздерживаться в их взаимных, как и вообще в их международных отношениях, от применения силы или угрозы силой как против территориальной целостности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, не совместимым с целями Объединенных Наций и с настоящей Декларацией. Никакие соображения не могут использоваться для того, чтобы обосновывать обращение к угрозе силой или к ее применению в нарушение этого принципа. Соответственно государства-участники будут воздерживаться от любых действий, представляющих собой угрозу силой или прямое или косвенное применение силы против другого государства-участника.

Равным образом они будут воздерживаться от всех проявлений силы с целью принуждения другого государства-участника к отказу от полного осуществления его суверенных прав. Равным образом они будут также воздерживаться в их взаимных отношениях от любых актов репрессалий с помощью силы.

Никакое такое применение силы или угрозы силой не будет использоваться как средство урегулирования споров или вопросов, которые могут вызвать споры между ними.

III. Нерушимость границ

Государства-участники рассматривают как нерушимые все границы друг друга, как и границы всех государств в Европе, и поэтому они будут воздерживаться сейчас и в будущем от любых посягательств на эти границы.

Они будут, соответственно, воздерживаться также от любых требований или действий, направленных на захват и узурпацию части или всей территории любого государства-участника.

IV. Территориальная целостность государств

Государства-участники будут уважать территориальную целостность каждого из государства-членов.

В соответствии с этим они будут воздерживаться от любых действий, несовместимых с целями и принципами Устава Организации Объединенных Наций, против территориальной целостности, политической независимости или единства любого государства-участника и, в частности, от любых таких действий, представляющих собой применение силы или угрозу силой.

Государства-участники будут равным образом воздерживаться от того, чтобы превращать территорию друг друга в объект военной оккупации или других прямых или косвенных мер применения силы в нарушение международного права или в объект приобретения с помощью таких мер или угрозы их осуществления. Никакая оккупация или приобретение такого рода не будет признаваться законной.

<http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>

Соглашение О создании Содружества Независимых Государств от 8 декабря 1991г.

Статья 5

Высокие Договаривающиеся Стороны признают и уважают территориальную целостность друг друга и неприкосновенность существующих границ в рамках содружества.

http://www.worldcourts.com/eccis/rus/conventions/1991.12.08_Agreement_CIS.htm

Будапештский меморандум от 14 января 1994г.

...как только Договор СНВ-1 вступит в силу и Украина станет государством-участником Договора о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО), не обладающим ядерным оружием, Россия и США:

- подтвердят Украине свое обязательство в соответствии с принципами Заключительного акта СБСЕ уважать независимость и суверенитет и существующие границы государств-участников СБСЕ и признавать, что изменения границ могут осуществляться только мирным путем и по договоренности; и подтвердят свое обязательство воздерживаться от угрозы силой или ее применения против территориальной целостности или политической независимости любого государства и что никакие их вооружения никогда не будут применены, кроме как в целях самообороны или каким-либо иным образом в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций.

<http://www.lawmix.ru/abrolaw/12281>

“Большой” Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной от 30 мая 1997г.

Статья 2

Высокие Договаривающиеся Стороны в соответствии с положениями Устава ООН и обязательствами по Заключительному акту Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе уважают территориальную целостность друг друга и подтверждают нерушимость существующих между ними границ.

Статья 3

Высокие Договаривающиеся Стороны строят отношения друг с другом на основе принципов взаимного уважения, суверенного равенства, территориальной целостности, нерушимости границ, мирного урегулирования споров, неприменения силы или угрозы силой, включая экономические и иные способы давления, права народов свободно распоряжаться своей судьбой, невмешательства во внутренние дела, соблюдения прав человека и основных свобод, сотрудничества между государствами, добросовестного выполнения взятых международных обязательств, а также других общепризнанных норм международного права.

Статья 4

...Стороны прилагают усилия к тому, чтобы урегулирование всех спорных проблем осуществлялось исключительно мирными средствами, и сотрудничают в предотвращении и урегулировании конфликтов и ситуаций, затрагивающих их интересы.

Статья 6

Каждая из Высоких Договаривающихся Сторон воздерживается от участия или поддержки каких бы то ни было действий, направленных против другой Высокой Договаривающейся Стороны.

<http://docs.cntd.ru/document/1902220>

Восточный Тимор, аннексированный Индонезией, восстановил свою независимость в 1999г., после 24 лет оккупации. Восстановление суверенитета Восточного Тимора было признано не диктаторской, а демократической Индонезией. Эстония, Латвия, Литва, Молдова, аннексированные СССР в 1940г., были признаны вновь независимыми 51 год спустя. И это сделал не диктаторский СССР, а демократическая Россия.

Наверное, это правда, что путь к отказу России от аннексии Крыма и к его возвращению Украине может быть небыстрым и нелегким. Но это не означает, что этого не произойдет. И тем более это не означает, что от такой задачи следует (и допустимо) отказываться.

Путь к созданию в России свободного правового демократического государства, вероятно, будет

не менее, а более трудным, чем возврат Украине Крыма. Но это не значит, что этого не будет. И что из-за нынешних или предстоящих трудностей следует (и допустимо) отказываться от этой цели. Отказ от решения более простой задачи, по сравнению с более сложной, свидетельствует не о невозможности ее решения, а о покидании рядов оппозиции такими “отказниками” и такими “невозвращенцами”, о прохождении ими своей точки невозврата.

Когда в России будет решена задача создания свободного правового демократического государства, то такая относительно мелкая в сравнении с ней проблема, как, например, возвращение Крыма его законному собственнику, может быть решена достаточно быстро и просто. ■